145822

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİNDE SİYASİ KARİKATÜR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
YASİN KAYIŞ

Danışman
Yard. Doç. Dr. TÜRKAN BAŞYİĞİT

İzmir- 2004

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, *"Demokrat Parti İktidarı Döneminde Siyasi Karikatür"* adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../..../2004

Yasin KAYIŞ

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünün .../.../2004 tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim Yönetmeliğinin .... maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Yasin KAYIŞ'ın *"Demokrat Parti İktidarı Döneminde Siyasi Karikatür"* konulu tezini incelemiş ve adayın ...../...../2004 tarihinde, saat .....'da jüri önünde tez savunması alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..... olduğuna oy ..... ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE ÜYE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU

Tez No: Konu No: Ünv. No:

Tez Yazarının

Soyadı: **KAYIŞ** Adı: **YASİN**

Tezin Türkçe Adı: **Demokrat Parti İktidarı Döneminde Siyasi Karikatür**

Tezin İngilizce Adı: **The Political Cartoon During The Government of Democratic Party**

Tezin Hazırlandığı:

Üniversite: **Dokuz Eylül Üniversitesi**

Enstitü: **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**

Yıl: **2004**

Tezin:

Türü: **Yüksek Lisans** Dili: **Türkçe**

Sayfa Sayısı: **195** Referans Sayısı: **122**

Tez Danışmanı:

Yard. Doç. Dr. TÜRKAN BAŞYİĞİT

Türkçe Anahtar Kelimeler:	İngilizce Anahtar Kelimeler:
1- Karikatür	1- Cartoon
2- Demokrat Parti	2- Humorous
3- Mizah Dergileri	3- Cartoon Magazines
4- Ratip Tahir Burak	4- Democrat Party
5- Turhan Selçuk	5- Democratic Devolopment

Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir.

Yazarın İmzası: Y. Kayış Tarih: 04.09.2004

ABSTRACT

In this thesis which is entitled as *"The Political Cartoon During The Government of Democratic Party"* both the government of Democratic Party, that is a turning point in Turkish history, is evaluated by the cartoonists' point of view and the effects of political developments on the humor graphic are researched.

During the research period of the thesis various humor magazines, newspapers and cartoon albums, published between 1950-60, are researched. Also memories and researches, related to this period, are used. Archival documents lighted the way for some important details.

In 1950 Democratic Party came into power by making promises about democracy and economical liberalism but after 1954 they didn't keep their promises and started to become authoritarian. In the same years Turkish art of humor graphic had important changes in itself and the classical caricature style of Ottoman period started leaving its own place to *"Humor with Line"* style that was supported by the new generation cartoonists. Using this style the new generation cartoonists were wrapped up in a new identity as *"oppositionist"* and they started to criticize the government because of their antidemocratic manner.

Of course in the same period there were also caricaturists and publishers using the classical humor style. While some of them supported the government, a member of CHP (Republician People's Party) Ratip Tahir Burak, started a war against the government.

This period was ended by a coup d'état in 1960 and the publications, which had tendency to the government, were supported but the caricaturists, who criticized the government strictly, were interrogated, taken to court and sent to prison.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....1

GİRİŞ.....4

A- KARİKATÜRÜN DOĞUŞU VE TARİHİ GELİŞİMİ.....4

B- OSMANLI'DAN 50'Lİ YILLARA TÜRKİYE'DE KARİKATÜR VE SİYASET.....6

C- 1950 YILINDA TÜRK KARİKATÜRÜ VE *"50 KUŞAĞI"*.....11

I- DÖNEMİN SİYASİ GELİŞMELERİ VE BU GELİŞMELERİN KARİKATÜRE YANSIMASI.....13

A-1950-54 DÖNEMİ.....14

B-1954-57 DÖNEMİ.....20

C-1957-60 DÖNEMİ.....27

II-DÖNEMİN SİYASİ KARİKATÜRÜNDE ÖNE ÇIKAN BAŞLICA KONULAR.....33

A-İRTİCA.....34

B-DEMOKRASİ.....37

C-POLİTİKACI İMGESİ.....41

D-BASIN-RADYO.....44

E-EKONOMİ....48

F-DIŞ POLİTİKA....52

III-MİZAH DERGİLERİ VE YAYIN POLİTİKALARI....57

A-KLASİK MİZAH ANLAYIŞINDAKİ DERGİLER....57

1- Mizah....58

2- Karakedi ve Devamı Niteliğindeki Dergiler....60

3- Akbaba....63

B-*"50 KUŞAĞI"*NIN ÇIKARMIŞ OLDUĞU MODERN KARİKATÜR ANLAYIŞINDAKİ DERGİLER....78

1- 41 Buçuk....79

2- Tef....80

3- Dolmuş....83

4- Taş, Karikatür ve Taş-Karikatür....88

a- Taş....89

b- Karikatür....90

c- Taş-Karikatür....91

IV. SİYASİ KARİKATÜRÜN İKİ FARKLI ANLAYIŞINI TEMSİL EDEN ÇİZERLER....95

A-RATİP TAHİR BURAK....95

B-TURHAN SELÇUK....107

SONUÇ....114

KAYNAKÇA....118

EKLER.....127

KISALTMALAR.....195

ÖNSÖZ

"Demokrat Parti İktidarı Döneminde Siyasi Karikatür" başlıklı tez çalışması, hem çağdaş Türkiye tarihinde önemli bir dönüm noktası olan *"Demokrat Parti İktidarı"*na karikatürcülerin gözünden bakmak hem de karikatür sanatı üzerinde siyasi gelişmelerin etkisini incelemek için hazırlandı. Böyle çalışmada neden *Demokrat Parti Dönemi*'nin tercih edildiği sorusu akla gelebilir. Bunun yanıtı ise; çok partili hayata geçişin hemen ardından yaşanan 10 yıllık zaman diliminde, hem siyasi bakımdan hem de karikatür sanatının kendi içindeki gelişimi bakımından, önemli dönüşümlerin bir araya gelmesi, buna rağmen dönemin bu boyutuyla pek az incelenmiş olmasıdır.

Ülkemizde, yüz yıldan fazla bir zamandır karikatürcülerin çizgilerine yansıttıkları görüş ve düşünceler; ne yazık ki tarihçilerin pek ilgisini çekmemiş, karikatür tarihi konusunda yapılan araştırmalar da akademik tarihçiliğin dışında kalmıştır. Oysa siyasi ve sosyal gelişmelerle yakından ilgili olan bu sanatın ürünlerini, tarihsel olaylarla etkileşimini incelemek, geçmişi aydınlatma çabasındaki tarihçiler için önemli veriler ortaya koyabilir; karikatür sanatı da tarihteki hak ettiği vurguya ulaşabilirdi. Yine de son yıllarda; özellikle Turgut Çeviker, Hıfzı Topuz ve Ahmet Sipahioğlu gibi bazı araştırmacılarımızın, bu konuda önemli bir açığı kapatmaya başladıkları söylenebilir. Zaten bu tez de esin kaynağını adı geçen yazarların incelemelerinden almış ve bu çalışmaları bir adım öteye geçirebilmek kaygısıyla hazırlanmıştır. Tabi karikatürleri sanatsal olarak değerlendirmek bu çalışmayı yapan kişinin yeterliliğinin çok üzerindedir. Bu sebeple ele alınan karikatürler birer sanat yapıtı olarak değil, tarihsel birer belge olarak görülmüş ve öyle değerlendirilmiştir.

Tezin araştırma aşamasında 1950-1960 yılları arasında yayınlanan çeşitli mizah dergileri, karikatür albümleri ve gazetelerden, fotoğraf ve fotokopi yoluyla yaklaşık 3000 karikatür derlendi. Amaç daha çok karikatüre ulaşmak, bir bütün içerisinde her karikatürü tek tek değerlendirebilmekti. Dönemin siyasi gelişmelerini konu alan çalışmalar, bu karikatürlerin değerlendirilmesinde önemli başvuru kaynakları oldular. Ayrıca dönem içerisinde karikatür çizen kişilerin anı ve makaleleri ile arşiv belgeleri önemli ayrıntılara ışık tuttu. Bireysel olarak

görüştüğüm sayın Semih Balcıoğlu ve sayın Gül Burak da gösterdikleri yakın ilgi ve samimiyetle çalışmaya önemli katkı sundular.

Tezin giriş bölümü bilinçli olarak normalden biraz daha uzun tutuldu. Bu bölümde karikatür sanatının doğuşu, Türkiye'deki gelişimi, siyasal olaylarla etkileşimi ve Demokrat Parti iktidarının başında Türk karikatürünün durumu açıklandı. Böylece DP iktidarı dönemindeki siyasi karikatürü kendinden önceki dönemlerle karşılaştırabilmenin alt yapısı hazırlandı.

Tez dört ana bölümden oluşmuş, bölümlerin ayrımında kronolojik bir sıralama izlememiştir. Zira her bölümde Demokrat Parti iktidarına farklı açıdan bakmak, böylece konuyu farklı boyutlarıyla değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde; Demokrat Parti iktidarı dönemindeki siyasal gelişmeler ve bu gelişmelerin karikatüre yansıması işlendi. İkinci bölüm ise; karikatürlerde öne çıkan konulara ve bu konuların karikatürcüler tarafından çizgiye nasıl yansıtıldığına ayrıldı. Üçüncü bölümde; karikatürcülerin vazgeçilmez iletişim aracı olan mizah dergilerinin yayın politikaları incelendi. Dördüncü bölüm; 50'li yıllarda iki ayrı karikatür ekolünü temsil eden ve kendi ekollerinin en somut örneklerini oluşturan karikatürcülerin bireysel yaklaşımlarına ve dönem içerisindeki yaşamlarına ayrıldı.

Çalışmam sırasında pek çok kişinin yardım ve desteğini gördüm. Bu kişilerin başında, böyle bir çalışmaya karar verme aşamasında çelişkilerimi berraklaştıran sayın hocam Yard. Doç. Dr. Türkan Başyiğit gelmektedir. Kendisi danışmanlığımı üstlenmeden önce bile yakın ilgi ve teşvik edici tavrıyla beni bu çalışmaya yüreklendirdi. Tez danışmanlığımı üstlendikten sonra ise her türlü desteği vermeye hazırdı. Burada kendisini minnetle anmak ve teşekkürlerimi sunmak benim için görevin ötesinde ayrı bir zevktir. Ayrıca danışman hocam olmasa bile çalışmalarım sırasında olağan üstü desteğini gördüğüm sayın hocam Yard. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu'na minnettarım. Kendisi geleceğimi aydınlatma konusunda her zaman bir ağabey kadar duyarlıydı. Araştırma aşamasındaki yardımlarından dolayı, öncelikle İzmir Milli Kütüphane çalışanlara teşekkür etmeliyim. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara Milli Kütüphane, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve YÖK Dokümantasyon Merkezi çalışanlarına teşekkür etmek de benim için ayrı bir keyif. Sundukları katkıyla, bana çalışma zamanı kazandıran sayın Abdülgani Demirtosun, sayın Ebru Uruk ve sayın Aylin Ünal'a; benimle görüşme nezaketinde bulunarak araştırmama önemli katkılar sunan sayın Semih Balcıoğlu ve sayın Gül Burak'a şükranlarımı

sunuyorum. Her türlü sıkıntı ve özveriye katlanarak bana düzenli çalışma ortamı sağlayan; gösterdiği anlayış, sabır ve destekle de daima yanımda olan eşim Sibel'e ve beni bu günlere getiren aileme teşekkür etmek ise şükranımı dile getirmek için yeterli olmayacaktır.

Torbalı, 26 Ağustos 2004.

Yasin Kayış

GİRİŞ

A- KARİKATÜRÜN DOĞUŞU VE TARİHİ GELİŞİMİ

İnsanlar çizgilerde abartılı anlatıma çok eski çağlardan beri başvurmuştur. Eski Mısır, Hitit, Yunan, Roma, Ortaçağ Avrupa ve Doğu kültürlerinin hemen hepsinde bu tarz çizim, kabartma ve heykellere rastlamak mümkündür. Ancak karikatür kelimesinin karşılığı olan *"caricatura"* sözcüğünün kullanılması ve karikatür sanatının gelişmesi, gerçek anlamda çizime dayalı anlatımın önem kazandığı Rönesans'la başlamış ve basımevinin gelişmesine koşut olarak gazete, dergi gibi kitle iletişim araçlarının çoğalmasıyla ressamların eğlenceli bir yan uğraşı olmaktan çıkan karikatür, zamanla etkili bir anlatım biçimine dönüşmüştür[1].

İtalyanca'da mecazi olarak; *"alay etmek, saldırmak, abartmak"* anlamlarına gelen *"caricare"* kelimesinden türediği kabul edilen karikatür, başlangıçta bir çeşit portre sanatı olarak ortaya çıkmıştır. Karikatürün bu ilk örneklerinde modelin fiziksel kusurları adeta mercek ile büyültür, model tuhaf ve komik bir hale büründürülürdü. Ancak başlangıçta çizgilerle acayiplikler ve gülünçlükler yaratma amacı taşıyan bu sanat, çeşitli sanatçılar elinde zamanla gelişerek, kuvvetlenerek içerik ve isim bakımından değişime uğramış; çizgilerle acayiplikler ve gülünçlükler yaratmak da ortaya çıkan yeni sanatın bir kolu haline gelmiştir[2].

Kuramsal açıdan; günümüz Türkiye'sinde kullanılan *karikatür* kelimesi, bu sanatın anavatanı olan Avrupa'da zamanla kazandığı yeni anlamı ifade etmekte yetersiz kalmaktadır. Çünkü ilk olarak İngilizler'in daha sonra da Fransızlar'ın kullanmaya başladığı *"humour"* sözcüğünden Fransızca olarak türetilen *"dessin humoristique"* kavramı, karikatürün ilk halinden çıkarak gelişmesi ve genişlemesiyle ortaya çıkardığı bir sanat dalını ifade eder.

---

[1] Karikatür, **AnaBritannica**, XXII, s. 628.; Hıfzı Topuz, **Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü**, İnkılap yay., 1. baskı, İstanbul, 1997, s. 15-40.

[2] Turhan Selçuk, "Karikatür Nedir?" ,**Yeni İstanbul**, 9 Kasım 1952. (Bu makalenin daha sonraki basımı için bkz. Turhan Selçuk, **Grafik Mizah**, İris yay., 1. baskı, İstanbul, 1998, s. 10-15.); ayrıca krş. Hıfzı Topuz, **a.g.e.**

Türkçe'deki *"mizah"* kavramının karşılığı olabilecek *"humour"*, yazı veya çizgi ile yapılabilir ve *"humour"* eğer çizgi ile yapılıyorsa Fransızca'da *"dessin d'humour"*, *"dessin humoristique"* ya da *"humour graphique"* adlarını alarak *"çizgiyle mizah yapmak"* anlamına gelir[3].

Fransa'da *"dessin humoristique"* adıyla gelişen bu *"çizgiyle mizah yapma sanatı"* zamanla gelişerek; 1-Siyasi, 2-Sosyal, 3-Karikatür ve 4-Fantezi olarak çeşitli dallara ayrıldı, köklendi ve büyüdü. Böylece sonradan türeyen *"çizgiyle mizah yapma sanatı"*, genişleyerek karikatürü de kolları arasına almış ve yeni ulaştığı durumla güzel sanatlar arasına girmiştir[4].

Hıfzı Topuz, daha sonradan ortaya çıkan hümoristik desen ile karikatür arasındaki ayrımı şöyle açıklar:

"Karikatürde genelde bir kavga, bir başkaldırı, bir şiddet havası egemen olur. Karikatür yıkıcıdır, toplum düzeni ile, kurum ve kurallarla alay eder. Karikatürü gören kişi konuyu hemen anlar, karikatür başarılı ise kahkahayı hemen basar.

Hümoristik desen'de ise okuyucu yavaş yavaş etkilenir. Tüm mesaj çizgilerdedir. Genelde desenin içine balonlar yerleştirilmez, alt yazılar (lejand'lar) yoktur. Konunun siyasal ve güncel olması da şart değildir. Gazete karikatürünün birkaç günlük yaşamı olmasına karşılık hümoristik desen uzun yaşamlı ve kalıcıdır"[5].

---

[3] **A.g.m.**; **a.g.e.**, s. 9; Ancak belirtmekte yarar vardır ki karikatür, humour, dessin d'humour, dessin humoristique, humour graphique kavramlarına karşılık bulma konusunda sadece Türkiye'de değil dünya çapında bir sorun yaşanmaktadır. Çünkü *"Humour ne komikliktir, ne tuhaflık, ne nükte, ne fıkra, ne hiciv, ne yergi, ne soytarılık, ne gırgır, ne maskaralık, ne latife, ne espri, ne şaklabanlık, ne hokkabazlık, ne Karagöz oyunu, ne matrak geçme, ne işletme, ne tiğe alma, ne de mizah, humour bunların hiçbiri değildir"*: Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s.10, 12.; Bu konuda Ahmet Sipahioğlu da farklı bir terminoloji kullanmaktadır. Sipahioğlu; belirli bir kişinin abartılı tarzda yapılmış gülünç portresi için *"Karikatür"*; karikatüre göre çok daha geç bir zamanda ortaya çıkan, içinde isimsiz insanların yer aldığı gülünç toplumsal durumları satirilize eden çizimler için *"Karton"*; özünde siyah beyaz olan, karikatür ve kartonu da içine alan, modern sanat akımlarının komik çizimlere getirdiği değişik teknikleri ve daha evrensel bir bakış açısını ifade etmek için de *"Grafik Mizah"* kavramlarını kullanmaktadır: Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül yay., 1. baskı, İzmir, 1999, s. 14.

[4] **A.g.m.**; Karikatür sanatı hakkında teorik bilgiler için bkz. Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, Dağıtım: Bilge Kitap Klübü, Eskişehir, 1986; Atilla Özer, **İletişimin Çizgi Dili Karikatür**, Anadolu Üniversitesi yay., Eskişehir, 1994; Turhan Selçuk, " Karikatüre Dair", **Yeni İstanbul**, 22 Eylül 1950. (Bu makalenin daha sonraki basımı için bkz. Turhan Selçuk, **Grafik Mizah**, İris yay., 1. baskı, İstanbul, 1998, s. 3-7.)

[5] Hıfzı Topuz, **Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü**, s. 10.

B- OSMANLI'DAN 50'Lİ YILLARA TÜRKİYE'DE KARİKATÜR VE SİYASET

Ortaya çıktığı Avrupa'da, basının gelişmesiyle yaygınlaşan, değişen ve yeni bir hale bürünen karikatürün Türkiye'ye girişi ise ancak Tanzimat Dönemi'nde gerçekleşti. Ermeni tebanın ana dillerinde yayınladıkları *Meğu* (1856) dergisiyle başlayan mizah yayıncılığı yine Ermeni tebanın yayınladıkları dergilerdeki Ermenice karikatürlerle gelişimini sürdürdü. İlk Türkçe karikatür ise 1867'de *İstanbul* gazetesinde yayınlandı. Bunu *Terakki* dergisinin mizah eki izledi. Bağımsız ilk Türkçe mizah dergisi ise Teodor Kasap'ın yayınladığı *Diyojen* oldu. *Çıngıraklı Tatar* (1873), *Hayal* (1873-1877), *Tiyatro* (1874-1876) ve *Çaylak* (1876), *Diyojen*'i izleyen diğer mizah dergileridir.

Yazılı mizahın yanında karikatüre de yer veren bu yayınların, daha ilk adımda yönetimin hışmına uğraması fazla gecikmedi. Toplam üç karikatür yayınlayan Diyojen, 1 Haziran 1872 tarihli 123. sayısında yayınlanan bir siyasi karikatür nedeniyle iki aylığına kapatıldı. Yayınları sebebiyle toplam üç kez geçici olarak kapatılan derginin daha sonra yayın imtiyazı iptal edilmiş böylece Türkiye'de çıkan ilk bağımsız mizah dergisi aynı zamanda iktidardan gelen darbeyi yiyen ilk mizah dergisi olmuştur. Yine bu dönemde -1877 yılında- *Hayal* dergisinde çıkan bir karikatürü sebebiyle 3 yıl hapis cezasına çarptırılan Teodor Kasap, karikatürü sebebiyle cezalandırılan ilk karikatürcümüz olarak tarihe geçer[6].

1877 yılı, karikatür açısından önemli bir olaya daha sahne olur. Meclis-i Mebusan'ın gündemine gelen Matbuat Nizamnamesi tasarısındaki *"Mizaha mahsus gazeteler memnudur"* ifadesi mecliste uzun ve zorlu tartışmalara sebep olmuş, sonuçta bu madde tasarıdan çıkarılmıştır. Tasarı son haliyle Meclis-i Ayan'dan da geçmiş ancak II. Abdülhamit'in tasarıyı imzalamaması ve bu arada alınan kararlar uyarınca II. Meşrutiyet'in ilanına kadar süreli mizah yayınlarının çıkarılmasına izin verilmemiştir[7]. Fakat bu suskunluk evresinde İttihat-Terakki boş durmayarak Avrupa'da II. Abdülhamit'e karşı geniş bir mizah ve karikatür kampanyası başlatmış; böylece II. Abdülhamit Avrupa başkentlerinde en çok karikatürü çizilen devlet başkanlarından biri haline gelmiştir[8].

---

[6] Münir Süleyman- Hıfzı Topuz, "Mizah İstemezük", **Taş**, I/ 1 (18 Ekim 1958), s. 14.

[7] M. Bülent Varlık, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, IV, s.1095-1097; Münir Süleyman- Hıfzı Topuz, "Mizah İstemezük", **Taş**, I/ 5 (15 Kasım 1958), s. 13.

[8] Ferit Öngören, "Türk Mizah ve Karikatürü", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, V, s.1427; II. Abdülhamit döneminde, büyük olasılıkla İttihat Terakki Cemiyeti tarafından çıkarılmış olan ilginç bir karikatür

II. Meşrutiyetin ilanı sonucunda sansürün kaldırılarak basın özgürlüğüne kavuşulmasıyla Türk karikatürü adeta yeniden doğar. Bir anda mizah yayınları patlar[9]. Üstad Cem'in karikatürleri döneme damgasını vurmaktadır. Ancak bu özgürlükçü hava da uzun sürmez ve karikatür bir kez daha siyasal iktidarla karşı karşıya kalır. II. Abdülhamit'e karşı verdiği mücadelede mizah ve karikatürü bir silah gibi kullanan İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidara geçince özgürlüklerden rahatsız olmuş, buna bağlı olarak karikatürü de karşısına almıştır[10]. Baskılar sonucu ancak Talat Paşa'nın yakın dostu Cem rahatça karikatür çizebilir[11].

Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde, İstanbul/İşgalciler-Ankara savaşı, karikatür dergilerine de yansımış ve bu savaş da birincisinden daha hafif olmamıştır. Karikatüre damgasını vuran iki önemli dergi vardır[12]. Karikatürcü Rıfkı'nın *Aydede*'deki Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı'na saldıran karikatürlerine karşılık, *Güleryüz* hem saray hem de işgal sansürüne rağmen mücadelesini sürdürür[13].

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından, Ulusal Mücadele'ye karşı yazı ve çizgileriyle tavır almış olan *Aydede* dergisi kapanır, derginin sahibi Refik Halit [Karay] ve karikatürcü Rıfkı yurt dışına kaçarlar[14]. Ancak *Aydede*'nin bıraktığı boşluk hemen, daha önce mizah dergilerinde çalışmış olan Yusuf Ziya [Ortaç] tarafından doldurulur. Yusuf Ziya, 1922'de yakın arkadaşı Orhan Seyfi [Orhon]'la birlikte Cumhuriyet tarihinin en uzun soluklu dergisi olan *Akbaba*'yı kurar[15]. Kısa aralıklar dışında 56 yıl yayın hayatına devam edecek olan *Akbaba* tek parti döneminin de en uzun süre yayın yapan mizah dergisi olur. Tümüyle

---

gazetesi için bkz: Dündar Aktünal, "Bir Karikatür Gazetesi ve Karikatürleri", **Hürriyet Gösteri**, Sayı: 34 (Eylül 1983), s.78-79; Tanzimat ve İstibdat dönemlerindeki karikatürler için bkz. Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, I (Tanzimat Dönemi 1867- 1878/İstibdat Dönemi 1878-1908), Adam yay., 1. baskı, İstanbul, 1986.

[9] Bu dönemde çıkan başlıca mizah dergileri şunlardır: *Karagöz* (1908), *Hacivat* (1908), *Kalem* (1908), *Davul* (1908), *Cem* (1910), *Hayal-i Cedid* (1910), *Eşek* (1910), *Kibar* (1910), *Cadaloz* (1911), *Kara Sinan* (1911), *Köylü* (1913), *Feylosof* (1914), *Karikatür* (1914), *Diken* (1918); Turgut Çeviker, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Karikatürü", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, IV, s.1103.

[10] **A.g.m.**, s. 1105.

[11] Ferit Öngören, **a.g.m.**; II. Meşrutiyet Dönemi Türk karikatürünün geniş bir incelemesi için bkz. Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), Adam yay., 1. baskı, İstanbul, 1988.

[12] Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde yayınlanan tüm karikatür yayınları, yayın politikaları ve karikatürcüler hakkında bkz. Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, III (Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923), Adam yay., 1. baskı, İstanbul, 1991.

[13] Osmanlı dönemi Türk karikatürünün gelişimi için ayrıca bkz. Turgut Çeviker, "Ana Çizgileriyle Osmanlı Karikatürü", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 122 (Şubat 2004), s. 72-77.

[14] Erol Üyepazarcı, "Refik Halit'in 'Aydede'si ile 'Milli Mücadele' ve 'Milliciler' " , **Müteferrika**, Sayı: 2 (Bahar 1994), s. 135-143.

"Çağdaş-Kemalist" düşünceyi benimser görünen *Akbaba*, yayınlarıyla Türk Devrimi'ni destekler. Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi sırasında da CHP'yi desteklemeyi sürdüren dergi, hem yayın politikasının hem de harf devriminin yarattığı sonuçlar sebebiyle kapanır. Ancak, kısa süre sonra tekrar yayın hayatına geri dönerek, CHP iktidarı devredene kadar tek parti yönetimini desteklemeye devam eder[16].

Cumhuriyet'in getirdiği çağdaş ilkeler doğrultusunda özgürlükleri kullanabileceklerini düşünen karikatürcüler ise devrim süreci içerisinde, yanıldıklarını anlayacaklardır. Örneğin; 1923-25 yıllarında çıkan *Zümrüd-ü Anka*'da iktidarı eleştiren, basın özgürlüğünü savunan bir takım siyasi ve sosyal karikatürleri görmek mümkündür. Fakat hükümetin 6 Mart 1925 tarihinde aldığı bir kararla çok sayıda gazetenin yanı sıra Trabzon'da yayınlanmakta olan *Kahkaha* adlı bir mizah dergisini de kapatması, 1927'de *Cem* dergisini yayımlayan üstad Cem'in bir karikatürü sebebiyle bir yıl hapse mahkum olması[17], daha sonra yine *Cem* dergisinin, Recep Peker'e ilişkin bir karikatür sebebiyle tamamen kapatılması, devrim sürecinde siyasi karikatüre de hoşgörüyle bakılmayacağını göstermiştir. 1931'de çıkan basın yasasıyla da hükümete *"ülke yararına aykırı yayın"* sebebiyle gazete ve dergileri geçici olarak kapatma yetkisi tanınır. Böyle bir ortamda mizah yapmak oldukça güçtür. *Akbaba* CHP'yi eleştirmekten özenle kaçınır. Zaten ülkede *Akbaba* ve *Karagöz*'den başka bir mizah dergisi de kalmamıştır. Ülke mizahı ve dolayısıyla da karikatür bir suskunluk devresine girer[18].

Devrim sürecindeki bu olumsuzlulara rağmen karikatür sanatının gelişimi durmaz. Tek Parti dönemi boyunca *Akbaba*'nın yanısıra *Karikatür*, *Amcabey*, *Köroğlu* dergileriyle gelişim sürer. Ramiz mizah dergilerinde, 1928'den sonra da Cemal Nadir günlük gazetelerde karikatürü halka hem sevdirir hem de tanıtır. Bu iki önemli ismin yanı sıra Togo, Ratip Tahir Burak, Necmi Rıza Ayça, Sedat Nuri İleri ve İhap Hulusi de imzalarıyla öne çıkarlar.

İşlenen konular genellikle belediye hizmetlerinin aksaması, kelime oyunları, memur-esnaf şakaları, azınlıkların şive taklitleri-yaşam özellikleri, kadın-erkek, karı-koca ilişkileri,

---

[15] Akbaba'nın kuruluşu hakkında bkz. Yusuf Ziya Ortaç, **Bizim Yokuş**, Akbaba yay., İstanbul, 1966, s. 91- 96.

[16] [Yusuf Ziya Ortaç], "Akbaba", **Akbaba**, I/1 (20 Mart 1952).

[17] Cem bu cezadan temyiz yoluyla kurtulmuştur.

[18] Ahmet Sipahioğlu, **a.g.e.**, s. 18, 28, Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), s. 102.

palazlanan bürokrasi ve oluşan orta tabakanın yüzeysel şakalarından oluşmaktadır[19]. Tek parti ve tek şef yönetimi ise eleştirinin dışında, açıkça desteklenmektedir. Bu *"bize özgü"* yanı Ahmet Sipahioğlu şöyle açıklar:

"Başlangıcından beri, Türk karikatürünün Batıdan farkı -Batı karikatürü- nün özerk bir düşünce yapısıyla her zaman muhalefette olmasına karşın Türk karikatürünün, Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra; bizzat Aydınlanmacı, Batılı ve Devrimci düşüncenin ülkede iktidar olması nedeniyle, bu muhalefet potansiyeli ve özerkliğini tümüyle yitirmesidir"[20].

Sipahioğlu'na göre; *"Türk karikatüristinin kendisi de aydın elite göre şartlanmış bir düşünce yapısına sahiptir"*[21]. Dolayısıyla tek parti döneminde aydın asker-bürokrat zümreyle aynı yolda yürümesi, muhalefet yapmak yerine sorumluluk alarak genç cumhuriyete destek vermesi gayet doğaldır. Ancak şunu da eklemek gerekir ki; dönem tek şef-tek parti dönemidir. Demokratik hak ve özgürlükler oldukça sınırlıdır. Muhalif basını susturmak hiç de zor değildir. Nitekim İnönü'nün karikatürü çizilemez bile. Cemal Nadir ve Ramiz gibi dönemin en önemli karikatürcülerinin başları sürekli olarak otorite ve mahkemelerle beladadır[22]. Bu durumda baştaki çıkarımların doğruluğunu kabul etmekle birlikte, otoriter tek parti döneminin muhalefet yapmak isteyen karikatürcüler için hiç de elverişli olmadığını teslim etmek gerekir.

Tek parti döneminin tek düzeliğine rağmen II. Dünya Savaşı Türk karikatürüne yeni bir hava getirir. Savaşın ülke ekonomisinde yarattığı dengesizliklerin ortaya çıkardığı vurguncu, karaborsacı, görgüsüz yeni zengin, hacıağa, dalkavuk tiplemeleri karikatüre yeni giren unsurlardır. Bu sayede toplumsal eleştirinin ilk örnekleri verilir. Ayrıca Hitler ve Mussolini, siyasi karikatüre aç karikatürcülerin çizimlerinde baş kahramanlar olarak yer alırlar. Evrensel bir konu olan savaş, sürekli işlenerek karikatür konularında Türkiye sınırları aşılmıştır. Yine bu dönemde, daha sonra *"50 Kuşağı"* olarak nitelendirilecek olan, birçoğu henüz çok genç yaştaki karikatürcülerin çizgileri de çeşitli yayınlarda görülmeye başlanmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan Türkiye çok partili hayata geçer. Toplum demokratikleşme rüzgarlarına kapılır. Değişen toplumsal gerçeklere rağmen CHP'yi desteklemekte ısrar eden *Akbaba* 1949'da ikinci kez yayınına son vermek zorunda kalır. *Akbaba*'nın sahibi Yusuf Ziya Ortaç derginin ikinci kez kapanış sebebini şöyle açıklar:

---

[19] Ferruh Doğan, "Her Yönüyle Türk Karikatürü- Önsöz", **Hürriyet Gösteri**, Sayı: 34 (Eylül 1983), s. 69.

[20] Ahmet Sipahioğlu, **a.g.e.**, s.65.

[21] **A.g.e.**, s.65.

[22] **A.g.e.**, s. 33, 48.

"Bütün memleket en kalabalık şehrinden, en izbe köyüne kadar (Demir kırat kesilirken), biz yine kaleme sarıldık!... Biz D.P.'ye vurdukça, millet bizi vurdu. 1949 baharında, can evinden yaralanan Akbaba bir daha gözlerini yummuştu"[23].

Akbaba gibi bir devin sahneden çekilmiş olmasına rağmen çok partili hayata geçiş, tüm basında olduğu gibi mizah yayınlarında da bir hareketlenme ortaya çıkarmıştır. Dönemin ustalarından Ramiz Gökçe 1946 temmuzundan itibaren çıkarmaya başladığı *Mizah* dergisiyle CHP iktidarına saldırmakta ve muhalefetteki DP'yi desteklemektedir. Avni İnsel'in sahibi olduğu küçük çaplı bir mizah dergisi *Kahkaha* ise Kasım 1948'de yayına başlar. Ancak döneme damgasını vuran asıl mizah yayını Kasım 1946'da itibaren çıkmaya başlayan *Markopaşa* ve onun soyundan gelen gazetelerdir. Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz gibi önemli yazarların yanı sıra karikatürcü Mustafa (Mim) Uykusuz'un çizgilerine yer veren *Markopaşa*, Amerikan emperyalizminin Türkiye'ye adım atmaya başladığı yıllarda antiemperyalist bir yol benimseyerek güçlü bir muhalefet yapar. Mim Uykusuz, karikatürlerinde toplum katlarının sorunlarını ilk kez yansıtarak sonraki yıllarda etkin olacak pek çok çizeri etkiler[24]. *Markopaşa* daha ilk sayılarında 60.000 tirajını yakalar ki o tarihlerde bu sayı bir mizah yayını için oldukça yüksek bir rakamdır. Ancak iktidar bu dergiyi *"kökü dışarıda"* diyerek suçlamakta gecikmeyecek, kısa süre sonra baskılara başlayacaktır. Derginin sahip ve sorumluları Sabahattin Ali ve Aziz Nesin tutuklanır. Yargılamalar başlar. Matbaalar *Markopaşa*'yı basmaz olur. Buna rağmen çıkarılabilenler toplatma kararlarından yakalarını kurtaramazlar. Baskılar karşısında *Markopaşa, Merhumpaşa, Malumpaşa, Alibaba, Bizimpaşa, Yedi Sekiz Paşa, Hür Markopaşa, Öküz Mehmet Paşa* ve *Medet* adlarıyla sürekli isim değiştirmek zorunda kalan gazete 23 Nisan 1950 tarihine kadar aralıklarla 60 sayı çıkabilmiş, bu tarihten sonra da sona ermiştir[25].

---

[23] [Yusuf Ziya Ortaç], "Akbaba", **Akbaba**, I/1 (20 Mart 1952).

[24] Semih Balcıoğlu, **Cumhuriyet'in 75 yılında Türk Karikatürü**, İş Bankası Kültür yay., [ş.y.], [t.y], s.13-14.

[25] *"Markopaşa Olayı"* hakkında bkz: Aziz Nesin, "Cumhuriyet Döneminde Gülmeceye Baskı: Markopaşa Örneği", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VI, s.1435- 1437; Mehmet Saydur, **Markopaşa**

C- 1950 YILINDA TÜRK KARİKATÜRÜ VE *"50 KUŞAĞI"*

40'yılların ikinci yarısında siyasi alanda görülen hareketliliğe karşın, Türkiye Demokrat Parti'nin iktidara geldiği gün olan 14 Mayıs 1950'ye *Akbaba*, *Markopaşa* gibi kamuoyu oluşturabilecek güçlü mizah dergilerinden yoksun olarak girmiştir. Yine de Türk karikatür sanatı büyük gelişmelere gebedir. Her şeyden önce karikatür, toplum tarafından tanınan, izlenen ve sevilen bir iletişim aracı olabilmiş ve karikatüre duyarlı bir kitle oluşmuştur[26]. 1950 yılı itibariyle ilk Türkçe karikatür yayınlanalı 83 yıl olmuş, karikatür ustaları yetişmiş, tiplemeler yaratmışlar, evrensel konuları işlemişler, genç kuşakları etkilemişlerdir. 1920'li yıllardan itibaren çizgileriyle ünlenen karikatürcülerin yanında, henüz çok küçük yaşlardaki gençlerden oluşan, sayıca kalabalık ancak kendi üslupları oluşmamış bir kuşağın çizgileri günlük gazetelerde yayınlanmaktadır. Daha sonraki yıllarda *"50 Kuşağı"* olarak adlandırılacak olan bu genç karikatürcülerin hemen hepsi Cemal Nadir ve Ramiz'in etkisindedir ve ortaya koydukları eserler nitelik bakımından oldukça cılızdır[27]. Ancak bu kuşak; 50'li yıllara damgasını vuracak, tüm zorluklara rağmen Türk karikatüründe *"Çizgide Mizah"* akımını hayata geçirecek ve siyasi karikatür alanında da eskiye göre bambaşka bir yol tutacaklardır[28].

*"50 Kuşağı"*nın bir kurucusu yoktur. Ayrı ayrı kökenlerden gelmelerine, değişik sanat anlayışları, değişik biçem ve çizgileri olmasına karşılık bu gençler arasında zamanla bağlar kurulacaktır. Birleşecekleri bir ilke vardır: Birçoğunun sanat hayatlarının başında etkisinde kaldıkları Cemal Nadir ve Ramiz ekollerinin dışında, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ve Amerika'da çizgide mizah akımının başlıca temsilcileri olarak eserler veren

---

Gerçeği, Çınar yay., İstanbul, 2001; Levent Cantek, **Markopaşa- Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi**, İletişim yay., 1. baskı, İstanbul, 2001.

[26] 1950'lerin başında karikatürün kamuoyundaki yeri ve önemi açısından Cemal Nadir'in cenaze töreni ilginç bir örnek oluşturur. Tek parti döneminin ve Türk karikatür sanatının en büyük ustalarından biri olan Cemal Nadir'in 27 Şubat 1947'de ölümü, sık sık kesilen yayınlarla radyolardan halka duyurulmuş, bir sonraki gün çıkan gazeteler haberi birinci sayfadan vermiş, yapılan cenaze törenine esnaf kepenk kapatarak katılmış ve İstanbul o gün Atatürk'ün cenazesinden sonra en büyük cenaze törenine şahit olmuştur: Kamil Yavuz, **Cemal Nadir Caddesi**, Kendimin yay., İstanbul, 2002, s. 155.

[27] Turhan Selçuk, **a.g.m.**

[28] 50 Kuşağı içerisinde yer alan başlıca karikatürcüler şunlardır: Eflatun Nuri Erkoç, Selma Emiroğlu, Semih Balcıoğlu, Turhan Selçuk, Nehar Tüblek, Ali Ulvi Ersoy, Ferruh Doğan, Altan Erbulak, Bedri Koraman, Oğuz Aral, Yalçın Çetin, Tonguç Yaşar, Mıstık (Mustafa Eremektar), Suat Yalaz, Sınan Bıçakçıoğlu, Hüseyin Mumcu, Nihat Bali, Sururi.

Steinberg, Chaval, Flora, Bosch ve *Mose* gibi çizerlerin yaklaşımına uyarak *"Çizgi ile Mizah"* akımı yaratmak[29].

50'li yıllar öncesinde yapılan karikatürlere bakıldığında; salt güldürü niteliği taşıdıkları, resim altı yazıları kaldırıldığında anlamın silindiği görülür. Bu *"hiçbir anlam"* içermeyen *"resimler"* çoğu zaman önce çizilip klişeye gönderilir, klişe işlemi tamamlanınca ilgili kişiler büyükçe bir masanın başına geçerek *"Yahu bunun altına ne yazalım"* diyerek düşünürlerdi. Çoğunlukla ikili konuşmaya dayalı bu yapıtlar, o günün haberlerini yansıtacak resim altlıklarıyla (yazıyla) bütünlenir, böylece karikatür yapma işlemi tamamlanırdı[30].

*"50 Kuşağı"*nın Türk karikatürüne kazandırdığı akıma gelince; *"Çizgide Mizah"* akımı olarak nitelendirilecek olan bu anlayış, okuyucunun o zamana kadar görmeye alışmış olduğu tipik karikatürlerden oldukça farklıdır. Biçim olarak her türlü süsleme, tram ve gölgeleme en aza indirgenir, karikatür artık altyazıyı açıklayan bir resim olma işlevinin ötesine geçerek, bir düşünceyi salt çizgi yolu ile ifade eder hale gelir[31]. Karikatürler genellikle *"Yazısız"* yada mümkün olduğunca az yazılıdır. Önemli olan evrensel bir varlık olan *"insan"*ın fiziksel görünüşündeki kusurlardan öte onun hiç değişmeyen mizacıdır.

*"50 Kuşağı"*nın, *"Çizgide Mizah"* akımına bağlı olarak benimseyeceği siyasi karikatür anlayışı da eskisinden farklı olacaktır. O zamana kadar kısa ömürlü ve kişilere endeksli olarak görülen siyasi karikatür , *"50 Kuşağı"* yla evrensel ve kalıcı bir hale gelecektir. Bu kuşağa göre; nasıl gelip geçici gibi görünen siyasi gelişmelerden yasalar çıkarabilen bir siyaset bilimi varsa, pekala aynı bakış açısıyla siyasi karikatürler de yapmak mümkündür.

Buna bağlı olarak 50'li yıllar boyunca ikili bir siyasi karikatür anlayışı ortaya çıkacaktır. *"50 Kuşağı"*nın benimsediği kalıcılık kaygısı güdülen, kişilerin fiziksel kusurlarından çok siyasetin genel kurallarına yönelen, kişiler ve partiler üstü bir siyasi karikatür anlayışıyla; Ratip Tahir Burak, Togo, Necmi Rıza Ayça gibi eski kuşak karikatürcülerin sürdürdüğü, güncel siyasi gelişmelerin anlatıldığı, kişilere ve partilere endeksli bir siyasi karikatür anlayışı birlikte yürüyecektir.

---

[29] Hıfzı Topuz, **Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü**, s. 10- 11, 235.

[30] Semih Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 12.

[31] Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, s.75- 76.

I- DÖNEMİN SİYASİ GELİŞMELERİ VE BU GELİŞMELERİN KARİKATÜRE YANSIMASI

Çok partili yaşamın ilk adımlarında yaşanan, *"Menderes Dönemi"* ya da *"Demokrat Parti Dönemi"* olarak adlandırılan 10 yıllık zaman dilimi, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Türkiye'nin yakın tarihinde önemli bir kırılma noktası oluşturur. Çünkü 1950 yılında gerçekleşen iktidar değişikliği, kurumsallaşmış bir demokraside gerçekleşen herhangi bir iktidar devir teslîminden oldukça farklı bir anlam ifade eder. Değişen sadece yönetimdeki parti değil, aynı zamanda ülke yönetimine 27 yıldır hakim olan ekonomik ve sosyal sınıflar; buna bağlı olarak da ekonomik, sosyal ve kültürel politikalardır.

Tabi böyle müthiş bir kırılmanın, karikatür sanatını etkilememesi de mümkün değildir. Zira bir ülkedeki siyasal değişimler örneğin; bir resim ya da müziği olağanüstü şekilde biçimlendirmeyebilir. Ancak yapısı ve tarihsel rolü gereği karikatür daima siyasal değişmelerden, otoriter baskılardan en çok etkilenen sanatların başında olagelmiştir[32].

50'li yıllardaki radikal değişimin karikatüre yansımasının ele alındığı bu bölümde, siyasi tarihçilerin kullana geldiği metoda sadık kalınmış ve dönem üç alt başlık halinde incelenmiştir. Nitekim 1950'de yapılan genel seçimlerle başlayıp, 27 Mayıs askeri darbesiyle sona eren bu süreçte yer alan üç ayrı basamak kendi içinde birer bütünlük göstererek, adım adım DP iktidarının sonunu hazırlamış, yaşananlar Türkiye'nin yakın tarihine damgasını vurmuştur[33].

---

[32] Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül yay., 1. baskı, İzmir, 1999, s. 62; ayrıca bkz. Turgut Çeviker, "Türk Karikatürünün Yakın Geçmişine Özeleştirisel Bir Bakış", **Varlık**, Sayı: 995 (Ağustos 1990), s. 12.

[33] Demokrat Parti hakkında bkz. Cem Eroğul, **Demokrat Parti- Tarihi ve İdeolojisi**, İmge yay., 4. baskı, [ş.y.], 2003; Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bület Çaplı, **Demirkırat**, Doğan yay., 9. baskı, İstanbul, 2001; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba yay., 2. baskı, İstanbul, 1995, s.646- 692; Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, Hil yay., [Türkçe yayım için] 1. baskı, İstanbul, 1992, s. 15-145; Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak yay., 2. baskı, İstanbul, 1992, s. 125- 146.

A- 1950-54 DÖNEMİ

Kurulduğu 1946'yılından itibaren tek parti otoriterliğine karşı mücadele veren Demokrat Parti, demokrasi ve ekonomik liberalizm vaadleriyle, toplumun değişik kesimlerinden destek bularak, 14 Mayıs 1950'de iktidara gelir. Aldığı % 53'lük oy oranına karşılık, 487 sandalyeli mecliste 408 milletvekiliyle ezici bir çoğunluğa sahiptir. Seçimlerden ikinci parti olarak çıkan CHP ise kendi hazırladığı seçim kanunun azizliğine uğrayarak %38'lik oy oranıyla ancak 69 sandalyeye sahip olabilmiştir.

DP'lilere göre 14 Mayıs seçimleri büyük bir devrimdir. Kendilerini, halkın iradesine dayanarak iktidara gelen ilk hükümet ilan ederler. Yeni hükümetin programında; tek parti döneminden kalan antidemokratik kanunların temizleneceği, ekonomik alanda liberal düzenlemeler yapılacağı, aşırı sağ ve aşırı sola karşı mücadele edileceği ve *"millete mal olmuş"* devrimlerin korunacağı belirtilir[34].

Demokratlar iktidarı devralır almaz, tek parti döneminden kalan her şeyi temizlemek amacıyla köklü değişikliklere girişirler. 16 Haziran'da Arapça ezan yasağı kaldırılır. 14 Temmuz'da ise bir af yasasıyla CHP döneminde işlenen bütün suçlar affedilir[35]. Tek parti yönetiminden kalan yönetim organlarını tarafsız ve istikrarlı hale getirmek gerekçesiyle, üst düzey bürokraside ve ordunun üst kademelerinde değişiklikler yapılır[36]. Bu arada orduyu tahrik yoluna saptığı, gericiliği teşvik ettiği ve hükümet tarafından hareketlerinin dikkatle izlendiği belirtilerek muhalefete ilk gözdağı verilir[37]. Aynı yaz dış ticarette geniş çaplı bir liberasyona gidilir. NATO'ya girmek amacıyla Kore'ye asker gönderilir.

İktidara gelmesinin ardından basın, Demokrat Parti ile balayı yaşamaktadır. Zaten basının büyük çoğunluğu, kuruluşundan beri giderek artan bir oranda Demokrat Parti'yi desteklemiş ve iktidara gelmesinde önemli bir katkı sağlamıştır. Gazetecilerde, DP iş başına geldikten sonra bütün basın sorunlarının çözüleceği kanısı vardır. Buna bağlı olarak ilk zamanlarda hemen hemen tüm basında Demokrat Parti'nin iktidara gelişinin sevinci görülür.

---

[34] Faruk Sükan, **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları**, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1992, s. 4- 14.

[35] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.101.

[36] **Cumhuriyet**, 7-8 Haziran 1950.

[37] **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1950.

Zaten hükümet tarafından ilk ele alınan konulardan biri de basının sorunları olur. 15 Temmuz 1950'de kabul edilen Basın Kanunu'yla oldukça liberal düzenlemeler yapılır[38].

O günlerde çıkan gazetelere göz atıldığında, hemen hepsinin birinci sayfasında karikatüre yer verildiği görülür. Siyasi gelişmelerin yanı sıra basının dinamikleri de karikatürcüler için oldukça elverişli bir ortam sağlar. *Hürriyet*, *Akşam* ve *Milliyet*'in yöneticileri basına karikatür çizerek girdikleri için, gazetelerinde karikatüre ayrı bir önem verirler. *Cumhuriyet*, *Dünya*, *Vatan* ve *Yeni Sabah* gibi diğer önemli gazetelerin yöneticileri onlardan geri kalmazlar[39]. Gazetelerin kapıları karikatürcülere sonuna kadar açılır ve henüz üslupları netleşmemiş genç bir çizer kadrosu, gazetelerde yer edinebilmek ve varlıklarını sürdürebilmek için kıran kırana bir rekabete girişirler[40]. Demokrasinin geldiği sanısıyla çizgilerinde hiçbir kısıtlama kaygısı duymadan iktidarı eleştirebilecekleri inancına kapılan bu genç kuşak bir yandan gazete patronlarının olumlu yaklaşımıyla diğer yandan da demokrat bir iktidarın başta olmasının verdiği güven ve sevinçle alabildiğine özgür karikatürler çizebilmektedir[41].

Akbaba, 1949'da CHP yanlısı yayınlarının toplum beklentilerine ters düşmesi sebebiyle kapanmak zorunda kalmıştır. Markopaşa ve soyundan gelen gazeteler ise artık çıkmamaktadır. Zaten hükümet programında da mizah veya siyasi eleştiri adı altında aşırı sol yayınlara izin verilmeyeceği açıkça ifade edilmiştir[42]. Çok partili hayata geçişin ardından çıkmaya başlayan *Mizah* ve *Kahkaha* dergileri ise yayınlanmaya devam etmektedir. Yeni dönemde *Karakedi* de bunlara katılır. Bu dergilerde -genellikle tüm basında olduğu gibi- CHP'nin iktidardan düşmesinin, otoriter tek parti yönetiminden kurtulmanın, DP'nin iktidara gelerek demokratik hayata geçildiği inancının yansımaları görülür. Karikatürlerdeki eleştiriler DP'den çok, artık muhalefete düşmüş olan CHP'ye yöneliktir[43]. Fakat bu tarz yayın yapan dergiler başlarda yoğun ilgi görse de iktidar yerine, muhalefete düşmüş bir partiye yüklendikleri için kısa sürede çekici olmaktan uzaklaşarak ömürlerini tamamlarlar .

---

[38] Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek yay., 1. baskı, İstanbul, 1973, s.177-179; Korkmaz Alemdar; "Demokrat Parti ve Basın", **Tarih ve Toplum**, IX/ 53 (Mayıs 1988), s. 19; DP'nin basın hakkındaki ikinci olumlu adımı da gazetecilerin çalışma koşullarını düzenleyen, gazetecilere sendika kurma, sosyal güvenlik vb. hakları tanıyan Haziran 1952 tarihli yasadır: **A.g.m.**, s.19.

[39] Semih Balcıoğlu, **Önce Çizdim Sonra Yazdım**, YKY yay., 3. baskı, İstanbul, 2003, s. 101.

[40] Ferit Öngören, "Türk Mizah ve Karikatürü", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, V, s.1439-1440.

[41] Semih Balcıoğlu ile görüşme, 17 Mayıs 2003.

[42] Faruk Sükan, **a.g.e.**, s.13.

[43] Bkz. **Ek: 1-2.**

İlk dönemin coşkulu günlerinde karikatüre yansıyan DP ise geleceğin yeni umut kapısıdır. Bunun yanında parti üyelerinin parlak istikbali gibi konular söz konusu edilerek iktidardakiler tatlı tatlı iğnelenir[44]. Fakat günün asıl favori konusu, Türkiye'nin de katıldığı Kore Savaşı'dır. Bu konuda kamuoyunun büyük bir kısmı gibi karikatürcüler de *"kızıl tehlike"*ye karşı hükümetin yanındadır. Komünizm tehlikesini ve Kore'de savaşan Türk askerinin başarılarını işleyen karikatürlerle hükümetin kararına tam destek verilir[45].

Bu arada ana muhalefet CHP, 14 Mayıs seçimlerin ardından kapıldığı şaşkınlığı uzun süre üzerinden atamaz. Seçimlerin hemen ardından yapılan 8. Kurultay'da yenilginin faturası genel sekreter Nihat Erim'e kesilir. Erim'in yerine yeni bir isim, Kasım Gülek getirilir. Bazı üst düzey yöneticiler; yenilgiyi kabullenmemekte adeta direnerek 14 Mayıs seçimlerinde milletin yanıldığını ve gerçeği görünce de pişman olduğunu ileri sürmektedir. Bunlara göre seçmen CHP'yi düşürmek değil yalnızca uyarmak istemiştir ve ilk fırsatta da hatasını düzeltecektir[46]. Kurultayda genel sekreterliği Kasım Gülek'e kaptıran Nihat Erim ise partinin yayın organı *Ulus*'un yönetimini üstlenerek DP'ye karşı uzlaşmaz bir muhalefet başlatmıştır. Gazetenin karikatürcüsü Ratip Tahir Burak da çizdiği yarım sayfalık karikatürleriyle, saldırının önemli bir parçası olur[47]. Menderes'i çoğu zaman kadın kılığında, mayolu veya dansöz elbiseli olarak çizen Burak, bu dönemde DP iktidarını en acımasız biçimde eleştiren karikatürcüdür[48].

1952 yılında iki önemli mizah dergisi yayın hayatına başlar. Bunlardan ilki Yusuf Ziya Ortaç'ın, milletvekili olduğu CHP'den istifa ederek yeniden kurduğu *Akbaba*'dır. Ortaç Menderes'in örtülü ödenekten verdiği parayla *Akbaba*'yı tekrar diriltmiş, ilk sayıdan itibaren de daha önce yaptığı gibi iktidardaki partiyi destekleyerek, muhalefete saldırmaya başlamıştır. Aynı yıl yayına başlayan ikinci dergi ise genç karikatürcülerin toplandığı ve modern karikatür anlayışındaki eserlere yer veren *41 Buçuk*'tur. *41 Buçuk, Akbaba*'nın aksine iktidardan yana bir tavır takınmaz, hatta kontrol dışında hükümeti eleştirmektedir. Bu tavrının karşılığını görmesi de çok uzun sürmez. 6. sayısı *"müstehcenlik"* gerekçesiyle toplatılan 41 Buçuk'un ömrü oldukça kısa sürer. Dergi henüz 15. sayıda *"mizahın başlıca şartı olan siyasi*

---

[44] Bkz. Ek: 3.

[45] Bkz. Ek: 4.

[46] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**, II (DP'nin Altın Yılları, 1950-1954), Bilgi yay. 2. baskı,[ş.y.], 1991, s. 74, 87.

[47] **A.g.e.**, s. 117.

[48] Bkz. Ek: 5.

müsamahadan çok uzakta bulunulduğunun anlaşılması üzerine", kapanmak zorunda kalır[49]. Bu, karikatüre daha sonraki yıllarda yönelecek baskıların ilk sinyalidir.

İlk döneme, damgasını vuran gelişme ise ekonomi alanındaki müthiş patlamadır. Başlakiler her mahallede birer milyoner yaratarak ülkeyi *"Küçük Amerika"* yapmayı vaad etmektedirler. Daha ilk yıl milli gelir % 15 artar ve sonraki yıllarda da bu artış devam ederek dört yılın sonunda toplam %38'i bulur[50]. En büyük atılım ülke ekonomisinin belkemiğini oluşturan tarım sektöründedir[51]. Yeni tarım alanları açılarak Marshall yardımıyla ülkeye giren tarım makineleri üretimde kullanılır. Ayrıca; ürünlerin depolanma imkanları artırılır, Ziraat Bankası kredileriyle köylüler desteklenir ve tarım ürünlerinin fiyatları artırılarak köylere büyük miktarda para akması sağlanır. Atılımlar sadece tarım sektörüyle de kısıtlı kalmaz. Bütün ülke bir şantiye halindedir[52]. Maden, şeker, dokuma ve çimento alanlarında yeni tesisler kurularak, sanayi yatırımlarına önem verilir[53]. Nüfusun büyük çoğunluğunu barındıran köyler yol, köprü, elektrik gibi temel altyapıya kavuşmaya yine bu dönemde başlar.

Siyasal gelişmeler ise o kadar iç açıcı değildir. Beklenenin aksine 1950 seçimleri demokrasiyi getirememiş sadece partilerin rollerini değiştirmiştir. İktidar- muhalefet ilişkileri 1946-50 döneminden daha iyiye gitmez[54]. Demokrat Parti yöneticileri iktidara geldikleri andan itibaren teslimiyetçi bir muhalefet arzularlar. Muhalefet yapılan iyi işlerin hakkını vermeli, başarılarını övmelidir. CHP genel başkanı İnönü, kendi yetiştirmesi olan yeni iktidar kadrosunu, başta Adnan Menderes'i teşvik ederek, kendi köşesine çekilmelidir. Böyle olursa kendileri de İnönü'ye şerefine uygun bir saygı göstereceklerdir. DP'lilerin bu tavrına karşılık CHP, sert ve uzlaşmaz bir muhalefet yolunu benimseyerek hükümeti her konuda eleştirmeye

---

[49] **41 Buçuk**, I/15 (13 Aralık 1952).

[50] DPT, **Kalkınma Planı- Birinci Beş Yıl**, Ankara Başbakanlık Devlet Matbaası, 1963, s.14'ten akt: Cem Eroğul, **Demokrat Parti- Tarihi ve İdeolojisi**, s.141.

[51] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, Hil yay., [Türkçe yayım için] 1. baskı, İstanbul, 1992, s. 15-145

[52] Metin Toker, **a.g.e.**, s. 229.

[53] Cem Eroğul , **a.g.e.**, s.142-143.

[54] Oysa DP ve CHP program ve ilkeler bakımından zıtlıklardan çok ortak yönlere sahiptir. Feroz Ahmad bu partilerin aşağı yukarı ABD'deki Cumhuriyetçi ve Demokrat partiler kadar birbirinden ayrı olduklarını, İngiltere'deki İşçi Partisi ile Muhafazakar partilerden ise çok daha fazla ortak yönleri olduğunu, gerekli şartlar uygun olsaydı bu iki partinin hayranlık uyandıracak derecede işlev görebileceğini belirtir: Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 51.

koyulur[55]. Tabi bu durum daha ilk yıldan itibaren, iktidar-muhalefet ilişkilerini gerginleştirir ve *"eski defterler"* karıştırılmaya başlanır.

DP hükümeti muhalefete yönelik ilk büyük saldırısını CHP malları konusunda yapar. 27 yıllık bir tek parti iktidarının ardından CHP hala bir devlet partisi görünümündedir ve elinde, Parti= Devlet ilkesinin geçerli olduğu uzun iktidar yıllarından kalma pek çok malmülk vardır. Hükümet 1951'den itibaren bu malların haksız yollardan elde edilmiş olduğunu ve hazineye devredilmesi gerektiğini ileri sürerek CHP'nin kolunu kanadını kırmayı, onu maddi açıdan iflas ettirmeyi planlar. İlk önce tek parti döneminde kurulan ve hala CHP'nin elinde olan halkevleri kapatılır. 1953 yılında da *"CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri"*ni kabul eden yasa çıkarak uzun süren tartışmalar noktalanır[56]. DP iktidarının ilk dönemine damgasını vuran bu tartışmalara karikatürcüler de ilgisiz kalmaz. Özellikle iktidarın güdümündeki *Akbaba* ile CHP'nin yayın organı *Ulus*'ta çizen Ratip Tahir Burak, olayları bambaşka pencerelerden değerlendirerek partilerin görüşlerini karikatüre yansıtırlar. Burak, DP'nin uygulamasını antidemokratik ve anayasa suçu olarak nitelendirirken; *Akbaba* aç gözlü muhalefetin, sonunda düştüğü duruma bıyık altından gülmektedir[57].

Gerek siyasal gerekse ekonomik alanda liberal vaadlerle iktidara gelen Demokrat Parti, ilk dönemde gerçekten söylemlerine uygun yönde çalışmalar yapmış; fakat muhalefetteyken eleştirilen bazı tutumların, iktidara geçince kendileri tarafından da sürdürülmesi ve yasalardaki antidemokratik unsurların temizlenmemesi DP'nin demokrasi anlayışının sınırlarını da ortaya koymaya başlamıştır[58]. Demokratlar daha ilk dönemde parti içi muhalefet konusunda iyi bir sınav veremezler. Yapılan düzenlemelerle genel merkeze bağlılığı pekiştirecek biçimde disiplin ön plana alınmış, liderler taşra örgütlerinden kabineye kadar her düzeyde temizlik hareketlerine başvurmuşlardır. İktidarın yeni sahipleri muhalefetteyken en çok eleştirdikleri, radyonun hükümet tekelinde kullanılmasına da kendileri iktidara geçtikten sonra sahip çıkar. Hükümet icraatları adı altında radyoda sürekli olarak DP propagandası yapılır, hiçbir cevap hakkı tanınmayan muhalefete amansızca

---

[55] Metin Toker, **a.g.e.**, s. 9-10.

[56] Mete Tunçay, "Siyasal Tarih (1950- 1960)", **Türkiye Tarihi**, IV (Çağdaş Türkiye 1908- 1980), Cem yay., 4. baskı, İstanbul, 1995, s. 179; Metin Toker, **a.g.e.**, s.131-141.

[57] Bkz. **Ek: 6-7.**

[58] **A.g.m.**, s.179.

yüklenilir[59]. İktidardaki Menderes artık; *"Radyo devletindir. Devlet malını hükümet kullanır. Devlet radyosu orta malı değildir"* demektedir[60].

İlk dönem, aynı zamanda gericilik kıpırdanmalarının başladığı bir zaman dilimini de ifade eder. DP'nin öteden beri laiklik konusunda yürüttüğü son derece yumuşak ve popülist politika bu kıpırdanışların ana kaynağını oluşturur. Bir çok yerde Atatürk'ün büst ve heykelleri kırılır. Anadolu'nun küçük kasabalarında kadınlara yönelik küstah tutumlar sergilenir, bazı parti il kongrelerinde laik uygulamalara son verme isteği açıkça dile getirilir, dini yayınlar artar[61]. Fakat tüm somut göstergelere rağmen hükümet irtica tehlikesinin varlığını kabul etmemekte direnir. Hükümete göre ortada böyle bir tehlike yoktur. Fakat bu görmezden gelen tavırlarıyla irticayı daha da hareketlendirmektedir. Bu yaklaşımıyla siyasi alanda Atatürk devrimlerinin sulandırılmasına göz yuman DP bir yandan da Atatürkçü görünmeye son derece önem vermekte, *"Atatürk'ü Koruma Kanunu"* gibi tedbirlerle Atatürkçülüğün özüne değil şekline sahip çıkmaktadır[62]. Kemalist sisteme yönelik iki tehlikeden biri olarak görülen komünizm konusunda hükümetin yanında yer alan karikatürcüler, irtica konusunda ise hükümeti sert biçimde eleştirirler. Hatta ilk dönemdeki eleştirilerinin odak noktasını bu konu oluşturur[63].

İlk dönemde ortaya çıkmaya başlayan bir başka olumsuzluk da basına karşı gösterilen tutumdur. Başlardaki olumlu düzenlemelere rağmen, demokratlar basına karşı hoşgörüyü sürdürememişler, eleştirilmeye dayanamamışlardır. Daha 1951'de çıkarılan bir resmi ilanlar kararnamesiyle hükümet, takdirine göre bazı gazeteleri ödüllendirmek bazılarını da cezalandırmak olanağına kavuşturulur. 1953 Temmuzunda ceza kanununda yapılan bir değişiklikle de bakanların basında küçük düşürülmesine karşı yaptırımların uygulanması adeta otomatik hale getirilmiştir. Hemen 1954 seçimleri öncesinde ise Basın Kanunu'nda yapılan değişiklikle basına karşı hükümetin konumu güçlendirilir[64]. Tabi basın konusunda yapılan olumsuz düzenlemeler karikatüre de olumsuz yansımakta, Semih Balcıoğlu'nun bir

---

[59] **A.g.m.**, s.179.

[60] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**, II (DP'nin Altın Yılları, 1950-1954), s. 124.

[61] Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 53; Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 131.

[62] **A.g.e.**, s. 130.

[63] Bkz. **Ek: 8.**

[64] **A.g.m.**, s. 179.

karikatüründe yer aldığı gibi karikatürcüler artık gördüklerinden faklı bir bakan tipi çizmeye zorlanmaktadır[65].

Bahsedilen olumsuzluklara rağmen DP 1950-54 döneminde genel olarak imajını korumayı başarır[66]. Ekonomi her ne kadar olumsuz sinyaller vermeye başlamış olsa da ülkedeki refah havası hala sürmektedir. Siyasal yaşamdaki gerginlikler, demokratikleşme gibi sorunlar ise ortalama vatandaşın, DP'ye bakışını olumsuz etkilememiştir. Zira 1954'te kendisini dört yıl öncekinden daha özgür hissetmektedir. Bu sebeple de muhalefetin DP'ye yönelik *"diktatörlüğe yönelme"* eleştirilerini ciddiye bile almaz. DP, dört yıllık sicilinin seçmen üzerinde kendine sağladığı avantajla, 1954 seçimlerinin favorisidir[67].

B- 1954-57 DÖNEMİ

Beklendiği gibi Demokrat Parti, 1954 milletvekili genel seçimlerinden mutlak bir zaferle çıkar. Oylarını bir önceki seçimlere göre % 3 artırmış ve geçerli oyların % 56.61'ini almıştır. İktidarın siyasi ve ekonomik uygulamalarına tam destek anlamına gelen bu sonuçla, DP, 503 milletvekiliyle meclisteki sandalyelerin % 92.98'ine sahip olur. Karşısında ana muhalefet partisi olarak yer alan CHP ise, % 34.78'lik oy oranıyla ancak 31 milletvekili çıkarabilmiştir[68]. Seçimlerin ardından çıkan *Akbaba*, kapak karikatürüyle ortaya çıkan siyasi tabloyu oldukça net özetler. Yeni dönemde muhalefet, iktidar karşısında sesini bile duyurmaktan aciz duruma düşmüştür[69].

Ancak 1954 seçimlerinde kazanılan mutlak iktidar, DP yönetiminin yozlaşmasında önemli bir adımdır. Yöneticiler artık hiçbir gücün kendilerini durduramayacağı sanısına kapılırlar[70]. Nitekim seçimlerin hemen ardından, bu mutlak iktidarın nasıl kullanacağı

---

[65] Bkz. **Ek: 9.**

[66] **A.g.m.**, s. 179.

[67] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, s. 61.

[68] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 139.

[69] Bkz. **Ek: 10.**

[70] **A.g.e.**, s. 159.

muhalefete oy veren illerin cezalandırılmasıyla gösterilir. Malatya ikiye bölünerek Adıyaman ili oluşturulur, Kırşehir ise ilçeliğe indirilir[71].

Seçimlerin ardından CHP'de *"Artık herşey bitti"* havası hakimdir. Parti içinde bazı kişiler olumsuz geçmişin ağırlığından kurtulmak için partiyi feshetmek ve yeni bir parti kurmak fikrini ileri sürerler. Bu arada laiklik ve devletçilik ilkelerinden *"gerekli fedakarlıklar"* yapıldığı takdirde DP'nin yenilebileceğini düşünenler de vardır[72].

Büyük zaferin ardından ekonomideki göstergeler ise hiç iç açıcı değildir. Ekonomi duraklama işaretleri vermeye başlamış, 1954'de ulusal gelir bir önceki yıla oranla % 8.8 düşmüştür. 1955'te 1953'ün seviyesi yine tutturulamaz. Dönemin bütününde ise ortalama ulusal gelir artışı ancak % 3,5'te kalacaktır. Artık ilk yıllarındaki hızlı ulusal gelir artışının, bir saman alevi gibi söndüğü ortadadır. Hükümet yükselmekte olan enflasyona karşı, ilk dönemdeki liberal anlayışın aksine; kar tespiti, tanzim satışlar gibi bir takım müdahaleci önlemler almak zorunda kalınca da bu sefer piyasada karaborsa baş gösterir[73]. Buna bağlı olarak piyasadaki *"yok"*luk ve *"zam"*lar karikatürcülerin başlıca konuları arasına girmeye başlar[74].

Yükselen şikayetler karşısında, DP yöneticileri dikkatleri siyasi konulardan uzaklaştırarak ekonomik kalkınma politikasına çekmeye çalışırlar. Artık liderler, 1950 yılındaki gibi demokrasinin kurulması için değil, ekonomi politikasının yürütülmesi için halkın desteğini istemektedir. Göz boyamak için sürekli değişmez bir taktikle temeller atılıp, kurdeleler kesilir. Halktan parlak bir gelecek ve yüksek bir refah seviyesi yaratmak için ekonomik güçlükler ve yoksunluklara katlanması beklenmektedir. Demokrasi ise artık ikinci plandadır[75].

İlk dönemde, muhalefet biraz da yapay zorlamalarla kamuoyunu harekete geçirmeye çalışmış ancak bir türlü başarılı olamamıştır. Oysa şimdi durum farklıdır. Vatandaş artık gündelik hayatını etkileyen ekonomik sıkıntılar karşısında sızlanmaya başlamış, bu da *"artık*

---

[71] **A.g.m.**, s.181.

[72] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**, III (DP Yokuş Aşağı, 1954-1957), Bilgi yay., 3. baskı,[ş.y.], 1991, s. 45-47.

[73] Cem Eroğul, **Demokrat Parti- Tarihi ve İdeolojisi**, s. 205- 207.

[74] Bkz. **Ek: 11.**

[75] Kemal H., Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, AFA yay., 1. baskı, İstanbul, 1996, s.331-333; Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 172.

her şey bitti" havasındaki muhalefeti hareketlendirmiştir[76]. İktidara yönelik eleştiriler yalnızca, fırsatları değerlendirmeye çalışan muhalefet partileriyle sınırlı kalmaz. Basın ve akademisyenler de ekonominin kötüye gidişinden, irticanın yükselişinden kaygılanmakta, antidemokratik uygulamalardan dolayı hükümeti eleştirmektedir. Demokratlar ise kendini eleştirenlerin tümünü bir kefeye koyarak, bunları; kötü niyetli, partizan düşünceli, Türkiye'nin yükselmesini engellemek isteyen kişiler olarak suçlar. Muhalefetin güçlenmesi karşısında duyulan iktidarı kaybetme korkusu ve mutlak iktidarın verdiği güçle hükümet antidemokratik bir yola sürüklenir. Yöneticiler artan muhalefeti baskıyla ezmek yoluna saparlar[77]. Cem Eroğul'un belirttiği gibi; ekonominin kötüye gidişi karşısında ağızları yeterince doyuramayan DP, artık onları şamarla kapatmaya çalışmaktadır[78].

DP'nin benimsediği antidemokratik politika, ekonominin kötüye gidişi ve bakanlar hakkındaki yolsuzluk şikayetleri parti içinde de etkisini göstermekte gecikmez. Basına *"İspat Hakkı"* tanınmasını öngören kanun teklifiyle ortaya çıkan uyuşmazlık, partiyi içerden demokratikleştirebilme umutlarını kaybeden bazı milletvekillerinin DP ile yollarını ayırması ve 25 Aralık 1955'te *"Hürriyet Partisi"* adıyla yeni bir muhalif parti kurmasıyla sonuçlanacaktır. Ancak parti içi muhalifler yeni bir parti kurmadan önce son kozlarını DP Meclis Grubu'nda oynamaya çalışırlar. Grupta yaptıkları baskıyla, haklarındaki yolsuzluk iddiaları sebebiyle III. Menderes kabinesindeki tüm bakanları istifa ettirirler. Fakat kabinesinin tüm üyeleri istifa eden Menderes, bu gelişmeye ilginç bir tepki vererek, istifa etmemekte direnir. Yakın dostu Mükerrem Sarol'un yönlendirmesiyle, grubu karşısında kürsüye çıkarak bizzat kendisi için güven oyu ister ve alır. Menderes tüm kabinesini kaybetmek pahasına kendini kurtarabilmiş ve artık kendisini vazgeçilmez olarak görmeye başlamıştır[79]. İşte bu sıkıntılı günlerde Menderes, kendisine yakın *Akbaba* dergisinde yayınlanan bir kapak karikatürüne fena halde kızar[80]. Durum, Başbakanlık Özel Kalem Müdürü tarafından, derginin sahibi Yusuf Ziya Ortaç'a iletildiğinde de Ortaç aslında kendi çizdirdiği bu karikatürün sorumluluğunu üstlenmez. "*Suçu*", hasta olmasını fırsat bilen genç karikatürcülerin üzerine atarak işin içinden sıyrılır[81].

---

[76] Bkz. **Ek: 12.**

[77] **A.g.e.**, s. 207-209.

[78] **A.g.e.**, s. 207.

[79] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, s. 67; Kemal H., Karpat, **a.g.e.**, s. 333.

[80] Bkz. **Ek: 13.**

[81] Semih Balcıoğlu, **Önce Çizdim Sonra Yazdım**, s. 75-76.

1955-56 yıllarında siyasi ve ekonomik gelişmelerin kötüye gidişi, son seçimlerde bozguna uğramış muhalefeti gittikçe güçlendirmektedir. Özellikle CHP ekonominin kötüye gidişinden ve kamuoyunun hoşnutsuzluğundan aldığı güçle, hükümeti adeta ateş çemberine almaya başlamıştır[82]. Muhalefet döneminde, mitingleri çok iyi kullanarak iktidara gelen DP ise, bu sefer aynı namlunun ucunda kendisini görerek kaygılanmaktadır[83]. Gözü sürekli muhalefetin üzerindedir. Özellikle, düzenlediği gezilerle ülkedeki muhalefeti ayağa kaldırmaya çalışan CHP genel sekreteri Kasım Gülek adeta göz hapsine alınmıştır.

DP iktidarı kaygılarını, yeni yeni baskı önlemleri alarak gidermeye yönelir. Kontrol antidemokratik yasalarla sağlanmaya çalışılır. Haziran 1956'da kabul edilen *"Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun"*la siyasi partilerin, seçim propagandası dönemi dışında açık hava toplantısı düzenlemesi yasaklanır. Salon toplantıları mahallin en büyük mülki amirinin iznine bağlanmıştır. *"Her nerede olursa olsun tezahurat veya gösteri veya protesto maksadıyla yahut maksadı mahsusa müstenit olarak toplanılması veya böyle bir toplantıya bilerek sebebiyet verilmesi..."* suçtur. Kanunda ayrıca, suç sayılan toplantıların dağıtılması için hedef gösterilmeksizin ateş açılabileceği hükmü de yer almıştır[84].

Artık muhalif liderler sürekli olarak izinsiz gösteri yürüyüşü yaratmaktan dolayı suçlanmakta, evlerinde il başkanlarıyla yemekli toplantı düzenlemeleri bile yasaklanmaktadır. Parti kongrelerinde muhalefet liderlerini alkışlamak, bir muhalefet liderini karşılamak; göz altına alınmak veya coplarla dağıtılmak için gerekçedir[85].

Baskılar yalnızca muhalefet partilerine yönelmekle kalmaz. Bürokrasinin yürütmeden bağımsızlığına son verilir. Yargı ve üniversitenin özerkliği zedelenir[86]. Soruşturmalar, yargılamalar ve hapis cezaları, gazeteciler için, artık günlük hayatın bir parçasıdır. O günlerde çizilen karikatürlere de yansıdığı gibi; DP aslında bindiği dalı kesmektedir[87].

1954-57 arasında, iktidar muhalefet ilişkileri *"Bahar Havası"* dönemleriyle ile yumuşarken ardından gelen *"Şiddet Tedbirleri"* yle sertleşecektir. Ancak radyo yayınlarının

---

[82] Bkz. **Ek: 14.**

[83] Bkz. **Ek: 15.**

[84] Cem Eroğul, **a.g.e.** s. 195.

[85] **A.g.e.** s. 195-196.

[86] Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 66; Cem Eroğul, **a.g.e.** s. 191-194.

[87] Bkz. **Ek: 16.**

hükümet tekelinde kullanılması ve *"besleme basın"* yoluyla DP propagandası yapılması durmaksızın devam eder. Bu noktada iktidara yakın yayınların, karikatür konusunda değişik eğilimlere sahip olduğu görülür. Kimi pasif bir tutum sergilerken, kimi de karikatürleri tam bir propaganda aracı olarak kullanmaktadır. Örneğin; DP'nin en önemli yayın organı *Zafer* eleştirisel nitelikteki karikatürlere asla yer vermez. Üzerindeki yazılardan Amerikan kökenli olduğu anlaşılan ve her gün yayınlanan bant karikatür *"Ferdi Amcanın Maceraları"*yla tamamen siyaset dışı konular işlenir[88]. Oysa köylülere yönelik propaganda amacıyla çıkarılan *Köylü Gazetesi* daha aktif bir karikatür anlayışına sahiptir. Köylülerin anlayabileceği tarzda uzun alt yazılara sahip, propaganda amaçlı karikatürlerle DP adeta göklere yükseltilirken muhalefet yerden yere vurulur[89]. İktidarı desteklemeyi değişmez yayın politikası olarak uygulayan *Akbaba* ise, iktidarın desteğinden aldığı güçle kimi zaman muhalefete yüklenmekte, kimi zaman da danışıklı bir şekilde hükümeti eleştirmektedir.

İlk dönemde belirtileri görülen muhalif karikatüre yönelik baskılar ise 1954-57 döneminde iyice belirginleşir. Hükümet, muhalif olan her şeye ve herkese olduğu gibi muhalif karikatürcülere de göz açtırılmaz. 1954 yılında, hiçbir siyasi içeriği olmamasına rağmen, kapaklarındaki *"müstehcenlik"* gerekçesiyle *Tef* dergisi iki kez toplattırılarak göz dağı verilir[90]. 1956 yılında yayınlanmaya başlayan ve daha siyasi içerikli bir dergi olan *Dolmuş* ise daha büyük baskılarla karşılaşır. Derginin 6. sayısından itibaren soruşturmalar başlar. 10. ve 16. sayılar göstermelik nedenlerle toplatılır. Karikatürcü ve diğer sorumlulara davalar açılır. *Dolmuş*, yasal yaptırımların dışında yasadışı baskılar da karşılaşır. Savcı Hicabi Dinç;*"Beyefendi'nin karikatürünü çizmeyin"* diyerek sürekli *Dolmuş*'u uyarmaktadır[91].

Karikatürcülere yönelik kısıtlamaların bir kısmı da hükümetle arasını iyi tutmak isteyen gazete sahip ve yöneticilerinden gelmeye başlamıştır. Bu eğilim DP'nin basına karşı tutumunu sertleştirmesi ve kağıt tahsisini bir silah olarak kullanmasına koşut olarak artar. Karikatürcüler *"ağır"* bulunan karikatürlerini hafifletmek veya *"bazı"* kişilerin karikatürünü çizmemek konusunda uyarılırlar. Karikatürcülere de eleştirmek için kala kala –tek parti

---

[88] Bkz. **Ek: 17.**

[89] Bkz. **Ek: 18.**; Bu gazetedeki imzasız karikatürler, Kozma Togo'ya aittir.

[90] **Tef**, I/4 (28 Ağustos 1954); **Tef**, I/I (22 Haziran 1960)[Yeniden yayın].

[91] Turhan Selçuk, "Dolmuş Üzerine" , **Grafik Mizah**, İris yay., 1.baskı, İstanbul, 1998, s. 60; Çetin Yetkin, "Anayasayı Çiğneme Pahasına Baskı- Turhan Selçuk" , **Siyasal İktidar Sanata Karşı**, Bilgi yay., Ankara, 1970, s. 267; **Dolmuş**, II/50 (12 Aralık 1956).

döneminden gelen bir alışkanlıkla- İstanbul'un Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay kalmaktadır[92].

Eldeki kanunların, DP'nin antidemokratik isteklerine yetmemesi üzerine, meclis 1956 Haziranında başka antidemokratik yasaların yanı sıra basın hakkında da iki tane kanun çıkarır ve bu yasalarla tüm basın mensuplarının olduğu gibi karikatürcülerin de eli kolu bağlanır. Yeni düzenlemelerle; *"Memleket ahlakını bozmak"*, *"resmi sıfatı haiz olanlar aleyhine soru hissi telkin edebilecek yahut müphem ve suizannı davet edebilecek mahiyette neşriyatta bulunmak"*, *"maksadı mahsusa müstenit neşriyatta bulunmak"* gibi ceza hukukuna aykırı kaypak ifadelerle yeni yayın yasakları getirilir. Bu yasaklara uymayanlar da ağır hapis ve para cezalarına çarptırılacaklardır[93].

Bu kanunun kabul edilmesinden sonra, *Akbaba*'da yayınlanan iki karikatüre de yansıdığı gibi, artık karikatürcüler özgür kalabilmek için, ya siyaset dışı konulara yönelmek ya da karikatür çizmeyi bırakmak zorundadır[94]. Nitekim kanun hükümlerinin uygulandığı ilk gazete olan *Siyasi Halk Gazetesi*, kanunu eleştiren *"Oldu da Bitti Maşallah"* lejandlı bir karikatür sebebiyle toplatılarak, karikatürü çizen Ratip Tahir Burak hakkında dava açılır. Bu dava sürerken gazete, Burak'ın üç karikatürü sebebiyle iki kez daha toplatılmış ve yeni bir dava daha açılmıştır. Yargılama sonucunda Burak, 16 hapse mahkum olarak Nisan 1957'de cezaevine girer[95]. Fakat, cezaevine giren tek karikatürcü olarak kalmaz. Tam bir yıl sonra, *Ulus* gazetesinde çizdiği karikatürlerinden dolayı hakkında davalar açılan[96] Halim Büyükbulut da; yine *Ulus*'ta yayınlanan *"Hazine"* lejandlı bir karikatüründen dolayı mahkum olacak ve 1 yıllık hapis cezasını çekmek üzere Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'ne girecektir[97].

Karikatürcüler için zor bir yıl olan 1957'de, Haziran 1956 tarihli yasanın hükümlerine dayanılarak bir de karikatür albümü toplatılmıştır. Karikatürcü Ferruh Doğan,

---

[92] Semih Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 116; [İmzasız], "Basın Kanunu ve Dolmuş", **Dolmuş**, I/24 (13 Haziran 1956).

[93] Neşir yoliyle veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkındaki 6334 sayılı kanunun adı ile bazı maddelerinin tadiline ve bir madde ilavesine dair kanun; Basın Kanununun bazı maddelerinin tadiline ve kanuna muvakkat bir madde eklenmesine dair Kanun, **T.C. Resmi Gazete**, 8 Haziran 1956; Ayrıca bkz. Cem Eroğul, **Demokrat Parti- Tarihi ve İdeolojisi**, s. 192.

[94] **Bkz. Ek: 19- 20.**

[95] **Milliyet**, 12 Nisan 1957; **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1957.

[96] Ulus'un 14 Mart 1957 ve 28 Mart 1957 tarihli sayılarında yayınlanan "Harikalar Diyarı" ve "Kervan" lejandlı karikatürlerden dolayı Halim Büyükbulut'un yanı sıra, gazetenin sahibi Kasım Gülek ve Yazı İşleri Müdürü İhsan Ada hakkında dava açılmıştır: **Ulus**, 22-23 Ağustos 1957.

hiçbir siyasi kişiliğe yer vermediği *"Asrileşen Köy"* adlı albümünde 1953 yılından beri çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan karikatürlerini toplamış, *"çağdaş teknik araçlarla, bir sıra şehir adetinin, yaşayışı gereği gibi değişmemiş köy çevresindeki durumu"*nu konu almıştır[98]. Fakat bu karikatürler büyük olasılıkla DP'nin *"görülmemiş kalkınma"*sının köylere nasıl yansıdığının bir eleştirisi olarak yorumlandığından, albüm; *"...milli hissiyatı rencide edecek ve milli menfaatlere zarar verecek şekilde suiniyetle maksadı mahsusa müstenid neşriyatta bulunmak..."* gerekçesiyle İstanbul 5. Sulh Ceza Yargıçlığı'nın kararıyla toplatılır. Ancak yapılan sorgulama sonucu bilir kişilerin verdiği rapora dayanarak, 10 Ekim 1957 tarihinde verilen men-i muhakeme kararıyla, toplatılan albüm geri alınarak tekrar satışa çıkarılır[99].

Yeni basın kanunu ve ortaya çıkan somut sonuçları karşısında karikatürcüler, dış siyasi gelişmelerin de elverişli olmasından yararlanarak karikatürlerini bu alana yöneltirler. Hükümete yönelik eleştirilerde ise DP ileri gelenleri daha az yer alır. Ancak bu, eleştirilerin azalması anlamına gelmez. Aksine sembolik bir anlatımın ağırlık kazandığı karikatürlerdeki eleştirilerin dozu giderek artmaktadır. Zira; Semih Balcıoğlu'nun belirttiği gibi karikatürcüler *"suç"* işlememek için kanunları iyi yorumlamak ve bu yolla kendilerini korumakta ustalaşmışlardır[100].

1957 yılında, seçimlerin erkene alınması hem muhalefet hem de iktidar açısından sorunların çözüleceği umutlarını doğurur. Muhalefet partileri (CHP, CMP, Hür P.), DP'ye karşı *"güç birliği"* oluşturma çabasına girerek eylül ayında kendi aralarında uzlaşmışlardır. Seçimlere ortak girilecek, üçte iki çoğunluk sağlanırsa yeni oluşan meclis bir *"kurucu meclis"* gibi çalışacak, demokratik hak ve özgürlükleri güvence altına alan yasal düzenlemeleri yapacak ve daha sonra da görevini bitmiş sayacaktır[101]. Ancak 13 Eylül 1957 de kabul edilen yeni seçim kanunuyla muhalefetin bütün planları suya düşer. Artık seçimlerde güç birliği yapmak imkansızdır.

---

[97] Bkz. **Ek: 21**; Bir tesadüf sonucu Ratip Tahir Burak'tan tam bir yıl sonra hapse giren Halim Büyükbulut, hapis cezasının yanı sıra 10. 000 lira para cezasına da çarptırılmıştır; **Milliyet**, 11-12 Nisan 1958; **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1958; bu davanın ilk aşaması için bkz. **Ulus**, 31 Temmuz 1957.

[98] Bkz. **Ek: 22- 23.**

[99] Ferruh Doğan, **Asrileşen Köy**, 2. baskı, Cem yay., İstanbul, 1976, s.4; ayrıca bkz. Çetin Yetkin, " ' Açık Rejim"de Karikatürist, **Siyasal İktidar Sanata Karşı**, Bilgi yay., 1. baskı, Ankara, 1970, s. 272- 273.

[100] Semih Balcıoğlu ile görüşme, 17 Mayıs 2003.

[101] Metin Toker, **a.g.e.**, s. 244- 252.

1957'deki genel seçim mücadelesi oldukça sert geçer. Asıl çekişme DP ile CHP arasındadır. CHP ise DP karşısında 1950 ve 1954 seçimlerine oranla çok daha iddialı çıkmıştır. Ancak son kararı verecek olan yine *"Milletin Efendisi"*dir[102].

C- 1957- 60 DÖNEMİ

1957 seçimleri, muhalefetin tüm çabalarına rağmen DP lehine sonuçlanır. Fakat zafer artık eskisi gibi parlak değildir. Demokratların % 47.70'lik oy oranına karşılık, CHP % 40.82'lik payla neredeyse iktidar partisi kadar oy almıştır. Tüm muhalefetin oy toplamı ise daha önceki seçimlerin aksine DP'ninkinden fazladır. Yine de seçim kanununun sağladığı avantajla demokratlar 610 sandalyeli mecliste 424 milletvekiliyle büyük bir çoğunluk sağlayabilmişlerdir. Ancak muhalefet bu kez daha güçlüdür. CHP sandalye sayısını yaklaşık altı kat artırmış, 178 milletvekiliyle güçlü bir ana muhalefet partisi haline gelmiştir. Tüm muhalefet partilerinin milletvekili sayısı ise 186'dır[103].

1954-57 döneminde ekonomik sıkıntıların baş göstermesiyle iktidarı kaybetmek endişesine kapılan ve muhalefete karşı sertleşmeye başlayan DP'nin bu eğilimi 1957 seçimlerinden sonra daha da artarak devam eder[104]. Aslına bakılırsa, 1957 seçimlerinde büyük bir darbe yiyen demokratların, bu sonuçtan uyarı çıkarmaları beklenebilirdi. Ancak DP, uyarılma dönemini çoktan aşmış 1956 yılının Mayıs- Haziran aylarında dönüşü olmayan bir yola girmişti[105].

24 saat içerisinde kurulan önceki kabinelerin aksine Menderes'in V. kabinesi ancak 1 ayda kurulabilir. İktidar yorgunluğu partinin kolunu kanadını kırmış, onu, yükü gittikçe artan ülke sorunlarının altında ruhsuz bir gövde haline getirmiştir[106].

Menderes, siyasi bir istikrar ve sükunet sağlamak için erken bir seçime gitmişti; fakat sonuçlar beklenenin aksine ülkede daha büyük bir gerilim ve istikrarsızlık yaratır[107]. Hatta bu

---

[102] Bkz. **Ek: 24.**

[103] Cem Eroğul, **Demokrat Parti- Tarihi ve İdeolojisi**, s. 202.

[104] Mete Tunçay, **a.g.m.**, s.184.

[105] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 203.

[106] **A.g.e.**, s. 127.

gerilim yalnızca partilerin üst düzeyleriyle de sınırlı kalmaz ve toplumun geneline yayılır. Karikatürlere de yansıyan siyasi tabloya göre çeşitli partilere mensup vatandaşlar artık cami ve kahvehanelerini bile ayırmaya başlamıştır[108].

1957 seçimlerinin ardından; oylardaki düşüş, muhalefetin güçlenmesi, ordudaki kıpırdanmalar ve askeri müdahale söylentileri iktidarı günden güne daha da telaşlandıracak, demokratlar iktidarı kaybetme korkusuyla her türlü antidemokratik yola başvuracaktır. Kurulan yeni hükümet, hemen sert baskı önlemleri almaya koyulur. 27 Aralık 1957'de kabul edilen yasal düzenlemelerle muhalefete ve basına karşı daha sert önlemler getirilir. Artık *"zararlı yazı ve resimler"*in yayınlanması yasaktır. Meclis yönetmelik ve tüzüğünde yapılan değişiklerle de muhalefet, mecliste bile kıpırdayamaz hale getirilir[109].

Karikatürcüler de baskılardan nasibini almaktadır. Seçimlerin ardından *Dolmuş* dergisine iki kez el konur. Hatta bunlardan biri dergi henüz yayınlanmadan, matbaada gerçekleşir. Artık karikatürlerde Menderes ve DP ileri gelenlerini görmek neredeyse olanaksızdır. Onların yerini ise DP'yi sembolize eden, tipler alır.

Tüm çabalarına rağmen güçlenen muhalefet karşısında, demokratlar Eylül 1958'den itibaren artık *"demokrasiye paydos"* kararını vermiştir. 12 Ekim'den itibaren *"Vatan Cephesi"* yaratma çaresine başvurulur[110]. İktidarı kaybetme korkusuna kapılan Menderes halkı, CHP'lilerin yaratmakta olduğu *"şer ve düşmanlık cephesi"*ne karşı, *"Vatan Cephesi"*nde birleşmeye davet etmektedir. Oysa halkın gündemindeki asıl konu o veya bu cephe değil giderek daha da ağılaşan ekonomik sıkıntıların gündelik hayatta sırtına yüklediği geçim derdi ve uzun kuyruklardır[111]. Fakat karikatürcüler vatandaşın gündelik hayatını en çok etkileyen bu konuyu dahi karikatürlerine yansıtmakta engellerle karşılaşır. Turhan Selçuk'un Milliyet'te çizdiği *"kuyruk karikatürleri"* Menderes'in, gazetenin yöneticisi Abdi İpekçi'ye bir telefon etmesiyle yayından kaldırılır[112].

1958 sonbaharından itibaren, radyo her gün saatlerce *"Vatan Cephesi"*ne katılanların isimlerini okumaktadır. Hatta bu isimler arasında ölmüş ya da hayali kişilerin adları yer alır.

---

[107] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, s. 72.

[108] Bkz. **Ek: 25.**

[109] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 218-219; Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 71.

[110] **A.g.e.**, s. 74.

[111] Bkz. **Ek: 26.**

Buna bağlı olarak karikatürcülerin yeni alay konusu *"Vatan Cephesi"* ve radyonun DP borazanı haline getirilmesidir. Özellikle DP'ye karşı sert muhalefet yapan *Taş, Karikatür* ve iki derginin birleşmesiyle oluşan *Taş-Karikatür*'de bu konu ağır biçimde eleştirilir[113]. Fakat bu karikatürler DP'lileri öyle sinirlendirmektedir ki, bir keresinde DP milletvekillerinden Necmettin Önder meclis bütçe komisyonunda kızgınlığını dile getirmekten kendini alamaz. Ülkede mizah kalmadığı eleştirisine sinirlenen Önder, *Taş- Karikatür*'ün 21 Ocak 1959 tarihli sayısında yer alan bir karikatüre atfen; *"Türkiye'de mizah yalnız hükümet reisine ve vekillere yapılan neşriyat ve mevzusuz adi karikatürler değildir... Mizahı bu manada anlamak, memleketteki matbuata bilakis hakaret olur"* diyerek tepkisini dile getirir[114].

İktidarın otoriterlik girişimleri karşısında muhalefet ise ciddi bir toparlanmaya girişmiştir. Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi'yle; Hürriyet Partisi de Cumhuriyet Halk Partisi'yle birleşir. Artık muhalefet safları sıklaşmıştır. CHP Ocak 1959'da 14. Kurultayını toplar. İlan edilen *"İlk Hedefler Beyannamesi"*nde; demokratik hak ve özgürlükleri güvence altına alacak düzenlemeler sıralanarak, partinin gerçekleştirilmesi gereken ilk amaçlar olarak saptanır[115].

DP'nin artık herkesle sorunu vardır. Basın, yargı, sivil bürokrasi, ordu ve üniversiteler baskılar karşısında günden güne DP yönetiminden uzaklaşırlar. Tüm eleştiri ve uyarılara karşı DP'nin gözleri kör, kulakları sağırdır[116]. Oysa DP'nin devrilmesinde rol oynayan iki bileşen, ordu ve aydınlar günden güne birbirine daha da yaklaşmaktadır[117].

DP, iktidarı kaybetme korkusuyla din istismarına daha çok sarılır. Hükümet artık geçmişteki gibi maddi ödüller sunamamakta, giderek ruhsal ödüllerle kamuoyunu etkilemeye çalışmaktadır. CHP'liler ateist ve din düşmanı olmakla suçlanır. 1958 ve 1959 ramazanlarında ise din istismarı tavana vurur. Radyo bu istismarın başlıca aracı haline getirilir. DP ocaklarının camilerde düzenlemiş olduğu mevlitlerde yapılan dualar, canlı yayınlarla tüm ülkeye dinletilir. İktidara, hükümete, hükümet büyüklerine yapılan bu dualarla tam bir propaganda yapılmaktadır. Devlet büyükleri Eyüp Sultan'a giderek gösterişli törenlerle dualar

---

[112] Turgut Çeviker, "Turhan Selçuk Karikatür Açısından Başbakanları Değerlendirdi", **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1989.

[113] Bkz. **Ek. 27.**

[114] Bkz. **Ek: 28**; İlhan Selçuk, "Basın ve Mizah", **Taş-Karikatür**, I/18 (11 Şubat 1959).

[115] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 227.

[116] Bkz. **Ek: 29.**

[117] Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 73.

ederler. Hükümetin bu tavrına karşılık irtica hortlar. Laiklik ilkesi ayaklar altına alınarak, lokantalar zorla kapattırılır, oruç tutmamak tehlike haline gelir. Özellikle, Menderes'in İngiltere'deki Gatwick uçak kazasından sağ olarak kurtulmasının hemen ardından başlayan 1959 ramazanı daha büyük din istismarlarına sahne olur. Kazadan kurtulan Menderes DP'liler tarafından; Allah'ın tayin ettiği bir lider ilan edilir. Camilerde Adnan Menderes için dua kampanyaları başlatılır, kurbanlar kesilir. Gerçekte çok da dindar olmayan Menderes, neredeyse evliya konumuna yükseltilir. Artık Menderes'in adı Allah ve peygamberden sonra üçüncü sıradadır[118].

DP iktidarı son yılına doğru yol alırken, muhalefet safları sıklaşarak güçlenmektedir. CHP'liler 1959 ilkbaharında artık zorlukla ayakta duran hükümete karşı dokuz gün sürecek *"Bahar Taaruzu"* nu başlatır. Gezinin ilk noktası olan Uşak'ta büyük olaylar çıkar, CHP'lilerle DP'liler birbirlerine girerler. Olaylar sırasında muhalefet lideri İnönü, başına atılan taşla yaralanır. Bütün ülke ayaktadır. Uşak olaylarından sonra, birer gün arayla çıkan iki mizah dergisinin tepkisi ise şaşılacak derecede birbirine benzemektedir. *Akbaba* ve *Taş-Karikatür* aynı lejadla çıkan kapak karikatürleriyle olayı ilkellik olarak kınarlar[119]. Uşak'ta yaşanan bu trajik olaya rağmen CHP *"Bahar Taarruzu"*na devam eder. Gezinin üçüncü durağı İzmir'de ise vali parti kongrelerini yasaklar. Gezi sırasında meydana gelen olayların ve muhalefetin demeçlerinin gazetelerde yayınlanması yasaklanır. 3 Mayıs 1959 günü, cumhuriyetin basın tarihinde gazeteler ilk defa beyaz sütunlarla çıkar. Bu arada İzmir'den İstanbul'a geçen İnönü Topkapı civarında tekrar saldırıya uğrar. İnönü'yü linç edilmekten, tesadüf eseri orada bulunan bir binbaşı kurtarır[120]. Bu şiddet dolu olaylar 27 Mayıs ihtilaline kadar devam edecektir.

Bu arada DP hükümetine karşı amansız bir mücadele veren *Taş-Karikatür* 1959 yazında aniden kapanmak zorunda kalır. Derginin sahipleri Semih Balcıoğlu ve Turhan Selçuk bir *"ihbar"* sonucu aniden askere alınmışlardır. Böylece Demokrat Parti'nin son iktidar yılında, ülkede çıkan ciddi bir muhalif mizah dergisi kalmamıştır.

1 Kasım 1959'da meclis açıldığında, rejimin artık uzun zaman böyle yaşayamayacağı bellidir. Muhalefetin çıkar yol olarak seçimleri önermesine karşılık, DP'liler seçimi

---

[118]Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**, IV (Demokrasiden Darbeye 1957-1960), Bilgi yay., 3. baskı,[ş.y.], 1991, s. 80-82, 209; Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, s. 75.

[119] Bkz. **Ek: 30-31.**

[120] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 232- 233.

kaybederlerse hesap sorulur endişesiyle, vakit kazanmaya çalışmaktadır. DP artık bir şey gerçekleştirmek için değil, sadece yaşamak için mücadele etmekte, inisiyatif ise günden güne muhalefetin eline geçmektedir. Hamleler muhalefetten gelmekte ve bunları karşılamaya çalışan hükümet, şiddet tedbirlerini artırdıkça batağa saplanmaktadır[121]. Menderes muhalefeti ihtilal hazırlamakla suçlar. İnönü'nün adım attığı her yerde halk şiddetle dağıtılır. Kayseri'de İnönü'nün şehre girişine engeller çıkarılır. Dönüşte gezi güzergahı üzerinde önüne askerli barikatlar kurulur. Ancak barikatı aşan İnönü'ye askerler ve başlarındaki subay tarafından yol verilir[122]. Ülkenin askeri bir müdahaleye doğru gidişi artık engin bilgi ve bakış açısı gerektirmeyecek kadar açıktır.

DP iktidarına karşı olan herkesin olduğu gibi karikatürcülerin yolu da ister istemez alternatif bir parti olarak sahnede bulunan CHP ile çakışmaktadır. Hatta askerde olmalarına rağmen Semih Balcıoğlu ve Turhan Selçuk bile DP karşısında CHP saflarındaki yerlerini almışlardır. İki karikatürcü Bülent Ecevit'in yönetimindeki *Ulus*'ta 1960 başından itibaren yayınlanmakta olan *"Ciddiyet"* sayfasında gizlice yazıp çizerler. Sayfanın karikatürlerini *"O. Ali"* takma adıyla Semih Balcıoğlu çizmekte, yazılarını ise Turhan Selçuk yazmaktadır[123].

1960 Nisan'ında hükümet, muhalefeti tamamen tasfiye etme yolunda bir adım daha atar. CHP seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurmakla, isyan hazırlamakla suçlanmaktadır. On beş kişiden oluşan bir *"Tahkikat Komisyonu"* kurulur. Tahkikat Komisyonu'nun almış olduğu karar uyarınca; partilerin kongreleri, toplantıları, bütün siyasal faaliyetleri, yeni örgüt kurmaları; komisyonun faaliyetleriyle ilgili bütün yayınlar; meclisteki tahkikat kararlarıyla ilgili müzakerelerin yayımı yasaktır. Bu sebeple İnönü'nün mecliste, Tahkikat Komisyonu tartışmalarında söylediği ve DP döneminin sonuna damgasını vuracak sözler basına yansıyamaz. İnönü şöyle demektedir:

"Biz ihtilal metodları takip ederiz, seçimsiz iktidara gelmek isteriz, derler. Şimdi iktidarda bulunanların, milletleri nasıl ihtilale zorladıkları insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal behemahal olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam[124]".

---

[121] **A.g.e.**, s. 236.

[122] **A.g.e.**, s. 239.

[123] Bkz. **Ek: 32**; Semih Balcıoğlu ile görüşme, 17 Mayıs 2003.

[124] **A.g.e.**, s. 243.

Muhalefeti ortadan kaldırmak amacıyla kurulan *"Tahkikat Komisyonu"* büyük tepkilere neden olur. 28 Nisan 1960'ta İstanbul'da büyük öğrenci gösterileri düzenlenir. Binlerce öğrenci *"Kahrolsun diktatörler!"*, *"Menderes İstifa"* sloganları atmaktadır. İki öğrenci olaylar sırasında ölür. Polisin etkisiz kalmasına karşılık bölgeye gönderilen askerler açıkça öğrencilere destek vermektedir. Olayların çığırından çıkması üzerine hükümet sıkıyönetim ilan eder ve artık alışılmış olan yayın yasaklarından biri daha gelir. Olayların kışkırtıcısı olarak göz altına alınanlar arasında iki karikatürcü, Ratip Tahir Burak ve Ali Ulvi'de vardır. Bunların idam edileceği söylentisi yayılır[125]. Cumhuriyet gazetesi ise olaylar sonrasında, Ali Ulvi'nin çizdiği ve diktatörlerin yok oluşunu konu alan *"Uçtu Uçtu"* lejandlı karikatür sebebiyle 10 gün kapatılmıştır[126].

Hükümetin aldığı tüm önlemlere rağmen olaylar durulmaz. Bu kez, 5 Mayıs'ta 555 K parolasıyla Ankara Kızılay'da toplanan çoğunluğu üniversite öğrencisi topluluk, *"Hürriyet"* sloganları atmaktadır. 21 Mayıs'ta ihtilalin ayak sesleri yine Kızılay'da duyulur. Meydandakiler bu sefer Harbiyeliler'dir[127].

Ancak Demokrat Parti yönetimi artık dönülmez bir yoldadır. Menderes çıktığı son gezinin Eskişehir durağında, yani ihtilalden bir kaç saat önce bile, hala öğrencileri kendisine karşı kışkırtmakla suçladığı profesörlere, kendi deyimiyle *"kara cübbeliler"*e saldırmaktadır. Ancak bu onun son konuşması olur. O günün gecesi, kendisini uyandıran özel kalem müdürünün ağzından ihtilalin başlayacağını öğrenecektir[128].

Karikatürcülerin başı ise, son ana kadar Demokrat Parti iktidarıyla belada olmuştur. 26 Mayıs'ta *Cumhuriyet*'te çıkan *"Bize Kalan Miraslar"* lejandlı karikatürü sebebiyle Ali Ulvi'ye soruşturma açılmış, sanatçı aynı gün sorgu için savcılığa çağrılmış, ancak bir sonraki günün sabahında, tüm soruşturmalar gibi bu soruşturma da kapanıp gitmiştir[129].

---

[125] Gül Burak ile görüşme, 15 Ağustos 2003; Ratip Tahir Burak, **"Hapishane Hatıraları"**, Güven yay., İstanbul, 1961, s. 174; Çetin Yetkin, "Çizilen Gerçek- Ulvi" , **Siyasal İktidar Sanata Karşı**, Bilgi yay., 1. baskı, Ankara, 1970, s. 282.

[126] Bkz. **Ek: 33.**; **a.g.m.**, s.282.

[127] Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bület Çaplı, **Demirkırat**, Doğan yay., 9. baskı, İstanbul, 2001, s.154-157.

[128] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 250.

[129] Bkz. **Ek: 34.**; **a.g.m.**, s. 282; Bu karikatürün lejandı, gazete koleksiyonlarının ciltlenmesi sırasında hasar görmüştür.

II- DÖNEMİN SİYASİ KARİKATÜRÜNDE ÖNE ÇIKAN BAŞLICA KONULAR

Siyasi karikatürün belki de en önemli özelliği, kimi zaman üzerinde sayfalarca yazılabilecek ya da saatlerce konuşulabilecek bir konuyu birkaç fırça darbesiyle en somut, yalın ve vurucu biçimde ifade edebilmeye imkan vermesidir. Bu vurucu güç, karikatüre bakan kişinin dünya görüşüne göre rahatsız edici, öfke uyandırıcı, gülümseten veya hayran bırakan bir etki yaratsa da değişmeyen bir gerçek vardır ki siyasi karikatür her zaman güncel konuları işlemese bile ülke ve dünya gündeminden asla kopuk olamaz[130]. Bu genelleme, özelde 50'li yıllardaki siyasi karikatürler için de geçerlidir. Farklı farklı anlayışlara sahip olsalar da tüm karikatürcüler ülke ve dünya gündemini yakından izlemiş, içinde yaşadıkları toplumun siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlarını kendi bakış açılarıyla değerlendirerek çizgilerine yansıtmışlardır.

50'li yılların siyasi karikatürü incelendiğinde, -her dönemde olduğu gibi- bazı konuların ön plana çıktığı ve karikatürcüler tarafından daha sık işlendiği görülür. Bu bölümde ele alınan konu başlıkları her ne kadar karikatürcülerin işlediği siyasi konulara ayrılmışsa da burada ele alınmayan iki konu başlığı vardır ki bunlar; belediyeyi ve partiler arası ilişkileri ele alan karikatürlerdir.

Belediye hizmetleri konusunda karikatürcüler bir önceki döneme göre yeni bir yaklaşım getirmezler. Biraz da tek parti döneminden kalan alışkanlıkla sık sık işledikleri belediye konusundaki karikatürlerinin başlıca kahramanı uzun süre İstanbul Belediye Başkanı olarak görev yapan Fahrettin Kerim Gökay'dır. Gökay, kısa boyu ve yaptığı açıklamalarla karikatürcülerin alay konusudur. Bunun yanında belediye konulu karikatürlerin, özellikle hükümeti eleştirmenin zorlaştığı sıkıntılı zamanlarda arttığı ve birer can simidi işlevi gördüğü de dikkat çekicidir.

---

[130] Siyasi karikatür hakkında başka saptamalar için bkz. Haluk Şahin, "Siyasal Karikatür", **Hürriyet Gösteri**, Sayı: 34 (Eylül 1983), s. 82; Önder Şenyapılı, **Karikatür- Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor- Kim Niye Çiziyor!?.**, ODTÜ yay., 1. baskı, Ankara, 2003, s. 109- 126.

Partiler arası ilişkiler ise karikatürcülerin gündeminden düşmeyen bir konu olduğu halde çalışmanın tamamına yayıldığı için bu bölümde işlenmemiştir.

A- İRTİCA

On yıllık Demokrat Parti iktidarı süresince karikatürcülerin gündeminden düşmeyen başlıca konu hiç kuşkusuz irticadır. Bu konuda, karikatürcülerin çok büyük bir çoğunluğu laiklikten yana tavır koyarak; irticanın yükselişi, DP'nin irticaya taviz veren tutumu ve dini değerlerin politikaya alet edilmesine dikkat çekerler.

DP, iktidarının ilk yıllarında, laiklik alanında CHP'nin 1947'den itibaren başlattığı yumuşama sürecini devam ettirir[131]. Daha iktidara gelmesinin üzerinden bir ay geçmeden ilk somut uygulamasını da Arapça ezan yasağının kaldırılmasıyla gösterir. Ancak DP'nin laiklik konusundaki bu yumuşak tavrı, tek parti dönemi boyunca sindirilen irticanın birden bir yükselişine yol açar. Atatürk'ün büst ve heykelleri kırılır, Anadolu'nun küçük kasabalarında kadınlara yönelik küstah tutumlar sergilenir, bazı parti il kongrelerinde laik uygulamalara son verme isteği açıkça dile getirilir, dini yayınlar artar[132]. Buna rağmen iktidardakiler, irticanın yükselişini görmezlikten gelme eğilimindedir. Onlara göre ortada irticanın yükselişi diye bir tehlike yoktur, bu olsa olsa muhalefetin iftirasıdır[133].

Hükümetin bu tavrına karşılık ilk dönemlerdeki coşkulu günlerde bile karikatürlerdeki başlıca eleştiri konusu irtica konusunda düğümlenir. Zira iktidara eleştirisel gözle bakan karikatürcüler açısından ilk dönemdeki ekonomik kalkınma ve demokratik gelişmeler karşısında eleştirilebilecek en somut konu irticanın yükselişidir. Ayrıca Türk Devrimi'nin getirdiği çağdaş ilkeleri benimseyen her aydın gibi karikatürcülerin de bu konuda hassas olması şaşırtıcı değildir.

---

[131]Doğan Duman, **Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık**, Dokuz Eylül yay., 2. baskı, İzmir, 1999, s. 46-46.

[132] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, Hil yay., [Türkçe yayım için] 1. baskı, İstanbul, 1992, s. 53; Cem Eroğul, **Demokrat Parti- Tarihi ve İdeolojisi**, İmge yay., 4. baskı, [y.y.], 2003, s. s. 131.

[133] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**, II (DP'nin Altın Yılları, 1950-1954), Bilgi yay. 2. baskı,[y.y.], 1991, s. 123.

DP'nin iktidara gelmesiyle artan çarşaflı, sarıklı, cübbeli tiplerin yanı sıra *"Hacıbaba ve Dört Karısı"* motifi daha ilk günlerde karikatürlerdeki yerini almaktadır[134]. Yükselen irtica, Atatürk heykellerini kıran yobazlara duyulan nefret, karikatürcülerin çizgilerine en sert biçimde yansır. Ayrıca laiklikten verdiği tavizler ve irticayı görmezden gelen tutumuyla iktidardakiler de bu taşlamalardan nasibini alır[135].

İktidarının ilk yıllarında hükümetin sergilediği yumuşak ve görmezden gelen politika, yaşanan bir olayla aniden değişir. Ülkenin önde gelen gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman *"Yahudi ve Mason"* olduğu gerekçesiyle 22 Kasım 1952'de Malatya'da suikaste uğramıştır. Olay DP yöneticileri üzerinde adeta soğuk duş etkisi yapar. İlk defa silahlı bir eylemle kendini gösteren irtica karşısında, hükümet tehlikenin varlığını kabullenmek zorunda kalarak ve bir takım tedbirler almaya yönelir[136].

Akbaba bu dönemde yayın politikasına uygun olarak DP'nin dümen suyuna gitmektedir. İrticanın yükselişini göz ardı etmez, ancak DP yöneticilerinin bu tehlikeye karşı uyanık olduğundan da şüphe etmek istemez. *Akbaba*'ya göre; irtica tüm partilere yaptığı gibi DP'nin de kapısını çalmış ancak yüz bulamayarak siyasi açıdan yalnız kalmıştır[137]. Hükümetin aldığı tedbirlerse, yöneticilerin bu konudaki samimiyetini sergilemektedir[138]. İrticanın asıl destekçisi ise irticai faaliyetleri nedeniyle Millet Partisi'nin kapatılmasına karşı duran[139] ve politik kaygılarla Atatürk ilkelerinden tavizler veren CHP'dir[140].

1954 yılında yapılan genel seçimler dinin siyasete alet edilmesi sorununu bir kez daha karikatürcülerin gündemine taşır. Zira din, partiler ve milletvekili adayları için oy avlamanın önemli bir aracı haline getirilmiştir. Karikatürcüler konuyu sık sık gündeme getirerek milletvekili adaylarının oy kaygısıyla dindar görünme çabalarına dikkat çekerler[141].

---

[134] Bkz. **Ek: 35.**

[135] Bkz. **Ek: 36- 37.**

[136] Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 58-59; Bu önlemler için bkz. Doğan Duman, **a.g.e.** , s. 42-45.

[137] Bkz. **Ek: 38- 39.**

[138] Bkz. **Ek: 40- 41.**

[139] Millet Partisi'nin kapatıldığı günlerde, CHP bu partinin kapatılmasına değil kararın sulh ceza yargıçlığı tarafından alınmasına karşı çıkıyordu. CHP'ye göre parti kapatmak bu kadar kolay olmamalı ve bu tip davalara Yargıtay ceza dairesi tarafından bakılmalıydı: Metin Toker, **a.g.e.**, s. 242- 243.

[140] Bkz. **Ek: 42.**

[141] Bkz. **Ek: 43.**

İktidardakiler açısından; ekonomik kalkınmanın fazla olduğu, işsizliğin sorun olmadığı ilk dört yılda, dine ciddi ödünler vermeyi gerektirecek bir ortam yoktur. Ancak DP, plansız yatırımlar sonucu ekonominin dizginlerini elinden kaçırıp parti içi muhalefeti de kontrol edemez hale gelince durum değişir. İktidardakiler mukaddesatçı ideolojiye sarılma, dini kullanarak iktidarını sürdürebilme derdine düşer[142]. Genelde tüm karikatürcüler hükümetin bu tavrını eleştirmeye devam etse de *Köylü Gazetesi*'nde Kozma Togo'nun çizdiği karikatürler ilginç bir istisna oluşturur. Togo'nun çizdiği imzasız karikatürler her konuda olduğu gibi bu konuda da DP'nin propaganda aracıdır[143]. Özellikle 20 Ocak 1956 tarihinde yayınlanan bir karikatür hem iktidarın karikatürü propaganda aracı olarak kullanması hem de din sömürücülüğünün ne boyuta ulaştığını sergilemesi açısından oldukça çarpıcı bir örnek oluşturur[144]. Aynı günlerde *Dolmuş*'ta yayınlanan Turhan Selçuk imzalı bir karikatür ise işin gerçek boyutu gözler önüne sermektedir[145].

1957 seçimlerinin ardından ekonomik sıkıntılar daha da artmaktadır. Halk hayatından memnun değildir ve manzaradan pembe renk gittikçe silinmektedir. 1958'de ülkenin yaşadığı büyük ekonomik kriz ve CHP'nin şiddetli muhalefeti karşısında, Menderes Hükümeti de -sıkıntıdaki iktidarların her yerde ve her zaman yaptıkları gibi- geniş kitleleri din duygularını kullanarak sakinleştirmeye çalışır. 1958 ve 1959 ramazanları cumhuriyetten bu yana bir iktidarın dini nasıl istismar edebileceğinin örnekleriyle doludur. Din istismarcılığı son haddine varır. DP ocaklarının camilerde düzenlemiş oldukları mevlitler radyodan, canlı yayınlarla aktarılır. Bu mevlitlerde hafızlar iktidara, hükümete, hükümet büyüklerine dualar etmektedir. Takkeli, çember sakallı, karanlık yüzlü bir takım kişiler gündüz vakti sigara içenler, lokantada yemek yiyenler için tehlike haline gelmiştir. Nurcu yayınlar hızlarını artırırlar. Artık laik Türkiye Cumhuriyeti'nin bakanları Said-i Nursi'nin elini öpmekte, özel hayatında pek de dindar olmayan başbakan, şaalı Eyüp Sultan ziyaretlerinde dualar etmektedir[146].

---

[142] Doğan Duman, **a.g.e.**, s. 46-47.

[143] Togo'nun karikatürlerinin imzasız olması dikkat çekicidir. Akla; bu tarz karikatürlerin gayrimüslim bir karikatürcünün fırçasından çıkmasının yaratacağı çelişkileri önlemek için böyle bir yola başvurulduğu gelmektedir.

[144] Bkz. **Ek: 44.**

[145] Bkz. **Ek: 45.**

[146] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**, III (DP Yokuş Aşağı, 1954-1957), Bilgi yay., 3. baskı,[ş.y.], 1991, s. 81-83.

Özellikle ramazan aylarında yükselen din istismarına karşılık, karikatürlerin içeriği de bu konuya yönelir . *"Bacı Baba ve Dört Karısı"*, daha sık boy göstermektedir. Ancak artık *"Hacı Baba"*nın arkasından gidenler yalnız karıları değil, oy avcısı politikacılardır[147]. Aynı yıl karikatürlerde sıkça işlenen bir unsur da artık kendini iyiden iyiye açığa vuran çok partili *"demokrasi"*yle, önceki dönemlerin kıyaslanmasıdır. Bu tarzda yapılan karikatürlerde de laiklik konusundaki kazanımların da ne hale geldiği acı bir şekilde işlenir[148].

DP'nin son iktidar yıllarında iktidarı kaybetme korkuyla sarıldığı din sömürüsüne karşılık karikatürlerdeki eleştirilerin dozu daha da artmaktadır. Bu yolda DP'nin kullandığı araçlar, politikacıların oy kaygısıyla girdikleri dindar görünme çabaları sık sık karikatüre yansır[149].

DP iktidarının son yılında irtica konusunda çizilen karikatürler adeta bir devrin laiklik karnesi gibidir. Demokratlar başlangıçta irticaya taviz veren daha sonra da bizzat dini kullanan tavırlarıyla son on yılda laik Türkiye Cumhuriyeti'ni artık tanınamayacak kadar değişmiştir. 1959'da *Taş-Karikatür*'ün bir kapağına yansıdığı gibi; laik bir ülkede, laikliğin savunucusu aydınlar, yükselen irtica tehlikesi karşısında *"dinsiz"* damgası yemekten korkar haldedir[150]. Aynı yılın Cumhuriyet Bayramı'nda ve Atatürk'ün ölüm yıldönümünde *Akbaba*'nın yayınladığı kapak karikatürleri de yine irtica konusuna ayrılmıştır ve bu karikatürler 10 yıllık DP iktidarının laiklik konusundaki uygulamalarının, ülkeyi getirdiği aşamayı oldukça net bir şekilde özetler[151].

B- DEMOKRASİ

Çok partili yaşama geçiş, Tanzimat'tan beri uğruna mücadele verilen *"hürriyet"*i, bir kez daha ülke gündemine taşır. Yeni atılımdan beklenen, demokrasinin siyasi ve toplumsal yaşamda etkin olmasıdır. Nitekim 1946- 50 arasında çok parti sistemi uğruna yapılan

---

[147] Bkz. Ek: 46.

[148] Bkz. Ek: 47- 48.

[149] Bkz. Ek: 49- 52.

[150] Bkz. Ek: 53.

[151] Bkz. Ek: 54- 55.

mücadeleye katılan siyasi partiler de Türkiye'de demokrasiyi kurmak ve yerleştirmek gibi tarihi bir misyonu üzerlerine almış görünürler. Kurulmakta olan bu yeni siyasi yapının başlıca mimarları ise CHP ve DP'dir[152].

Başlangıçta, herkes demokrasiyi farklı yorumlasa da demokrasinin ülkeye kazandıracakları konusunda kimsenin bir şüphesi yoktur. 4 yıllık süre içerisinde CHP, bünyesinde bir takım reformlar yaparak misyonunun bir kısmını tamamlamaya, çok partili hayata uyum sağlamaya çalışır. Demokratlara göre ise demokrasinin tecelli etmesi için tek bir adım kalmıştır: Halkın seçimiyle iktidarın değişmesi ve demokratların iş başına gelmesi. *"46 Ruhu"*yla yola çıkarak, en güzel demokrasi vaadlerini dile getirirler. 27 yıllık tek parti otoriterliğine *"Yeter! Söz Milletindir!"* sloganıyla karşı çıkarlar. Nitekim, CHP tüm çabasına rağmen, kamuoyundaki olumsuz imajını yıkamayarak 1950'de iktidarı demokratlara kaptırır. Demokratlardan beklenen, vaadleri doğrultusunda yeni rejimi sağlamlaştırmak ve onun varlığını güvence almaktır.

Mete Tunçay'ın da belirttiği gibi DP iktidarının dönemi *"Demokrasinin Umutlu Yılları"* dır[153]. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle toplumun büyük bir kesiminde, demokrasinin geldiği, artık tüm sorunların çözümleneceği inancı hakim olur. Adeta Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile demokrasi özdeşleştirilir. Gerçekten de 1950'de ilk defa aşağıdan yukarıya yapılan demokratik reform, Türk siyasi yaşamında küçümsenemeyecek bir adımdır. İlk olarak, halk, hükümet adamlarını kendisinin belirleyebileceğini somut olarak görmüş, kendinde bir güven hissetmiştir. İkinci olarak, oyunu almak için siyasetçilerin ayağına gelişlerini seyretmiş böylece hem gücünü kavramaya başlamış hem de siyasetin erişilmez yabancı bir varlık olmadığını görmüştür. Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, siyasal icraatın, günlük kaderinde rol oynadığını, bir kelimeyle geçim davasına doğrudan doğruya bağlı olduğunu fark etmiştir[154].

İlk zamanlarda, ülkede esen demokrasi rüzgarlarına bağlı olarak karikatürcüler demokrasinin gündelik hayatı nasıl etkileyeceğini işlemektedir. Çizilen karikatürlerde; yıllardır özlenen demokrasinin artık geldiği ve yalnızca politik yaşamla kısıtlı kalmayarak,

---

[152] Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi,** AFA yay., 1. baskı, İstanbul, 1996, s.349-350.

[153] Tunçay, Mete, "Siyasal Tarih (1950- 1960)", **Türkiye Tarihi,** IV (Çağdaş Türkiye 1908- 1980), Cem yay., 4. baskı, İstanbul, 1995, s. 178.

[154] Cem Eroğul, **a.g.e.,** s. 279.

futbol sahalarından aile ilişkilerine kadar yaşamın her alanına yansıyacağı inancı hakimdir[155]. Tabi karikatürcüler yapıtlarında, gördüklerini yansıtmaktan çok demokrasiden ne beklediklerini ifade etmektedirler. Bu noktada ilginç olan şudur ki; demokrasinin yalnızca üst yapıdaki değişikliklerle değil yaşamın tüm alanlarına yansımasıyla gerçekleşeceği gibi yüksek bir bilince sahiptirler.

Ancak beklentilere rağmen demokrasi bir günde gökten zembille inmez. Çünkü; her ne kadar demokrasiye inanmış görünseler bile Demokratların demokrasi anlayışları da -- kendileri dışında kalanlar gibi- oldukça hamdır[156]. Buna bağlı olarak, getirdikleri demokrasi de biçimsel bir demokrasiden öteye gidemez. Bu biçimsel demokrasi anlayışına göre halk bir bireyler yığınıdır ve demokrasi salt genel seçimlerde kazanılan oylarla sağlanmış kabul edilir[157]. Seçimleri kazananın her icraatı *"Milli İrade"*ye dayandığı için de *"meşru"*dur. Eğer halk yöneticilerin icraatını beğenmezse bir sonraki seçimlerde bunu iradesiyle ortaya koyar.

Demokratlar, sahip oldukları bu biçimsel demokrasi anlayışıyla; demokrasinin vazgeçilmezi olan muhalefete tahammül etme gereği duymazlar. Halkın desteğini arkalarına aldıkları sürece sorun yoktur. Bu desteği sağlamak için de devlet radyosu daha ilk dönemden itibaren DP'nin borazanı haline getirilir, *"din özgürlüğü"* adı altında irticaya tavizler verilir.

Gelişmeler karşısında karikatürcüler, DP iktidarının getirdiği demokrasinin rengini anlamakta çok gecikmezler. İlk çekinceleri de geldiği söylenen demokrasi ile birlikte irticanın yükselişe geçmesidir. Ratip Tahir Burak DP'yi; demokrasinin içerdiği pek çok hak ve özgürlüğü bir kenara bırakarak, beklenti içindeki halka demokrasi kazanımı diye irticayı sunmakla suçlar[158]. Genç kuşağın çizgilerindeki demokrasi ise, istenmeyen bir çocuk doğuran üzgün bir kadındır[159]. Gerçekten de Demokrat Parti iktidarının daha ilk döneminden itibaren *"demokrasi"*, din özgürlüğü adı altında yapılanlarla öyle bir anlam ifade etmeye başlamıştır ki, 1954 yılında yayınlanan bir karikatürde olduğu gibi ülkede demokrasinin varlığı ya da yokluğu gericiliğe verilen tavizlerle ölçülür hale gelmiştir[160].

---

[155] Bkz. **Ek: 56- 57.**

[156] Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak yay., 2. baskı, İstanbul, 1992, s. 134.

[157] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 279.

[158] Bkz. **Ek: 58.**

[159] Bkz. **Ek: 59.**

[160] Bkz. **Ek: 60.**

İlk dönemden itibaren karikatürlere giren bir tema da, var olan *"demokrasi"*nin içerdiği şiddettir. Bu eğilim henüz karikatürlere damgasını vurmasa da, *Akbaba*'da yayınlanan Necmi Rıza imzalı bir karikatür, gelecekte yaşanacakların habercisi gibidir[161]. Nitekim siyasi ve ekonomik sorunların artmasına paralel olarak iktidar; muhalefeti susturmak, meydanlardan dağıtmak için her türlü şiddet tedbirine başvuracak ve bu uygulamalar sık sık karikatürlere yansıyacaktır. 50'li yılların ikinci yarısından itibaren, karikatürlerdeki demokrasi; coplu, kamçılı tokatlı ve yumruklu bir *"demokrasi"*dir[162].

Demokrasinin kurallarına uyması gereken Demokrat Parti'nin *"demokrasiyi kendine uydurma"* eğilimi, özelikle 1954-55 yıllarından sonra ekonomik ve siyasi sıkıntıların artmasıyla hız kazanır. Demokratik bir rejimde temel hak ve özgürlükleri güvence altına alması gereken kanunlar, *"milli irade"*yi arkasına alanlar tarafından hak ve özgürlükleri yok etmek için kullanılır. İktidarın dümen suyundaki karikatürlerde Adnan Menderes her ne kadar, *"Türk Demokrasisinin Aziz Önderi"* olarak boy gösterse de muhalif karikatürlere yansıyan biçimiyle ülkedeki *"demokrasi"* artık tanınamayacak bir hale gelmiş, Demokrat Parti'nin demokrasiden ne anladığı iyice su yüzüne çıkmıştır[163]. Biçimsel olarak süren bu demokrasinin ateşli savunucuları tabi yine demokratlardan başkası değildir.

1958-60 arasında, demokrasiyi konu alan karikatürlerde büyük bir patlama göze çarpar. Zira 1950'de demokrasiyi kurmak ve yerleştirmek vaadleriyle iktidara gelen DP, tüm umutları boşa çıkararak günden güne otoriterleşmekte ve demokrasiye paydos demeye hazırlanmaktadır[164]. Karikatürcüler kimi zaman umutsuzluğa kapılıp demokrasiyi delilik olarak nitelendirseler de bu eğilim ağır basmaz[165]. Çok partili hayatın ilk adımlarında demokrasi konusunda yaşanan büyük fiyaskoya rağmen, demokrasiye olan inançları henüz kırılmamıştır. Sorunların çözümünü hala ısrarla demokraside ararlar. Ancak karikatürlerine de yansıdığı gibi, *"Demokrat Parti Demokrasisi"*yle ideal demokrasi arasındaki ayrımın farkına varmışlardır. Örneğin; *Taş- Karikatür*'de yayınlanan bir karikatürde demokrasi oldukça sağlıklı, yeşil dallara sahip bir ağaçtır. Ancak onu budayan, tanınmaz hale getiren, istediği

---

[161] **Bkz. Ek: 61.**

[162] **Bkz. Ek: 62- 64.**

[163] **Bkz. Ek: 65- 68.**

[164] **Bkz. Ek: 69- 70.**

[165] **Bkz. Ek: 71.**

şekle sokan da Demokrat Parti'den başkası değildir[166]. Şimdi, tüm aydınlar gibi karikatürcüler de, demokrasi vaadiyle iktidara gelen bir partiye karşı demokrasi mücadelesi vermek, *"Demokrat Parti Demokrasisi"* ile ideallerindeki demokrasi arasındaki ayrımı ortaya koymak çabasındadırlar. Karikatürlerine hakim olan hava ise artık umut değil büyük bir hayal kırıklığıdır.

C- POLİTİKACI İMGESİ

Demokrasiyi konu alan karikatürlere paralel olarak, ülkedeki politikacı tipini konu alan karikatürler de dikkat çekicidir. Zira sistem değişmiş, bu değişiklik yeni bir politikacı tipini de beraberinde getirmiştir. Artık, yapılan seçimler bir formalitenin ötesine geçmiş, seçmenin oyu ülke kaderini etkileyen en önemli faktör haline gelmiştir. Bu sebeple halkı temsil etmek, ülke yönetimini eline almak isteyenler, önce seçmenlerini ikna etmek zorundadır.

Oysa, her ne kadar muhalefetteyken ülkedeki antidemokratik yapıya karşı çıkmış, tek parti otoriterliğini eleştirmiş olsalar bile, Demokrat Parti kadrosunun büyük bir kısmı da tek parti dönemine dayanır. Kurucuların hepsi, tek parti döneminde milletvekilliği hatta başbakanlık yapmış kişilerdir. Doğal olarak da siyasi birikimlerinin büyük bir kısmı tek parti döneminde oluşmuştur. Milletvekilleri de onlardan farklı değildir. Her ne kadar farklı kökenlerden gelmiş olsalar bile; onlar da milletvekili tipi olarak, tek parti döneminde dedikleri dedik olan CHP milletvekillerini tanımaktadır ve valiler dahil herkesin bu milletvekillerinin önünde nasıl iki büklüm olduğunu görmüşlerdir[167].

Bu anlayış, çok partili hayata geçmiş ülkede büyük bir çelişki doğurur. Artık çok partili sistemde halkı temsil etmek ve ülkeyi yönetmek sorumluluğu olan iktidar sahipleri, sistemin aksine tek parti formasyonuna sahiptir. Çok partili yaşam ise tek parti sisteminden farklı olarak rekabeti ve muhalefeti getirmiştir. Bu doğal olarak tahammül demektir. Ancak böyle bir yaklaşımı, tek parti zihniyetine sahip politikacılardan görmek mümkün değildir.

---

[166] Bkz. **Ek: 72.**

[167] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**, II (DP'nin Altın Yılları, 1950-1954), s. 41.

Demokratlar kendilerini *"milli irade"*ye dayanarak iktidara gelen ilk parti olarak ilan ederler. Halk oyunun çoğunluğuna dayandıkları için de yapacakları işlerde muhalefetin görüşünü alma gereği duymazlar. DP'lilerle göre eğer halka ters düşen işler yaparlarsa, halk bir sonraki seçimlerde bu durumu anlamalarını sağlayacaktır[168]. Yapılan işlerde halk ikna edildiği sürece sorun yoktur. Halkı ikna etmek için de iktidarın sağladığı tüm olanaklar kullanılmalıdır. Her ne kadar muhalefette olsalar da CHP'liler de yeni düzene uyum sağlamakta demokratlardan daha başarılı değildir. Böylece farklı farklı partilere mensup olsalar da; çok partili hayata uyum sağlamakta güçlük çeken, tek parti zihniyetine sahip, ancak yine de oyunu çok partili yaşamın getirdiği seçim mantığına göre oynamak zorunda kalan bir politikacı tipi ortaya çıkar. Bu anlayışa göre politikacı iyi bir demagog olmalıdır. İlkelerden çok, oy toplamak önemlidir. Oy toplamak için de her şey mübahtır.

Karikatürcülerin, çok partili demokratik hayatın ilk adımında üzerinde durdukları ana noktalardan biri işte bu politikacı tipidir. Bu tip aynı zamanda, kalıcı ve evrensel siyasi karikatür yapmak isteyen *"50 Kuşağı"* için kaçırılmayacak bir malzemedir. Çünkü ülkede, partilerin değişebileceği inancına karşılık, değişmeyeceğine inanılan bir politikacı tipi ortaya çıkmıştır.

Gelenlerle, gidenler arasında aslında çok da büyük bir fark olmadığı henüz çok erken dönemlerde Turhan Selçuk'un çizgisinde vurgulanır[169]. Partilerden bağımsız politikacı tipinin ilk boy gösterdiği yerlerden biri ise, *"50 Kuşağı"*nın ilk dergisi *41 Buçuk*'tur[170]. Ancak tüm bunlar 50'li yılların ikinci yarısından itibaren, dergileri süsleyecek olan karikatürlerin, ilk denemeleridir.

Ülkedeki siyasi gelişmeler ve genç kuşağın tarzını netleştirmesine bağlı olarak karikatürlerdeki politikacı tipi de netleşir. 1956'da yayınlanmaya başlayan *Dolmuş* bu açıdan oldukça önemli bir yere sahiptir. Genç karikatürcüler, kişiler değişse de özellikleri değişmeyen bu tipin mizacını en ince ayrıntılarıyla işlerler[171]. *Dolmuş*'un 36. sayısından itibaren *"Politikacının Maceraları"* bölümünde bu tipe ayrı bir yer verilmektedir. Ahmet

---

[168] Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 134.

[169] Bkz. **Ek: 73.**

[170] Bkz. **Ek: 74.**

[171] Bkz. **Ek: 75- 76.**

Sipahioğlu'nun belirttiği gibi; *"Dolmuş'a göre 'iyi' ya da 'kötü milletvekili' yoktur... 'Milletvekili' vardır..."* [172].

Karikatürlerde genellikle silindir şapkalı, papyonlu ve fraklı bir erkek olarak görülen politikacı tipi; çok partili hayata geçişin çelişkilerinden doğmuş, partilerden bağımsız, iki yüzlü, kaypak, koltuk düşkünü, demagog, oy avcısı bir yaratıktır[173]. Kendi çıkarları; ülkenin, temsil ettiği vatandaşların ve bağlı bulunduğu partilerin ilkelerinden üstündür[174]. Ancak bu tip kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Ona bu fırsatları yaratan siyasi ve kültürel yapıdır ve o da önüne çıkan fırsatları değerlendirmekte tereddüt etmez[175]. Ülkede var olan siyasi ve sosyal yapı devam ettiği sürece de bu politikacı tipinin biri gidecek diğeri gelecektir.

Genç kuşağının siyasi karikatür anlayışının yanı sıra şartlar da karikatürcüleri daha soyut ve evrensel karikatüre yöneltmektedir. 7 Haziran 1956'da basın kanununda yapılan değişiklikle resmi makam sahibi kişilerin karikatürlerinin çizilmesi iyice zorlaşmıştır. Artık silindir şapkalı, fraklı, papyonlu adam; zaman ve mekanla ilişkilendirildiğinde iktidar ve muhalefeti temsil ederek *"yerel"*, zaman ve mekandan soyutlandığı zaman da *"evrensel"* politikacı tipini temsil etmek gibi ikili bir görev üstlenir. Bu yüzden özelde 50'li yıllarda Türk siyasi yaşamının bir parçası olarak görülebileceği gibi, Türk demokrasi tarihi veya az gelişmiş ülkelerdeki şekilci demokrasiler genelinde de düşünülebilir.

Çok partili hayata geçişte ortaya çıkan politikacı tipi yalnızca genç kuşağın çizgilerinde hayat bulmakla kalmaz. Klasik karikatür anlayışındaki karikatürcülerle birlikte *Akbaba* dergisinin sahibi Yusuf Ziya Ortaç da politikacı imajındaki değişimin farkındadır ve okuyuculara sundukları eserlerde bu tipe değinmeyi ihmal etmezler[176]. Büyük olasılıkla, rakibi olan *Dolmuş*'taki *"Politikacının Maceraları"* bölümünün etkisiyle, 13 Haziran 1957 tarihli 274. sayıdan itibaren *Akbaba*'da, *"Bay Politik"* yayına girer. Fakat *Akbaba*'daki, silindir şapkalı, papyonlu, fraklı tipler; çoğu zaman ülkedeki partileri, özellikle de DP'yi

---

[172] Ahmet Sipahioğlu, a.g.e., s.93.

[173] Bkz. **Ek: 77- 79.**

[174] Bkz. **Ek: 80- 81.**

[175] Bkz. **Ek: 82- 83.**

[176] Bkz. **Ek: 84- 85.**

temsil etmekten öteye geçemez[177]. Yine de kimi zaman genç karikatürcülerin fırçalarından modern karikatür anlayışındaki politikacı tipinin en güzel örnekleri verilir[178].

"50 Kuşağı" Dolmuş'un kapanmasından sonra da, gördükleri politikacı tipini *Taş, Karikatür* ve *Taş-Karikatür* dergilerinde yansıtmaya devam eder. Bunun en çarpıcı örneklerinden birini de Semih Balcıoğlu'nun nefis çiziminde görmek mümkündür. *Taş-Karikatür*'de yayınlanan bu karikatürde; artık politikacı tipiyle özdeşleşmiş olan silindir şapka ve frak müthiş bir şekilde birleştirilerek, açgözlü milletvekili keseye dönüştürülmektedir[179].

10 yıllık Demokrat Parti iktidarı süresince karikatürlere yansıyan milletvekili tipi gerçekte, karikatürcülerde ülkedeki demokrasi konusunda oluşan hayal kırıklığının bir parçasıdır. Zira Ratip Tahir Burak'ın *Ulus*'ta yayınlanan bir karikatüründe olduğu gibi yeni rejimde milletvekilleri birer kukladan öteye geçememişler; böylece halkı temsil etmekten çok uzakta kalmışlardır[180].

D- BASIN-RADYO

1950-60 arası dönemde kamuoyunun gündemini meşgul eden başlıca konulardan biri de basın özgürlüğüdür ve demokratlar bu konuda da iyi bir sınav veremezler. Birer basın mensubu olarak karikatürcülerin de basına yönelik baskılar konusunda sessiz kalmadıkları ve konuyu sık sık işledikleri görülür. Doğal olarak bu eğilim DP basın ilişkilerinin iyi olduğu ilk dönemlerde ağır basmasa da, ilişkilerin bozulması ve iktidardan gelen baskılara paralel olarak artar.

Demokrat Parti'nin kurulduğu ve muhalefette olduğu yıllarda radyo ve resmi ajansı iktidarın sözcülüğünden çıkarmanın imkansızlığı karşısında, basın kitlenin başlıca iletişim aracı olmuş, kamuoyunun ilgisine paralel olarak büyük bir basın patlaması ortaya çıkmıştır. Muhalefet döneminde DP'nin basınla ilişkileri oldukça sıcaktır. Basının büyük çoğunluğu da

---

[177]Bkz. **Ek: 86.**

[178]Bkz. **Ek: 87.**

[179]Bkz. **Ek: 88.**

[180]Bkz. **Ek: 89.**

Demokrat Parti'yi destekler ve iktidara gelmesinde büyük katkıları olur[181]. DP'nin ilk icraatları da -gazetecilerin beklediği gibi- basın özgürlüğü açısından olumludur. Temmuz 1950'de kabul edilen basın yasasıyla oldukça liberal düzenlemeler getirilir. 1952 Haziran'ında gazetecilerin çalışma koşullarını düzenleyen yasayla da gazetecilik sektöründe çalışanlar sendika kurma, kıdem tazminatı, iş sözleşmesi gibi koruyucu hükümlere kavuşmuşlardır. Henüz tutuklanan gazeteci yoktur ve DP ile basın arasında balayı yaşanmaktadır[182]. İlk dönemlerdeki olumlu havaya paralel olarak, basın sorunları karikatürlerde fazla yer almaz. Sadece *Ulus*'un karikatürcüsü Ratip Tahir Burak, çalıştığı gazetenin uzlaşmaz yayın politikası ve CHP'li kimliği ile DP'yi basın düşmanı ilan etmekte tereddüt etmez[183].

İlk dönemdeki olumlu düzenlemelere rağmen, basınla Demokrat Parti arasındaki balayı uzun sürmez. DP'nin izlediği ekonomik ve siyasi politikaların olumsuz sonuçları ortaya çıktıkça basın bu olumsuzlukları kamuoyuna aktarır. Eleştirilere uzun süre dayanamayan, DP ise yasal ve idari önlemler alarak basını susturma yoluna gider[184]. 1953 Temmuzunda sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin izlenmesi şikayete bağlı iken, artık savcının, bakanın olurunu alarak res'en takibine bırakılması kabul edilir[185]. 9 Mart 1954'te *"namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarette bulunulması veya itibar kıracak veya şöhrete zarar verebilecek bir hususun isnat edilmesini"* önlemek amacıyla kabul edilen kanunla basın ve radyo yoluyla işlenebilecek suçlar tek bir kanunda toplanmış ve cezalar artırılmıştır. Yasa ayrıca suç sayılabilecek durumlarda şikayete gerek kalmadan savcılara soruşturma açabilme yetkisi vermiştir. Gazetecilerin yayınladıkları haberin doğruluğunu ispatlama hakkı da yoktur. Böylece herhangi bir yolsuzluğa karışan kişinin itibarına, servetine zarar verilmesinin önü alınmıştır[186].

Yapılan yasal düzenlemelerin sonuçları kısa sürede kendini göstermiş ve 1954'ten itibaren, cezaevleri muhalif gazetecilerin ikinci adresi durumuna gelmiştir. Tabi buna bağlı olarak *"cezaevindeki gazeteciler"* teması da karikatürlerdeki yerlerini almaya başlar[187].

---

[181] Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, 1. baskı, İletişim yay., [ş.y.], 1992, s.68-69; Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek yay., 1. baskı, İstanbul, 1973, s.177.

[182] Korkmaz Alemdar, "Demokrat Parti ve Basın" , **Tarih ve Toplum**, IX/53 (Mayıs 1988), s.19-20.

[183] Bkz. **Ek: 90.**

[184] **A.g.m.**, s.19-20.

[185] **A.g.m.**, s.21.

[186] **A.g.e.**, s.183-184.

[187] Bkz. **Ek: 91.**

1956'da hükümetle basın ilişkileri tam bir kısır döngü halindedir. Karikatürlere de yansıdığı gibi eleştiriler baskıları, baskılar da yeni eleştirileri doğurur[188]. Fakat eldeki kanunlar DP'nin basını susturmaya yönelik arzularına yeterli gelmemektedir. Hükümet bahar aylarından itibaren yeni kanun tasarıları hazırlayarak basın özgürlüğünü tamamen yok etmeye yönelir. Nitekim 7 Haziran 1956'da kabul edilen iki kanunla 1950'de kurulmuş olan basın özgürlüğü rejimi tamamen anlamını yitirir. Kabul edilen yasalardan biriyle *"Kötü maksatlı"* ve *"devletin veya hükümetin itibar ve nüfuzunu kıracak şekilde asılsız, mübalağalı veya özel maksada dayanan haberlerin dışarıda yayınlanması"* yasaklanır. Diğer yasayla da gizli komisyon toplantılarındaki görüşmelerin yayınlanması yasaklanır. *"Memleket ahlakını bozmak"*, *"resmi sıfatı haiz olanlar aleyhine soru hissi telkin edebilecek yahut müphem ve suizannı davet edebilecek mahiyette neşriyatta bulunmak"*, *"maksadı mahsusa müstenit neşriyatta bulunmak"*, *"Memleket ahlakını, aile düzenini bozacak şekilde heyecan uyandıracak tafsilat vermek"* gibi her türlü yoruma açık maddelerle haberlerin içeriği kısıtlanmıştır. Yeni düzenlemeyle ayrıca, gazeteci sanıkların tutuklanmaması hükmü de kaldırılmıştır[189].

Basın özgürlüğünü yok etmeye yönelen bu kanunların hazırlık aşamasından itibaren basının büyük çoğunluğu gibi karikatürcülerin de en çok üzerinde durdukları konu basın özgürlüğü olur. DP'nin basını ne hale getirdiği en sert biçimde eleştirilir[190]. Fakat tüm bunlar DP'yi yolundan döndürememiş, kanunların kabulüyle basın yoluyla hükümeti eleştirmek neredeyse imkansız hale getirilmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak ülkedeki *"Fısıltı Gazetesi"* günden güne daha etkin olmaya başlar[191]. Gördüklerini yazamayan gazetecilerin karikatürlerdeki hali ise içler acısıdır[192].

Mart 1954'ten Mayıs 1958'e kadar geçen sürede 1161 gazeteci hakkında kovuşturma yapılmış, bunlardan 238'inin mahkumiyetine karar verilmiştir. Fakat 1958-60 arası yıllar gazeteciler açısından daha karanlık bir dönem olur. Yurdun her yerinde sayısız basın davası

---

[188] Bkz. **Ek: 92- 93.**

[189] Neşir yoliyle veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkındaki 6334 sayılı kanunun adı ile bazı maddelerinin tadiline ve bir madde ilavesine dair kanun; Basın Kanununun bazı maddelerinin tadiline ve kanuna muvakkat bir madde eklenmesine dair Kanun, **T.C. Resmi Gazete**, 8 Haziran 1956; Ayrıca bkz. **a.g.e.**, s. 186- 189.

[190] Bkz. **Ek: 94- 95.**

[191] Bkz. **Ek: 96.**

[192] Bkz. **Ek: 97.**

görülür[193]. Kağıt ve baskı malzemesine yapılan zamlar birbirini kovalar. Böylece basını mali açıdan kontrol altına almaya çalışan hükümet bir yandan da devlet tekelindeki kağıdın tahsisi konusunda muhalif yayınlara engeller çıkarır. Menderes *"demokrasiye paydos"* demekle tehdit ettiği muhalif basına göz açtırmamaya kararlıdır[194]. Tabi muhalif olmanın bedeli ağırlaştıkça da bazı basın patronları yelkenleri suya indirerek, Menderes'le ilişkilerini iyi tutmanın yollarını arar.

Bu arada, demokratlar *"besleme yayın"* yoluyla kamuoyunu etkileme politikasına da tam gaz devam ederler. Günden güne artan bu yayınların başlıca finans kaynağı da resmi ilanlardır. Daha 1951'de resmi ilanları keyfi olarak dağıtabilme olanağına kavuşturulan hükümet, bu yolla tamamen kendi kontrolünde bir basın yaratmıştır[195]. Ancak Metin Toker'in belirttiği gibi; Türkiye'de *"öteki basın"* da daima var olmuş[196] ve Demokrat Parti iktidarının sonlarına doğru iyice muhalefet saflarına kaymıştır[197]. Ülkede çıkmakta olan gazeteler yayın politikalarına bağlı olarak, bambaşka Türkiye manzaraları çizerler. Bu iki farklı yayın anlayışının en uç noktalarını da daha baştan beri; CHP sözcüsü *Ulus*'la, DP sözcüsü *Zafer* oluşturur. Tabi vatandaşın rahat *"uyuması"* için okuması gereken gazete; *Akbaba*'nın bir karikatürüne de yansıdığı gibi *Zafer* dir[198].

DP iktidarının son yılına girildiğinde Türk basını eşine az rastlanır durumdadır. Basın ve ceza yasalarında yapılan değişiklikler ve ayrıca çıkartılan özel kanunlar yetmiyormuş gibi hükümet yeni baskı yollarına başvurmakta, kovuşturmalar, tekzipler, yayın yasakları ve kapatma kararlarıyla elindeki kanunları en sert biçimde uygulamaktadır[199]. Basın suçu işlemek neredeyse en büyük suçlar kapsamındadır[200]. Basın yılı ilan edilen 1960 yılında, Türkiye'de çizilen basın konulu karikatürlerse, basın özgürlüğünün nasıl ayaklar altına alınmış olduğunun birer kanıtıdır[201].

---

[193] **A.g.e.**, s.193. Orhan Koloğlu 1950-60 arasında 867 gazetecinin mahkumiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açıldığı bilgisini vermektedir: Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s.69.

[194] **Milliyet**, 22 Eylül 1958.

[195] Bkz. **Ek: 98.**

[196] Metin Toker, **a.g.e.**, s. 250.

[197] Bkz. **Ek: 99.**

[198] Bkz. **Ek: 100.**

[199] Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s.203.

[200] Bkz. **Ek: 101.**

[201] Bkz. **Ek: 102- 103.**

Radyonun durumu ise daha vahimdir. Radyonun iktidarın tekelinde olması, DP'nin muhalefetteyken en çok eleştirdiği konuların başında gelmesine rağmen iktidar değişikliğinin ardından değişen tek şey bu tekeli kullananlar olur. 1950'den itibaren radyoda Kur'an ve mevlit yayını başlar. Bu tip yayınlar özellikle 1958'den sonra dinin siyasete alet edilmesi şekline dönüşecektir. Radyo muhalefete karşı her türlü saldırının aracı olarak kullanıldığı halde muhalefete hiçbir cevap hakkı tanınmaz, hatta seçim dönemindeki radyoda konuşma hakkı bile kanun değişikliği yapılarak elinden alınır. 1957 seçimlerinde daha oy verme işlemi devam ederken yasaya aykırı olarak seçim sonuçları verilmeye başlanarak, DP'ye avantaj sağlanmaya çalışılır. DP tarafından muhalefete karşı oluşturulan *"Vatan Cephesi"* döneminde ise radyo, cepheye katılanların isimlerini tek tek okuyacaktır. Bunların okunması saatlerce sürer ve radyo mikrofonları gerçek olmayan bir olayın yayınlanmasına aracılık eder. Tüm bu sebeplerle 1950-60 arası dönemde radyo için *"Devlet Radyosu"* ve *"Partizan Radyo"* gibi eleştirisel kavramlar sıkça kullanılır[202]. Karikatürlerde radyonun hükümetin tekelinde ve bir silah gibi kullanılması başından beri eleştirilir[203]. Son yıllarda hükümet icraatlarının, uzun uzadıya anlatıldığı *"Radyo Gazetesi"yle, "Vatan Cephesi"* haberleriyle; radyonun hükümet tekelinde kullanılması karikatürcülerin başlıca espri konularından biridir[204].

E-EKONOMİ

II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye, yalnızca siyasi alanda değil ekonomi alanında da liberalleşme yönünde adımlar atmaya başlar. CHP, 16 yıldır kesintisiz olarak uyguladığı kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük ekonomi politikasını 1946 yılından itibaren adım adım gevşetir. Serbestleşmeye yönelen bir dış ticaret rejiminin sonucu olarak, iç pazara dayalı bir sanayileşme programı değil, dış pazarlara dönük; tarıma, madenciliğe, alt yapı yatırımlarına ve inşaat sektörüne öncelik veren bir kalkınma anlayışı gündemdedir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ise yaygın kanının aksine, ekonomi politikaları ve ekonominin genel yönelişinde belirgin bir değişiklik meydana getirmemiştir.

---

[202] Özden Cankaya, **TRT –Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi (1922-200)**, Yapı Kredi yay., 1. baskı, İstanbul, 2003, s.49-52.

[203] Bkz. **Ek: 104.**

[204] Bkz. **Ek: 105- 107.**

Onlar da attıkları adımlarla CHP'nin uygulamaya koyduğu ekonomi politikasını devam ettirirler[205].

Ekonomi politikası her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'nın ardından değişmeye başladıysa da değişimin etkileri 1950'lerden sonra görülmeye başlanır. Hükümet, bir yandan her mahallede birer milyoner yaratarak ülkeyi *"Küçük Amerika"* yapmayı vaad etmekte; bir yandan da yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için çabalamaktadır. 1951'de *"Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu"*; 1954'te de *"Petrol Kanunu"* gibi yasal düzenlemelerle bu yolda önemli adımlar atılır[206]. Kalkınma hamlesinin en büyük kaynağı ise Amerika'dır. Siyasi konjoktürün de uygun olmasından yararlanan hükümet, dış borçları sınırsız bir şekilde kullanarak ülkeyi kalkındırmakta kararlıdır. Zira Türkiye'yi kaybetmeyi göze alamayacak Batı'nın, alınan borçları sileceği varsayılır[207].

Sonradan *"Altın Yıllar"* olarak nitelendirilecek olan DP iktidarının ilk dört yılı, ekonomi alanında müthiş bir patlamaya sahne olur. 1950'de % 15 olan milli gelir artışı sonraki yıllarda devam ederek dört yılın sonunda toplam %38'i bulur[208]. En büyük atılım tarım sektöründedir. 1948'de 1.750 olan traktör sayısı, 1952'de 31.415'e çıkmış; yeni tarım alanları üretime açılmış; Ziraat Bankası kredileriyle köylüler desteklenmiş, tarım ürünlerinin fiyatları artırılarak köylere para akması sağlanmıştır[209]. Bunun yanında özellikle madencilik, şeker, çimento ve dokuma alanlarında olmak üzere sanayi yatırımları hızlanmış; yol, köprü gibi temel altyapı hizmetlerinde büyük atılımlar yapılmıştır[210].

Ekonomide görülen bu müthiş rahatlama ve refah havasına karşılık ilk dönemde ekonomiyi konu alan karikatürlere rastlamak neredeyse olanaksızdır. İktidara eleştirisel gözle bakan karikatürcüler bile hükümeti ekonomi konusunda eleştirmekte zorlanırlar. Karikatürlerde ise ekonomideki hızlı değişim ve bunun sosyal hayata etkilerini görmek mümkündür[211]. Eleştiriler başlı başına bir önem arz etmese de karikatürcülerin, özellikle dış

---

[205] Korkut Boratav, "İktisat Tarihi (1908- 1980)", **Türkiye Tarihi**, IV (Çağdaş Türkiye 1908- 1980), Cem yay., 4. baskı, İstanbul, 1995, s. 312- 313.

[206] Cem Eroğul , **Demokrat Parti-Tarihi ve İdeolojisi**, s. 134-135; Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, s. 134- 135.

[207] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**, III (Demokrasiden Darbeye, 1957-1950), s. 276- 277.

[208] Cem Eroğul , **a.g.e.**, s. 141.

[209] **A.g.e.**, s.141; Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 140.

[210] Cem Eroğul , **a.g.e.**, s. 143.

[211] Bkz. **Ek: 108.**

ticaret rejimi, liberal ekonomi gibi konularda tedirgin oldukları anlaşılır[212]. 1952'den sonra da, gündelik hayatı etkilemeye başlayan hayat pahalılığı yavaş yavaş karikatürlerin konuları arasına girer[213]. Zira *"müthiş patlama"* sorunsuz değildir ve daha ilk dönemin sonlarına doğru, gelişi güzel uygulanan politikaların olumsuz sonuçları ortaya çıkmaya, ekonomi tehlike sinyalleri vermeye başlamıştır.

Planlı ekonomi fikrini reddeden DP ekonomi politikasını liberal kapitalizmin gelişmesine, yabancı sermaye yatırımlarına bağlamış; oysa umduğu gibi yasal düzenlemelerle bunu sağlayamamıştır[214]. Bir süreliğine rafa kaldırılan sanayileşmenin yerine, II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da büyük talep gören tarım ürünlerine ve madenciliğe önem verilmiş ancak bu alanlardaki gelişmeler de temelsiz kalmıştır[215]. Liberal dış ticaret politikaları da kısa sürede Türkiye'nin aleyhine dönmeye başlamış, tarım ve maden ürünleri ihraç ederek sanayi ürünleri ithal eden ülkede, II. Dünya Savaşı'nın ardından biriken döviz hızla tükenmiştir[216]. Yine köylerdeki reel gelir artışına rağmen, ücretli- maaşlı grupların durumları göreli olarak gerilemiş, liberasyonun ölçüsü kaçmış, gelir dağılımı bozulma eğilimleri göstermeye başlamıştır[217].

Ekonominin kötüye gidişi 1954 seçimlerinin ardından iyice netleşir. Milli gelir artışı düşmeye, enflasyon ise yükselmeye başlar[218]. Aynı yıl, tarımsal üretimin %20 oranında düşmesiyle hükümet Amerika'dan 300.000 ton buğday ithal etmek zorunda kalınca da zaten açık veren dış ticaret dengesi iyice bozulur ve ülkede döviz sıkıntısı ortaya çıkar. Zor durumdaki hükümet hemen, sınırsız bir kaynak olarak gördüğü dış borçlara yönelir. Ancak Amerika'dan talep ettiği krediyi bu kez alamayınca, tükenmez olarak görülen bir kaynağın da sınırsız olmadığı anlaşılır[219].

1954'ten itibaren döviz sıkıntısına bağlı olarak, ithalat imkanları kısılınca başta şeker olmak üzere pek çok malı piyasada bulmak zorlaşmış, *"yok"*lar devresi başlamıştır.

---

[212]Bkz. **Ek: 109- 110.**

[213]Bkz. **Ek: 111.**

[214] Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 133- 134.

[215] Örneğin; gıda ve pamuk üretimi gelişmiş tarım tekniklerini değil, sadece ekim alanlarında sağlanan artışı temel almaktadır; Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 139- 141.

[216] Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 142.

[217] Korkut Boratav, **a.g.m.**, s. 319; Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**,II (DP'nin Altın Yılları, 1950-1954), s. 230.

[218] Cem Eroğul , **a.g.e.**, s. 206; Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 141.

Tabi piyasadaki yokluk fiyatları kamçılamış, vatandaşın alım gücü düşmüş, hükümet ekonominin kötüye gidişini durdurmak için müdahaleci önlemler almaya başlayınca da karaborsa baş göstermiştir[220]. Ekonomideki bu sıkıntılara paralel olarak, ekonomiyi konu alan karikatürlerde bir artış göze çarpar. Yükselen fiyatlar, karaborsa, yokluk, fakirlik artık karikatürcülerin vazgeçilmez konuları arasındadır[221].

Durumun kötüye gidişi karşısında hükümet demagojiye dört elle sarılır. Demokratlara göre ülke görülmemiş biçimde kalkınmaktadır. Bu hızlı kalkınmanın bedeli olan sıkıntılar da kısa sürede geçecektir. Halk hükümete destek olmalı, ekonomi politikasına tam destek vermelidir[222]. Bu propagandaların karikatür ayağını ise Kozma Togo yürütür. *Köylü*'de yayınlanan bir karikatüre göre; muhalefet tüten fabrika bacalarını görmemekte ve halkın alay konusu olmaktadır[223]. Oysa bir çok karikatürcünün çizgilerinde yansıttığı gibi *"Görülmemiş Kalkınma"*nın bedeli giderek ağırlaşmakta, hayat pahalılığı ve yokluklar günden güne daha da artmaktadır[224].

Demokrat Parti'nin son iktidar yıllarında bile Menderes hala gelecekten umutludur. Ekonomik kalkınma gerçekleşecek, geçici sıkıntılar sona erecek ve muhalefetin hiçbir şansı kalmayacaktır. Fakat gelişmeler hiç de Menderes'in beklediği gibi olmaz. 4 Ağustos 1958'de alınan kararlarla; para arzını düşürmek, dış ticaret açığını azaltarak dış ödemeleri dengeli hale getirmek amaçlanır. Türk parası devalüe edilir. Bu kararlar enflasyonu durdurmak bakımından yerinde olsa bile sonuç olarak halkın sıkıntısını daha da artırmakla kalır. İşsizlik artmış, vergiler sebebiyle sabit gelirlilerin beli iyice bükülmüş, piyasadaki yokluk ve zamlar da azalmak yerine daha da artmıştır[225]. Bunun karikatürlere yansıması ise giderek artan *"kuyruk"* ve *"yok"*luk karikatürleridir. Tabi her türlü eleştiriye cephe alan DP iktidarı, bu tarz karikatürlere de tepki duymakta ve bu tepkisini de sorunların çözümüyle değil, yansımasıyla uğraşarak göstermektedir. Bunun en somut örneği Milliyet gazetesinde yayınlanan *"Kuyruk Karikatürleri"*ne verilen tepkiyle görülür. Turhan Selçuk'un 1958'de Milliyet gazetesinde

---

[219] Cem Eroğul , **a.g.e.**, s. 207.

[220] **A.g.e.**, s. 205-207.

[221] Bkz. **Ek: 112- 115.**

[222] Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, AFA yay., 1. baskı, İstanbul, 1996, s.331- 333; Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 172.

[223] Bkz. **Ek: 116.**

[224] Bkz. **Ek: 117- 119 .**

[225] **A.g.e.**, s. 255.

çizdiği *"Kuyruk Karikatürleri"*den rahatsız olan Menderes, gazetenin yöneticisi Abdi İpekçi'ye telefon ederek kızgınlığını dile getirmiş, ancak dört sayı yayınlanabilen *"Kuyruk Karikatürleri"* de yayından kaldırılmıştır[226].

Fakat, hükümettekiler her ne kadar güneşi balçıkla sıvamaya çalışsa da Demokrat Parti döneminin son anına kadar, *"Her mahallede birer milyoner yaratma"* politikasının ne anlama geldiği ve iktidardakilerin demagojiyle halkı kandırmaya çalışması karikatürlere yansımaya devam eder[227].

10 yıllık Demokrat Parti iktidarı döneminde çizilen karikatürler dikkatle incelendiğinde gözden kaçmayacak bir başka nokta da ekonominin dışa bağımlı hale gelmesidir. Karikatürlerde Menderes'in kişiliğiyle yansıtılan hükümet, Amerika'dan ekonomik yardım aldıkça rahat etmekte, yardımlar konusunda sıkıntı ortaya çıkınca da şaşkına dönmektedir. Karikatürlerdeki Amerika dış borçların en önemli kaynağı ve Türk ekonomisine hizmet eden bir *"uzman"*dır[228]. İşin ilginç yanı karikatürcüler uzunca bir süre ekonomi konusunda Amerika'yla yapılan *"işbirliği"*ne olumsuz bir tepki vermezler. Fakat geç de olsa 10 yıllık DP iktidarı sonucunda dış borçların gırtlağa kadar geldiğini ve ödenmesinin ne kadar zor olacağını fark etmişlerdir[229].

F- DIŞ POLİTİKA

1950- 1960 arası çizilen siyasi karikatürlerde, her konuda iktidara yönelik sert eleştirilere rastlamak mümkünken bu durumun tek istisnasını dış politika karikatürleri oluşturur. İstisnasız tüm karikatürcüler dış politikayı, partiler üstü bir zeminde

---

[226]Bkz. **Ek: 120**; Turgut Çeviker, "Turhan Selçuk Karikatür Açışından Başbakanları Değerlendirdi", **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1989; Turhan Selçuk, olayın Menderes iktidarının son aylarında olduğunu belirtse de bu yanlışlık bir hafiza yanılmasından kaynaklanmalıdır. Çünkü *"Kuyruk Karikatürleri"* 1958 yılının Mart ayında yayınlanmıştır.

[227]Bkz. **Ek: 121- 124.**

[228]Bkz. **Ek: 125- 129**; Bu dönemdeki Türk- Amerikan ilişkilerinin ekonomik boyutunun karikatürlere yansıması hakkında ayrıca bkz. Murat Erdem, **Türk- Amerikan Kültürel İlişkileri: 1945- 1960 Döneminde Türkiye'de Yayınlanmış Siyasi Mizah Dergilerinde Amerika Ve Türk Amerikan İlişkilerinin Yansımaları**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir, 1999, s. 103- 109.

[229]Bkz. **Ek: 130- 131.**

değerlendirmekte ve devlet politikasının uygulayıcısı olarak gördükleri hükümete tam destek vermektedirler.

II. Dünya Savaşı'nın ardından; dünyadaki güç dengeleri değişmiş, ABD ve Sovyetler birliğinin başını çektiği iki kutuplu yeni düzende, *"Soğuk Savaş"* birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de dış politikaya damgasını vurmuştur[230]. Yeni güç dengesi içerisinde Türkiye, Sovyetler Birliği ile bozulan ilişkiler sonucunda, tercihini Amerika'nın lideri olduğu batı bloğundan yana kullanır. 1947 yılından itibaren başlayan Marshall yardımıyla da Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesi yönünde önemli adımlar atılır. Fakat Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 itibariyle, Türkiye henüz NATO'ya üye olamamış ve Sovyet yayılmacılığına karşı kendini güvenceye alamamıştır.

Demokrat Parti'nin iktidara gelişi dış politika konusunda büyük bir değişikliğe yol açmaz. Demokratların da hedefi Türkiye'nin batı bloğundaki yerini sağlamlaştırmak ve Sovyet yayılmacılığı karşısında ülkeyi güvence altına almaktır. Beklenen fırsat, yeni hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra, Kore'de başlayan savaşla ortaya çıkar. Menderes Hükümeti meclise bile danışma gereği duymadan ani bir kararla Kore'ye asker göndererek, *"kızıllar"*a Amerika'nın yanında yer alır. Hükümetin bu kararına karşı çıkan hemen hemen hiç kimse yoktur. Ana muhalefet CHP bile, Kore'ye asker gönderilmesine değil, mecliste görüşülmeden böyle bir kararın alınmış olmasına karşıdır[231]. Kore Savaşı karikatürcülerin gündemini uzunca bir süre işgal eder. Hatta *Mizah* dergisi bu konuyla ilgili özel bir sayı bile çıkarır[232]. Tüm basın gibi karikatürcüler de *"kızıllar"*a karşı yoğun bir propaganda içindedir. Karikatürlerde komünist yayılmacılık en büyük tehlike olarak gösterilir, Türkiye'nin Kore'de komünizme karşı müttefikleriyle beraber verdiği mücadele yüceltilir[233].

Hükümetin Kore'ye asker göndermekten beklediği fayda çok gecikmez. Türkiye 1952'de NATO'ya üye olarak batı bloğundaki yerini sağlamlaştırır. Yeni hedef NATO'nun politikası doğrultusunda Sovyetlerin güneye doğru yayılmasını engellemek, bölgede antikomünist ittifaklar oluşturmaktır. Bu amaçla kurulan Bağdat Paktı ve Balkan İttifakı'nda

---

[230] Soğuk Savaş'ın ortaya çıkışı ve "İki Kutuplu Dünya" politikasının ülkeler üzerindeki etkisi için bkz. Oral, Sander, **Siyasi Tarih (1918- 1994)**, İmge yay., 11. baskı, Ankara, 2003, s. 201- 329.

[231] Cem Eroğul, **Demokrat Parti-Tarihi ve İdeolojisi**, s. 102, 107.

[232] **Hürriyet**, 14 Aralık 1950.

[233] Bkz. **Ek: 132.**

Türkiye kilit bir rol üstlenir[234]. Tabi, Sovyetler Birliği de boş durmaz. O da Ortadoğu'da Mısır ve Suriye, Balkanlarda da Yugoslavya ile anlaşarak bölgedeki inisiyatifini geliştirmenin yollarını arar.

Dış politikadaki bu gelişmelere koşut olarak karikatürlerdeki antikomünist yaklaşım giderek tırmanmaktadır. Karikatürcüler, komünizmi bir *"öcü"*, tüm hak ve özgürlüklerin yok edildiği bir rejim olarak karikatürlerine yansıtırlar[235]. 1955 yılından itibaren de Ortadoğu'daki Sovyet yayılmacılığı giderek daha sık karikatüre yansır. Karikatürcüler de gelişmelerden en az hükümet kadar tedirgindir[236].

1955 yılında Türkiye'nin ve dolayısıyla karikatürcülerin gündemine oturan bir diğer konu da Kıbrıs'tır. Hükümetin Yunanistan'la iyi ilişkileri sürdürmek ve Balkan İttifakı'nı sağlamak kaygısıyla, uzun süre Kıbrıs'ta gelişen olaylara gözlerini kapamasına rağmen; 1954'ten itibaren adada tedhişçiliğin artması, İngiltere'nin Yunanistan'la beraber Türkiye'yi de Londra'da toplanacak bir konferansa davet etmesi Türkiye'yi ister istemez bu konuda taraf olmak zorunda bırakır[237]. Karikatürcülerin ilk değerlendirmelerine göre sorunun kaynağı yine komünizmdir ve olaylar ısrarla -tüm kötülüklerin başı kabul edilen- komünizmin yeni bir taktiği olarak sunulur[238]. Yunanistan'la süren iyi ilişkilerin, bozulması da karikatüre yansımaktadır. Bu konuda çizilen karikatürlerin başlıca tipleri ise Makaryos ve Efzon kılıklı Yunanlı'dır[239]. Yunanistan aşağılayıcı bir yaklaşımla Türkiye'nin gücü karşısında tehdit edilir[240].

1956 dünya barışı açısından kaygı verici bir yıldır. Sovyetler Birliği Macaristan'a girmiş, İngiltere ve Fransa İsrail'le birlikte Süveyş Kanalı'nı devletleştiren Mısır'a saldırmıştır. Barışının iki kutuplu dünyada pamuk ipliğine bağlı olduğu ve gelişen olaylar karşısında Birleşmiş Milletler'in barışı sağlamadaki yetersizliği açıkça ortaya çıkmıştır. Artık

---

[234] Fahir Armaoğlu, **20.yy Siyasi Tarihi**, I (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür yay., 10. baskı, Ankara, 1994, s. 501-528; Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 116- 121.

[235] Bkz. **Ek: 133- 134.**

[236] Bkz. **Ek: 135.**

[237] Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 530.

[238] Bkz. **Ek: 136-137.**

[239] Bkz. **Ek: 138.**

[240] Bkz. **Ek: 139- 140.**

dünya *"Büyük Güçler"*in oyuncağıdır. Herkes gibi karikatürcüler de dünyanın geleceğinden endişe duymakta ve bu kaygılarını da yapıtlarına yansıtmaktadırlar[241].

1957 yılında Sovyetlerin Ortadoğu'daki etkinlikleri hala karikatürcülerin gündemindedir ve Ortadoğu ülkeleri *"komünizmin köpeği"* olarak karikatürlere yansımaktadır[242]. Ne var ki bu onur kırıcı tavır yalnızca Türk karikatürcülerinde has değildir. Aynı tarihlerde Mısır'da yayınlanan bir karikatürde de Celal Bayar *"Batı'nın tasmalı köpeği"* olarak görülmektedir[243]. Dolayısıyla, farklı taraflardan baksalar bile bölge ülkelerindeki karikatürcülerin *"Soğuk Savaş"*tan aynı oranda etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

50'li yıllarda çizilen karikatürlerde dikkat çeken bir başka nokta da komünizm tehlikesinin sıkça işlenmiş olmasına karşılık, Amerikan emperyalizminin Türkiye'ye girişine hiç yer verilmemesidir. Oysa hükümet daha 1951'den itibaren *"Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu"*, *"Petrol Kanunu"* gibi yasal düzenlemelerle, ülkenin kapılarını batı emperyalizmine açmıştır[244]. Ancak 50'li yıllarda, Sovyetler Birliği ve komünizm o kadar büyük bir tehdit olarak algılanmaktadır ki, ülkenin tamamı gibi karikatürcüler de *"Amerikan Emperyalizmi"* diye bir tehlike görmezler[245]. *Akbaba*'da ABD daima, komünizm tehdidine karşı durabilecek tek dinamik güç olarak gösterilir[246]. Barış yanlısı bir ülkedir ancak Sovyetlerin tavrına bağlı olarak gerektiğinde dünya barışı için savaşmaktan çekinmeyecektir[247]. Genç kuşağın çizgi ve yayınlarında ise daha temkinli bir yaklaşım vardır. ABD yüceltilmez. Ancak *"Amerikan Emperyalizmi"* diye bir tehlikeden de söz edilmez. Aksine komünizm tehlikesi yoğun olarak işlenerek Türk- Amerikan ilişkilerinin seyrine dolaylı da olsa destek verilir. Eleştiriler ise, sarhoş bir Amerikan askerinin Türk bayrağını yırtmasına gösterilen tepki gibi fevri düzeyde kalmıştır[248].

Dış politika karikatürlerinde dikkat çeken diğer bir nokta da, bu karikatürlerin özellikle iç politikadaki gerginliklerin arttığı dönemlerde yükselişe geçmesidir. Bu eğilim

---

[241] Bkz. **Ek: 141- 143.**

[242] Bkz. **Ek: 144.**

[243] Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 145.

[244] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 133-136.

[245] Soğuk Savaş'ın etkilerinin yoğun olarak karikatüre yansıdığı bu dönemde, karikatürlere yansıyan Amerika ve Türk- Amerikan ilişkileri için bkz. Murat Erdem, **a.g.e.**

[246] Bkz. **Ek: 145.**

[247] Bkz. **Ek: 146.**

[248] Bkz. **Ek: 147.**

özellikle basına karşı sert hükümlerin getirildiği 1956 tarihli basın kanununun ardından oldukça net hissedilir. Bu dönemde iktidarı en sert biçimde eleştiren Ratip Tahir Burak bile *"ister istemez"* dış politikaya yönelmek zorunda kalmıştır. Bu açıdan bakınca dış politika karikatürlerinin de belediye karikatürleriyle aynı kaderi paylaştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

III- MİZAH DERGİLERİ VE YAYIN POLİTİKALARI

Türk karikatür sanatı, başlangıcından beri basına bağımlı olarak gelişmiş ve bu özelliğini 50'li yıllarda da sürdürmüştür. Söz konusu dönemde, günlük gazeteler alternatif bir alan oluştursa bile, karikatürcülerin kendilerini en yoğun olarak ifade edebildiği yayın grubu hala mizah dergileridir. Bu sebeple; dönem içerisinde çıkan mizah dergilerini ve yayın politikalarını incelemek, dönemin siyasi karikatürünü değerlendirmek açısından büyük önem taşır.

50'li yıllara damgasını vuran iki farklı karikatür anlayışı, en somut olarak mizah dergilerine yansımış ve bu farklılık sadece yayınlanan karikatürlerin biçiminde değil aynı zamanda dergilerin yayın politikalarında da kendini göstermiştir. Çünkü klasik anlayıştaki yayınlar yalnızca karikatür sanatında değil yayın politikalarında da eski anlayışı sürdürürler. Oysa devrimci olarak nitelendirilebilecek *"50 Kuşağı"*, çizgide olduğu gibi siyasi karikatür ve yayın anlayışında da yeniliklerin habercisidir.

A- KLASİK MİZAH ANLAYIŞINDAKİ DERGİLER

50'li yıllarda yayınlanan klasik mizah dergileri incelendiğinde, bu dergilerin gerek siyasi karikatür anlayışı gerekse de yayın politikaları açısından çok partili politik yaşama uyum sağlamakta büyük güçlükler çektikleri anlaşılır. Bu grupta yer alan *Mizah, Kahkaha*[249], *Karakedi* ve *Akbaba*, tek parti döneminden gelen bir anlayışla günlük politikaya bağımlı kalmayı sürdürürler. Yayın politikaları kişilere endekslidir ve iktidarı tutma, karşıdakine körü körüne vurma anlayışından sıyrılamamışlardır.

---

[249] *Kahkaha*, Kasım 1948'den Temmuz 1951'e kadar yayınlanmasına rağmen, bu bölümde ayrı bir başlık altında incelenmemiştir. Zira karikatürden çok yazılı mizaha ağırlık veren bu dergi, dönemin siyasi karikatürü açısından başlı başına bir önem oluşturmaz.

Demokrat Parti iktidarının ilk dönemine ağırlığını koyan bu dergiler –*Akbaba* hariç- çok uzun ömürlü olmaz. Zira ilk günlerin coşkulu havasında kamuoyundan yoğun ilgi görmüş olsalar bile, düşene vurmanın burukluğu kısa süre sonra bu dergilere olan talebi azaltmış hepsi birer birer kapanıp gitmiştir.

1- Mizah

Derginin sahibi, tek parti dönemi boyunca Cemal Nadir'le birlikte karikatür sanatının en önemli iki isminden biri olarak öne çıkan Ramiz Gökçe'dir. 1930'lu 40'lı yılların Türkiye'sinde Cemal Nadir'in tipik bir gazete karikatürcüsü olmasına karşın, Ramiz daha çok mizah dergilerinde eserler vermiş; kadın, cinsellik ve hafif salon komedisi ağırlıklı karikatürler çizmiştir[250].

Mizah çok partili yaşama geçişin hemen ardından, 12 Temmuz 1946'da yayın dünyasına girmiştir. Ramiz'in tarzına bağlı olarak kadın çizimleri ve klasik karikatür anlayışı ön plandadır. Bunun yanında dergi, CHP'yi ve tek parti otoriterliğini eleştiren karikatürlerle, çiçeği burnunda muhalefete açıkça destek verir ve bu tutum oldukça istikrarlı bir şekilde 1950 yılına kadar devam eder.

Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ise derginin yayın politikasında belirgin bir değişiklik meydana getirmez. Deyim yerindeyse *Mizah*'ın mutluluğu yüzünden okunmakta; karikatürlerde karanlık tek parti döneminin sona ermesi, DP tarafından yeni bir sayfa açılması coşku içinde kutlanmaktadır[251]. Yeni dönemde karikatürlerin hedefi CHP olarak kalmaya devam eder. Bu arada, Ramiz Demokrat Parti'ye girmiş; iktidarı destekleyen tavrıyla dergi, muhalif özelliğini tamamen yitirmiştir[252].

Karikatürlerin çoğu Ramiz tarafından çizilmekle beraber genç kuşağın eserlerine de yer verilir. Bu gençlerden, özellikle Ali Ulvi, komünizmi eleştiren sert karikatürleriyle dikkat çekmekte; Nihat Bali, daha sonra başka yerlerde de sürdüreceği, *"Küçük Vali'nin Maceraları"* adlı bant karikatürüyle belediye konularına değinmektedir.

---

[250] Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül yay., 1 Baskı, İzmir, 1999, s. 47.

[251] Bkz. **Ek: 148.**

Mizah'ın, karikatürlerinde yansıttığı havaya göre; CHP bir daha kendini toparlayamayacak kadar yorgundur. Artık tek parti devri geride kalmış, eski devrin iktidar partisi de onunla birlikte silinip gitmiştir. Eylül 1951'de yapılacak ara seçimleri iştahla beklese bile hiçbir sansı yoktur[253]. Karikatürlere yansıyan DP imajı ise son derece olumludur. Demokratlar; işinin ehli, tek parti döneminden kalanları temizlemekte oldukça kararlı ve bir o kadar da başarılıdır[254].

Dergi komünizm tehlikesi ve irtica konularına da duyarlıdır. Sovyetler Birliği'nin saldırgan tutumu karşısında Amerika'nın dünya barışını korumaya yönelik çabaları, komünizmin ne kadar korkunç bir rejim olduğu kapak karikatürlerinde önemli bir yer tutar[255]. 1951 yazından itibaren de irticanın yükselişi, Atatürk heykellerinin kırılması derginin gündemine oturmuş, yobazlara karşı duyulan öfkenin yansıdığı karikatürlerde hükümetin *"sert"* tutumu alkışlanmıştır[256].

Mizah'ın, 1951'in ortalarından itibaren bir takım sıkıntılar yaşadığı anlaşılmaktadır. Artık iktidardan düşmüş bir partiye muhalefet yapmak, bir karikatür dergisi için çok avantajlı değildir. Bu arada Ramiz'in bir kalp rahatsızlığı ortaya çıkmış ve sanatçının sağlığı ciddi şekilde bozulmuştur[257]. Bir yandan yayın politikasının getirdiği açmazlar, diğer yandan Ramiz'in sağlık sorunları nedeniyle olsa gerek 7 Eylül 1951'de derginin yayınına ara verilir.

Yaklaşık altı aylık bir sürenin ardından 14 Mart 1952'de tekrar yayınlanan *Mizah*'ın boyutu büyümüş, dergi modern bir görünüme kavuşmuştur. Bir yenilik olarak yabancı karikatürlere yer verilir. Kadın çizimlerinin daha ön plana çıktığı bu sayılarda, CHP'ye yönelik alaycı karikatürlere artık yer verilmez.

Mizah'ın yeni yayın politikasının sonuçlarını değerlendirmek ne yazık ki mümkün değildir. Zira bu haliyle ancak altı sayı yayınlanabilen dergi, hiçbir açıklama yapmadan ve bir daha çıkmamak üzere yayın dünyasından çekilir. Bu ani ayrılığı Ramiz'in giderek artan sağlık sorunlarına bağlamak gerekir. Zaten sanatçı, derginin kapanmasından bir yıl sonra –1953'te-

---

[252] **A.g.e.**, s. 51.

[253] Bkz. **Ek: 149.**

[254] Bkz. **Ek: 150.**

[255] Bkz. **Ek: 151.**

[256] Bkz. **Ek: 152.**

[257] **A.g.e.**, s. 51.

üçüncü kalp krizini atlatamayarak hayata veda etmiş, derginin bir daha yayınlanma imkanı kalmamıştır[258].

2- Karakedi ve Devamı Niteliğindeki Dergiler

Karakedi ilk sayısını 17 Kasım 1951'de yayınlayarak, dönem içerisinde çıkan ilk mizah dergisi olur[259]. 2,5 yıl süren yayın hayatı boyunca da; *Bizim Karakedi*[260], *Yeni Karakedi*[261], *Sizin Karakedi*[262], *Vah Karakedi*[263], *Ah Karakedi*[264] adlarıyla sürekli isim değiştirmiş ve 1954 nisanında, Demokrat Parti dönemindeki yayınına son vermiştir. Fakat sahibi[265] ve isimleri sürekli değişse bile; yeni isimle çıkanlar daima *Karakedi* çizgisini korumuş, gerek sayfa düzeni gerekse de mizah anlayışı bakımından belirgin bir değişiklik olmamıştır.

Yarım gazete sayfası boyutundaki bu dergilerde *Markopaşa*'nın teknik etkisi yoğun olarak hissedilir[266]. Siyasi esprilerin, hicivlerin asıl ağırlığını yazılı mizah oluşturur. Karikatürlerde ise modern anlayışın teknik etkisini görmek mümkündür. Siyasi konular başlı başına bir önem arz etmese bile alt yazılar azalmış, çizgi ve konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. İmzaların büyük çoğunluğu da genç çizerlere aittir[267].

---

[258] A.g.e., s. 53.

[259] Toplam 25 sayı yayınlanan *Karakedi*'nin son sayısı 3 Mayıs 1952 tarihlidir.

[260] 10 Mayıs-7 Haziran 1952 tarihleri arasında toplam 5 sayı yayınlanmıştır.

[261] *Bizim Karakedi*'den iki hafta sonra çıkmış, 21 Haziran- 26 Temmuz tarihleri arasında toplam 6 sayı yayınlanmıştır.

[262] *Sizin Karakedi* 2 Ağustos- 6 Eylül tarihleri arasında yayılanmış ve toplam 6 sayı sürmüştür.

[263] Bu grup içerisinde en uzun süre yayınlanan dergi *Vah Karakedi*'dir. *Vah Karakedi* 13 Eylül 1952'den 27 Mart 1954'e kadar aralıksız sürmüş ve toplam 81 sayı yayınlanmıştır.

[264] Son yayınlanan dergi *Ah Karakedi* sadece 2 sayı sürmüş, 10 Nisan ve 17 Nisan 1954 tarihlerinde yayınlanmıştır.

[265] Derginin ilk sahibi başlangıçta İrfan Atagün'dür: **Karakedi**, Sayı: 1 (17 Kasım 1951); ancak bir süre sonra dergi el değiştirmiş ve yeni sahibi Ömer Doğan olmuştur: **Vah Karakedi**, Sayı: 6 (18 Ekim 1953).

[266] Ferit Öngören, **Cumhuriyet'in 75 yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası yay., [ş.y], [t.y], s. 93.

[267] Bu dergilerin hiçbir sayısında karikatürcülerin künyeleri hakkında bilgiye rastlanmaz. Başlangıçta karikatürlerin birçoğu imzasızdır. Daha sonraki sayılarda ise Yalçın (Çetin)[?], Sinan (Bıçakçıoğlu), Orhan (Enez), Filiz, Atilla, Niyazi veTaner imzalarına rastlamak mümkündür.

Bu dergiler, sadece karikatürlerin biçimi incelendiğinde modern birer mizah dergisi potansiyeline sahiptir. Fakat, esprilerin niteliği değerlendirildiğinde görülecektir ki; *Karakedi*'yle başlayan dergiler zinciri, muhalefete düşmüş bir partiyle hesaplaşmaya girişmeleri ve iktidara yönelik sığ eleştirileriyle Türk karikatürünün eşiğinde bulunduğu modern mizah anlayışından oldukça uzak kalmışlardır.

Karakedi, tek parti iktidarından kurtulma coşkusunun hala yoğun olduğu bir dönemde yayına başlar ve o günlerin havasını etkili bir biçimde yansıtır[268]. Ne var ki asıl güç yazılardadır. Karikatürler ise cılız kalmaktadır. Siyasi karikatüre pek fazla yer verilmez. Buna rağmen yayınlananlar da CHP'ye yöneliktir ve CHP'nin mazisi, yeni dönemdeki durumu, muhalif basının gözü kapalı eleştirileri alay konusudur[269].

Bu dergiler dönemin siyasi koşullarına bağlı olarak tam anlamıyla antikomünist bir yaklaşım içindedir. Özellikle yazılarda, komünistlere yönelik ağır hakaretler savrulur[270]. Hatta bir yazıda; Nazım Hikmet *"sapık"* diye nitelendirilerek, öldürülmesinin ne kadar *"hoş"* olacağından söz edilir ve halk, komünistleri yok etme konusunda Adnan Menderes'e yardıma davet edilir[271].

Bu tavır aynı dönemde yayınlanan diğer mizah dergilerine göre *"aşırı"* olsa da çok şaşırtıcı değildir. Ancak dikkat çeken başka bir nokta vardır ki; *Karakedi* rejime yönelik diğer bir tehdit olarak algılanan irtica konusunda, asla Demokrat Parti'nin tutumunu desteklemez. Dönem içerisinde çıkan diğer mizah dergileri irtica konusunda sert tepkiler verip, yobazlara karşı ağır biçimde saldırırken *Karakedi* ve devamı niteliğindeki dergiler bu konuda sessiz kalmayı tercih ederler. *Vah Karakedi*'de çıkan bir yazıda da Demokrat Parti'nin irticaya karşı almış olduğu tedbirler eleştirilmektedir:

"...memlekette irticanın hem yokluğunu, hem de varlığını iddia ederek mantık kaleleri kuran bir parti varsa o da D.P.'dir.

---

[268] Ferit Öngören, "Türk Mizah ve Karikatürü", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VI, s.1438; Ayla Ödekan, "Mimarlık ve Sanat Tarihi- Karikatür", **Türkiye Tarihi**, IV (Çağdaş Türkiye 1908- 1980), Cem yay., 4. baskı, İstanbul, 1995, s. 573.

[269] Bkz. **Ek: 153- 156.**

[270] Bu tip yazılara örnek olarak bkz. [İmzasız], "Allah Hepinizin Belasını Versin", **Karakedi**, Sayı:1 (17 Kasım 1951); [İmzasız],"Nazım Hikmet Katledildi", **Karakedi**, Sayı:5 (15 Aralık 1951).

[271] [İmzasız], "İstalin Nalları Dikince Nazım Hikmet Kendini Gebertti", **Vah Karakedi**, Sayı: 27 (14 Mart 1953).

Haysiyet Divanlarına Solomon Adatoların hakim olduğu D.P. bu bakımdan laik olduğunu ispat etmiştir...

Evet sayın vatandaşım! Reyini mutlaka D.P.'ye ver. Aksi takdirde ya mürteci veyahut da başka damgalar yemeye mahkumsun.

D.P. senin partindir. Ve senin için çalışır.

Millet Partisini senin için kapattı. İnönü'yü senin için susturdu[272]*. Hep millet menfaatleri için çalıştı..ve yapacak, edecek, çalışacak.. caart."*[273].

Vah Karakedi, iktidara karşı eleştirisel yaklaştığı bu günlerde, karikatürleriyle de aynı tavrı sürdürmeyi dener. Dergi, bu sayılarında hükümetin ekonomi politikasını ve geldiği söylenen demokrasiyi sorgulamaktadır[274].

Ancak bu tavır fazla uzun sürmez. Zira 1954 seçimleri yaklaşmaktadır ve tekrar CHP'ye saldırmanın zamanıdır. Mart ayından itibaren de bu yönde çalışmalar başlar. İmzasız bir yazıda; CHP iktidara gelirse pahalılığın artacağı, radyonun partizanca kullanılmaya devam edileceği ve CHP'nin antidemokratik kanunların savunucusu kesileceği iddia edilir. Yazar, CHP seçimleri kazandığı takdirde *"şimdiki basın hürriyetini mumla arasak dahi bulamayız"* demektedir[275]. Devam eden sayılarda yayınlanan karikatürlerde ise; *"herşeye rağmen"* DP desteklenmekte ve 1954 seçimlerinin CHP'nin sonu olacağı iddia edilmektedir[276].

Derginin son sayısında yayınlanan bir karikatürde ise, ülkedeki milletvekili- halk çelişkisine dikkat çekilir. Ancak işin ilginç yanı, bu karikatürdeki milletvekili tipi; iktidardaki DP'nin değil, dört yıl önce iktidardan düşmüş olan bir partinin, yani CHP'nin üyesidir[277]. Tabi; 1930'lu yada 40'lı yıllarda çizilse büyük bir etki bırakabilecek bu karikatürün, çözümün iktidardan beklendiği bir ülkede etki yaratmasını beklemek fazla iyimser bir yaklaşım olacaktır. Zaten dergi, bu sayıdan sonra beklenmedik bir şekilde ve hiçbir açıklama yapmadan yayınına son verir. Tekrar yayınlanması ise ancak 27 Mayıs ihtilalinden sonra olacaktır.

---

[272] Millet Partisi, Ahmet Emin Yalman suikastinin ardından irticai faaliyetleri sebebiyle kapatılmış ve CHP bu kapatma kararına hukuki nedenlerle karşı çıkmıştır.

[273] [İmzasız], "Vatandaş! Reyini D. Partiye ver!..", **Vah Karakedi**, Sayı: 55 (26 Eylül 1953).

[274] Bkz. **Ek: 157- 158.**

[275] [İmzasız], "1954 Seçimlerinde CHP Kazanırsa Neler olabilir", **Vah Karakedi**, Sayı: 80 (20 Mart 1954).

[276] Bkz. **Ek: 159- 160.**

[277] Bkz. **Ek: 161.**

Söz konusu karikatür aslında *Karakedi* ve devamı niteliğindeki dergilerin handikapını net olarak özetler. Zira *Karakedi* ilk günlerin coşkulu havasında kamuoyundan büyük ilgi görmüş, büyük bir tiraj patlaması yaparak 50.000 sınırına dayanmıştır[278]. Ancak coşkunun azalmasına rağmen muhalefete vurmayı sürdüren dergi kısa sürede kan kaybetmeye başlamış 1952 kasımında, baskı sayısı 43. 850'ye düşmüştür[279]. Son sayılardaki düşüş ise daha çarpıcıdır ve dergi yarı yarıya tiraj kaybetmiştir[280]. Buna bağlı olarak Ferit Öngören derginin kapanma sebebini; iktidarda olmayan bir hedefe saldırması ve CHP'ye vurduğu noktalarda etkisinin çok hafif kalmasına bağlar[281].

3- Akbaba

Akbaba, 1922'den 1977'ye kadar süren uzun ömrüyle, yalnız Demokrat Parti dönemi mizahına değil, cumhuriyetin 56 yılına da damgasını vurarak kırılması güç bir rekora imza atmıştır. Yaşamının büyük çoğunluğunu Yusuf Ziya Ortaç'ın yönetiminde sürdüren dergi, bu süre içerisinde hem Türk mizahının temel taşlarından biri olmayı başarabilmiş hem de yeni yetişmekte olan karikatürcü ve yazarlar için bir okul işlevi görmüştür[282].

Akbaba'yı yönettiği yıllar boyunca Yusuf Ziya Ortaç, derginin yazılarından karikatürlerine her şeyine damgasını vurur. Derginin yayın politikasını tek başına o belirler. Başyazıları o yazar, kapak karikatürlerinin konularını o belirler ve uygun bulduğu karikatürcüye çizdirir[283]. Bu arada rakibi olan dergileri titizlikle incelemeyi ihmal etmez, yetenekli gördüğü yazar ve karikatürcüleri *Akbaba*'da toplamaya çalışır. Fakat 50'li yıllardan sonra; yeni kuşaktan karikatürcülerin eserleri her ne kadar *Akbaba*'da yayınlansa da, bu çizerler derginin sınırları içine sığamamışlar, farklı dergileri ve günlük gazeteleri tercih

---

[278] Derginin tirajı 22. sayıda 49. 854 olarak açıklanır: **Karakedi**, Sayı: 22 (26 Nisan 1952).

[279] **Vah Karakedi**, Sayı:9 (8 Kasım 1952).

[280] *Vah Karakedi*'nin son sayısında açıklanan tiraj 23. 823'tür: **Vah Karakedi**, Sayı:80 (20 Mart 1954).

[281] Ferit Öngören, **a.g.e.**, s. 93; Ferit Öngören, **a.g.m.**, s.1438.

[282] Ferit Öngören, "Cumhuriyet'in İlk 50 Yılındaki Yayını Başlı Başına Mizah Olayı Sayılabilecek 'Akbaba' Kapandı", **Milliyet Sanat**, Sayı: 265 (20 Şubat 1978), s. 10.

[283] **Akbaba**, XIV/364 (5 Mart 1959); Turhan Selçuk, "Akbaba ve Yusuf Ziya", **Grafik Mizah**, İris yay., 1. Baskı, İstanbul, 1998, s. 129.

etmeye başlamışlardır[284]. Çünkü Yusuf Ziya, büyük olasılıkla herkese hitap edebilmek kaygısıyla modern karikatüre yer vermemekte direnerek, daima anlaşılır ve yazılı karikatürler yayınlamakta ısrar eder[285].

Hayatını adeta *Akbaba*'nın yaşamıyla özdeşleştirmiş olan Yusuf Ziya Ortaç'ın; sadece DP döneminde değil, tüm yayın hayatı boyunca uyguladığı yayın politikası; *"ne pahasına olursa olsun Akbaba'yı çıkarmak"*tır. Bu *"ne pahasına olursa olsun"* ilkesi Ortaç'ı daima iktidara yakın olmaya yöneltir. Ortaç iktidarda kim varsa ona yakındır ve onu destekler. İktidarla arasının iyi olması için büyük çaba harcar. Olup bitenleri görmezden gelir, eleştirse bile *"yumruk vurmak yerine pansuman yapmak"*tan öteye geçemez. Bu durum gençler tarafından sorgulandığında da; uzun süren yayıncılık hayatında meşrutiyetten beri pek çok siyasi dönemeçten geçmiş kurnaz gazeteci Ortaç; *"Siz bunları bilmezsiniz neler yaparlar neler"* diyerek yayın politikasının haklılığını savunur[286].

İktidarı desteklemeye dayalı yayın politikası ve bu yayın politikanın toplumsal eğilimlere ters düşmesi, *Akbaba*'nın tek parti döneminde iki kez kapanmasına neden olmuş, 1949'daki kapanışın ardından Türkiye Demokrat Parti'li yıllara *Akbaba*'sız girmiştir. Ancak Yusuf Ziya Ortaç, *Akbaba*'yı yeniden çıkarmaya kararlıdır. Beklediği fırsatı yakalaması ise çok uzun sürmez.

DP iktidara gelmesinin ardından, elindeki büyük maddi olanakları kullanarak *"ikramlar"* yoluyla bazı CHP ileri gelenlerini kendi safına çekme çabasına girince, Yusuf Ziya Ortaç da bazıları gibi, partisiyle yolunu ayırır[287]. CHP Ordu milletvekili olan Ortaç, 21 Ocak 1952'de CHP'den çekilir[288]. Tanıdıkları aracılığıyla DP hükümetine yaklaşmaya çalışarak eğer kendisine *Akbaba*'yı yeniden çıkarmak için mali bir destek sağlanırsa, DP'ye muhalefet etmekten vazgeçeceğini ima eder. Sonunda Başbakan Adnan Menderes, Ortaç'la görüşmeyi kabul eder ve Ortaç, yanında genç karikatürcü Oğuz Aral olduğu halde gizlice

---

[284] Ferit Öngören, **a.g.m.**, s. 10; Turhan Selçuk, **a.g.m.**, s.130- 132.

[285] Semih Balcıoğlu, **Önce Çizdim, Sonra Yazdım**, Yapı Kredi yay., 3. Baskı, İstanbul, 2001, s. 76.

[286] Semih Balcıoğlu ile görüşme, 17 Mayıs 2003; Ayrıca bkz. Semih Balcıoğlu; **a.g.e.**, s. 75.

[287] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**, II (DP'nin Altın Yılları, 1950-1954), Bilgi yay. 2. Baskı,[y.y.], 1991, s. 176.

[288] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi yay., Ankara, 1976, s.93.

Ankara'ya gider. Görüşme sırasında Menderes Ortaç'a yakınlık gösterir ve *Akbaba*'nın yeniden yayımlanması için 50.000 liralık maddi desteği örtülü ödenekten karşılar[289].

Yeniden yayın hayatına dönen *Akbaba*'nın ilk sayısı 20 Mart 1952'de çıkar[290]. Bu sayıda geçmişin bir muhasebesini yapan Ortaç; halkın eğilimlerine rağmen tek parti döneminde ne kadar yanlış bir yayın politikası uyguladığını ve bunun bedelini nasıl ödediğini anlatarak, *Akbaba*'nın bu sefer *"Hanya'yı Konya'yı anlamış olarak"* yeniden yayımlandığını belirtir[291]. Ortaç'ın *"Hanya'yı Konya'yı anlamak"*tan neyi kastettiği ise daha ilk sayının kapağında bellidir. Kapağın konusu CHP'nin geçmiş uygulamalarının şimdiki özgürlük söylemlerinden de kadar uzak olduğudur[292].

Yeni yayın döneminde derginin verdiği mesaj ise kısa ve nettir: *"Genç ve Güleryüzlü Türkiye!"*. Siyasi konulara pek az yer verilir. Dergi bir siyasi mizah dergisi olmaktan çok, bir magazin dergisi görünümündedir. Bulvar mizahına ve yazları da plaj karikatürlerine ağırlık verilir[293]. Kadronun ağır toplarıysa klasik karikatür anlayışının önde gelen iki ismi; Necmi Rıza Ayça ve Togo'dur.

Sayıca az da olsa, siyasi karikatürlerin ağırlığını muhalefet oluşturur. Dolayısıyla hedef bu kez 1946-49 döneminde olduğu gibi DP değil, CHP'dir. Karikatürlerde genellikle muhalefetin eleştirilerinin haksızlığı ve ne kadar boş olduğu işlenir. Gerçekten de o tarihlerde CHP genel sekreteri Kasım Gülek ilginç propaganda yöntemleriyle kendini gülünç duruma düşürmekte ve *Akbaba*'ya bol bol malzeme vermektedir[294]. Dergi irtica ve CHP malları tartışmalarına da DP tarafından bakmayı sürdürür. Bu arada *Akbaba*'nın yirmi sekiz yıl boyunca tutuğu, uğruna iki kez batmayı göze aldığı CHP'ye, muhalefetteyken körü körüne vurması çeşitli eleştirileri de beraberinde getirir. Hatta durum DP yayın organlarınca bile kınanmaktadır[295].

---

[289] Oğuz Aral'ın sözlü açıklamalarından akt. Ahmet Sipahioğlu, **a.g.e.**, s. 69; Aslında bu Akbaba'nın devlet kasasından aldığı ilk *"yardım"* değildir. 1930 yılında, henüz harf devriminin olumsuz sonuçları sürerken, Akbaba *"muhalif"* Serbest Cumhuriyet Fırkası'na karşı CHP'yi desteklemiş bu da dergiyi zor duruma düşürmüştür. Akbaba'yı kurtarma telaşına düşen Ortaç hemen kaleme sarılır ve hükümetten yardım talep eder. Karşılığında ise toplam 1500 lira *"yardım"* alır: B.C.A., Dosya: 85112, Fon: 30..10.0.0 , Yer: 83.550..10.

[290] İlk sayıda, derginin sahipleri olarak Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon görünmekle birlikte 23. sayıdan itibaren derginin tek sahibi Yusuf Ziya Ortaç'tır.

[291] [Yusuf Ziya Ortaç], "Akbaba", **Akbaba**, I/1 (20 Mart 1952).

[292] **Bkz. Ek: 162.**

[293] Ahmet Sipahioğlu, **a.g.e.**, s.70.

[294] **Bkz. Ek: 163.**

[295] Ferit Öngören, "Türk Mizah ve Karikatürü", s.1438.

İlk dönemde, DP yöneticilerini konu alan az sayıda karikatürde demokratlar daima ülkenin iyiliği için çalışan dinamik ve başarılı kişiler olarak sergilenirler. *Akbaba*'ya göre; başta Adnan Menderes olmak üzere DP yöneticileri, CHP'nin tüm haksız eleştirilerine rağmen ülkenin esenliği için her şeyi yapmaktadır. DP tüm icraatlarıyla öyle bir yol kat etmektedir ki muhalefet artık onunla boy ölçüşemez bile[296]. Tabi derginin az da olsa yaptığı eleştiriler, danışıklı dövüşten öteye geçemez.

1954 seçimleri öncesinde ekonomik sıkıntıdaki *Akbaba* tam anlamıyla muhalefete yüklenir. CHP yöneticileri oy kaygısıyla Atatürk ilkelerinden tavizler vermekle suçlanır[297]. *Akbaba*'ya göre; yaşlı CHP ve tecrübesiz CMP ile yarışan Demokrat Parti, iktidarı elde edebilecek tek partidir[298].

Seçimlerin ardından *Akbaba*'da tansiyon birden bire düşer. Siyasi karikatürler azalır. Günün popüler konusu cinsiyet değiştirenler ve mayolu kızların yer aldığı plaj karikatürleridir. Yusuf Ziya seçimleri DP'nin kazanmasından memnundur. Artık muhalefet, iktidar karşısında varlığını tamamen yitirmiştir. Fakat onu kaygılandıran bir durum vardır: Hayat pahalılığı. Ülke artık ilk dört yılın rahat uykusundan uyanmakta ve sıkıntıları somut olarak görmektedir[299]. İthalat kısıntılarından ötürü bazı mallar piyasada bulunamamaktadır. Bunun *Akbaba*'ya yansıması ise basım için gerekli olan kağıt, mürekkep, klişe çinkosunun bulunamaması, bulunanların fiyatının da çok yüksek olmasıdır. Yusuf Ziya, Menderes'e bir açık mektup yazarak şikayetini dile getirir:

" Siz ki, Sayın Adnan Menderes, kavgaya bile dudağının ucunda tebessümle giden adamsınız. Memlekete, bir tek güler yüzlü Akbaba'yı çok görür müsünüz?

...işte sırayı atlayıp sizin kapınızı çalıyorum: Emrediniz, gelsin... Beyaz gelsin, esmer gelsin, parlak gelsin, donuk gelsin, her cins her çeşit kağıt gelsin"[300].

Bu yazıdan sonra, Yusuf Ziya'nın tavrını belirleyen başlıca etkenin kağıt ve baskı malzemesi sıkıntısı olduğu görülecektir. *Akbaba* basım zorluğu çektikçe, muhalif; bu zorluklar geçince de iktidar yanlısı bir yayın politikası uygulayacaktır. Fakat, kağıda endeksli

---

[296] Bkz. **Ek: 164.**

[297] Bkz. **Ek: 165.**

[298] Bkz. **Ek: 166.**

[299] Bkz. **Ek: 167.**

[300] Yusuf Ziya Ortaç, "Sayın Adnan Menderes'e Açık Mektup", **Akbaba**, V/120 (1 Temmuz 1954).

bu politika, derginin ülke gerçeklerinden çok bireysel kaygılarla ve inişli çıkışlı yayın yapmasına neden olur.

Yusuf Ziya Ortaç'ın dergisinde en fazla yer alan konulardan biri de irtica tehlikesidir. Sık sık bu konu hakkında yazı ve karikatürlere yer verilir. İrtica, kimi zaman komünizmin bir oyunu olarak gösterilir. 7 Ekim 1954 tarihli kapak da bunun tipik bir örneğidir[301]. Ancak, bu karikatürde İran ve Mısır'ı altüst eden *"Müslüman Kardeşler"* örgütünün bir komünizm oyunu olarak gösterilmesi üzerine, Yusuf Ziya bir tehdit mektubu alır[302]. Ortaç konunun müslümanlarla ilgili olmadığını, karikatürün *"yeşil cübbeli kızıl ajanlara"* saldırdığını söyleyerek durumu kurtarmaya çalışır[303]. Bir süre için de irtica konusundan uzak durulur. Muhtar seçimleri öncesi en tehlikesiz yol olan muhalefete saldırmak, iktidarı yüceltmek politikasına devam edilir[304].

1955 ocağında *Akbaba*'nın temel ihtiyacı olan kağıt ve baskı malzemeleri dahil her şeye zam gelmiştir.13 Ocak 1955 tarihli kapakta, DP'nin iktidara gelirken kullandığı afiş ve slogandan esinlenme bir karikatürle durum protesto edilir[305]. Bu karikatür aynı zamanda, daha sonraki yıllarda sık sık kullanılacak olan bir temanın ilk örneklerinden biridir. Fakat bu sert çıkışın ardı gelmez. Hemen, iktidarla ilişkileri iyi tutma politikasına geri dönülür. Seçilen yol ise basittir: Muhalefete vurmak. Sık sık, CHP'nin sertlik yanlısı ağır toplarından Nihat Erim'in DP'ye yanaşması, muhalefetin haksız eleştirileri ve siyasi gelişmeler karşısında ne kadar çaresiz olduğu işlenir[306].

1955 yılı, DP içinde muhalif kazanların kaynamaya, hatta taşmaya başladığı yıldır. Ekonomik sıkıntılar, antidemokratik uygulamalar parti içi muhalefetin eleştirdiği başlıca konulardır ve durumun yavaş yavaş bir bölünmeye gittiği açıktır. Oysa Yusuf Ziya, Menderes'i incitmemek için, iktidar partisinin içerisinde gelişen bu olaylara yer vermekten özellikle kaçınır. Dış siyasi gelişmelerin de uygun olmasından yararlanarak sık sık Ortadoğu'daki Sovyet yayılmacılığı, kimi zaman da Kıbrıs konuları işlenir.

---

[301] Bkz. **Ek: 168.**

[302] Yusuf Ziya Ortaç, "Yer Altından Sesler", **Akbaba**, IV/136 (21 Ekim 1954).

[303] **A.g.m.**

[304] Bkz. **Ek: 169.**

[305] Bkz. **Ek: 170.**

[306] Bkz. **Ek: 171.**

Ortaç'ın bu anlayışlı tavrının cevabı açıktır. *Akbaba* yine kağıt, mürekkep, klişe çinkosu vb. baskı malzemelerini temin etmekte sıkıntılar yaşamaktadır. Yusuf Ziya işe; iktidarı övdüğü bir köşe yazısını keserek Menderes'e göndermekle başlar. Kupüre eklediği mektubunda, yazıdaki satırların başbakana karşı beslediği hürmetin ve üstün sevginin bir ifadesi olduğunu belirterek, *"Orkestra şefinin, değneğinin ucuyla bir işaret vermesine gerek bile olmadığını"* söylemeyi ihmal etmez[307].

Yusuf Ziya'nın Menderes'e yaklaşmak için çabalamasına rağmen Başbakan kendisine soğuk davranmakta, onu hiçbir davetine çağırmamaktadır. Ortaç 26 Haziran 1955'te 6 sayfalık bir mektup daha yazarak başbakanın çevresinde bulunan gazetecilerin – Ali Naci Karacan, Safa Kılıçlıoğlu ve Nihat Erim- Menderes hakkında atıp tuttuklarını, güvenilmeyecek adamlar olduklarını belirterek, Menderes'in kendisine karşı soğuk tavrını bu kişilerin kışkırtmasına bağlar. Daha sonra ise asıl konuya gelir. Ortaç'a göre bu soğukluğun bir nedeni daha olabilir. Belki de *Akbaba*'da yayınlanan bir yazısı, bir fıkrası yada bir karikatür *"Muhterem Adnan Beyefendi"* nin canını sıkmıştır. Ama kendisinin de canını sıkan şeyler vardır. Şöyle der:

" Biz de her gün bin ızdırap içindeyiz. Bir lokma ekmeğimizde bile göz nuru, alın teri var...

Kağıdımız yok. Mürekkebimiz yok. Klişe yaptıracak çinkomuz yok. Güleceksiniz belki: On beş bin liralık kağıt müsaademizin transfer müsaadesini beş aydır bekliyorum"[308].

Bu mektubun gönderilmesinden 4 gün sonra çıkan *Akbaba*'da, Yusuf Ziya'nın başbakana yazdığı ayrı bir mektup daha yayınlanır. Ortaç, daha yumuşak bir tarzda, piyasada bulunmayan kağıt ve diğer baskı malzemeleri konusuna başbakanın dikkatini çekmekte, gerekirse tüm basının fedakarlık yapması gerektiğini söylemektedir[309]. Ancak hem özel olarak gönderdiği hem de açık olarak yayınladığı bu mektuplar hiçbir sonuç getirmez.

Kurban bayramına denk gelen sayıda Ortaç'ın tavrı biraz sertleştirmiştir. Çünkü iktidara yakın başka gazetecilere büyük destek sağlanırken kendisi kağıt almak için, hala döviz transferi beklemektedir. Bu haksızlıktır. Madem kemerler sıkılacaktır, o halde hep

---

[307] **B.C.A.**, Dosya: S2, Fon: 30..1.0.0 , Yer: 131.848..3.; Mektubun tarihi 29 Nisan 1955'dir.

[308] **B.C.A.**, Dosya: A7, Fon: 30..1.0.0 , Yer: 19.108..31.

[309] Yusuf Ziya Ortaç, "Başvekilimize Açık Mektup", **Akbaba**, VII/172 (30 Haziran 1955).

beraber sıkılmalıdır[310]. Aynı sayıda kurban olmak istemeyen *Akbaba*'nın, Adnan Menderes'ten yardım istediği bir karikatüre yer verilerek olay iyice dramatik hale büründürülür[311]. Ortaç'ın artık sabrı kalmamıştır. Ülkedeki bolluk edebiyatı eleştirilerek, derginin gerekirse nasıl kullanılabileceği de gösterilir[312]. Bu günlerde muhalefete saldıran karikatürlerse giderek azalmaktadır.

Akbaba'da kağıt ve baskı malzemesi sorununun nasıl giderildiğine dair bir bilgiye rastlanmaz. Ancak Yusuf Ziya Ortaç'ın yazılarına ve karikatürlerdeki iletilere bakılırsa, sorun ortadan kalkmış görünür.

1955 aralık ayında DP içindeki bölünme doruğa çıkmış, Menderes hariç tüm kabine istifa etmiştir. *Akbaba*'da çıkan kapak karikatürü ise Menderes'i fena halde sinirlendirmiş, Yusuf Ziya Ortaç, başbakanlık özel kalem müdürü aracılığıyla uyarılmıştır[313]. Hükümetle arasını daima iyi tutmaya gayret eden Ortaç durumu kurtarmaya kaygısına düşer. 1956'ya girerken *Akbaba*'nın kapağı, DP'lilerin dillerinden düşürmedikleri *"Görülmemiş Kalkınma"*ya ayrılır. Ülkeye her türlü yardımı yapmaya hazır *"Dost ve Müttefik Sam Amca"*, gördükleri karşısında hayran kalmıştır[314].

Ocak ayında Ortaç, Devlet Bakanı Emin Kalafat'tan gazetelerin yanı sıra dergilere de yardım edilmesini ister. Tabi hangi dergiyi kastettiği bellidir. Yazdığı açık mektupta basını desteklemenin tek yolunun resmi ilanlar olmadığını belirterek; piyasada kağıt , mürekkep, klişe çinkosu bulunamadığından şikayet eder[315].

Martta Ortaç, Sinop Milletvekili Server Somuncuoğlu ile polemik içindedir. Somuncuoğlu Ortaç'ın eleştirilerine karşılık *Akbaba*'ya gönderdiği bir tekzipte, fakirlik edebiyatı yaparak kendine acındırmaya çalışan Ortaç'ın gerçekte İstanbul sosyetesinin seçkin bir üyesi olduğunu ve mal varlığının da büyük kısmını şans oyunlarında kaybettiğini söyler.

---

[310] Yusuf Ziya Ortaç, "Şapur... Şupur...", **Akbaba**, VII/175 (14 Temmuz 1955).

[311] Bkz. **Ek: 172.**

[312] Bkz. **Ek: 173.**

[313] Semih Balcıoğlu, **Önce Çizdim, Sonra Yazdım**, s. 76.

[314] Bkz. **Ek: 174.**

[315] [Yusuf Ziya Ortaç], "Emin Kalafat'a Mektup", **Akbaba**, VIII/ 202 (26 Ocak 1956).

Ortaç da verdiği yanıtta, asla *"bakara"* ve *"rulet"* oynamadığını söyleyerek bu iddiayı geçiştirir[316].

1956 yılında DP'nin kamuoyundaki imajı bozuldukça, muhalefet safları sıklaşmaktadır. Ekonomik sıkıntılar ve eleştiriler arttıkça, daha önce kaldırılacağı vaad edilen antidemokratik yasalara yenileri eklenmektedir. Menderes, uygulamaları ve söylemleriyle üniversite ve basını da karşısına almaktadır. *Akbaba* bu gelişmeler karşısında sessiz kalmamalıdır. Artık muhalefetten çok DP'nin yanlış icraatları eleştirilir. İktidar uyarılarak kendine gelmeye çağırılmaktadır. Aksi halde kendisi de 1950 yılında CHP'nin başına geldiği gibi iktidar koltuğunu muhalefete kaptıracaktır. Tabi bu eleştirilerin *"pansuman yapmak"*tan öteye geçmemesine özenle gösterilir.

Burada bir noktaya değinmek gerekir. Ortaç'ın yayın politikası hükümeti asla eleştirmemek değildir. *Akbaba*'nın sayfaları hükümeti eleştiren karikatürlere açıktır. Zaten *"Menderes'le arası iyi gazeteci"* demek, Menderes'i ve idaresini eleştirmeyen gazeteci anlamına hiçbir zaman gelmemiştir. Menderes açısından iyi gazeteci *"halden anlar ve icabında yola getirilebilir gazeteci"*dir[317]. Yusuf Ziya da *Akbaba*'daki eleştirilerde, asla Menderes'e göre iyi gazetecilik sınırını aşmamaya dikkat etmiştir.

24 Mayıs 1956'da Ortaç kalp krizi geçirir. Amerikan hastanesinde tedaviye alınır. Taburcu olduktan sonra da evinde uzun süren bir dinlenmeye çekilir[318]. *Akbaba* bir suskunluk aşamasına girer. Zaten basın kanununda yapılan değişiklikler sebebiyle siyasi karikatür çizmek oldukça zorlaşmıştır. 1956 yazı boyunca kapaklar ve iç sayfalar dış politika, plaj ve bulvar karikatürleriyle doldurulur. Sovyet yayılmacılığı ve Mısır Devlet Başkanı Nasır karikatürlerde bol bol boy gösterirler. Arada bir muhalefete çatılır.

Kalp krizinin ardından Adnan Menderes Ortaç'a yakın ilgi göstermektedir. Durumunun ağır olduğu ilk günlerde, yatmakta olduğu hastaneyi arayarak sağlık durumunu öğrenir. Hastanede kaldığı elli gün boyunca bu ilgisi devam eder[319]. Taburcu olduktan sonra da evinde dinlenmekte olan Ortaç sık sık Menderes tarafından aranacaktır. O günlerde yazıldığı anlaşılan tarihsiz bir mektupta Menderes'in yakın ilgisine teşekkür eden Ortaç;

---

[316] Server Somuncuoğlu ,"Bir Mektup", **Akbaba**, IX/211 (29 Mart 1956); Yusuf Ziya Ortaç, "Bir Cevap", **Akbaba**, IX/211 (29 Mart 1956).

[317] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**, III (DP Yokuş Aşağı (1954-1957), Bilgi yay., 3. Baskı,Ankara,1991, s.234.

[318] **Akbaba**, IX/224 (28 Haziran 1956).

"Borcumu –yüz yıl yaşasam- ödiyemem ama ömrüm oldukça düşünen başım, duyan kalbim, yazan kalemimle ödemeye çalışacağım" demektedir[320].

Artık hasta yatağında sık sık mektup yazma imkanı bulan Ortaç 4 Temmuz 1956 tarihli mektubunda Menderes'in yakın ilgisine tekrar teşekkür ettikten sonra, minnettarlığının ifadesi olarak, kurban bayramında çıkacak olan *Akbaba*'nın kapağından bahseder[321]. Nitekim, muhalefetin işbirliği girişimleriyle alay eden bu kapak karikatürü aynen anlattığı gibi yayınlanır[322]. Böylece Ortaç , uzun süredir çatmadığı muhalefete kapakta yer vererek Menderes'e teşekkür etmektedir.

Artık Ortaç'ın keyfine diyecek yoktur. Menderes'le arası iyidir. *Akbaba*'nın işlerini yoluna koymanın tam zamanıdır. Fırsatı kaçırmaz. 7 Temmuz 1956'da başbakana yazdığı özel mektupta, her yıl *Akbaba*'ya 3000 liralık ilan ödeneği ayıran, ancak o yıl zam yapması gerektiği halde eskisinden 1000 lira eksik para yollayan Ziraat Bankası Genel Müdürü Mithat Dülge'yi şikayet etmektedir. Genel müdürün başka bir suçu daha vardır. Dülge, *Akbaba*'ya birkaç aboneliği olan bankanın, süresi biten aboneliklerini de yenilememiştir[323].

16 Ağustos 1956 tarihinde de Menderes'e ulaştırılmak üzere bir mektup daha yollar[324]. Bu mektuba eklediği ayrı bir mektupta da özel kalem müdüründen bir ricası vardır:

"...

Size, Türkiye emlak ve kredi bankasının bir ilanını gönderiyorum. Bu ilan DÜNYA gazetesinden kesilmiştir[325]. Oraya veriyorlar, bana vermiyorlar!

Bunu yapan, umum müdür Medeni Berk değildir. O, vaktile verilmesi için emretti. Biraz verip kestiler.

Bunu yapan, bankanın Emel Tacer ismindeki neşriyat müdürüdür... Size daha şaşacak bir şey söyleyeyim mi?.. Ara sıra 'AKİS' mecmuasına[326] bile veriyorlar!

---

[319] Yusuf Ziya Ortaç, "Bulunmuş Mektuplar", **Akbaba**, XVII/442 (1 Elül 1969).

[320] **Akis**, XVIII/314 (24 Ağustos 1960); Yusuf Ziya Ortaç'ın bu tarihlerde yazmış olduğu üç mektup 27 Mayıs Askeri Darbesi'nden sonra Menderes'in şantaj yapmak üzere özel kasasında sakladığı evraklar arasında bulunmuş ve Akis dergisi tarafından kamuoyuna sunulmuştur.

[321] **Akis**, XVIII/314 (24 Ağustos 1960).

[322] **Bkz. Ek: 175.**

[323] **Akis**, XVIII/314 (24 Ağustos 1960).

[324] Arşiv araştırmaları sırasında bu mektuba rastlanmamıştır.

[325] Dünya gazetesi o tarihlerde Falih Rıfkı Atay'ın yönetiminde muhalif saftadır.

Ne yılanlar besliyoruz, görüyor musunuz?

Acaba Akbaba'ya da ilan vermeleri için bir çare bulabilir misiniz?

Ne kadar Makbule geçer bilseniz?"[327].

Ortaç'ın hükümetle iyi ilişkileri ivme kazanır. 13 Eylül tarihli *Akbaba*'da Menderes'in İstanbul'daki imar çalışmaları övülmekte, vatandaşlar başbakana destek olmaya çağırılmaktadır[328]. Sonraki sayılarda ise köhnemiş İstanbul'u imar etmek için canla başla çalışan Menderes'e ayakbağı olan muhalefet eleştirilir[329]. Fakat Ortaç, yaptıklarının görülmeme ihtimalinden de kaygılıdır. İşi şansa bırakmaz. İzmir'e giden Menderes'in, yolculuğu sırasında *Akbaba*'yı okuyamama ihtimaline karşı, CHP yöneticilerinden eski başbakan Şemsettin Günaltay'ı eleştiren bir yazı, daha dergi çıkmadan başbakana gönderilir[330]. Ortaç, o hafta yayınlanacak olan sayının kapağını da kesip mektubuna eklemiştir. Böylece Menderes o haftaki *Akbaba*'nın tamamını görmese bile Hürriyet Partisi'yle alay eden kapaktan haberdar olacaktır[331].

Aynı tarihlerde ülkedeki kağıt sıkıntısı iyice artmış günlük gazeteler sayfa sayılarını sekizden altıya düşürmüştür. Kağıdın kilosu 70 kuruştan 117 kuruşa, klişenin santimi 3 kuruştan 5 kuruşa fırlamış, dizgi, baskı, mürekkep fiyatları %100 yükselmiştir. *Akbaba* fiyatına zam yapmamakta direnir. Fiyatını sabit tutabilmek için renkli olan iç sayfaları siyah beyaz basma kararı alınır[332]. Böylece biraz daha zaman kazanmak mümkün olabilecektir. Yine iktidarın dümen suyuna gitmek, dış politika karikatürleri yapmak en iyisidir. Zaten Sovyetler de Macaristan'a girmiştir. Komünizm dünyayı tehdit eden başlıca tehdit olarak gösterilir. Bu arada gönderilen mektuplarla başbakanla sıcak ilişkiler kurulmaya çalışılır. 24 Ocak 1957 tarihli özel mektubunda Ortaç, İstanbul'daki imar çalışmalarını över. Tabi, imar konusunda muhalefetin tavrını eleştiren *Akbaba*'daki bir yazısını da keserek mektubuna eklemiştir. Mektupta Ortaç yapılan işleri alkışlamakla vatanseverlik görevini yapmakta olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında bir ricası vardır. İki gözü görmeyen, şeker hastası

---

[326] Akis dergisi de DP karşıtı bir yayın politikası yürütmektedir.

[327] **B.C.A.**, Dosya: S2, Fon: 30..1.0.0 , Yer: 131.851..5.

[328] Yusuf Ziya Ortaç, "İstanbul Mebusu Adnan Menderes'e", **Akbaba**, X/235 (13 Eylül 1956).

[329] Bkz. **Ek: 176.**

[330] **B.C.A.**, Dosya: S2, Fon: 30..1.0.0 , Yer: 131.851..5.; Mektubun tarihi 16 Ekim 1956'dır.

[331] Bkz. **Ek: 177.**

[332] **Akbaba**, X/247 (6 Aralık 1956)

ablası için hayati önemdeki bir ilacı bulamamaktadır! Ülkedeki ilaç sıkıntısının acil olarak çözümlenmesini ister[333].

Ortaç'ın uzun zamandır sürdürdüğü iktidara yaranma çabası Şubat 1957'de sonuç verir. İş Bankası'na kendi adına 2000 lira para gönderilmiştir. Fakat Ortaç kızgındır. Hizmetlerinin karşılığı bundan çok daha fazlası olmalıdır. Hemen bir mektup yazar ve parayı reddeder:

"Benim pek muhterem efendim

... Beni böyle bir yardıma müftekir [Muhtaç, Mec: Züğürt] görmeyeceğinize ve böyle bir para gönderilmesini emir buyurmuş olmayacağınıza inandığım için gelen havaleyi aynen iade etmiş olduğumu arz ederim.

Lütfen takdir buyurunuz ki iki bin liraya avuç açacak bir insan, Akbaba'daki yazıları yazmak ve sizin elinizi sıkmak şerefine layık olamaz"[334].

Martta, Ortaç'ın kızgınlığı *Akbaba*'ya yansımıştır; hayat pahalılığından, demokrasiye kavuştuktan sonra artan irticadan söz eder[335]. Karikatürler hükümetin yumuşak karnına yani ekonomi politikasına yönelmiştir. Mayıs ayında da *"Demirkırat"* DP'yi çağrıştıran, sonradan zengin olan muhafazakar bir ailenin macerasının anlatıldığı resimli mizahi roman *"Altınkırat Ailesi"* yayınlanmaya başlanır.

1957'nin yaz aylarında ülke birden erken seçim havasına girer. Yusuf Ziya da safını belirlemek zorundadır. Ancak kararsızdır. Hükümetin özellikle ekonomi alanındaki başarısızlıkları göze batmakta, buna bağlı olarak muhalefet kamuoyunda güç kazanmaktadır. Seçimlerin 1954'ten daha sıkı geçeceği belli olmasına rağmen kimin kazanacağını tahmin etmek hiç de kolay değildir. Ortaç işe, ülkede basın özgürlüğü olmadığını söyleyenleri eleştirmekle başlar[336]. Hükümetin hayat pahalılığıyla mücadele yöntemlerini eleştirerek devam eder[337]. Bir sayıda, kapaktaki Menderes *"Mucize Adam"*dır, bir sonraki sayıda işbirliği yapmış muhalefet Menderes'i nakavt etmeye hazır boksör[338].

---

[333] **B.C.A.**, Dosya: S2, Fon: 30..1.0.0 , Yer: 131.850..3.

[334] **B.C.A.**, Dosya: S2, Fon: 30..1.0.0 , Yer: 131. 850..3.; Mektubun tarihi 8 Şubat1957'dır.

[335] Yusuf Ziya Ortaç, "Bu da Geçer Yahu!..", **Akbaba**, XI/262 (21 Mart 1957).

[336] Yusuf Ziya Ortaç, "Hürriyet!..", **Akbaba**, XI/275 (20 Haziran 1957).

[337] Yusuf Ziya Ortaç, "Ucuzluk Başlıyor", **Akbaba**, XI/276 (27 Haziran 1957).

[338] Bkz. **Ek: 178-179.**

Eylülde klişe masrafı bin lira, dizgi ve baskı masrafı da iki bin lira artmıştır. Ekim ayı geldiği halde hala eylül ayının kağıdı İzmit Kağıt Fabrikası'ndan alınamamıştır. Her şeye rağmen zam yapmamak için bir yıldır dayanan *Akbaba*'nın artık dayanacak gücü kalmamıştır. Derginin fiyatı 50 kuruştan 75 kuruşa çıkarılır[339].

1957 Seçimleri yaklaştıkça *Akbaba* temkinli bir şekilde DP'yi tutmaktadır. Çünkü muhalefetin işbirliği suya düşmüştür. Ancak ne olur ne olmaz kaygısıyla muhalefete de fazla yüklenemez. Zira İnönü'yle temsil edilen CHP, 1954'e göre daha güçlüdür ve DP'yi zorlayacaktır[340]. Ortaç seçim öncesindeki son sayıda tüm partileri eleştirerek geçmişteki deneyimler için herkese *"ibret olsun"* der[341].

1957 seçimlerinden sonra artık ülkede muhalefet yapmak iyiden iyiye imkansız hale gelmiştir. Siyasi gelişmeler artık Yusuf Ziya Ortaç'ın bile, iktidarı tutamayacağı kadar kötüye gider. *Akbaba* günü kurtarma derdindedir. Muhalefete fazla yaklaşamaz ancak iktidarı da net bir şekilde tutmaz. Ortaç bu günlerde *"Tarafsız yazar, bağımsız yazar bana derler, aziz dostlar... Bugün o partizanın, yarın bu partizanın borusunu çalan zamane borazancıları değil!"* diyerek tarafsız gazetecilikten dem vurmaktadır[342]. Bu arada dergide, antidemokratik uygulamalar göz ardı edilerek, piyasadaki *"yok"*luk karikatürize edilmektedir.

Ağustos 1958'de kağıdın kilosu 100 kuruştan 250 kuruşa fırlamıştır. Sadece onunla da kalmaz. Döküm kurşunundan klişe çinkosuna, kapak boyasından merdane tutkalına her şey neredeyse üç kat zamlanmıştır. Ortaç ateş püskürmektedir. DP'nin *"görülmemiş kalkınma"* edebiyatını yerden yere vurur[343]. Durum yine DP'nin sloganıyla protesto edilir[344]. *Akbaba*'yı daima ucuza satmak için direnen Yusuf Ziya, tüm girdi fiyatlarına gelen artışa yine dayanamaz ve 1 Ekim 1958'den itibaren derginin fiyatını 100 kuruşa çıkarmak zorunda kalır[345]. Bu, 1952'den 1957'ye kadar hiç zam yapılmamış *Akbaba*'ya daha bir yıl dolmadan gelen ikinci zamdır. Tabi ki derginin muhalefet okları DP'ye yönelir. Uzunca sayılabilecek bir süre hem siyasi hem de ekonomik uygulamalar eleştirilmekte; İnönü, iktidarın korkulu rüyası

---

[339] Yusuf Ziya Ortaç, "Bende Takat Kalmadı Ferman Senin", **Akbaba**, XII/276 (16 Ekim 1957).

[340] Bkz. **Ek: 180.**

[341] Yusuf Ziya Ortaç, "İbret Olsun", **Akbaba**, XII/294 (31 Ekim 1957).

[342] Yusuf Ziya Ortaç, "Tarafsızlık", **Akbaba**, XIII/318 (17 Nisan 1958).

[343] Yusuf Ziya Ortaç, "Başımıza Gelenler", **Akbaba**, XIII/337 (28 Ağustos 1958).

[344] Bkz. **Ek: 181.**

[345] **Akbaba**, XIV/340 (18 Eylül 1958).

olarak gösterilmektedir[346]. Bu eleştiriler 1959'un Nisanına kadar devam edecektir. Muhalif görünümdeki Ortaç, iktidarın İsmet İnönü'ye yüklenmesine anlam veremez. Sanki İsmet İnönü ölse ülke kurtulacaktır[347]. Ortaç artık DP yönetiminden ümidi kesmiş görünür. İktidardaki *"İkinci Menderes"* yerine 1946-50 dönemindeki *"Birinci Menderes"*i mumla aramaktadır[348]. Kağıda yapılan zamlar ve cezaevindeki gazeteciler Ortaç'ın ümitsizliğini iyice artırmaktadır[349]. Şöyle der:

"Sen D.P. rozetini davul zurna ile karşılatacaksın, C.H.P. rozetini copla, dipçikle dağıtacaksın, ben sana kark bir kere maşallah diyeceğim!

Sen Kurtuluş Savaşının Garp Cephesi Kumandanına vatan hayini diyeceksin, ben seni peh peh diye baba hindi gibi şişireceğim!

Nihayet, sen, daha dün tonu bin liralık kağıdımı önce iki bin yüz elli liraya, şimdi de iki bin yedi yüz liraya çıkaracaksın, yani benim ekmeğimi alacak, suyumu alacak, son nefesimi alacaksın, ben sana ayuçlarımı şaklatarak:

- *Yaşşşa!...*

Diyeceğim öyle mi?...İlahi Demirkırat aklınla çok yaşa!.."[350].

Ancak bu yazının üzerinden daha iki ay geçmeden Yusuf Ziya birden Demokrat Parti tarafına geçerek sürekli gündeme getirmekte olduğu cezaevindeki gazeteciler konusunda çark eder. Ortaç'a göre; *Akbaba* da iktidara yönelik sert eleştiriler yapmakta ama kimse kendisini mahkemeye çağırmamaktadır. Hayretle; *" Kuzum genç arkadaşlar, sizler, neler yazıyor, neler çiziyorsunuz da zindanlara düşüyorsunuz böyle?"* der[351].

Mayıs 1959'da CHP hükümete karşı *"Bahar Taarruzu"*na başlar. İsmet İnönü gezi güzergahında olan DP'lilerin Uşak'ta taşlı bir saldırına hedef olur ve başından yaralanır. Olay *Akbaba*'da geniş yankı bulur. Ortaç doğru bir tespitle; "[İnönü'ye] *atılan taş, iktidar partisinin mezar taşı olabilir"* der[352]. *Akbaba* yeniden muhalefetedir. Ancak bu sefer de

---

[346] Bkz. **Ek: 182-183.**

[347] Yusuf Ziya Ortaç, "İnönü'ye Ölüm", **Akbaba**, XIV/356 (8 Ocak 1958).

[348] Yusuf Ziya Ortaç, "İkinci Değil, Birinci Menderes", **Akbaba**, XIV/357 (15 Ocak 1958).

[349] Yusuf Ziya Ortaç, "Akbaba 36 Yaşında", **Akbaba**, XIV/360 (5 Şubat 1958).

[350] Yusuf Ziya Ortaç, "Baskı", **Akbaba**, XIV/361 (12 Şubat 1959).

[351] Yusuf Ziya Ortaç, "Basın Suçları", **Akbaba**, XV/368 (2 Nisan 1959).

[352] Yusuf Ziya Ortaç, "Bir Taş, Bir Baş", **Akbaba**, XV/374 (14 Mayıs 1959).

iktidar daha sert baskı önlemleri almıştır. Artık bir olayın yazılması, haberinin verilmesi, fotoğraflarla halka duyurulması önceden yasaklanabilecektir[353]. Böyle bir ortamda, bir yayın organının istese bile muhalefet yapma olasılığı kısıtlıdır.

Temmuz'da ülkenin içine sürüklendiği kaos ortamına rağmen Ortaç olanları görmezlikten gelir. Menderes'in ve DP iktidarının icraatlarını över, görülmemiş kalkınmadan bahseder ve ülkenin başka sorunu yokmuş gibi; her türlü sıkıntılara katlanılabileceğini ama operasızlığa katlanılamayacağını söyleyiverir. Adnan Menderes'ten ricası, yıllardır bitirilemeyen opera binasının tamamlanmasıdır[354]. Menderes'e yazdığı bir başka açık mektupta da ülkenin en büyük problemi olarak komünizm tehlikesine dikkat çeker[355]. Ortaç'ın genellikle İstanbul'un sorunları, kağıt sıkıntısı gibi konular üzerine kaleme aldığı bu açık mektupları 27 Mayıs İhtilali'ne kadar sürecektir.

Karikatürlerde ise bir değişim göze çarpar. Yeni çizerlerin kadroya eklenmesiyle partilere endeksli siyasal karikatürlerden daha soyut ve modern karikatüre geçilmiştir. Eleştirilen konular radyonun iktidarın tekelinde olması, irtica, ekonomik sıkıntılar, basının sıkıntılarıdır.

1960'ın başlarından itibaren *Akbaba*'da açık bir tedirginlik göze çarpar. Ortaç nasıl bir tavır takınacağına karar verememektedir. Kimi zaman muhalefete kimi zaman yumuşak bir şekilde iktidara çatılır. Umudu yeni yılda seçimlerin yenilenmesidir[356]. Ortaç, yapılması düşünülen seçimlere kadar *Akbaba*'yı sağ salim çıkarma çabasındadır. Tüm karikatür ve yazılarda bu tedirginlik hakimdir.

8 yıllık yaranma politikasıyla 27 Mayıs ihtilalini, görebilen tek mizah dergisi *Akbaba* olur. Tabi ihtilalin ardından bu sefer de ihtilalcilerin yanındaki yerini alma çabasına girer. Ortaç ne zorluklarla yayın yaptıklarını anlatma derdindedir[357]. Baskılar nedeniyle yayınlayamadıklarını ileri sürdüğü bazı karikatürler yayınlar. DP ve *"Düşükler"* alabildiğine kötülenir.

---

[353] Yusuf Ziya Ortaç, "Neşir Yasağı", **Akbaba**, XV/381 (2 Temmuz 1959).

[354] Yusuf Ziya Ortaç, "Pulsuz Dilekçe", **Akbaba**, XV/383 (16 Temmuz 1959).

[355] Yusuf Ziya Ortaç, " İkinci Dilekçe", **Akbaba**, XV/384 (23 Temmuz 1959).

[356] Bkz. **Ek: 184.**

[357] Yusuf Ziya Ortaç, " Bu Kalem Neler Çekti", **Akbaba**, XVII/430 (9 Haziran 1960).

Bu arada Yusuf Ziya Ortaç'ın, DP döneminde örtülü ödenekten para aldığı haberleri yayılır[358]. Ortaç'ın başbakana yazdığı mektuplardan bazıları da başbakanın kasasından çıkarak basına yansır[359]. Ortaç kendini kurtarma telaşıyla açıklamalar yaparak, tarafsız yayın yaptığını anlatmaya çalışır[360]. Buna rağmen örtülü ödenek sebebiyle Yassıada duruşmaları sırasında ifade vermekten kurtulamaz. Yapmış olduğu usulsüzlüklerin ortaya çıkması ve kamuoyunu inandıramaması üzerine de *Akbaba*'ya inanç kalmaz. Dergi önce itibar sonra tiraj kaybeder[361]. Üçüncü kez batma tehlikesini de kıl payı atlatır[362].

Akbaba konusunu bitirmeden önce, son olarak karikatürcü Necmi Rıza Ayça'ya değinmek faydalı olacaktır. Zira; Ayça, karikatürcülerin büyük bir çoğunluğu gibi çeşitli yayın organlarında eserler vermemiş, dönemin başından sonuna kadar yalnızca *Akbaba*'da karikatür çizerek derginin yayın politikasının yansımasına büyük katkı sağlamıştır[363].

50'li yıllar, 1914'de doğan Necmi Rıza Ayça'nın orta yaşlarına denk düşer. Sanatçının eserleri 1927 yılından beri Cumhuriyet gazetesiyle, *Akbaba*, *Karikatür*, *Papağan*, *Amcabey* dergilerinde karikatürleri yayınlanmıştır[364]. Bu bakımdan gerek yaşı, gerekse de bağlı olduğu karikatür anlayışı itibariyle eski kuşak karikatürcüler arasında yer alır.

Karikatürcüleri ele alan bölümde Necmi Rıza'ya ayrı bir yer verilmemiş, sanatçı özellikle, *Akbaba* ile beraber değerlendirilmiştir. Bunun başlıca sebebi ise çizdiği karikatürlerin, Necmi Rıza'nın bireysel eğilimlerinden çok, *Akbaba*'nın yayın politikası ve Yusuf Ziya Ortaç'ın düşündüğü esprilere bağlı kalmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi Ortaç, *Akbaba*'nın yayın politikasını belirler, karikatürlerin konusunu düşünür ve uygun bulduğu karikatürcüye çizdirir. İşte Necmi Rıza da bu noktada devreye girerek karikatürlerin çoğunluğunu çizen kişi olur.

---

[358] İhtilalden sonra kurulan Milli Birlik Hükümeti 28 Ekim 1960 tarihinde "besleme basın"la ilgili bir kararname yayınlamış ve bu kararnamede, Yusuf Ziya Ortaç'la Orhan Seyfi Orhon'un örtülü ödenekten çeşitli tarihlerde 100.000 liraya yakın para aldığı açıklanmıştır; Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek yay., 1. Baskı, İstanbul, 1973, s. 191-192.

[359] **Akis**, XVIII/314 (24 Ağustos 1960); **Tef**, I/12 (7 Eylül 1960).

[360] Yusuf Ziya Ortaç, "Örtülü Ödenek", **Akbaba**, XVII/441 (25 Ağustos 1960); Yusuf Ziya Ortaç, "Bulunmuş Mektuplar", **Akbaba**, XVII/442 (1 Elül 1960).

[361] Semih Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 80.

[362] Ferit Öngören, **a.g.m.**, s. 1440.

[363] **Akbaba**, X/ 244, (15 Kasım 1956).

[364] Semih Balcıoğlu , **Cumhuriyet'in 75 yılında Türk Karikatürü**, İş Bankası Kültür yay., [ş.y.], [t.y], s. 64; Necmi Rıza'nın yaşamıyla ilgili ilginç ayrıntılar bkz. Semih Balcıoğlu, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, Can yay., 1. Baskı, İstanbul, 2003, s. 32-39.

Ayça'nın bu dönemdeki bireysel eğilimlerinin ne olduğunu belirlemek ise hayli güçtür. Sanatçı 8 yıl boyunca *Akbaba* ile kader birliği yapmış, başka yayınlarda eserler vermemiştir. Bu da onun dolaylı bile olsa *Akbaba*'nın yayın politikasını desteklediği anlamına gelir. Fakat, Ayça'nın istisnai olarak *Akbaba*'nın dışına çıktığı ve her yıl yayınladığı karikatür albümlerinde bu konuyla ilgili daha net ip uçları vardır. Sanatçı bu albümlerinde tam anlamıyla iktidarın istediği ve kanunlarda sınırlarını çizdiği tarzda karikatürlere yer vermektedir. Çoğunlukla portre karikatürlerin yer aldığı bu albümlerde hükümet üyeleri daima olumlu sıfatlarla yüceltilir[365]. Bu çizgilerden anlaşıldığı kadarıyla Necmi Rıza tam da *Akbaba* için biçilmiş kaftandır. Ancak Demokrat Parti iktidarının son yılında pek çok kişi gibi Necmi Rıza'nın da demokratlardan ümidi kestiği anlaşılmaktadır. Zira, o zamana kadar daha abartılı sıfatlar kullanan Necmi Rıza, Adnan Menderes için sadece *"Başvekilimiz"* demekle yetinmiştir[366].

B- *"50 KUŞAĞI"*NIN ÇIKARMIŞ OLDUĞU MODERN KARİKATÜR ANLAYIŞINDAKİ DERGİLER

*"50 Kuşağı"*nın sesini duyuran dergiler zinciri, ilk olarak *41 Buçuk*'la başlamış; *Tef, Dolmuş, Taş, Karikatür* ve *Taş- Karikatür* dergileriyle de devam etmiştir. *Taş* ve *Karikatür* hariç, her biri farklı zamanlarda yayınlanan bu dergiler sayesinde, *"50 Kuşağı"* özelikle *Akbaba*'ya alternatif yayın kanallarına sahip olabilmiş, böylece hem *"Çizgide Mizah"* akımını hem de kendi dünya görüşlerini okuyucuyla paylaşabilmişlerdir.

Bu dergiler, ilk yıllarda dağınık durumda olan genç karikatürcülerin aynı çatı altında toplanmasına imkan vererek, *"50 Kuşağı"*nın gelişimine de büyük katkı sağlamışlardır. Ortak özellik olarak hepsi *"50 Kuşağı"*nın *"muhalif"* özelliğini yansıtır. Buna sebeple de daima iktidarla karşı karşıya kalmış ve çeşitli baskılar görmüşlerdir.

Klasik mizah dergilerinden farklı olarak, *"50 Kuşağı"*nın çıkardığı dergilerde Yusuf Ziya Ortaç gibi bir *"demir yumruk"* yoktur. Aksine bu dergiler incelendiğinde görülecektir ki;

---

[365] Bkz. **Ek: 185- 186.**

[366] Bkz. **Ek: 187.**

çizerler demokratik bir ortamda kendilerini ifade edebilmiş ve yayın politikasının saptanmasında daha fazla söz sahibi olabilmişlerdir[367].

1- 41 Buçuk

Dergi, Yeni İstanbul gazetesine yazdıkları ve çizdikleriyle *"Çizgide Mizah"* akımının savunuculuğunu yapan Turhan Selçuk ve kardeşi İlhan Selçuk'un önderliğinde kurulur. Amaç çizgide mizah anlayışına katılan yeni kuşağı bir mizah dergisi etrafında toplamaktır[368].

41 Buçuk'un ilk sayısı 6 Eylül 1952'de çıkar. Sahibi M.Ali Ertem, yazı işleri müdürü ise İlhan Selçuk'tur[369]. Bedii Faik, Selami İzzet Sedes gibi yazarların yanı sıra dergi, gelecek yıllarda *"50 Kuşağı"*olarak adlandırılacak genç karikatürcüleri bir araya toplamayı başarabilmiştir[370].

41 Buçuk, *"50 Kuşağı"*nın ilk denemesi olmasına rağmen oldukça başarılı sayılabilir. Karikatürlerde alt yazılar azalmış, çizgi ile konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Dergide ayrıca Chaval, Puzet, Steinberg gibi *"Çizgide Mizah"* akımının yabancı temsilcilerinin eserlerine de yer verilerek yeni karikatür anlayışı tanıtılmaktadır.

41 Buçuk, yayınlandığı dönemde çıkan ve muhalefete yüklenen *Mizah, Karakedi, Kahkaha* ve *Akbaba* mizah dergilerinden farklı bir yayın politikası izleyerek karikatürlerinde muhalefete hemen hemen hiç yer vermez. Eleştiriler DP'ye dönüktür ve irticanın yükselişi, demokraside yaşanan hayal kırıklığı, günlük icraatların tezatlığı noktalarında düğümlenmektedir[371].

---

[367] Ahmet Sipahioğlu'nun *"Dolmuş"* hakkında ileri sürdüğü bu fikirler, aynı zamanda diğer dergiler için de geçerlidir. Bkz. Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, s. 95.

[368] Turhan Selçuk, "Dolmuş Üzerine", **Grafik Mizah**, İris yay., 1. Baskı, İstanbul, 1998, s. 56.

[369] **41 Buçuk**, I/1(6 Eylül 1952); Turhan Selçuk derginin Murteza Kağıtçı isminde başka bir ortağının daha olduğunu belirtir: **A.g.m.**, s. 56.

[370] Derginin karikatürcü kadrosunda şu isimler vardır: Turhan Selçuk, Ferruh Doğan, Ali Ulvi, Bedri Koraman, Nehar Tüblek, Nihat Bali, Mıstık, Altan Erbulak, Sinan Bıçakçıoğlu ve Semih Balcıoğlu.

[371] Bkz. **Ek: 188-189.**

Dergi kısa sürede güzel baskısı, mizanpajı, yepyeni ve zengin kadrosuyla yeni mizahın bir ekolü haline gelir. Tirajı *Akbaba* gibi köklü bir derginin bile üzerine çıkar[372]. Yine de bu başarı derginin ömrünün kısa sürmesini engelleyemez.

41 Buçuk'un muhalefete saldırmayan, aksine DP'yi eleştiren yayın politikası iktidarı kısa sürede rahatsız etmiş, 6. sayı, kapak karikatürünün *"müstehcen"* olduğu gerekçesiyle kararıyla toplatılmıştır[373]. Tabi dergi kadrosu bunun bir uyarı olduğunun farkındadır. Zira 9. sayıda açıklandığı üzere ülkede satılan yerli ve yabancı bir çok dergide, gazetelerde alabildiğine cüretkar fotoğraf ve resimler sergilenmektedir. Oysa *41 Buçuk*'un çizerleri bu anlayıştan oldukça uzaktır. O halde toplatma kararının altında başka sebepler yatmaktadır.

Yazarlardan Bedii Faik'e göre ; göreceli olan *"müstehcenlik"* bahanesi; aslında dergi toplatmak, gazete ve dergilere zarar vermek için icat edilmiş *"ültra demokratik"* bir kelimedir. Çünkü demokrasi, özgürlük gibi sebeplerle elinden gazete kapatmak, sansür koymak silahları alınan iktidar bu yüzden *"müstehcenlik"* gerekçesine sarılmaktadır[374].

Derginin toplattırılma kararı, yapılan itiraz sonucunda Asliye Mahkemesi tarafından bozulur[375]. Ancak iktidarın tavrı belli olmuştur. Dergi, ekonomik sıkıntılar ve *"mizahın başlıca şartı olan siyasi müsamahadan çok uzakta bulunulduğunun anlaşılması üzerine"* henüz 15. sayıda, yayınına son vermek zorunda kalır[376]. Turhan Selçuk bu kararda ağır basan yönün, derginin sahipleri tarafından duyulan politik kaygılar olduğunu belirtmektedir[377].

2- Tef

41 Buçuk'tan sonra, yeni kuşak karikatürcülerin toplandığı ikinci dergi olan *Tef*'in ilk sayısı 7 Ağustos 1954'te yayınlanır. Derginin çok geniş bir yazar ve çizer kadrosu vardır[378].

---

[372] **A.g.m.**, s.56.

[373] Bkz. **Ek: 190.**

[374] Bedii Faik, " Müstehcen", **41 Buçuk**, I/8 (25 Ekim 1952).

[375] **41 Buçuk**, I/9 (1 Kasım 1952).

[376] **41 Buçuk**, I/15 (13 Aralık 1952).

[377] Turhan Selçuk, **a.g.m.**, s.56.

[378] Derginin karikatürcü kadrosu içinde şu isimler vardır; Ali Ulvi, Altan Erbulak, Attila, Bayram Küçük, Bedri Koraman, Beytullah, Eflatun Nuri Erkoç, Ferruh Doğan, Fikret Özelçi, Filiz, Mıstık, Nehar Tüblek, Oğuz Aral, Orhan Enez, Ooorhaaan, Ratip Tahir, Semih Balcıoğlu, Sinan Bıçakçıoğlu, Selma Emiroğlu, Suat Yalaz, Şadi Dinççağ, Tonguç Yaşar, Turhan Selçuk, Yalçın, Yalçın Çetin, Ziya Zorlu: **Tef**, I/4 (28 Ağustos 1954).

Sahibi Ertem Eğilmez, yazı işleri müdürü Müfit Duru, karikatür sekreteri ise Altan Erbulak'dır.

Yayına başlamadan önce yakın dostlarından uyarılar aldıklarını belirten *Tef* kurucuları siyasi ortamın bir karikatür dergisi için oldukça uygun olduğu inancıyla işe başlarlar. Ancak dergi daha yayına başlar başlamaz, uyarıların boş olmadığı ortaya çıkar[379]. *Tef* daha ilk adımında engellerle karşılaşır. Reklam için başvurulan İstanbul Radyosu, kadrodaki imzalar sebebiyle, bu isteği geri çevirir. Birinci ve üçüncü sayılar müstehcenlik gerekçesiyle toplatılır[380]. 4. sayıda yazarlar ve karikatürcüler durumu ağır biçimde eleştirmektedir[381]. DP'nin yayın organı *Zafer*'de ve aynı dönemde yayınlanmakta olan *Akbaba*'daki daha *"müstehcen"* karikatürler gösterilerek toplatma kararının haksızlığı vurgulanır.

Kadın çizimlerinin ön planda olduğu *Tef*, siyasi karikatür bakımından oldukça kısır bir mizah dergisidir. Hiciv bütünüyle dergiye biçim verecek bir ağırlık göstermez. Gülme ve komik unsur çok fazladır, sosyal neşeye işaret edilir[382]. Dönem içinde çıkan 54 sayıdan, sadece birinin kapağı siyasi içeriklidir[383]. Siyasi karikatürlerin yer aldığı *"Haftanın Hatları"* bölümünde ise yeni eserler üretmek yerine çizerlerin daha önce günlük gazetelerle yayınlanmış karikatürleri sergilenir.

Tef'in asıl önemi bol yazar ve çizer kadrosunun okuyucu ile bağlantı kurmasını sağlamasıdır. *Tef* çizerleri klasik karikatür anlayışından sıyrılarak, insanı her boyutta ilgilendiren karikatürler çizerek mizahı yanlamasına geliştirirler. *Tef*'le birlikte karikatürcülerde çizim farklılaşması ve üslup arayışları daha belirgin hale gelmektedir[384]. Bu açıdan bakıldığında *Tef*'in *"50 Kuşağı"* için bir atölye işlevi gördüğü kabul edilebilir.

Genellikle apolitik bir duruşu olan *Tef*'in siyasi karikatür açısından dikkat çeken dört sayısı vardır ve bu dört sayı derginin kağıt sıkıntısı çektiği günlerle çakışır.

Bazı gazetelere çok bol miktarda kağıt tahsisi yapılırken bazılarına ise hiç verilmemektedir. Elinde fazla kağıt olanlar bunu karaborsada satarak iyice zenginleşirler. *Tef*

---

[379] **Tef**, I/4 (28 Ağustos 1954); **Tef**, I/I (22 Haziran 1960)[Yeniden yayın].

[380] **Tef**, I/4 (28 Ağustos 1954); **Tef**, I/I (22 Haziran 1960)[Yeniden yayın].

[381] Bkz. **Ek: 191.**

[382] Ferit Öngören, **a.g.m.**, s. 1439.

[383] Bkz. **Ek: 192.**

[384] Ferit Öngören, **Cumhuriyet'in 75 Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, s. 93; **a.g.m.**, s.1439.

ise sıkıntılardan olumsuz yönde etkilenen yayınlardandır ve dergiye verilen kağıt tahsisatı sebepsiz olarak kesilmiştir[385]. Elde sadece iki sayıya yetecek kadar kağıt vardır. En kısa sürede sorun çözümlenmezse dergi kapanmak zorunda kalacaktır[386]. O güne kadar karikatürlerinde politikaya fazla yer vermeyen dergide, 34. sayıdan başlayarak hükümete savaş açılır. *Tef* karikatürcüleri önceki sayıların aksine iktidarı alabildiğine eleştirmektedir[387]. Bu arada – muhtemelen karaborsadan- bir süre daha yetecek kağıt bulunmasıyla, dergi bir süre daha yayın hayatına devam edebilecek hale gelir[388].

Tef'in bu 4 sayısındaki muhalif tavır, yazılara da damgasını vurur. 38. sayıda *"Demokrasi-dışı Kanunlar Karşısında Karikatür"* başlıklı *Tef* imzalı bir yazı yayınlanır. Bu yazıya göre; ülkede yürürlükte olan antidemokratik yasalar, karikatürcülerin gazetecilik görevini yapmalarına engel olmakta ve karikatürcüler, bakanların hizmetlerini değerlendirirken karikatürlerini çizememektedirler. Gittikçe büyüyen bir bedene giydirilen demir bir elbise gibi, demokrasi dışı hükümler de hızla gelişmekte olan Türk karikatürünü eciş bücüş bir yaratık haline getirmektedir. Yazıda son olarak, Türk karikatüristleri adına bu hükümlerin acilen kaldırılması istenir[389].

Ancak bir yıl ayakta kalabilen *Tef*, 13 Ağustos 1955'te yayınına son vermek zorunda kalır. Sebep; kağıt, mürekkep, klişe çinkosu vb. baskı malzemelerinin normal piyasada bulunamamasıdır. Dergi çalışanları durumu anlattıkları yazıda hükümete başvurulduğunu bildirerek en az bir yıllık baskı malzemesi sağlandıktan sonra tekrar yayın hayatına döneceklerine söz verirler[390]. Böylece *"50 Kuşağı"*nın *41 Buçuk*'tan sonraki ikinci denemesi olan *Tef* de bütün zenginliği ve neşesine rağmen, ülkedeki siyasi sürtüşmeler başladığı sıralarda yerini alamadan anlamsız bir biçimde kapanıp gider[391]. Derginin tekrar yayın hayatına dönmesi ise ancak 27 Mayıs İhtilali'nden sonra gerçekleşecektir.

---

[385] **Tef**, I/I (22 Haziran 1960) [Yeniden yayın] .

[386] **Tef**, II/34 (26 Mart 1955).

[387] Bkz. **Ek: 193-194.**

[388] **Tef**, II/36 (9 Nisan1955).

[389] **Tef**, II/38 (23 Nisan1955).

[390] **Tef**, III/54 (13 Ağustos 1955); Derginin tekrar yayın hayatına dönmesi 27 Mayıs ihtilalinden sonra gerçekleşebilir.

[391] **A.g.m.**, s.1439.

3- Dolmuş

41 Buçuk'tan sonra Selçuk kardeşlerin ikinci girişimi olan *Dolmuş*'un ilk sayısı 5 Ocak 1956'da yayınlanır. Başlangıçta Osman A. Kermen parasal, Turhan ve İlhan Selçuk da emekleri karşılığında dergiye ortaktırlar. Ancak daha sonraları Osman A. Kermen'in ayrılmasıyla Selçuk kardeşler tek başlarına derginin sahibi olurlar[392].

Genel yayın yönetmenliğini İlhan Selçuk'un yürüttüğü dergide Aziz Nesin, Muzaffer İzgü gibi önemli edebiyatçıların yanı sıra yabancı yazarların öykülerine de yer verilir. Bunun yanında mizahi yazı ve çizgilerde eşitlik sağlanmıştır. Dergi tam anlamıyla modern, ilerici ve çağdaş bir görünümdedir. Edebiyat ve sanat ağırlıklı olmasının yanında siyasi gelişmelerle de yakından ilgilidir. *Akbaba* ve *Tef*'in aksine kadın figürü ve cinsellik gibi ögeler, yalnızca mizah açısından önem taşıyorsa kullanılır[393].

Dolmuş'un yazar ve çizerleri, siyasal ve gündelik toplumsal yaşamı daha global bir bakış açısıyla değerlendirmek amacındadır. Onlara göre, Türk siyasal yaşamı daha büyük ve evrensel toplumsal çatışmalarla sıkı sıkıya ilişkilidir. Felsefeden ve dünya karikatürünün birikiminden soyutlanarak tek başına ele alınamaz[394].

Ahmet Sipahioğlu *Dolmuş*'a yön veren bu evrensel anlayışı, kadronun sosyalist çizgide olmasına bağlar. Ancak derginin sayıları incelendiğinde görülen antikomünist yaklaşım ve kadronun sosyalist çizgiyi benimsemiş olduğuna dair genel bir ipucu bulunmaması Sipahioğlu'nun bu iddiasını dayanaksız bırakmaktadır.

Buna karşılık Turhan Selçuk derginin yayın politikasının kaynağı hakkında şu bilgileri vermektedir:

---

[392] Orta düzeyde bir işadamı olan Osman A. Kermen, mizahı çok seven, karikatür sanatını yakından izleyen, ilerici, aydın bir kişiydi. Sonraları bir spor gazetesi çıkarmaya başlayan Kermen 80. Sayıdan itibaren dergi ortakları arasından ayrılmıştır: Turhan Selçuk, "Dolmuş Üzerine" , s. 54; **Dolmuş**, IV/80 (13 Temmuz 1957)

[393] Ahmet Sipahioğlu, **a.g.e.**, s. 92- 94.

[394] **A.g.e.**, s.93; Turhan Selçuk, "Karikatür Nedir?", **Yeni İstanbul**, 9 Kasım 1952.

"Demokrasi için, insan hakları ve özgürlükleri için, halkımızın yanında, halk için Gazi Mustafa Kemal'in devrimlerinden yola çıkarak çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak Dolmuş, siyasi mizah dergisinin kesin davranışlarının temelindeki ilkelerdi"[395].

Dolmuş'un yayınlandığı dönem siyasi açıdan, keskinliklerin artmaya başladığı yıllara denk düşer. 1956-57 yıllarında Demokrat Parti *"tek parti"* olmak amacıyla muhalefeti yok etmenin çarelerini aramaktadır. Bu *"tek parti mantığı"* ile kendisinin dışında hiçbir parti ve grubu istemez. Kendisinin dışındaki bütün parti ve grupları vatan haini ve halk düşmanı olarak gördüğü için uzlaşmasızdır. Sonuçta karşısındakini yok etmek günden güne DP'nin amacı haline dönüşecektir[396]. Buna bağlı olarak daha önceki yıllarda yayınlanan *41 Buçuk* ve *Tef*'e oranla çok daha fazla siyasi içerikli olan *Dolmuş*, iktidardan gelen baskılara en fazla maruz kalan mizah dergisi olacaktır.

Derginin kapakları genellikle o hafta içinde ağırlıklı olayın konusunu kapsar. Bir çeşit *"başyazı"* ya da *"başçizi"* niteliğindedir. Bu nedenle çoğunlukla siyasal olaylar, icraatlar eleştirilmektedir[397]. Bu eleştiriler yalnız kapakla kalmaz diğer karikatürlerde de devam eder[398]. Turhan Selçuk derginin bu *"muhalif"* anlayışını ve DP iktidarının yayın politikası üzerindeki etkilerini şöyle açıklamaktadır:

"Dolmuş, salt muhalefet olsun diye muhalefet yapmamıştır. Gerektiği için muhalefet yapmıştır. [Karikatür içeriğindeki] *Dengeler zaman zaman siyasal ve toplumsal olaylar lehine bozulmuşsa bunun nedeni, iktidarın demokratik olmayan yasadışı icraatının, baskılarının basından başlayarak, ülke çapında giderek dozunu artırarak yaygınlaşmasından kaynaklanmıştır"*[399].

Dolmuş'un eleştirileri daha ilk sayılardan itibaren dikkat çeker. Buna karşılık iktidarın baskıları da gecikmez. 6. Sayıda yayınlanan bazı resim ve karikatürler sebebiyle dergi aleyhine soruşturma açılır[400]. 10. sayı, kapak karikatüründe komünizm propagandası yapıldığı gerekçesiyle toplatılır[401]. İşin ilginç yanı bu karikatür komünizm propagandası

---

[395] Karşılaştırınız: **A.g.e.**, s.93; Turhan Selçuk, "Dolmuş Üzerine" , s. 56-57.

[396] Ferit Öngören, **a.g.m.**, 1440.

[397] Turhan Selçuk, **a.g.m.**, s. 61.

[398] Bkz. **Ek: 195.**

[399] **A.g.m.**, s. 61.

[400] **Dolmuş**, II/50 (12 Aralık 1956)

[401] Bkz. **Ek: 196.**

yapmanın aksine, komünizmi dünyayı tehdit eden bir tehlike olarak göstermektedir. Propaganda yapıldığı kanısına varılmasının sebebi ise karikatürde orak-çekiç sembolüne yer verilmesidir. Hemen, karikatürü çizen Turhan Selçuk ve Yazı İşleri Müdürü İlhan Selçuk hakkında soruşturma başlatılır. Sorgu sırasında neden orak-çekiç çizdiğini soran savcı yardımcısına Turhan Selçuk'un cevabı basittir; *"Rusya'nın üzerine orak-çekiç yerine ay yıldız mı çizmeliydim?*[402].

Daha 10. sayıdaki kapak karikatürü olayı soğumadan dergi bu sefer de Seyhan Barajı'nın açılışındaki israfı eleştiren 16. Sayıdaki kapak karikatürü sebebiyle toplatılır[403]. Gösterilen sebep ise bazı fotoğrafların *"müstehcen"* olduğudur. Oysa aynı fotoğraflar daha önce başka yerlerde yayınlanmış fakat bir işlem yapılmamıştır[404].

Üst üste gelen soruşturmalar ve toplatma kararları, derginin tavrını sertleştirir. 18. sayıdaki imzasız bir yazıda *"Türkiye'de komünizm aleyhine karikatür çizmek yasak mıdır?"* diye sorulmaktadır. Aynı yazıda; *Hürriyet*, *Cumhuriyet* ve *Akbaba*'da da orak-çekiçli karikatürlerin yayınlandığı ve soruşturma açılmadığı ima edilir. Aslında sorulmak istenen neden bu karikatürlere soruşturma açılmadığı değil, neden *Dolmuş*'a soruşturma açıldığıdır. Aynı sayıdaki bir başka imzasız yazıda da *"Karikatüre, mizaha kızılmaz- Demokrat İdarelerde İktidardakiler Buna Tahammül Etmek Zorundadırlar"* denilerek iktidardakiler sağduyulu olmaya çağırılmaktadır[405].

7 Haziran 1956'da basın kanununda yapılan değişiklikle artık resmi makam sahibi kişilerin hakkında karikatür çizilmek iyice zorlaşmıştır. *Dolmuş* bir kez daha imzasız bir yazı yayınlar. Oldukça nazik bir şekilde karikatürün demokrasinin yanında bir sanat olduğu belirtilerek yeni mevzuata göre devlet ve hükümet büyüklerinin karikatürünün çizilmesinin suç olup olmadığı sorulur. DP'nin iyi niyetinden şüphe edilmediği ve kanunun özgürlüklerin kısıtlanmasında kullanılmayacağı inancı dile getirilir[406]. Oysa kanunun çıkmasının hemen ardından yayınlanan bir karikatür sebebiyle *Siyasi Halk Gazetesi*'nin toplatılması ve çizeri

---

[402] **Dolmuş**, I/18 (3 Mayıs 1956); Çetin Yetkin, "Anayasayı Çiğneme Pahasına Baskı- Turhan Selçuk", **Siyasal İktidar Sanata Karşı**, Bilgi yay., 1. Baskı, Ankara, 1970, s. 267.

[403] Bkz. **Ek: 197.**

[404] **A.g.m.**, s. 286; Bu sayı sebebiyle Turhan Selçuk aleyhine İstanbul Toplu Basın Mahkemesi'nde açılan dava 4 ay sürmüş ve beraatle sonuçlanmıştır: **Dolmuş**, II/50 (12 Aralık 1956).

[405] **Dolmuş**, I/18 (3 Mayıs 1956).

[406] **Dolmuş**, I/24 (13 Haziran 1956).

Ratip Tahir Burak'ı 16 ay hapse mahkum edecek sürecin başlamış olması işin rengini kısa sürede belli eder.

Kanunların giderek sertleşmesine ve baskıların başlamış olmasına karşılık *Dolmuş*'un çizgisi de değişir. Artık DP yöneticileri karikatürlerde boy gösteremez olur. Çizerlerin buna çözüm bulması ise gecikmez. Yeni durumda sembolik bir anlatıma gidilir. DP'yi sembolize eden genellikle silindir şapkalı, fraklı tiplerle yöneticilerinin icraatları eleştirilmeye devam edilir[407]. Tabi bu tip aynı zamanda kalıcı ve evrensel karikatür yapma amacındaki *"50 Kuşağı"* için iyi bir fırsattır. Bundan sonradır ki *"Politikacının Maceraları"* ve *"Sayın Milletvekili Maşu" Dolmuş*'un sayfalarında yerini alır.

1956'nın ikinci diliminde yayınlanan kapak karikatürleri daha çok dış politikaya ayrılmış, derginin içeriği de daha evrensel bir hale gelmiştir. DP'ye alternatif olarak başka bir siyasi partiyi sunmak gibi gündelik bir politika izlenmez. Ancak iktidarın eleştirilmesi konusunda da taviz verilmez. Bu istikrarlı politika 1957 yılının ilk yarısında da sürer. Fakat bu arada ülkedeki kağıt ve baskı malzemesi sıkıntısı *Dolmuş*'u da vurmaya başlamış, 75- 78, 80-85 ve 95. sayılar kapaksız çıkmıştır.

1957 seçimleri sırasında siyasi karikatürlerde bir artış göze çarpar. Parti yöneticileri tekrar karikatürlerdeki yerlerini alırlar. Ülkedeki seçim yarışı eğlenceli bir şekilde karikatürlere yansıtılmaktadır[408]. Seçimlerin hemen ardından yayınlanan kapak ise siyasal yaşama yönelik müthiş bir eleştiriyi ifade eder. Artık okuyucunun *Dolmuş*'ta görmeye alışkın olduğu silindir şapkalı, fraklı *"politikacı"*lar, beş yılı garantilemiş olarak tatlı uykularına çekilmektedir[409].

Dolmuş'un başını belaya sokacak olaylar zinciri ise seçimlerin hemen ardından gelir. 96 sayının kapak konusu ülkedeki seçim sonuçlarını konu alır ve Adnan Menderes köylü kılığındadır[410]. Ancak Menderes'in karikatürünün çizilmesi basın savcılarının hiç de hoşuna gitmemektedir. Bir hafta sonraki kapakta Menderes yine köylü kılığında ve *"Milletin Efendisi"* konumundadır[411]. Bu karikatür üzerine savcılık derginin derhal toplattırılması için İstanbul Beşinci Sulh Ceza mahkemesine başvurur. Fakat mahkeme karikatürde suç unsuru

---

[407] Bkz. **Ek: 198.**

[408] Bkz. **Ek: 199- 200.**

[409] Bkz. **Ek: 201.**

[410] Bkz. **Ek: 202.**

[411] Bkz. **Ek: 203.**

görmeyerek toplattırılma izni vermez. Fakat savcılık ısrarlıdır. Bu kez Onuncu Asliye Ceza Mahkemesi'ne başvurur ve toplattırma kararını alınır[412].

Dolmuş'un bir sonraki sayısında, toplattırılma kararından çok bu olayın ekonomik boyutu vurgulanır. Çünkü, derginin toplattırılma kararına itiraz yolu açıktır. Fakat karar, itiraz sonucu bozulsa bile toplattırılan dergilerin sahibine iade edilmesi günler sürer ve satış değeri kalmaz. Bu da toplatılan derginin otomatikman 5000 liralık para cezasına mahkum edilmesi anlamına gelmektedir. Yani toplattırılma kararı bir tedbir değil peşin verilmiş bir hüküm niteliğindedir. Böyle bir uygulama kötü niyetli bir iktidarın elinde bir silah haline dönüşebilir[413].

Ancak bu açıklama okuyucuların eline ulaşamaz. Çünkü toplatılan 97. sayının ardından bu kez de yazılı bir toplatma kararı olmamasına rağmen 98. sayıya matbaada el konulur[414]. Bu noktada dergiye el konulması emrini veren savcı Hicabi Dinç'in tavrı dikkat çekicidir. Çünkü uygulama tamamen Anayasa suçudur. Dergi henüz yayınlanmamış, bu yüzden de savcılığa tek bir nüsha bile gönderilmemiştir. Dolayısıyla içeriği bilinmemektedir. Toplatma kararı için gerekli olan mahkeme kararı ancak ise karar uygulandıktan sonra alınmıştır[415]. *Dolmuş*'un yayınlandığı süre içerisinde; baskıların, davaların, toplatma kararlarının, el koymaların sonunun gelmeyeceğini ima eden Dinç, yayıncıları sürekli olarak *"Beyefendinin karikatürünü çizmeyin"* diyerek tehdit etmektedir[416]. Dinç'in bireysel bir tavırla mı, yoksa kendisine emir verildiği için mi bu baskılara giriştiğini belirlemek güçtür. Çünkü Semih Balcıoğlu'nun belirttiği gibi;*"Karikatüre yapılan baskı direkt olarak iktidardakiler tarafından verilen emirle olabileceği gibi; iktidara yaranmak, göze girmek isteyen hakim ve savcılar tarafından da yapılabilir. Kimi zaman karikatür konusu olan kişinin açılan davalardan haberi bile olmaz"*[417]. Ancak şu da bir gerçektir ki; Demokrat Parti iktidarı, yapmış olduğu yasal düzenlemeler ve muhalif basına karşı takındığı tavırla, savcı Hicabi Dinç'ten daha geride olmadığını göstermiş, bu tip baskıların zeminini hazırlamıştır.

---

[412]Toplattırılma kararını reddeden Beşinci Sulh Ceza Mahkemesi yargıcı, daha sonra görevinden uzaklaştırılmıştır. Bu karara Danıştay nezlinde dava açarak itiraz eden yargıç, dava dilekçesine 97. Sayının kapak karikatürünü de eklemiştir: **A.g.m.**, s. 268.

[413] **Dolmuş**, IV/ 98 (20 Kasım 1957)

[414] Bkz. **Ek: 204**; **Dolmuş**, IV/ 99 (27 Kasım 1957); **Akis**, XI/186 (28. 11.1957).

[415] **A.g.m.**, s. 268; **Dolmuş**, IV/ 99 (27 Kasım 1957).

[416] Turhan Selçuk, **a.g.m.**, s. 60.

[417] Semih Balcıoğlu ile görüşme, 17 Mayıs 2003.

98. sayıya matbaada el konulması üzerine, 99. sayı kapak ve birkaç küçük değişikliğin dışında 98. sayının tekrarı niteliğinde çıkar. 100 ve 101. sayılardaki kapaklarda ise *Dolmuş* müthiş bir protesto yapar. 100 sayının kapağı, baskılar karşısında *Dolmuş*'un – hatta tüm muhalif parti, grup ve kişilerin- durumunu sergilemektedir[418]. 101 sayının kapağı ise toplattırılan 97. sayının kapağına bir atıftır ve bu sefer *"Memleketin Efendisi"* konumunda Menderes'in yerine muhalefetin temsilcisi Kasım Gülek vardır. Hicabi Dinç'e nazire yaparcasına da lejanda *"Toplattırılamayacak bir kapak"* notu eklenmiştir[419]. Hızlı yaşanan bu zaman diliminin ardından dergi Temmuz 1958 sonundaki kapanışına kadar siyasi karikatür açısından sessiz bir döneme girer.

Derginin ilk sayılarından itibaren sürdürülen soruşturmalar, mahkemeler hep beraatle sonuçlanmıştır. Ancak *Dolmuş*'u susturmaya çalışanlar daha farklı baskı yollarına da başvurur. Yayınlandığı sürece 12.000-20.000 arasında tirajla en fazla satan mizah dergisi olmasına rağmen *Dolmuş*'un kağıt tahsisi başvuruları hep cevapsız kalır, kağıt tahsisi yapılmaz. Rakip dergiler gazete kağıdı fiyatından, tirajlarının çok üzerinde kağıt alırken *Dolmuş* karaborsadan ya da gazete artık ve yırtıklarından bulabildiği kağıtlara basılmak zorunda bırakılmıştır[420]. Dergi, daha önce olduğu gibi bu dönemde de 106. sayıdan 118. sayıya kadar kapaksız basılır. Tüm bu sıkıntılarla mücadele ederken bir de toplatma kararlarının getirdiği ekonomik yük *Dolmuş*'un belini iyice bükmektedir.

Artık kadronun önünde iki seçenek vardır; sıkıntılardan kurtulmak için ödün vermek, ya da dergiyi kapatmak. Bu durumda ikinci yol seçilir ve ekonomik koşulların zorlamasıyla, iktidarın istediği olur[421]. Dergi 23 Temmuz 1958'de yayınladığı son sayısının ardından kapanır.

4- Taş, Karikatür ve Taş Karikatür

Dolmuş gibi bir *"dev"*in kapanması *"50 Kuşağı"*nı adeta öksüz bırakmıştır. Ancak bu durum fazla uzun sürmez. Yaklaşık 3 ay sonra, aynı ekolü temsil eden *Taş* ve *Karikatür*

---

[418] Bkz. **Ek: 205.**

[419] Bkz. **Ek: 206.**

[420] Turhan Selçuk,"Dolmuş Üzerine", s. 57, 60.

[421] **A.g.m.**, s. 63.

dergileri ortaya çıkan boşluğu doldurur. Üç gün arayla yayına başlayan bu dergiler 13 hafta boyunca ayrı ayrı yayınlanmış, kısa süre sonra da aralarındaki anlayış birlikteliğini ortaklığa dönüştürerek *Taş- Karikatür* adıyla birleşmişlerdir[422].

a-Taş

Derginin kurucusu ve sahibi Semih Balcıoğlu'dur. Balcıoğlu, Hürriyet gazetesinde çizdiği karikatürlerin sürekli olarak sansüre uğramasına tepki olarak, çalıştığı gazeteden istifa etmiş ve böyle bir işe soyunmuştur[423].

18 Ekim 1958'de ilk sayısı yayınlanan derginin kadrosunda Ferruh Doğan, Yalçın Çetin, Ali Ulvi gibi genç kuşaktan karikatürcülerin yanı sıra, DP'ye karşı çizdiği bir karikatür nedeniyle 16 aylık mahkumiyetini tamamlamış olan eski kuşak karikatürcü Ratip Tahir Burak da yer alır.

Taş, daha ilk sayıdan itibaren hükümet karşıtı bir yayın politikası benimser. Münir Süleyman ve Hıfzı Topuz, *"Mizah İstemezük"* adlı yazı dizisinde Osmanlı döneminde karikatüre yapılan baskıyı anlatmaktadırlar[424]. Siyasi karikatürlere de oldukça fazla yer verilir. Eleştirilen konular DP'nin günlük icraatlarının ötesine geçerek, bir dönemin eleştirisi boyutuna ulaşmıştır. Sık sık Osmanlı, Cumhuriyetin ilk yılları ve DP dönemi karşılaştırılır, demokrasi adı altında oy kaygısıyla cumhuriyet kazanımların nasıl ayaklar altına alındığı vurgulanır. 8,5 yıllık DP iktidarının ülkeyi ne hale getirdiği acı bir şekilde dile getirilir. *Taş*'a göre; 1959'da ülkenin geldiği noktada halkın *"Yeter"* diyecek hali bile kalmamıştır[425].

Taş, modern karikatür anlayışına rağmen Ratip Tahir Burak gibi eski kuşak bir karikatürcünün yapıtlarına bolca yer verir. Hapisten yeni çıkmış Ratip Tahir'in dumanı üzerindedir ve DP karşıtı yayın yapan bir mizah dergisi için biçilmiş kaftandır. Kapaklarda ve

---

[422] Karikatür'ün ilk sayısı, 15 Ekim 1958; Taş'ın ilk sayısı ise 18 Ekim 1958'de çıkmıştır.

[423] Semih Balcıoğlu, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, s. 60.

[424] Münir Süleyman, Hıfzı Topuz, "Mizah İstemezük", **Taş**, I/1-7 (18 Ekim- 28 Kasım 1958).

[425] Bkz. **Ek: 207.**

kapak içlerindeki tam sayfa karikatürlerde onun çizimleri ağırlıktadır ve DP'ye veryansın eder[426].

Taş'ın önemli bir özelliği de, daha önce *"50 Kuşağı"*nın çıkardığı dergilerden farklı olarak, DP'ye karşı CHP'yi alternatif olarak sunmasıdır. Dergi bu tavrıyla CHP'nin bir mizah dergisi izlenimi verir[427]. Karikatürlerde, kişi olarak İnönü ön planda ve dimdik ayaktadır[428]. Derginin sahibi Semih Balcıoğlu bu konuya şöyle açıklık getirmektedir:

"Taş'ın bu tavrı sahip ya da kadrosunun CHP'li olmasından değil, 1958-59 Türkiye'sinin gerçeklerinden kaynaklanır. Karikatürcüler Demokrat Parti'den umutlarını kesmişlerdir. Demokratik hak ve özgürlükleri sağlayabileceğine inanılan parti ise artık CHP'dir. Bu yüzden DP'ye muhalif tüm kişi ya da grupların yolları ister istemez CHP ile kesişmektedir. Zaten DP de muhaliflerin hepsini aynı kefeye koymakla, muhalifleri bu yola itmektedir. Artık İnönü, ülkedeki muhalefetin umudu haline gelmiş, Taş da bu safta yerini almıştır. Ayrıca şunu da eklemek gerekir ki; Taş'ın kadrosu CHP iktidara geçtiği ve yanlışlar yaptığı takdirde, bu partiyi de eleştirebilecek niteliktedir[429]".

Taş 12 sayının ardından bir kaza atlatır. 13. Sayı, basımı sırasında patlayan Tan Matbaası'yla birlikte yok olur. Bu büyük bir maddi kayıptır[430]. Bu kazanın ardından *Taş*, aynı günlerde yayına başladığı *Karikatür*'le birleşir.

b- Karikatür

15 Ekim 1958'de ilk sayısı yayınlanan *Karikatür*, 50'li yıllar boyunca Turhan Selçuk'un öncülüğünde kurulan üçüncü mizah dergisidir. Sahibi Turhan Selçuk, Yazı İşleri Müdürü İlhan Selçuk, Karikatür Sekreteri de Altan Erbulak'tır[431].

---

[426] Bkz. **Ek: 208.**

[427] Ferit Öngören,"Türk Mizah ve Karikatürü", s. 1440.

[428] Bkz. **Ek: 209- 210.**

[429] Semih Balcıoğlu ile görüşme, 17 Mayıs 2003.

[430] Semih Balcıoğlu yok olan sayının 12 sayı olduğunu belirtir: Semih Balcıoğlu, **Önce Çizdim, Sonra Yazdım,** s. 130; ancak bu bilgi yanlışlığı bir hafıza yanılmasından kaynaklanmalıdır. Çünkü kaynak taramaları sırasında 1 Ocak 1959 tarihinde çıkan Taş'ın 12. sayısına rastlanmış, ancak 8 Ocak 1959 günü çıkması gereken Taş'ın 13. sayısına rastlanmamıştır. Ayrıca Balcıoğlu Taş'ın Karikatür'le birleşmesinin açıkladığı sayıyı 13. Sayı olarak açıklar. Oysa Taş- Karikatür dergisi 14 Ocak 1959'da her iki derginin de 14. Sayısı olarak çıkmış ve sözü edilen açıklama bu sayıda yer almıştır.

Karikatür, siyasi konulara ilgi göstermesine rağmen aynı dönemde çıkan *Taş*'a göre daha sakin bir görünümdedir. Sanatsal yönü ağır basar. İşlenen konular evrenseldir. DP eleştirilmesine rağmen, CHP'nin alternatif olarak gösterilmesinde *Taş* kadar net değildir. Siyasi karikatürlerde evrensel politikacı tipi, zamlar ve antidemokratik uygulamalar ağırlıktadır[432]. *Dolmuş* deneyiminin ardından Selçuk kardeşlerin daha temkinli hareket ettiği kabul edilebilir.

Dergide çıkan yazılar ise karikatürlerden daha serttir. Aziz Nesin'in derlemesiyle tıpkı *Taş*'da olduğu gibi Osmanlı döneminde karikatüre yapılan baskı anlatılır. Birkaç sayı devam eden bu yazı dizisinin ardından Aziz Nesin sözü, 1958 Türkiye'sinde gülmeceye yapılan baskıya getirerek şöyle der:

"Baylar, sayın baylar, pek sayın baylar! Her şeye yasak konur, yalnız bir şeye yasak konmaz, konamaz: Mizaha... Tarihten ders alınız: Mizah yasak dinlemez... Bırakın halk gülsün. Halk gülsün ki, siz de gülebilesiniz"[433].

Karikatür 13. Sayının ardından *Taş*'la birleşerek 14. Sayıda *Taş-Karikatür* olarak yayınlanır.

c- Taş-Karikatür

Taş'ın başına gelen kazadan birkaç gün önce Aziz Nesin, derginin sahibi Semih Balcıoğlu'nu telefonla arayarak; her iki derginin birbirini vurduğunu, bunun da *Akbaba* sahibi Yusuf Ziya Ortaç'ın işine geldiğini söyleyerek, iki dergiyi birleştirmeyi önerir. Konuyu tartışmak üzere bir araya gelen Semih Balcıoğlu, Aziz Nesin ve Selçuk kardeşler, dergilerin birleşmesi konusunda uzlaşırlar[434]. Her iki derginin de 13. sayısında bu birleşme okuyuculara duyurulacaktır. Ancak bu arada *Taş*'ın 13. sayısı matbaadaki patlamada yok olur. Bu olaydan sonra *Taş-Karikatür*, her iki derginin de 14. sayısı olarak piyasaya çıkar. Yapılan açıklamada derginin, *Taş* ve *Karikatür* dergilerinin yazı ve karikatür kadrolarının birleşmesiyle ortaya

---

[431] **Karikatür**, I/1 (15 Ekim 1958).

[432] Bkz. **Ek: 211- 213.**

[433] Aziz Nesin, "Buraya Kadar Geldi", **Karikatür**, I/10 (17 Aralık 1958).

çıktığı ve bu kadronun hep bir kuşaktan olduğu, aralarında düşünce ve sanat anlayışı farklılığı bulunmadığı belirtilir[435]. Böylece ülkedeki genç kadro bir araya toplanmış, *"50 Kuşağı"*, DP iktidarının son yılına oldukça güçlü girmiştir[436].

Siyasi karikatür yoğunluğu ve niteliği açısından incelendiğinde *Taş- Karikatür*'ün *Taş*'ın çizgisine daha yakın olduğu görülür. *Taş-Karikatür* de DP'ye karşı açık bir savaş halindedir. Zira 1959'da DP'nin ekonomi politikası çökmüş, antidemokratik baskılar son haddine varmış, din istismarı tavana vurmuştur. Hükümet battıkça kendi tekelindeki radyoya daha çok sarılır. Her gün insanları bıktırırcasına DP'nin icraatlarını anlatan haberler ve Vatan Cephesi'ne katılanların listesi okunarak taraftar toplanmaya çalışılır. Bu siyasi atmosferde yayına başlayan *Taş- Karikatür* ise 10 yıllık DP iktidarı döneminde, hükümete karşı en açık ve en sert tavır alan mizah dergisi olur. Radyo, Vatan Cephesi, muhalefete ve basına yönelik tutum, ekonomik durum, DP'nin temsil ettiği dünya görüşü, irtica yapılan eleştirilerin başındadır[437]. Eleştirilen günlük icraatlardan çok bu icraatların ortaya çıkardığı sonuçlardır[438].

Taş karikatürün bu sert eleştirileri iktidardakileri rahatsız etmekte gecikmez. Hatta bir keresinde meclisteki tartışmalara bile konu olur. DP milletvekillerinden Necmettin Önder, derginin *"Vatan Cephesi"*ni konu alan bir karikatürüne *"adi"* yaftasını yapıştırır. İlhan Selçuk'un dergide verdiği karşılık ise sert olur. Selçuk, söz konusu karikatürdeki *"adi"* unsurun, karikatürden değil bizzat konunun kendisinden kaynaklandığı cevabını verir[439].

Taş-Karikatür de *Taş* gibi CHP'yi alternatif olarak sunmaya devam eder. Karikatürlerde DP zihniyetine karşı CHP, Atatürk gençliğinin tek umudu olarak sunulur[440]. İleri yaşına rağmen İnönü, DP karşısında dimdik ayaktadır ve iktidarın korkulu rüyasıdır[441].

---

[434] Semih Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.130.

[435] **Taş- Karikatür**, I/14 (14 Ocak 1959).

[436] İki derginin birleşmesiyle oluşan çizer kadrosunda şu isimler yer alır: Ali Ulvi, Altan Erbulak, Bedri Koraman, Cafer Zorlu, Çetin Altan, Faruk Payzın, Ferit Öngören, Ferruh Doğan, Metin Gökçe, Mim Uykusuz, Mıstık, Nehar Tüblek, Orhan Enez, Sade Yalçın, Salim Tuncer, Semiramis Aydınlık, Semih Balcıoğlu, Suat Yalaz, Turhan Selçuk, Uğur Köseahmedoğlu, Zeki Beyner: **Taş- Karikatür**, I/14 (14 Ocak 1959).

[437] Bkz. **Ek: 214- 215.**

[438] Bkz. **Ek: 216.**

[439] İlhan Selçuk, "Basın ve Mizah", **Taş-Karikatür**, I/18 (11 Şubat 1959); Sözü edilen karikatür daha önce I. bölümün eklerinde sunulmuştur: Bkz. **Ek: 28.**

[440] Bkz. **Ek: 217.**

[441] Bkz. **Ek: 218.**

CHP'nin iktidarı almasına da ramak kalmıştır[442]. Tam da bu günlerde CHP, meşhur *"Bahar Taarruzu"*nu başlatmış ve Uşak'ta çıkan olaylarda İnönü başından yaralanmıştır. *Akbaba* gibi *Taş-Karikatür* de o haftaki kapağında bu olaya yer verir. Olay demokratik rejime yönelik ilkel bir hareket olarak kınanır.

İktidara karşı en sert muhalefeti yürütmesine rağmen *Taş- Karikatür*, bir *Markopaşa* örneği gibi halkın geniş ilgisini toplayabilmiş ve büyük tirajlara ulaşabilmiş değildir. Zira, halkın büyük çoğunluğu, 1946- 50 döneminde olduğu gibi muhalefeti tutmamaktadır[443]. Aksine DP, radyo ve besleme basın gibi kanallarla toplumu muhalefete karşı kışkırtmakta ve kendine karşı olanları bozgunculukla suçlamaktadır. Buna karşılık DP partizanlığı artmış ve *Taş-Karikatür "halka rağmen"* yayın yapmak gibi çelişkili bir duruma düşmüştür.

Taş-Karikatür'ün en ilginç yönü ise, sert muhalefetine rağmen hiçbir sayısının toplatılamamış olmasıdır. Semih Balcıoğlu'nun belirttiği gibi; DP iktidarının sonlarına doğru artık karikatürcüler de kendilerini korumak için, kanunları yorumlama ve antidemokratik yasalara rağmen nasıl muhalefet yapılacağı konusunda tecrübe kazanmışlardır[444]. Ancak hükümetin elinde hukuk dışı başka kozlar da vardır. Önce reklamlar kesilerek dergi önemli gelir kaybına uğratılır. Ardından da kağıt tahsisi kesilerek, yayıncılar karaborsadan, değerinin çok üzerinde fiyatla kağıt almak zorunda bırakılırlar. Derginin ayakta kalmakta direnmesine karşılık klişe için gerekli olan çinko tahsisatı da kesilir. Artık Semih Balcıoğlu ve İlhan Selçuk çalışanların ücretlerini ödemekte bile zorlanmaktadır[445].

Dergiyi kapanmaya götüren olay ise farklı bir kanaldan gelir. Yapılan *"ihbar"* üzerine, Semih Balcıoğlu ve İlhan Selçuk'un aynı anda askere alınırlar. O günlerde Babıali'de kimileri bu *"ihbar"*ın *"Ankara"*dan geldiği, kimileri de *"Yusuf Ziya Ortaç"*ın işi olduğu yorumunu yapmaktadır[446]. Bu dedikoduların gerçekliğini ispatlamak zor olsa da kesin olan şey *Taş- Karikatür*'ün sonunu bu *"ihbar"*ın hazırladığıdır. Nitekim toplam 40 sayı çıkabilen dergi 15 Temmuz 1959'da son sayısını yayınlayarak şaibeli bir biçimde kapanmak zorunda

---

[442] Bkz. **Ek: 219.**

[443] Ferit Öngören, **a.g.m.**, s. 1440.

[444] Semih Balcıoğlu ile görüşme, 17 Mayıs 2003; Zaten karikatürün kendine has bir özelliği de çizere *"Söylenemeyeni Ustalıkla Anlatmak"* şansını vermesidir: Topuz, Hıfzı, "Karikatürcü, Söylenemeyeni Ustalıkla Anlatır", **Hürriyet Gösteri**, Sayı: 34 (Eylül 1983), s. 86.

[445] Semih Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.131.

[446] **A.g.e.**, s.131-132.

kalır. Böylece, DP iktidarının son yılına güçlü giriş yapan *"50 Kuşağı"*, dönem içerisindeki son dergisinden de yoksun kalır.

IV. SİYASİ KARİKATÜRÜN İKİ FARKLI ANLAYIŞINI TEMSİL EDEN ÇİZERLER

50'li yıllarda siyasi karikatür alanında eser veren pek çok sanatçı olmasına rağmen bu bölümde yalnızca iki karikatürcünün siyasi karikatür anlayışı incelenmiş ve dönem içerisindeki yaşamlarına yer verilmiştir. Bu yaklaşımın sebebi tabi ki, diğer karikatürcülerin incelemeye değer görülmemesi değildir. Aksine bu sanatçıların bir çoğu, üzerinde önemle durulması gereken nitelikler taşırlar. Ancak burada asıl vurgulanmak istenen sanatçıların bireysel özelliklerinden çok, 50'li yıllarda karikatürcüler tarafından temsil edilen anlayış farklılıklarıdır. Bu kaygıyla hareket edildiğinde ise iki önemli karikatür ustası dikkat çeker. Zira, Ratip Tahir Burak ve Turhan Selçuk 50'li yıllarda süren iki farklı ekolün en uç ve en tipik örneklerini oluştururlar.

Burak'ın, sanat hayatının ileri aşamasını yaşadığı bu yıllarda, Selçuk henüz sanat hayatının başındadır. Ortak özellik olarak her ikisi de *"muhalif"* saflarda yer almalarına rağmen gerek çizgileri gerekse de siyasi karikatüre yükledikleri anlam açısından çok net biçimde ayrılırlar. Ortaya koydukları eserler ve bireysel tavırları karşılaştırıldığında ise siyasi karikatürle yapılan muhalefetin ne kadar farklı niteliklere bürünebileceği görülür.

1- RATİP TAHİR BURAK

1904 yılında donanma komutanı Tahir Bey'in oğlu olarak İstanbul'da dünyaya gelen Burak'ın, ilk karikatürleri 1919'da Refik Halit'in çıkardığı *Aydede*'de yayınlanmış, cumhuriyetin ilanından sonra *Zümrüd-ü Anka*'da karikatür çizmeye devam eden sanatçı, 1925'ten sonra da asıl mesleği olan gemi kaptanlığını bırakmış tamamen çizime yönelmiştir[447].

---

[447] "Ratip Tahir Burak (1904- 1977)", **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**, III, s. 1171.

Atatürk'ün emri ile 1926 yılında Paris'e resim öğrenimine giden Burak, yurda dönüşünün ardından öğretmenlik, dergi yayıncılığı, ressamlık gibi çeşitli işlerin yanı sıra bir yandan da *Karagöz*, *Karikatür*, *Akbaba* gibi dergilere karikatürler çizer. Artık imzası tanınmış, bu arada o da diğer karikatürcüler gibi dolaylı da olsa rejimin destekçisi haline gelmiştir. Zira, cumhuriyetin ilk yıllarında *Zümrüd-ü Anka*'daki muhalif çizgisinin aksine tek parti dönemi boyunca asla, eleştiri dozu yüksek karikatürler çizmez. Burak'ın bu tavrında dönemin siyasi koşulları kadar, rejimle bütünleşmiş olmasının etkisi de kuvvetle muhtemeldir. Çünkü cumhuriyetin getirdiği ilkeleri benimsemiş olarak CHP'nin yayın organlarında görev alan sanatçı, bir yandan da yaptığı Atatürk resimlerini resmi kurumlara satmakta; ayrıca Atatürk, İsmet İnönü gibi üst düzey devlet adamlarından destek görmektedir[448].

Ratip Tahir Burak'ın bir karikatürcü olarak parladığı yıllar ise Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle başlar. 14 Mayıs seçimlerinin hemen ardından resmen CHP'ye kaydolan Burak, yalnızca bir karikatürcü olarak değil aynı zamanda bir CHP'li olarak da DP iktidarının karşısındadır[449]. Yıllardır çalıştığı CHP'nin yayın organı *Ulus*'ta *"Karikatürcünün Şakaları"* başlığıyla haftalık panaromalar çizmeye başlar. *Ulus*, bu dönemde sert muhalefetten yana olan Nihat Erim'in yönetiminde, DP iktidarına amansızca saldırmaktadır[450].

Yeni dönemde Ratip Tahir Burak, muhalefetteki CHP'nin bakış açısına ve *Ulus*'un yayın politikasına paralel olarak karikatür çizer. Burak'ın çizgisinde başta Adnan Menderes olmak üzere, DP ileri gelenleri adeta yerin dibine batırılır. Çoğu zaman, kadın kılığındaki Menderes'in yanında en sevimli çizimlerle Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu yer almaktadır. Karikatürlerde; acemi, yalancı, diktatörlüğe özenen ve kendilerini dev aynasında gören aşağılık kişiler olmakla suçlanan DP'liler, ülkenin başına gelen en büyük felaket olarak gösterilir[451]. DP'nin irticaya taviz veren tavrı, radyoyu kendi tekelinde kullanması, besleme

---

[448] İsmet İnönü ile Ratip Tahir Burak'ın dostlukları oldukça eskiye dayanır. Ratip Tahir Burak Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ardından, Lozan'dan dönen heyeti taşıyan Gülcemal vapurunda görev yaptığı sırada İsmet İnönü'nün bir portresini çizmiş, o gün başlayan dostluk da yıllarca sürmüştür: **Akis**, IX/ 154 (20 Nisan 1957), s. 9; Atatürk de yaşadığı yıllar boyunca Ratip Tahir'in resim çalışmalarını çeşitli şekillerde desteklemiş, Ankara'da ziyarete gelen yabancı devlet adamlarının pek çoğunun resimlerini ona ısmarlamış, bu arada Burak yaptığı pek çok Atatürk portresini resmi dairelere satmıştır: Gül Pulhan, "Ratip Tahir Burak- Bir Siyasi Karikatürist", **Argos**, Sayı: 8 (Nisan 1989), s. 124; ayrıca bkz. Semih Balcıoğlu, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, Can yay., 1. baskı, İstanbul, 2003, s. 57; Semih Balcıoğlu, **Önce Çizdim Sonra Yazdım**, YKY yay., 3. baskı, İstanbul, 2003, s. 105- 106.

[449] Gül Burak ile görüşme, 15 Ağustos 2003.

[450] Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**, II (DP'nin Altın Yılları, 1950-1954), Bilgi yay. 2. baskı,[ş.y.], 1991, s. 117.

[451] Bkz. **Ek: 220- 221.**

basın yaratması, CHP malları konusundaki tutumu en sert biçimde eleştirilir. Fakat bu eleştiriler her zaman siyasi atmosferle de örtüşmez. İlk dönemdeki ekonomik kalkınma hızına ve köylünün hayatındaki rahatlatıcı gelişmelere rağmen, Burak bunları görmezlikten gelerek, karşıtı olduğu partiye ısrarla saldırır. Burak'a göre; DP'liler halkı ağır vergiler ve ekonomik zorluklar altında ezmekte, aldıkları tedbirler ise göz boyamaktan öteye gitmemektedir[452].

DP'nin kamuoyundaki desteğinin artmakta olduğu ilk dönemde yayınlanan bu karikatürler bambaşka DP tablosu çizse de gazetenin tirajını artırır, birçok otobüs ve kahvehanenin duvarını süsler[453]. Bunun yanında Ratip Tahir'in yapıtları karikatürcüleri de etkilemekte, artık pek çok karikatürcü DP ileri gelenlerini Ratip Tahir'in etkisinde kalarak çizmektedir[454].

1950-52 arasında *Ulus*'ta yayınlanan karikatürler, sonunda gazetenin makine dairesi şefinin önerisiyle bir albümde toplanır[455]. *"Karikatürcünün Şakaları"* adıyla çıkan bu albüm, bir karikatür albümünden çok DP karşıtı bir propaganda kitabına benzemektedir. İstisnasız tüm karikatürlerin siyasi içerikli olduğu albümde, DP iktidarını yerden yere vuran karikatürlerin en sert olanları seçilmiş gibidir. Ratip Tahir Burak; albümün önsözünde, bu karikatürlerin yalnızca *"şaka"*dan ibaret olduğunu ve bu gözle değerlendirilmesi gerektiğini belirtse de aslında bu açıklama, karikatürlerinden dolayı kendisine yöneltilen *"hakaret"* suçlamalarına karşı bir cevaptır. Burak bu eleştirileri yöneltenleri mizahı, karikatürü anlamamakla, hazmedememekle suçlar[456]. Çünkü Burak'ın başı karikatürleri sebebiyle belaya girmeye başlamıştır. Karikatürleri iktidardakileri rahatsız etmiş buna bağlı olarak da 1952'den itibaren, hakkında davalar açılmaya başlanmıştır[457]. Bunda DP'lilerin muhalefete ve eleştiriye karşı tutumları hakim olsa da, başka bir sebep daha akla gelmektedir. Tek parti döneminde devletin üst kademelerini elinde bulunduranları eleştiren karikatürler çizilemezken, DP'nin iktidara gelmesinin ardından, ilk defa karikatürlerde bu kadar sert eleştiri görülür. Hele hele bir başbakanın kadın kılığında çizilmiş bir karikatürü, alışılmışın çok dışındadır. Her ne kadar

---

[452] Bkz. **Ek: 222**; Ratip Tahir Burak'ın DP iktidarının ilk yıllarında çizdiği karikatürlerin, siyasi gelişmeler ekseninde yapılan ayrı bir değerlendirmesi için bkz. Zafer Toprak, "Demokrat Parti ve Ratip Tahir Burak", **Tombak**, Sayı: 21 (Ağustos 1998), s. 4-12.

[453] Tabi ülkede oluşan CHP'li, DP'li ayrımı göz önünde bulundurulduğunda bu ilginin CHP'li vatandaşlar tarafından gösterildiğini tahmin etmek yanlış olmayacaktır.

[454] Semih Balcıoğlu, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, s. 55, 63.

[455] **A.g.e.**, s. 55, 63.

[456] Ratip Tahir Burak, **Karikatürcünün Şakaları**, Ulus Basımevi, Ankara, 1952, s. 2.

[457] Ratip Tahir Burak, **Hapishane Hatıraları**, Güven yay., İstanbul, 1961, s.44.

tek parti döneminden kalan zihniyeti temizleyeceklerini iddia etseler de, yönetimdekilerin tek parti döneminin ürünü olduğu ve kendilerini dokunulmaz kabul ettikleri düşünülürse, bu karikatürlerin DP'liler üzerinde *"kışkırtıcı"* bir etki bıraktığı tahmin edilebilir.

1953 yılında Ratip Tahir, iyi bir maaşla *Yeni Sabah* gazetesine geçer ve İstanbul'a taşınır. Yeni gazetesinde resimli tarihi romanlar çizmektedir. Ancak burada da çizgisi sürekli *"müstehcenlik"* engeline takılır ve davalar peşini bırakmaz[458]. Fakat bu davalardan hala beraat etmektedir. Buna karşılık Burak yeni bir engelle daha karşılaşır. Gazetenin sahibi Safa Kılıçlıoğlu, iktidardan gelen baskıya dayanamayarak Burak'la arasındaki sözleşmeyi fesh eder[459].

CHP'nin mallarının hazineye devredilmesi sırasında el konulan *Ulus*, 1955 yazında yeniden yayın hayatına dönünce Ratip Tahir Burak da tekrar eski gazetesindeki yerini alır. Artık günlük karikatürler de çizmektedir. Karikatürlerinin teması değişmese de, siyasi ve ekonomik sorunların artışına paralel olarak, yaptığı muhalefet daha anlamlı hale gelmeye başlamıştır. Bu arada, aleyhine açılan davalar günlük hayatının bir parçasıdır ve hala beraat etmektedir. Burak kimi zaman da bu durumu karikatürlerine yansıtarak, DP'lilerin çaresizliğiyle alay etme fırsatını kaçırmaz[460].

Burak'ın 1955'te *Ulus*'ta çizdiği karikatürlere bakıldığında bir değişim göze çarpar. Her ne kadar, klasik anlayışla çizdiği karikatürler ağırlıkta olsa da yeni kuşağın getirdiği *"çizgide mizah"* akımına kayıtsız kalmadığı görülür. Artık yeni anlayışa uygun karikatürlere de yer vermektedir. Buna bağlı olarak kimi karikatürlerinde iktidar, artık Adnan Menderes'le değil, modern karikatür anlayışında olduğu gibi sembolik çizimlerle görülür[461]. Bunda *"Çizgide Mizah"* akımından etkilemenin yanında sürekli olarak hakkında açılan davaların da etkili olduğu ileri sürülebilir.

1952'den 1956 yılı ortasına kadar Ratip Tahir Burak aleyhine açılan dava sayısı 54'ü bulmuştur. Bu davaların kimisi karikatür ve resimli tarihi romanlarından, kimisi yazılarından, kimisi de yaptığı konuşmalardan ötürüdür. Girip çıkmadığı ne Askeri Mahkeme, ne Asliye

---

[458] Çetin Yetkin, "Çizginin Suçu- Ratip Tahir Burak", **Siyasal İktidar Sanata Karşı**, Bilgi yay., 1. baskı, Ankara, 1970, s. 263-264.

[459] Gül Pulhan, **a.g.m.**, s. 124; Bu olaydan dolayı açılan dava uzun yıllar sürecek, Safa Kılıçlıoğlu davayı kazanan Ratip Tahir Burak'a yüklü bir tazminat ödemek zorunda kalacaktır: Semih Balcıoğlu ile görüşme, 15 Mayıs 2003.

[460] Bkz. **Ek: 223.**

[461] Bkz. **Ek: 224.**

Mahkemesi ne de Toplu Basın Mahkemesi kalmıştır[462]. Ancak sert muhalefetinden hiçbir şey kaybetmez. Hatta 1956 mayısından itibaren, kendi kurduğu *Siyasi Halk Gazetesi*'nde de bu tavrını daha fazla sergileme olanağına kavuşur[463]. Aynı dönemde CHP parti meclisi üyeliğini de sürdüren Burak, gazetesinde sadece karikatürleriyle değil yazılarıyla da DP iktidarına amansızca saldırır. Buna karşılık gazetenin daha ikinci sayısından itibaren soruşturmalar başlar. 9 Haziran 1956 tarihli sayı, yeni kabul edilen Basın Kanunu'nu sert biçimde eleştiren *"Oldu da Bitti Maşallah"* lejandlı karikatür sebebiyle toplatılır[464]. Söz konusu karikatürde yer alan TBMM Başkanı, Başbakan ve bakanların izniyle, Ratip Tahir Burak ve *Siyasi Halk Gazetesi* aleyhine dava açılır[465].

Yeni Basın Kanunu'nun getirdiği hükümler, baskılar ve soruşturmalar karşısında muhalefetini sürdürmeye çabalayan Burak, artık Menderes ve diğer DP ileri gelenlerinin karikatürlerini çizememektedir. Çizdiği karikatürlerde onların yerini yeni bir tip almıştır. Burak 1961'de kaleme aldığı anılarında, o günleri ve çizgisindeki değişimi şöyle anlatır:

" 'Resmi makam işgal eden eşhas'ı küçük düşürücü sayılabilir, dolayısiyle yeni yeni dava konuları olabilir, sonunda da hapishaneyi boylatabilir endişesiyle artık malum ve

---

[462] Ratip Tahir Burak, **a.g.e.**, s. 8.

[463] Bir gazete olmaktan çok bir dergi niteliğindeki Siyasi Halk Gazetesi, Cumartesi ve Çarşamba günleri olmak üzere haftada iki kez yayınlanır. İlk yayın tarihi 5 Mayıs 1956'dır. Başyazılarını Hüseyin Cahit Yalçın yazar. Düzenli olarak Ratip Tahir Burak'ın yazılarının da yer aldığı gazetede, ara sıra İsmet İnönü, Falih Rıfkı Atay, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Bülent Ecevit gibi CHP'lilerin de yazılarına rastlanır. Ajans ve asayiş haberlerine yer verilmez. Buna karşılık çizgi önemli bir yere sahiptir. Her sayının ön ve arka sayfalarında yer alan büyük boy siyasi karikatürlerin, birkaç istisna dışında tamamı Ratip Tahir imzalıdır. Gazetenin diğer karikatürcüsü Mim Uykusuz ise iç sayfalarda *"Hoca Diyor ki"*, *"Kasım Gülek'in Maceraları"* başlıklı bant karikatürlerle siyasi konuları işler. Gazetede ayrıca; Ratip Tahir Burak imzalı resimli tarihi roman *"Cinci Hoca"* ve Mim Uykusuz'un çizdiği resimli bant hikaye *"Çarıklı Diplomat Şaban Ağa"* her sayıda sürer.

[464] Bkz. **Ek: 225**; 16 Haziran 1956 tarihli Siyasi Halk Gazetesi'nin verdiği bilgiye göre, İstanbul Savcılığı'nın talebi üzerine 1. Sulh Ceza Hakimliği'nce verilen toplatma kararının tam metni şöyledir:

" İstanbul C.M.U.liği [Cumhuriyet Müddeiumumiliği] Basın Bürosunun 956/586 sayı 9.6.956 tarihli yazısıyla İstanbulda çıkan Halk gazetesinin 9.6.956 sayılı nüshasının 4. sayfasında Ratip Tahir imzalı (Oldu da bitti Maşallah) isimli karikatürün resmi sıfatı haiz şahıslar aleyhinde istihkar [Hakaret etmek, küçük düşürmek] *ve istihfaf* [Küçük görmek, aşağılamak] *hissi telkin edebilecek mahiyette görüldüğünden gazetenin işbu nüshasının toplattırılmasına karar verilmesi talep edilerek mezkur gazeteden bir nüsha da birlikte gönderilmiş olduğundan bahsi geçen karikatür tetkik edildi.*

C.M.U.liğinin talebi yerinde görüldüğünden 9.6.956 tarihli Halk gazetesinin toplattırılmasına ve evrakın C.M.U. liğine iadesine 9.6.956. tarihinde karar verildi.

Hakim 6818

Abdülkadir Topuzlu".

meşhur zevatın karikatürlerini çizemiyor, D.P. iktidarını koca göbekli, kalın enseli, dazlak kafalı, balta burunlu bir tiple canlandırıyordum. O günlerde burun, hele büyük, koskocaman bir burun basın savcılarını çok rahatsız ediyordu. Karikatürlerimde iktidarı canlandıran tipi büsbütün burunsuz yapsam muhakkak ki benim için de, kendileri için de rahatça nefes almak kaabil olacaktı. Fakat Demokratların burnu henüz kırılmamıştı ki.."[466].

DP'nin *"burnunu kırma"*yı amaçlayan ancak hapse girmemek için de temkinli davranmak zorunda olan Burak'ın, tüm dikkatine rağmen 14 Temmuz tarihli sayı toplatılmaktan kurtulamaz. 18 Temmuz'da tarihli bir sonraki sayıya ise matbaada basıldıktan hemen sonra, daha piyasaya çıkmadan el konulur. Her iki uygulamanın gerekçesi de Ratip Tahir Burak imzalı karikatürlerdir[467]. Söz konusu karikatürlere de *"Resmi sıfatı haiz şahıslar ve bunların şahıslarında hükümet icraatı aleyhinde açılan ve onları küçük düşürmek, itibarlarını sarsmak, aleyhlerinde istihkar ve istihfaf hissi telkin ederek şahısları ve hizmetleri hakkında ammede itimatsızlık ve tereddütler yaratmak mahsus maksadiyle devam ettirilen neşriyatı ifade eder mahiyette görülmesi"* gerekçesiyle yeni bir dava açılacaktır[468].

Gazete daha üç ayını doldurmadan yüz binleri aşabilecek para cezaları gündemdedir. Bunun yanı sıra toplatma kararları da gazeteyi iflasın eşiğine getirmiştir[469]. 25 Temmuz tarihli sayıda Burak ateş püskürmektedir. Kendisinin ve gazetesinin nasıl susturulmak istendiğini anlatır[470]. Ya susmak yada eleştirilerine devam ederek gazetesinin kapanmasını göze almak zorundadır. Birinci sayfadaki karikatürüyle okuyucularına sorar: *"Hangisini tercih ediyorsunuz?"*[471].

Ratip Tahir'in kovuşturmalardan kurtulmak, ancak söylenemeyeni de söylemek için karikatürlerinde DP'yi; *"koca göbekli, kalın enseli, dazlak kafalı, balta burunlu bir tip"*le

---

[465] Karikatürde yer alan ve savcılığın talebiyle, dava açılmasına izin verenler T.B.M.M. Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, İşletmeler Bakanı Samet Ağaoğlu, Devlet Bakanı Emin Kalafat ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'dür: **Siyasi Halk Gazetesi**, 16 Haziran, 14 Temmuz, 15 Ağustos 1956.

[466] Ratip Tahir Burak, **a.g.e.**, s.8.

[467] Bkz. **Ek: 226- 228.**

[468] **Siyasi Halk Gazetesi**, 5 Eylül 1956.

[469] Özellikle binlerce liralık kağıt, klişe, tertip, baskı, yazı, idare ve posta masrafı ödenerek basıldıktan hemen sonra, 18 Temmuz tarihli sayıya daha piyasaya çıkmadan el konulması gazeteye büyük bir darbe vurur. Zaten büyük bir sermayeyle kurulmamış olan *"Halk"*, toplatıldığı ve dolayısıyla satılamadığı için iflasın eşiğine gelmiştir. Bir sayının daha toplatılması göze alınamaz; Ratip Tahir Burak, "Gazetemizin Son Sayısına, Basıldıktan Sonra Matbaada El Konuldu", **Siyasi Halk Gazetesi**, 25 Temmuz 1956.

[470] **A.g.m.**

[471] Bkz. **Ek: 229.**

canlandırmanın yanı sıra bulduğu bir yöntem daha vardır. 28 Temmuz 1956 tarihli nüshadan itibaren arka sayfada *"Ata Sözleri"* serisine başlar. Yeni davalar açılmasını önlemek için de, serinin ilk karikatürünün altında; *"Ata sözlerini karikatürle ifade edecek olan bu seride politik mana aranmaması ehemniyetle rica olunur"* notunu eklemiştir. Ancak, uzun süre yayınlanacak olan bu seride karikatürleri çizilen ata sözleri, mesajı almayı bilen bir okuyucu için gayet açık olarak DP'nin icraatlarını, ülkenin içinde bulunduğu siyasi durumu ve muhalefeti ifade etmektedir[472].

Temmuzdan itibaren Ratip Tahir Burak ve *Siyasi Halk Gazetesi* aleyhine açılan davaların duruşmaları başlar. Burak ilk aşamada; *"Oldu da Bitti Maşallah"*, *"Yazısız"*, *"Kurbanlıklar"* ve *"Kahraman Toreador"* lejandlı karikatürlerinden ve *"Memleketin muhtaç olduğu fikir kahramanları"*[473] başlıklı yazısından ötürü yargılanmaktadır[474]. Ancak aleyhine açılan davalar bunlarla sınırlı kalmaz. Süreç içerisinde listeye yeni yeni davalar eklenecektir.

Başlangıçta, ayrı ayrı devam eden davalara *Siyasi Halk Gazetesi* geniş yer ayırır. Ancak bu yayınlardan rahatsız olan savcılığın talebi üzerine, *"Oldu da Bitti Maşallah"* davasının gizli celselerde görüşülmesi kabul edilir. Daha sonra, tüm karikatürler hakkında açılan davaların bir dosyada birleştirilerek, celselerin gizli olarak sürdürülmesi kararlaştırılınca, *Siyasi Halk Gazetesi* duruşmaların tarihini yazmaktan öteye gidemez[475].

---

[472] Bkz. **Ek: 230**; Karikatürü çizilen atasözlerinden bazıları da şunlardır: "Köpeklerin Duası Kabul Olsa Gökten Kemik Yağar", "Yavaş Atın Çiftesi Pek Olur"...

[473] 7 Temmuz 1956 tarihli Siyasi Halk Gazetesi'nde çıkan bu yazıya eski Adalet Bakanı ve Yargıtay Başkanı Halil Özyörük'ün izin vermesi ve savcılığın talebiyle hakaret davası açılmıştır.

[474] Davaların seyri için bkz: **Siyasi Halk Gazetesi**, 14, 28 Temmuz; 15, 18, 22 Ağustos; 5, 8, 22, 29 Eylül 1956; 24 Kasım 1956.

[475] Karikatürler hakkındaki davanın gizli celselerde görüşülmesi sebebiyle, Siyasi Halk Gazetesi'nden sağlıklı bilgiler edinmek mümkün değildir. Daha sonra yayınlanan kaynaklara göre ise Ratip Tahir'in *"Oldu da Bitti Maşallah"* lejandlı karikatür hakkındaki savunmasının esası şudur:

Karikatürün çizilmesi, yayımlandığı sayının matbaada basılması ve basılan nüshaların bayilere dağıtılması, yargılanmasına –ve daha sonra mahkum olmasına- esas kabul edilen kanun maddesinin ve yine kanunun yürürlüğe girmesinden öncedir. Karikatürün basıldığı sayının bayilere dağıtıldığı anda kanun T.B.M.M'de kabul edilmiş durumdadır. Ancak kanunun yürürlüğe girmesi için Resmi Gazete'de yayımlanması şarttır. Kanunun Resmi Gazete'de yayım tarihi ise, söz konusu karikatürün olduğu Siyasi Halk Gazetesi'nin basıldığı tarih olan 08.06.1956'dır. Ayrıca gazete, Ankara'da basılan Resmi Gazete'nin İstanbul'a gönderilmek üzere postaneye gönderilmesinden önce bayilere dağıtılmıştır. Bundan dolayı bu davada, kanun değişikliği ve dolayısıyla da ilgili olduğu ileri sürülen madde esas alınamaz.

Oysa savcılar basın suçlarına çok daha ağır suçlar öngören yeni basın kanununun uygulanmasında ısrar edecek, mahkeme heyeti de bu doğrultuda karar verecektir: Ratip Tahir Burak, **a.g.e.**, s. 45- 46; **Siyasi Halk Gazetesi**, 22 Aralık 1956; ayrıca bkz. Çetin Yetkin, **a.g.m.**, s. 265.

Artık Ratip Tahir Burak her hafta Toplu Basın Mahkemesi'ndedir. Aşağı yukarı her Çarşamba ve Cumartesi günü de gazetesinde çıkan yazı ve karikatürlerden ötürü savcılıkta ifade verir[476]. Tabi bu koşuşturma içerisinde, gazetesinin bel kemiğini oluşturan karikatürlerini bile yetiştirmekte güçlük çeker. Kimi zaman onun yerine, gazetenin diğer karikatürcüsü Mim Uykusuz birinci sayfa karikatürlerini çizer. Uykusuz'un çizdiği bu karikatürlerden birinde de mahkeme kapısında karikatürlerini yetiştirmeye çalışan Ratip Tahir Burak ve *Siyasi Halk Gazetesi*'nin içinde bulunduğu trajikomik durum işlenmektedir[477].

Mahkemeler sürecinde *Siyasi Halk Gazetesi*'nin çizgisi de değişmektedir. Burak karikatürlerinde mümkün olduğunca iç politikadan uzak durarak, dış siyasi gelişmelerin de sağladığı olanakla yönünü dış politikaya çevirir.

Ancak yeni davaların arkası kesilmez. Bu davalardan birinin sebebi de yine karikatürdür. Fakat bu kez karikatürü çizen kişi Ratip Tahir Burak değil *Köylü Gazetesi*'nin karikatürcüsü Kozma Togo'dur. DP'nin propaganda gazetesi olan *Köylü Gazetesi*'nde çıkan ve CHP'ye ağır biçimde saldıran bir karikatür, Ratip Tahir Burak tarafından aynı sertlikle eleştirilmiş, *Köylü Gazetesi* yöneticisi Tarık Mümtaz Göztepe de Ratip Tahir Burak aleyhine hakaret davası açmıştır[478].

19 Aralık 1956'da, Ratip Tahir'in dört karikatürü ve bir yazısından dolayı açılan davalar sonuçlanır. Açıklanan karara göre; karikatürler sebebiyle açılan davada Ratip Tahir Burak *"Oldu da Bitti Maşallah"* lejandlı karikatür sebebiyle suçlu bulunarak 16 ay hapis ve 4000 lira para cezasına çarptırılmış, diğer karikatürlerde ise suç unsuru görülmemiştir[479].

---

[476] **A.g.e.**, s. 8.

[477] Bkz. **Ek: 231.**

[478] Söz konusu karikatürün eleştirildiği yazı için bkz. **Siyasi Halk Gazetesi**, 15 Eylül 1956.

[479] 22 Aralık 1956 tarihli Siyasi Halk Gazetesi, karar metninin tamamını yayınlamıştır:

"Dava tetkik edildi. İncelemeye değer başka bir cihet kalmadı.

İ.D.: Siyasi HALK gazetesinin 9.6.956 tarihli hüshasının 4. Sahifesinde neşredilen (Oldu da Bitti Maşallah) yazısı ile karikatür ve bu karikatürde bulunan resmi sıfatı haiz olan şahısları küçük düşürmeye hedef tutan ve istihfaf hissini telkin edebilecek mahiyette görülmüş ve her ne kadar şahıslar muhtelifse de bir fiil olarak kabul edilmiştir. Kanunda neşri tarihinden meriyete gireceği yazılı olmasına ve 6732 sayılı kanun 8.6.956 tarihinde saat 9:30'da neşredilmiş olmasına ve kanunun neşir tarihinden sonra intişar sahasına çıkmasına göre mazmunun kanun neşrinden evvel gazetenin çıktığı yolundaki müdafaa varit görülmemiştir. Hareketine uyan 6732 sayılı Kanunla muaddel 1. Maddenin 5. Bendi delaletiyle 2. Fıkrasına tevfikan bir sene müddetle hapsine 3000 lira ağır para cezası ile hükümlülüğüne ve bu maddenin son fıkrasına göre cezası üçte bir nisbetinde arttırılarak bir sene 4 ay müddetle hapsine 4000 lira ağır para cezası ile hükümlülüğüne, gazetenin 5680 sayılı Kanunun 30/5 inci maddesine tevfikan bir ay müddetle neşriyatının tatiline, 100 lira duruşma harcı ile mahkeme masraflarının tahsiline.

Ratip Tahir Burak, verilen hapis kararının sebebini sadece bir karikatüre bağlamaz. Burak'a göre *"suçu"* daha geniş kapsamlıdır. Anılarında gerçekçi bir biçimde şöyle der:

"Suçum, 1950 ile 1960 arasında Türkiye'nin kaderine hükmeden insanlara inanmamış olmak!.. Bir karikatürcü olarak fırçamla, bir yazar olarak kalemimle, bir politikacı, bir hatip olarak konuşmalarımla, bu insanlara karşı davranışlarım ve bana karşı olan davranışlar, adım adım bu akıbeti bana hazırlamış oldu"[480].

Mahkemenin aldığı karar temyize gönderilse de, sonuç Ratip Tahir Burak açısından olumsuzdur. 11 Nisan 1957 günü, gazeteye gelen iki polis memuru tarafından durum kendisine bildirilir ve toparlanması için on dakika süre verilir. Bu on dakika içerisinde ancak eşine bir not yazma fırsatı bulabilen Burak, 16 aylık cezasını çekmek üzere Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'ne sevk edilir[481]. Cezaevine girdiğinde ise yazı ve konuşmalarından dolayı aleyhine açılmış üç dava daha vardır[482].

Burak'ın cezaevine girmesi kamuoyunda geniş yankı uyandırır. Basın olayı birinci sayfadan vermektedir[483]. Cezaevine girdikten sonra tam 2742 mektup ve telgraf alır. Maddi açıdan destek olmak isteyen kişiler de kendisine para gönderirler[484]. Partisi CHP de Burak'a

---

14 ve 18 Temmuz tarihli nüshalarında neşredilen karikatürlerden dolayı her ne kadar 6731 sayılı Kanunun 3. Maddesine göre dava açılmış ise [de] hadisede bu maddede yazılı suç unsurları görülmemiş ve maznunun fiili aynı Kanunun 1. Maddesinin 5. Fıkrasına mümas ve muvafakatle bağlı mahiyet bulunmuş ve böyle bir muvafakatnamenin de alınmamış olduğu dosyanın tetkikinden anlaşıldığından mezkur nüshalarda çıkan karikatürlerden dolayı açılmış olan duruşmanın tatiline, mahkumiyette ekseriyetle ve duruşmanın tatilinde oy birliği ile 19.12.956 tarihinde temyizi kabil olmak üzere karar verilerek maznuna ve vekillerinin yüzüne karşı açık olarak anlatıldı.

Reis 55[?]6	*Hakim 5293*	*Muhalif*	*Katip*
Cemal Bilgin	*Salahattin Demirelli*	*Hakim 60007*	
		Fehmi Çağıl".	

[480] **A.g.e.**, s. 5-6.

[481] **A.g.e.**, s. 8-9; **Akis**, IX/154, (20 Nisan 1957) s. 8-9.

[482] Bunlardan ilki *"Köylü"* davası; ikincisi Adana CHP il kongresinde radyoda muhalefete söz hakkı verilmemesini eleştirdiği bir konuşmada, *"halkın devlete karşı olan itimadını sarsıcı mahiyette sözler sarf ettiği"* gerekçesiyle Adana'da açılan dava, sonuncusu ise Alaşehir'de Cumhurbaşkanına hakaretten dolayı açılmış olan davaydı: **a.g.e.**, s.25; **Siyasi Halk Gazetesi**, 30 Ocak 1957; Ratip Tahir, mahkumiyeti sırasında görüşülen bu davalardan beraat eder.

[483] Bkz. **Milliyet**, 12 Nisan 1957; **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1957; Ayrıca aynı hafta çıkan Akis dergisinin kapağı da bu konuya ayrılmıştır; **Akis**, IX/154 (20 Nisan 1957).

[484] **A.g.e.**, s. 58.

sahip çıkmaya çalışır[485]. İnönü cezaevinde kendisini ziyaret eder[486]. Karikatürcülerin ise tepki göstermekte yetersiz kaldıkları gözlenir. Semih Balcıoğlu'nun belirttiği gibi baskılar o kadar fazladır ki karikatürcüler yeni Basın Kanunu karşısında kendilerini bile kurtarmaktan acizdir[487]. Ayrıca o dönemde örgütlü hareket edebilecekleri *"Karikatürcüler Derneği"* gibi bir sivil toplum kuruluşundan da yoksundurlar. Yine de *Dolmuş* dergisinde çıkan İlhan Selçuk imzalı yazılarda olduğu gibi bireysel çabalarla, kamuoyunun ilgisi sıcak tutulmaya çalışılır[488].

Aslında mizahi açıdan yaklaşıldığında Burak'ın cezaevine girdikten sonra, dışarıdakinden daha *"rahat"* ettiği ileri sürülebilir. En azından mahkumlar ve cezaevi yönetimi tarafından saygıyla karşılanır. Rahat etmesi için gerekli tedbirler alınır. Hatta resim çizebilmesi için koğuşunda özel bir düzenek bile sağlanır. Bir süre sonra da cezaevinin revirine nakledilerek ayrıcalıklı bir muamele görür[489]. Ancak Burak bu süre içerisinde *"dışarıdan kaynaklanan"* çeşitli engellerle de karşılaşır. Sürmekte olan davaların duruşmalarına gitmesi, çeşitli usulsüzlüklerle engellenir. Cezaevindeyken kendisinin ve ailesinin geçimine katkı sağlamak amacıyla resimli hikayeler çizdiği *"Kumbara"* adlı derginin yayınına son verilir[490]. Yasal olarak bir engel bulunmamasına rağmen, milletvekili adayı olmak istediği 1957 seçimlerinde önü kesilir[491]. Cezaevine girişinin yıldönümünde ise CHP İstanbul Gençlik Kolu tarafından düzenlenen karikatür sergisi valilik tarafından yasaklanmış ve sergi açılışı polisler tarafından engellenmiştir[492].

Burak 485 gün süren cezasını tamamladıktan sonra olaylı bir şekilde cezaevinden çıkar. Olağan dışı bir şekilde –ki aslında o dönemde bu tip *"tedbirler"*e DP yönetimince sık

---

[485] CHP'nin, olayı kamuoyunun gündemine getirme yöntemi oldukça ilginçtir. Metin Toker'in verdiği bilgiye göre; parti meclisi toplantısında yapılan yoklama sırasında, Genel Sekreter Kasım Gülek, bilerek Ratip Tahir Burak'ın adını da okumuş, diğer üyeler bağırarak *"Hapiste!"* cevabını vermişlerdir; Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**,III (DP Yokuş Aşağı, 1954-1957), Bilgi yay., 3. baskı,[ş.y.], 1991, s. 241.

[486] **A.g.e.**, s. 105.

[487] Semih Balcıoğlu ile görüşme, 17 Mayıs 2003.

[488] Bkz. İlhan Selçuk, "Bir Yıldönümü", **Dolmuş**, V/ 119 (16 Nisan 1958); İlhan Selçuk, "Ratip Tahir", **Dolmuş**, V/ 131 (9 Temmuz 1958).

[489] Ratip Tahir Burak cezaevine girdikten sonra, hem kendi yaşadıklarına hem de toplumun kanayan yarası olarak gördüğü hapishane yaşamına ışık tutabilmek amacıyla günü gününe notlar tutmuş, 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra da cezaevi anılarını bir kitapta toplamıştır. Bu anı ve izlenimlerin renkli bir anlatımı için bkz. Ratip Tahir Burak, **"Hapishane Hatıraları"**, Güven yay., İstanbul, 1961.

[490] Kumbara İş Bankası'nın o dönemde çocuklara yönelik olarak çıkardığı bir dergidir. Burak bu derginin yayınına; aynı zamanda DP genel idare kurulu üyesi olan, İş Bankası Genel Müdürü Aziz Avunduk'un emriyle son verildiğini belirtir: **a.g.e.**, s. 67.

[491] Ratip Tahir Burak'ın aday olamaması üzerine CHP, eşini aday göstermiştir: **a.g.e.**, s. 107-108.

sık başvurulmaktadır- sabah saat beşte yatağından kaldırılarak arabaya bindirilir ve Anadolu yakasının tam ters yönünde, Avrupa yakasında, Zincirlikuyu Mezarlığı'nın önünde sivil polis memurları tarafından serbest bırakılır. Aslında alınan tüm bu tedbirler CHP'nin Üsküdar'da hazırladığı gösteriyi önlemek içindir. Ancak Burak serbest bırakıldıktan sonra tekrar Anadolu yakasına geçerek gösteriye katılır. Yapılan usulsüzlüğün cezası ise cezaevi müdürüne kesilir. Konunun CHP milletvekilleri tarafından Adalet Bakanı'na sorulması üzerine cezaevi müdürüne uyarı cezası verilir[493].

Cezaevinden çıkmış olan Burak, kaldığı yerden yoluna devam etmek niyetindedir[494]. Bu şansı da, o günlerde yeni bir mizah dergisi çıkarmayı planlayan Semih Balcıoğlu'nun yaptığı teklifle yakalar. Ancak dergide çizmek için tek bir şartı vardır: Balcıoğlu'nun daha önceden anlaşmış olduğu Kozma Togo'nun kadrodan çıkarılması. Çünkü Burak çeşitli gazete ve dergilerdeki karikatürleriyle kendisine hakaret eden Togo'yu defalarca mahkemeye vermeyi düşünmüş ancak her defasında da vazgeçmiştir. Fakat aynı dergide çalışmayı asla kabul edemez[495]. Sonuçta Togo'nun kadro dışı bırakılmasıyla[496] Burak, *Taş*'ın ilk sayısından itibaren Demokrat Parti'ye saldırmaya başlar ve daha sonra *Taş- Karikatür*'de de aynı çizgisini sürdürür[497]. İşin ilginç yanı; her ikisi de modern karikatür anlayışındaki bu dergiler Ratip Tahir Burak gibi eski kuşaktan bir karikatürcünün eserlerine fazlasıyla rağbet ederler. Bunda Burak'ın *"Çizgide Mizah"*a ayak uydurma çabası etkili görünse de, asıl etkenin dergilerin yayın politikasıyla Burak'ın muhalifliğinin çakışması olduğu anlaşılır. DP muhalifliği her iki kuşağı da aynı noktada buluşturmuş, böylece Burak genç kuşak arasında kendine yer bulabilmiştir.

Taş ve *Taş-Karikatür*'de DP'ye saldırmayı sürdüren Burak bir yandan da, hapse girişinin ardından kapanan gazetesini tekrar yayınlamak için girişimlerde bulunur. Ancak kağıt, devlet tekelindedir ve DP iktidarı istediğine, istediği kadar kağıt tahsisi yapmaktadır.

---

[492] **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1958.

[493] **A.g.e.**, s. 179-181; Gül Burak ile görüşme, 15 Ağustos 2003.

[494] **A.g.e.**, s. 141.

[495] **A.g.e.**, s. 180- 181; Semih Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 61- 62; Gül Pulhan, **a.g.m.**, s. 126; "Ratip Tahir Burak (1904-1977)", **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**, III, s. 1171.

[496] Semih Balcıoğlu, Ratip Tahir Burak'ın şartı karşısında Togo'ya nazik bir şekilde kadronun dolduğunu söyler. Togo ise durumun farkındadır. *"Haklısın... Herhalde Ratip'le görüştün. Ratip de haklı, ben biraz fazla ileri gitmiştim"* diyerek hatasını kabullenir: Semih Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 61-62.

[497] Bkz. **Ek: 232.**

Dokuz ay boyunca hiçbir çabası sonuç vermez. Geçinebilmek için çıkarmayı düşündüğü çocuk dergisi bile aynı engelle karşılaşır[498].

Taş- Karikatür'ün beklenmedik şekilde kapatılmasının ardından Burak'ın siyasi çalışmalara daha fazla ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Başı da son ana kadar, DP iktidarıyla beladadır. Hükümetin artık iyice kontrolü kaybettiği ihtilalin eşiğindeki günlerde 28-29 Nisan 1960 olaylarının tertipçilerinden biri olarak göz altına alınır. Evi aranarak bazı belgelere el konulur. Ailesi ve yakınları sorguya çekilir[499]. Kendisinden uzun süre haber alınamaz. Ailesinin kulağına sokak ortasında asılacağı haberleri gelir[500]. Ancak böyle bir durum gerçekleşmeden 27 Mayıs İhtilali yapılır ve roller değişir. DP yöneticileri tutuklanarak Yasıada'ya gönderilirler. Onlara karşı yıllarca çizgisiyle mücadele etmiş olan Ratip Tahir Burak ise ihtilalden sonra oluşturulan*"Kurucu Meclis"*in yolunu tutar. *"Kurucu Meclis"* üyeliğinin ardından bir dönem de milletvekilliği yapan Burak, böylece meclise giren ilk karikatürcü olur[501].

Ratip Tahir Burak 1960'tan sonra da gazetelerde yazmaya ve çizmeye devam eder[502]. Ancak karikatürleri eski gücünü yitirmiştir. Zira mesleğinin doruğunu yaşadığı 50'li yıllarda yeni bir karikatür anlayışı yeşermiş, Burak ise -her ne kadar yeni akıma ayak uydurmaya çalıştığı hatta bir ölçüde başarılı olduğu kabul edilse bile- *"eskimek"*ten kurtulamamıştır.

50'li yıllarda, kişilere ve gündelik siyasi gelişmelere bağlı klasik siyasi karikatür anlayışını sürdüren Burak, 10 yıl boyunca gözü kapalı bir başkaldırının, alaycı ve kavgacı bir tutumun temsilcisi olarak karikatürler çizer. Karikatürlerindeki asıl güç *"DP Karşıtlığı"*na dayanmaktadır. Yaptığı eleştiriler ise kaybedilmiş CHP iktidarını geri getirme çabasından öteye gidemez. Yarattığı "*koca göbekli, kalın enseli, dazlak kafalı, balta burunlu tip*" de DP'nin iktidardan düşmesiyle anlamını yitirir. Çizdiği karikatürler adeta *"günlük yumurta"*[503]

---

[498] Ratip Tahir Burak, **a.g.e.**, s. 49.

[499] **A.g.e.**, s. 49, 174.

[500] Gül Burak ile görüşme, 15 Ağustos 2003.

[501] Semih Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 61.

[502] "Ratip Tahir Burak (1904- 1977)", **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**, III, s. 1171; [İmzasız], "Mizah Ustaları- Ratip Tahir Burak", **Spagetti**, 15 Kasım 1992.

[503] *"Günlük Yumurta"* benzetmesi 1952 yılında Turhan Selçuk tarafından, kişilere ve gündelik siyasi gelişmelere bağlı siyasi karikatür anlayışını tanımlamak için kullanılmıştır. Bu sözler direkt olarak Ratip Tahir Burak'ın karikatürleri için söylenmiş olmasa bile, Burak'ın eserleri için de geçerlidir: Turhan Selçuk, "Karikatür Nedir?", **Yeni İstanbul**, 9 Kasım 1952.

gibidir. Bir çoğu günün koşullarına göre popüler olmasına rağmen koşullar değiştikten sonra anlamsız hale gelir.

1960'tan sonra iktidardaki bir partinin milletvekili olarak *"muhalif"* özelliğini de tamamen yitiren Burak, sanat hayatında büyük bir düşüş yaşar. 1977 yılındaki ölümüne kadar geçen sürede ise basında kendine yer bulmakta oldukça zorlanır[504].

B-TURHAN SELÇUK

1922 yılında Milas'ta (Muğla) doğan Turhan Selçuk, babasının subay olması sebebiyle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde, Türkiye'nin çeşitli kentlerinde öğrenim görmüş, 1938 yılında Adana Erkek Lisesi'nden mezun olduktan bir süre sonra da İstanbul'a giderek Diş Hekimliği Fakültesi'ne girmiştir. İlk karikatürleri henüz çocuk denebilecek yaşlarda *Türk Sözü* (Adana), *Kırmızı Beyaz* (İstanbul), *Şut* (İstanbul) dergilerinde yayınlanmış olsa da sanatçının asıl karikatür yaşamı İstanbul'a geldikten sonra başlar. 1943'ten itibaren *Şaka, Akbaba* ve *Aydede* dergilerinde karikatürler çizer. 1948'de *Tasvir* gazetesinde ressam ve karikatürcü olarak çalışmaya başlar. Aynı süreçte diş hekimliği öğrenimini yarıda bırakarak, kendini tamamen karikatüre verir[505].

Sanat yaşamının başında, pek çok genç karikatürcü gibi Turhan Selçuk da Cemal Nadir ve Ramiz Gökçe etkisinde kalır. Fakat örnek aldığı asıl karikatürcü Şadi Dinçağ'dır. Dinççağ'ın mühendislikten gelme ince, işlek grafiği Selçuk'u derinden etkilemiş ve sanatçı ilk yıllarında, Dinççağ'ın ustalığına ulaşmayı amaç edinmiştir[506]. Yine de bu yıllarda çizdiği karikatürleri, Ratip Tahir Burak ya da Necmi Rıza Ayça'nın çizdiği karikatürlerden ayırt etmek oldukça zordur.

1949-53 arası dönemde ise Turhan Selçuk'un karikatür anlayışındaki farklılık ortaya çıkmaya başlar. Bu yıllarda Osmanlı döneminden beri gelen klasik karikatür anlayışına karşı,

---

[504] Semih Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 62.

[505] Turhan Selçuk, **Grafik Mizah**, İris yay., 1. baskı, İstanbul, 1998, s. 373; Semih Balcıoğlu, **Cumhuriyet'in 75 yılında Türk Karikatürü**, İş Bankası Kültür yay., [ş.y.], [t.y], s. 74; Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül yay., 1 baskı, İzmir, 1999, 116.

[506] Tan Oral, "Turhan Selçuk'la Kırk Yılda Bir Yapılan Söyleşi", **Milliyet Sanat**, Sayı: 47 [Yeni Dizi], s. 32. (Bu makalenin daha sonraki basımı için bkz: Turhan Selçuk, **a.g.e.**, s. 221-232).

dünyada Saul Stainberg'in öncülüğünde gelişmeye başlayan modern karikatür anlayışına, yani *"çizgide mizah"*a yönelir. Kuramsal anlamda batı karikatürünü anlamaya çalışmaktadır[507]. Bu konuda özellikle, annesi Hikmet Selçuk'un yabancı kaynaklardan yaptığı çevirilerin büyük faydasını görür[508]. Aynı yıllarda, yüksek bir ücretle çalışmaya başladığı *Yeni İstanbul* gazetesinde de bir yandan karikatür çizerken, diğer yandan edindiği bilgileri kamuoyuyla paylaşır[509]. Bu amaçla kaleme aldığı yazılarında karikatürün tarihi gelişimini açıklayarak 1950'li yılların başlarındaki Türk karikatürüne eleştirisel bir gözle bakar. Modern karikatür anlayışını ifade eden *"humour graphique"* terimini kullanır[510]. Aslında kuramsal olarak hem kendisinin hem de, *"50 Kuşağı"*nın karikatür anlayışını şekillendirmektedir.

Selçuk'a göre Osmanlı döneminden beri süre gelen klasik karikatür anlayışı top yekün değişmelidir. Artık konular çizgiyle ifade edilmeli, fikirler mizahi olsa bile güldürmek tek amaç olmamalıdır[511]. Yeni anlayış içerisinde siyasi karikatürün oturması gereken rotayı da oldukça net özetler. *"Karikatür Nedir?"* başlıklı makalesinde bu konuda şöyle demektedir:

"Siyasî hadiseler gelip geçici gibi görünür ve biz karikatürcülerde, siyasi karikatürlerin ömrünün az olduğu kanaati vardır: Gazetede basılır, yirmi dört saat yaşayan bir çeşit kelebekler gibi ertesi sabah ölür. Bu yanlış bir kanaattir. Mademki bugün siyasî hadiselerden kanunlar çıkarmak isteyen bir siyaset ilmi var ve mademki siyaset ne kadar değişik görünürse görünsün birbirine benziyen hadiselerin periodik bir şekilde devamıdır; pekala zamana mukavemet edebilecek karikatürler yapmak mümkündür. Fakat karikatür [ün] kuvvetini bu tarzda[,] siyaseti gülünç etmek daha doğrusu [kişinin] fizikî kusurlarını ele alarak terzil [rezil] etmeğe çalışmak tarzında anlarsak iptidaî manasile karikatür ve muhalefet yapmış oluruz. Böyle karikatür yapan sanatkarın günlük yumurta satan dükkancıdan farkı yoktur"[512].

Daha sonraki yıllarda *"50 Kuşağı"*nın çizgilerine hakim olacak bu bakış açısı, Osmanlı'dan beri süre gelen siyasi karikatür anlayışında adeta bir devrimdir. Kurumlardan

---

[507] **A.g.e.**, s. 374.

[508] Selçuk'un yararlandığı eserler arasında Henri Avelot'un *"La Caricatura et Le Dessin Humoristique"*, Louis Morin'in *"Le Dessin Humoristique"* adlı kitapları yer almaktadır: **a.g.e.**, s. 374.

[509] **A.g.e.**, s. 374.

[510] Bkz. Turhan Selçuk, "Karikatüre Dair", **Yeni İstanbul**, 22 Eylül 1950; Turhan Selçuk, "Karikatür Nedir?", **Yeni İstanbul**, 9 Kasım 1952.

[511] **A.g.m.**

[512] **A.g.m.**

çok kişilere bağlı Türk siyasal yaşamında Selçuk, evrensel ve kalıcı çizgilerle olgulara yönelmeyi önermektedir.

Görüldüğü gibi Turhan Selçuk, sanatın tembellikle yapılamayacağı ayrımına çok erken yaşlarda varmıştır[513]. Zira *Yeni İstanbul* gazetesinde yazdıkları ve çizdikleri ona yeterli görünmez. Düşündüklerini uygulama konusunda bir mizah dergisinin de yararlı olabileceğine inanmaktadır. 1952'de kardeşi İlhan Selçuk'la birlikte, *41 Buçuk*'u çıkararak çizgide mizah akımına katılan genç karikatürcüleri bir araya toplamayı başarırlar[514].

Yeni İstanbul ve *41 Buçuk*'ta yayınlanan karikatürleri incelendiğinde, Turhan Selçuk'un tam bir geçiş aşamasında olduğu anlaşılır. Çizgisi henüz oturmamıştır. Kimi zaman gündelik hayatın sınırlarını zorlasa bile karikatürleri hala klasik anlayışın izlerini taşır. Fakat bunlar aynı zamanda 50'lerin ikinci yarısından itibaren netleşen Turhan Selçuk çizgisinin ilk habercileridir[515].

1954 yılına gelindiğinde Turhan Selçuk, düşündüklerini uygulama konusunda oldukça yol kat etmiştir. Aynı yıl ilk karikatür albümünü yayınlar. Albümde, daha önce yayınlanmış olan siyasi karikatürleri, *"Politika"* başlığı altında ayrı bir bölümde sergilenmektedir[516]. Sadece bu albüm incelendiğinde bile Selçuk'un, Atatürkçülüğün yok edilmesi konusundaki hassasiyeti açıkça görülür[517]. Albümde yer alan karikatürler aynı zamanda, sanatçının hem *"Çizgide Mizah"* konusundaki gelişimini ve hem de kişiler üstü muhalefet anlayışını ortaya koyar[518].

1954 sonunda Turhan Selçuk *Milliyet*'e geçer. Yıllardır sürdürdüğü çalışmaların olgun meyvelerini ise 50'lerin ikinci yarısından itibaren vermeye başlar. Bu yıllarda sanki bambaşka Turhan Selçuk karşımızdadır. Birçok yayın kuruluşunda birden çalışır. *Milliyet* gazetesinde günlük, aktüel ağırlıklı *Akis* dergisinde de haftalık karikatürler çizer. Ancak çalışmalarının asıl köşe taşlarını hiç kuşkusuz 1956- 59 arasında, yayınlanmasında bizzat etkin olduğu mizah dergileri oluşturur. *Dolmuş*, *Karikatür* ve *Taş-Karikatür*'ü kardeşi İlhan

---

[513] Semih Balcıoğlu, **"Memleketimden Karikatürcü Manzaraları"**, s. 273- 274.

[514] Turhan Selçuk, "Dolmuş Üzerine" , **Grafik Mizah**, İris yay., 1.baskı, İstanbul, 1998, s. 56.

[515] Bkz. **Ek: 233- 234.**

[516] Bkz. Turhan Selçuk, **Karikatür Albümü**, Yeditepe yay., İstanbul, 1954.

[517] Bkz. **Ek: 235.**

[518] Bkz. **Ek: 236.**

Selçuk ve arkadaşlarıyla ortak olarak çıkarırlar. Günümüze kadar yaşamaya devam eden, çizgi roman kahramanı *Abdülcanbaz* da işte bu yıllarda, 1957'de *Milliyet* sütunlarında, doğar.

Bölümün bir önceki başlığında incelenen Ratip Tahir Burak'ın aksine, Turhan Selçuk'un karikatürleri sadece siyasi konularla sınırlı kalmaz. Selçuk, evreni bir bütün olarak değerlendirmektedir ve karikatürlerinin konusu *"insan"*dır. Siyaset ise ancak *"insan"*ın dünyasındaki ağırlığıyla karikatürlerine yansır. Dolayısıyla *"insan"*ı ilgilendiren her şeyle olduğu gibi siyasetle de yakından ilgilidir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Turhan Selçuk'un bu dönemde çizdiği siyasi karikatürleri iki gruba faydalı olabilir.

Birinci grupta yer alan karikatürleri, *"evrensel ve kalıcı"* olarak tanımlamak doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira işlenen konular güncel değildir ve Selçuk siyasetin genel kurallarına yönelmektedir. Bu karikatürlerde okuyucu yavaş yavaş etkilenir. Desenler ise adeta ölümsüzdür[519]. Çıkış noktası, çizildiği zaman ve mekanın özelliklerinden kaynaklansa da, aynı karikatürler daha sonraki yıllarda yeni okuyucuların dünyasına da hitap edebilirler. Öte yandan bu eserlerin hitap ettiği kitle sadece Türkiye ile sınırlı kalmaz. Dünyanın herhangi bir ülkesinde yayınlasalar bile aynı etkiyi yaratmaları mümkün görünmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Turhan Selçuk'un *"yerelden evrensele"* ulaşmaktaki başarısı oldukça çarpıcıdır.

Bu grupta yer alan karikatürler içerisinde *"Politikacının Maceraları"* serisi önemli yer tutar. Turhan Selçuk, 50'li yıllardaki politikacı tipinin karikatüre yansıtılmasında hiç kuşkusuz en ön safta yer alır. Gittiği her yere *"Politikacının Maceraları"*nı da peşinden sürükler[520]. 1959'da yayınladığı karikatür albümünde ise, bir bölümü sadece bu politikacı tipine ayırmıştır[521]. Albümün toplam üç bölümden oluştuğu düşünülürse Turhan Selçuk'un *"Politikacı'nın Maceraları"*na verdiği önem daha net anlaşılır. 3. bölümün ilk sayfasında Montandré'den yapılan alıntı ise Selçuk'un anlatmak istediklerini oldukça net biçimde özetlemektedir: *"Bir takım adamlar, omuzlarımızda taşıdığımız için büyüktürler"*[522].

Selçuk'un siyasi karikatürlerinin ikinci grubunu ise *"yerel ve güncel"* olarak nitelendirilebilecek eserler oluşturur. Bu tarz karikatürlerin; o günün okuyucusu üzerinde

---

[519] **Bkz. Ek: 237- 240.**

[520] **Bkz. Ek: 241.**

[521] Bkz. Turhan Selçuk, **140 Karikatür**, Milliyet yay., [1959].

[522] **Bkz. Ek: 242.**

"daha vurucu" bir etki bıraktıkları kabul edilse bile, ömürlerinin birer kelebek kadar kısa olduğunu söylemek neredeyse imkansızdır. Günceldir. Çünkü; hitap ettiği kitle her şeyden önce o günün okuyucusudur ve ele alınan konu Türkiye'nin o yıllarda gündemini meşgul konular arasından seçilmiştir. Çoğu kez ülke siyasetini şekillendiren kişilere/sembollere - özellikle de iktidar temsilcilerine- yer verildiği için karikatürlere o gün bakan bir kişi kendi algıladığı dünyanın sorunlarını, umutlarını, çelişkilerini, hayal kırıklıklarını görebilir. Karşısındaki ya tanıdığı, bildiği bir isim/sembol ya da *"sokaktaki adam"*dır. Kalıcıdır. Çünkü; bu karikatürlere yıllar sonra bakan bir kişi, dönemin siyasi gelişmelerini bilmese bile, verilmek istenen mesajı alabilir. Zira, Selçuk çoğu kez yalnız DP dönemine değil, Türk siyasal yaşamının sancılarına da ışık tutmaktadır.

Turhan Selçuk da Ratip Tahir Burak gibi başından beri *"muhalif"* bir karikatürcüdür. Ancak bu muhalefet kişilere ya da bir partiye yönelik bir muhalefet değildir. Selçuk, partiler arasında taraf olmak gibi gündelik siyasi kaygılar taşımaz. İktidarda kim varsa gördüğü hataları eleştirmeye hazırdır. Bunun doğal bir sonucu olarak da 50'li yıllardaki eleştirileri DP iktidarına yönelir. Ancak sırf muhalefet olsun diye de muhalefet yapmaz. Eleştirileri; DP'nin otoriter baskılarına, Atatürkçülükten verilen tavizlere ve ekonomi politikasının iflasına koşut olarak sertleşir.

1957 sonlarına kadar, DP ileri gelenleri –özellikle de Adnan Menderes- Turhan Selçuk'un *"yerel ve güncel"* karikatürlerinde sık sık boy gösterirler[523]. Fakat tahmin edilebileceği gibi bu karikatürler de iktidarın keyfini kaçırmakta fazla gecikmemiş, daha 1952'den itibaren pek çok yasal engelle karşılaşmaya başlamıştır. Selçuk'un çizdiği karikatürler sebebiyle, dergiler toplatılır[524]. Sanatçı hakkında soruşturmalar ve davalar açılır[525]. Tüm bunlar bir sonuç getirmeyince de savcı Hicabi Dinç tarafından yasadışı önlemlere başvurulur. Çünkü, Dinç *"Beyefendi"*nin karikatürlerini çizdirmemekte kararlıdır[526].

Ne var ki, baskılar Turhan Selçuk'un muhalefetini artırmaktan başka bir sonuç doğurmaz. Ayrıca muhalefet yapmak için, *"Beyefendi"*nin karikatürlerine de bağımlı değildir.

---

[523] Bkz. **Ek: 243.**

[524] **41 Buçuk**, I/9 (1 Kasım 1952); İlhan Selçuk, "Dünyanın En Pahalı Karikatüristi", **Dolmuş**, IV/ 99 (27 Kasım 1957).

[525] **Dolmuş**, I/18 (3 Mayıs 1956); **Dolmuş**, II/50 (12 Aralık 1956).

[526] Turhan Selçuk, **a.g.m.**, s. 60; Çetin Yetkin, "Anayasayı Çiğneme Pahasına Baskı- Turhan Selçuk", **Siyasal İktidar Sanata Karşı**, Bilgi yay., 1. baskı, Ankara, 1970, s. 267.

1958'den itibaren çizdiği *"Beyefendi"*siz karikatürlerle de bu işi ne kadar ustalıkla yapabileceğini kanıtlar. Hala ülkedeki siyasi manzarayı, umutları, çelişkileri; DP'nin antidemokratik baskılarını, siyasi hayattaki yalnızlığını, ekonomik sıkıntıları, gözünü kırpmadan karikatürlerine yansıtmaya devam etmektedir[527]. Ve tabi bu karikatürleri kanunların dar kalıplarıyla sınırlandırmak neredeyse olanaksızdır. Buna karşılık Selçuk'un yapıtları bir kez daha kanun dışı engellemeyle karşılaşır. Ancak bu kez müdahale daha tepeden gelmektedir. Başbakan Menderes'in bir telefonuyla, Milliyet'te yayınlanan *"kuyruk karikatürleri"* hemen yayından kaldırılır[528].

Demokrat Parti iktidarının sonlarına doğru tüm karikatürcüler gibi Turhan Selçuk da günün siyasi kaygılarıyla hareket eder hale gelmiştir. *"Muhalif"*liği artık *"DP karşıtlığı"* boyutundadır. Ancak onu bu duruma getiren bir karikatürüne de yansıdığı gibi, aslında DP iktidarının ta kendisidir[529]. Ortağı olduğu *Taş-Karikatür,* net olarak CHP'yi tutar. Fakat bu fazla uzun sürmez. Yapılan *"ihbar"* üzerine Selçuk ve ortağı Semih Balcıoğlu 1959 yazında askere alınırlar. Bu aynı zamanda *Taş- Karikatür*'ün de sonu demektir[530].

Artık Turhan Selçuk askerdir ve politika uğraşması *"yasak"*tır. Buna rağmen Ulus'un genel yayın yönetmeni Bülent Ecevit'ten gelen bir teklifle, tekrar DP karşıtı cephede yerini alır. DP iktidarının son aylarına girerken Selçuk resmen olmasa bile fiilen CHP'lidir. Partinin yayın organı Ulus'ta haftada bir yayınlanan mizah sayfası *"Ciddiyet"*te takma isimlerle yazılar yazar[531]. Aynı sayfanın karikatürlerini ise eski ortağı ve yakın arkadaşı Semih Balcıoğlu çizmektedir[532].

Turhan Selçuk, 27 Mayıs ihtilalini askerde karşılar. Yıllar sonra söylediğine göre de bu ihtilali yürekten desteklemiştir[533]. Anlaşılan o ki, iki farklı karikatür anlayışını temsil eden Ratip Tahir Burak ve Turhan Selçuk, on yıllık DP iktidarı sonunda aynı noktada buluşmuşlardır. Tabi bu büyük oranda DP iktidarının *"başarısıdır"*.

---

[527] Bkz. **Ek: 244- 247.**

[528] Turgut Çeviker, "Turhan Selçuk Karikatür Açışından Başbakanları Değerlendirdi", **Cumhuriyet,** 27 Mayıs 1989.

[529]Bkz. **Ek: 248.**

[530] Semih Balcıoğlu, **Önce Çizdim Sonra Yazdım,** s. 131- 132.

[531] Semih Balcıoğlu, **a.g.e.,** s. 134.

[532] Tabi Balcıoğlu'da o sıralarda askerdir ve bu yüzden karikatürlerinde *"O. Ali"* imzasını kullanır: Semih Balcıoğlu ile görüşme, 17 Mayıs 2003.

[533] Turgut Çeviker, "Turhan Selçuk Karikatür Açışından Başbakanları Değerlendirdi", **Cumhuriyet,** 27 Mayıs 1989.

Selçuk, 50'li yılları dev bir sanatçı olarak tamamlar. Gerek çizgisi gerekse de mizah anlayışıyla *"50 Kuşağı"*na önemli katkılar sunmuş, bu kuşağın önde gelen isimlerinden biri olmayı başarmıştır. Aynı yıllarda ünü ülke sınırlarını çoktan aşmış, pek çok ulusal ve uluslar arası platformda karikatürleri sergilenmiş, bir çok da ödül almıştır[534]. Eserleri yalnızca Türkiye'de basılmakla kalmaz. Avrupa'nın önemli mizah dergilerinden İtalyan *Il Travaso* dergisi de her hafta Turhan Selçuk'un karikatürlerine yer ayırmaktadır[535].

1960'tan sonra Ratip Tahir Burak'ın aksine Turhan Selçuk'un sanat hayatındaki yükseliş devam eder. Tabi bu durumdaki asıl etken sanat anlayışları arasındaki farklılıktır. 50'li yıllarda Ratip Tahir'in tipik bir *"Tek Parti Karikatürcüsü"*[536] gibi davranmasına karşılık Selçuk, gençliğinin ve sanat anlayışının vermiş olduğu avantajla, çok partili hayata uyum sağlayabilmiş ve böylece iktidardaki partiler değişse bile karikatürleri gücünü kaybetmemiştir[537].

---

[534] Selçuk 1955'te Gazeteciler Cemiyeti"nin düzenlediği *"Gazetecilik Basarı Armağanı Yarışması"*nda *"Birincilik Ödülü"*ne değer görülmüştür. Bir yıl sonra katıldığı Uluslararası Bordighera Altın Palmiye Karikatür Festivali'nde (İtalya) ise *"İkincilik Ödülü"*nü ve Aero Club'un koyduğu *"Gümüş Kupa"* yı kazanmış olan sanatçının yapıtları bu yarışmanın sergisinde gösterime sunulmuştur. Selçuk'un eserleri 1958 yılında ise iki ayrı uluslararası platformda ses getirir. 4 karikatürü, Avrupa Humoristler Birliği'nin hazırlamış olduğu ve 1957'nin seçme karikatürlerinin yer aldığı *"Caroons"* adlı albüme girer. Sanatçı aynı yıl ayrıca Londra'da düzenlenen *"Siyasi Karikatür Sergisi"*ne de katılır: Turhan Selçuk, **Grafik Mizah**, s. 375; **Dolmuş**, II/33 (16 Ağustos 1956); **Karikatür**, I/4 (5 Kasım 1958).

[535] **Karikatür**, I/4 (5 Kasım 1958).

[536] Buradaki "Tek Parti Karikatürcüsü" nitelemesi, tek parti yönetimini savunan karikatürcü anlamında kullanılmamıştır. Anlatılmak istenen; ait olduğu gruba kayıtsız şartsız bağlı olan ve karşıt gördüğü gruba gözü kapalı biçimde saldıran bir karikatürcü tipidir.

[537] Turhan Selçuk'un sanatçı kişiliği ve sanat hayatıyla ilgili daha geniş çaplı değerlendirmeler için bkz. **Gül Diken**, Sayı: 5 (Güz 1994) [Turhan Selçuk Özel Sayısı].

SONUÇ

27 yıllık bir tek parti iktidarının ardından yaşanan 50'li yıllar, Türkiye'de pek çok köklü değişime sahne olmuştur. Bu değişimlerden en keskin olanı ise, hiç kuşkusuz siyasi alanda gerçekleşmiş, bu da sosyal ve ekonomik hayattaki yeni değişimleri tetiklemiştir.

50'li yılların tam da başında gerçekleşen iktidar değişikliği ile; tek parti otoriterliğine karşı demokrasi ve ekonomik liberalizm vaadleriyle yola çıkan Demokrat Parti başa gelmiş ve yepyeni bir sayfa açılmıştır. İlk günlerin coşkulu havasında yeni iktidar sahiplerinden beklenen; ülkede demokrasiyi hakim kılmaları ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeleridir. Zaten demokratlara göre de, artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Zira, kendileri halkın iradesiyle başa gelen ilk partidir!

Siyasal alanda bu keskin dönüşümün gerçekleştiği aynı yıl, Türk karikatür sanatı da kendi içinde büyük bir *"devrim"* yaşamaktadır. Çünkü bu tarihten sonra, Osmanlı'dan beri süre gelen klasik mizah anlayışı, yerini yavaş yavaş modern mizah anlayışına bırakmaya başlamış; bu yeni anlayışın bayraktarlığını da henüz 20'li yaşlardaki genç karikatürcüler üstlenmiştir. Daha sonraki yıllarda *"50 Kuşağı"* olarak adlandırılan bu gençler, eski anlayışın aksine *"muhalefet"* yapmaya baştan hazırdır. Ancak bu muhalif anlayış da eskisinden farklı olacaktır. Eski kuşak karikatürcü ve yayıncıların sürdürdüğü, günlük olaylara ve kişilere bağımlı, karşıdakine körü körüne vuran siyasi karikatür yerine, *"50 Kuşağı"* kalıcı ve evrensel siyasi karikatürlerle modern bir muhalefet yapmayı savunur.

Ne var ki, Demokrat Parti iktidarının ilk dönemine, klasik siyasi karikatür anlayışı hakim olur. Zira *"50 Kuşağı"* henüz eski alışkanlıklarını kırabilmiş ve istediği çizgiyi tam olarak yakalayabilmiş değildir. Klasik anlayıştaki; *Mizah, Kahkaha, Karakedi* ve *Akbaba* dergileri ise, tek parti döneminden kurtulmanın coşkusunu etkili biçimde yansıtırlar. Karikatürlerdeki eleştirilerin büyük kısmı da iktidardaki Demokrat Parti yerine, artık muhalefete düşmüş CHP'ye yöneliktir. DP'nin kamuoyundaki desteğini arkasına alan bu dergilerden de özellikle *Karakedi* büyük bir tiraj patlaması yapar ve satışı 50.000 sınırına dayanır. Ancak bu durum fazla uzun sürmez. Düşene vurmanın burukluğu ve iktidara

yönelik sığ eleştiriler kısa süre sonra bu dergilere olan talebi azaltmış, *Akbaba* hariç hepsi birer birer kapanıp gitmiştir.

Aslında, DP'nin ilk dönemdeki olumlu imajı karşısında eleştirilecek pek fazla şey de yoktur. DP basın ilişkileri henüz iyidir ve ekonomide müthiş bir patlama yaşanmıştır. Bunun yanında karikatürcüler demokrat bir iktidarın başta olmasının verdiği güven ve sevinçle karikatür çizebilmektedir. Artık iktidara muhalif gözle bakabilecekleri sanısına kapılan karikatürcülerin eleştirileri ise; günlük icraatların tezatlığı, DP'nin demokratik adımları ağırdan alması, demokrasiyle birlikte yükselişe geçen irtica konularında düğümlenir. Bu dönemin en sert eleştirileri ise daha ilk andan itibaren Ratip Tahir Burak'tan gelmeye başlamıştır. Klasik anlayıştaki Burak, CHP'li kimliği ile çizdiği karikatürlerle DP iktidarını adeta yerden yere vurur.

1954 seçimleri sonrasında, ekonominin dizginlerini elinden kaçıran Demokrat Parti, demokratik söylemlerini bir kenara bırakarak otoriterleşmeye başlar. Aslında 1950'de geldiği sanılan demokrasinin, henüz uzaklarda olduğu daha ilk dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. 1954- 57 döneminde de ilk yıllarda belirtileri görülen otoriterlik eğilimi iyice netleşir. Hükümet, kendini eleştirenleri baskıyla susturma yolunu seçer. Başta muhalefet partileri olmak üzere yargı, üniversite ve basın, antidemokratik yasa ve uygulamalarla kontrol altına alınmaya çalışılır. Demokrat iktidar halkın iradesinden aldığı gücü, muhalefeti susturmak için kullanmaktadır.

Bu süreçte karikatürcüler de gelişmelere kayıtsız kalmaz. Karikatürü *"muhalif"* bir sanat olarak gören *"50 Kuşağı"*nın etkinliğini artırmasına paralel olarak, ekonominin kötüye gidişi ve antidemokratik yasalar sert biçimde eleştirilir. Klasik karikatürcülerden Kozma Togo ve Ratip Tahir Burak arasında ise adeta bir *"çizgili propaganda savaşı"* yaşanmaktadır. Togo'nun *Köylü Gazetesi*'ndeki karikatürlerine karşılık, Burak *Ulus* ve *Siyasi Halk Gazetesi*'nde DP iktidarına amansızca saldırmaktadır.

Hükümeti eleştiren karikatürcülerin ise baskılardan nasibini alması fazla uzun sürmez. Basını susturmaya yönelik baskılara koşut olarak karikatürcüler de pek çok engelle karşılaşır. Dergiler ve karikatür albümleri toplatılır. Soruşturmalar ve davalar açılır. Ratip Tahir Burak ve Halim Büyükbulut da çizdikleri karikatürler sebebiyle cezaevinin yolunu tutarlar. DP ileri gelenlerinin karikatürlerini çizmek ise gayriresmi olarak *"suç"*tur.

Fakat iktidarın her türlü muhalefete yönelik takındığı otoriter tutum, eleştirileri azaltmak yerine daha da artırır. Ekonomi ise günden güne batağa saplanmaktadır. Bunun

sonucu olarak Demokrat Parti 1957 seçimlerinde ilk kez oy kaybeder. 1957-60 arası yıllar ise daha karanlık bir dönemdir. İktidarı kaybetme korkusuna kapılan DP, her türlü muhalefeti yok ederek *"demokrasiye paydos"* demeye hazırlanmakta, dini değerlere sarılarak iktidarını sürdürmeye çalışmaktadır. Muhalefetin adım atması neredeyse imkansızdır. Basına yönelik baskılar da son haddine varmıştır.

Ancak bu karanlık dönem aynı zamanda iktidara yönelik en sert siyasi karikatürlerin çizildiği yıllar olur. Zira çağdaş bir muhalif kimliğe bürünmüş olan karikatürcüler antidemokratik kanunları delip geçmektedir. Bunun yanında yolları *"ister istemez"* alternatif bir parti olarak sahnede bulunan CHP ile kesişir. DP iktidarının son yıllarında çoğu karikatürcü resmen olmasa bile fiilen CHP'nin yanındadır ve bunun en somut örneği *Taş* ve *Taş-Karikatür* dergilerinde görülür. Bu dergiler, karikatürlerde ilk kez CHP'yi alternatif olarak sunarak DP iktidarına karşı amansız bir muhalefet yürütürler. Ne var ki bu muhalif tavır, dergilerin büyük bir tiraj patlamasına sebep olmaz. Zira halkın büyük bir kısmı, DP'nin radyo ve *"besleme basın"* yoluyla yaptığı propagandaların etkisi altındadır.

DP iktidarının sonu olan 27 Mayıs İhtilali'ni ise karikatürcülerin büyük çoğunluğu yürekten destekler. Hatta 1952'de Menderes'in örtülü ödenekten verdiği destekle kurulan ve daima iktidarla arasını iyi tutmaya özen gösteren *Akbaba* bile bu sevince ortak görünür. Karikatürcülerin büyük çoğunluğunda bir kez daha demokrasinin geldiği inancı hakim olur. Ancak yine yanıldıklarını anlamaları da uzun sürmez. Daha ihtilalin coşkusu tazeyken, bu kez de askerler *Tef* dergisini bir kapak karikatürü sebebiyle uyarır[538].

10 yıllık Demokrat Parti iktidarı dönemi genel olarak değerlendirildiğinde ise karikatüre yapılan baskıyı, tüm basına karşı yürütülen olumsuz tutumdan ayırmak mümkün değildir. Bunun yanında aynı yaklaşımı Türk siyasal yaşamının bir geleneği olarak görmek de doğru olacaktır. Zira karikatür sanatı, Türkiye'ye daha ilk adım attığı anda iktidar tarafından hoş karşılanmamış, Osmanlı'dan 1950 yılına kadar geçen sürede daima baskılarla karşılaşmıştır. Aslında bu baskı sadece karikatürün kendisine yönelik değildir. Eleştiriye kapalı tüm iktidarlar, temel hak ve özgürlükleri kısıtlamaya yönelik eylemlerinde daima karikatürü karşılarında bulmuşlar, otoriter tavırlarının bir sonucu olarak da tüm muhalefete olduğu gibi karikatüre de baskı yapmışlardır. Bu Demokrat Parti iktidarından önce de sonra da böyle olmuştur. Her ne kadar eskinin devamı olmadıklarını söyleseler bile

---

[538] **B.C.A.**, Dosya: E2, Fon: 30..1.0.0, Yer: 55.341..6.

demokratlar da bu zinciri kıramamışlar, aynen II. Meşrutiyet devrinde olduğu gibi karikatüre dolaylı da olsa getirdikleri özgürlüğü kendi elleriyle boğmaya kalkmışlardır.

Bu zaman dilimi içerisinde karikatürcülerin, tek parti döneminin aksine, müthiş bir muhalif kimliğe bürünmüş olmaları ise dikkat çekicidir. Tabi bu durumda yeni bir kuşağın etkin olmasının yanı sıra genç çizerlerin benimsedikleri karikatür anlayışının ve dönemin siyasi koşullarının önemi de büyüktür. Zira ülke teorik olarak demokratiktir. Demokratik bir rejimde ise iktidarı eleştirmek, siyasal bir haktır. Doğal olarak da bu eleştiriler DP'nin antidemokratik uygulamaları ve ilerici özelliğini yitirmesi karşısında artar.

Son olarak Demokrat Parti iktidarı dönemindeki siyasi karikatürlerin birer iletişim aracı olarak gücüne değinmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında ise, yalnız dönem içerisinde çizilenlerin değil, genel olarak siyasi karikatürün okuyucuyu *"ikna"* etmekte tek başına büyük bir etki yaratmadığı anlaşılır. Ancak bu durum sadece karikatür için değil tüm iletişim etkinlikleri için söz konusudur. Nasıl bir başyazı, bir televizyon programı yada bir film; insanların ideolojik yapılarını, inançlarını ve kanılarını bir anda değiştiremiyorsa, aynı şey karikatür için de geçerlidir. Fakat karikatür bir haber verme aracı olarak, insanın içinde yaşadığı dünya hakkında yepyeni bağlantılar kurmasını ve yepyeni ilişkilerin varlığını kavramasını sağlayarak tüm iletişim etkinliklerinin etkili bir parçası da olabilir[539]. Bu sebeple 50'li yıllarda çizilen siyasi karikatürleri kendi başına değil tüm iletişim etkinliklerinin özellikle de basının bir parçası olarak görmek ve öyle değerlendirmek gerekir. 50'li yılların ikinci yarısından sonra DP iktidarına yönelen eleştiri bombardımanı içerisinde siyasi karikatürlerin görsel ağırlığı ise su götürmez bir gerçektir.

---

[539] Haluk Şahin, "Siyasal Karikatür", **Hürriyet Gösteri**, Sayı: 34 (Eylül 1983), s. 82.

KAYNAKÇA

I- ARŞİVLER

A- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (Ankara)

Dosya: 85112, **Fon:** 30..10.0.0 , **Yer:** 83.550..10. / Akbaba mizah gazetesi sahibi Yusuf Ziya Bey'in isteği üzerine gazetesine yardım edildiği.

Dosya: S2, **Fon:** 30..1.0.0 , **Yer:** 131.848..3. / Yusuf Ziya Ortaç'ın Hirfanlı Barajı'nın yapımı ile ilgili olarak Adnan Menderes'e yazdığı mektup ve Günaydın [Yeni Sabah] Gazetesi'nde çıkan yazısı.

Dosya: A7, **Fon:** 30..1.0.0 , **Yer:** 19.108..31. / Akbaba dergisinden Yusuf Ziya Ortaç'ın Başbakan A. Menderes'e gönderdiği mektuplar.

Dosya: S2, **Fon:** 30..1.0.0 , **Yer:** 131.850..3. / Yusuf Ziya Ortaç'ın Başbakan'a yazdığı mektuplar.

Dosya: S2, **Fon:** 30..1.0.0 , **Yer:** 131.851..5. / Yusuf Ziya Bey'in tedavi giderlerinin ödenmesiyle ilgili isteği.

Dosya: E2, **Fon:** 30..1.0.0, **Yer:** 55.341..6. / Haftalık siyasi mizah gazetesi Tef'in ayırıcı manalar taşıyan karikatürler koymamaları için telkin edilmeleri.

II- RESMİ YAYINLAR

A- T. C. Resmi Gazete

Neşir yoliyle veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkındaki 6334 sayılı kanunun adı ile bazı maddelerinin tadiline ve bir madde ilavesine dair kanun, (8 Haziran 1956).

Basın Kanununun bazı maddelerinin tadiline ve kanuna muvakkat bir madde eklenmesine dair Kanun, (8 Haziran 1956)

III- SÜRELİ YAYINLAR VE KARİKATÜR ALBÜMLERİ

A- Dergiler

41 Buçuk (İstanbul)

Ah Karakedi (İstanbul)

Akbaba (İstanbul)

Akis (Ankara)

Bizim Karakedi (İstanbul)

Dolmuş (İstanbul)

Gül Diken (İstanbul)

Kahkaha (İstanbul)

Karakedi (İstanbul)

Karikatür (İstanbul)

Mizah (İstanbul)

Sizin Karakedi (İstanbul)

Taş-Karikatür (İstanbul)

Tef (İstanbul)

Vah Karakedi (İstanbul)

Yeni Karakedi (İstanbul)

B-Gazeteler

Cumhuriyet (İstanbul)

Dünya (İstanbul)

Hürriyet (İstanbul)

Köylü Gazetesi (İstanbul)

Milliyet (İstanbul)

Siyasi Halk Gazetesi (İstanbul)

Ulus (Ankara)

Vatan (İstanbul)

Yeni İstanbul (İstanbul)

Zafer (İstanbul)

C- Karikatür Albümleri

Ayça, Necmi Rıza, **1954 Karikatür Albümü**, Ercan Matbaası, [ş.y.], 1954.

----------, **1955 Karikatür Albümü**, Ercan Matbaası, [ş.y.], 1955.

----------, **Karikatürle 1956**, Ercan Matbaası, [ş.y.], 1956.

----------, **Karikatürle 1959**, Vakit Matbaası, [ş.y.], 1959.

Balcıoğlu, Semih, **Karikatür Albümü**, [ş.y.], 1953.

----------, **Karikatür Albümü**,Vakit Matbaası, [ş.y.], [t.y.].

Burak, Ratip Tahir, **Karikatürcünün Şakaları**, Ulus Basımevi, Ankara, 1952.

Doğan, Ferruh, **Asrileşen Köy**, Cem yay., 2. baskı, İstanbul, 1976.

Selçuk, Turhan, **Karikatür Albümü**,Yeditepe yay., İstanbul, 1954.

----------, **140 Karikatür**, Milliyet yay., [ş.y.], [1959]

Sipahioğlu, Vahdet, **Karikatür Albümü**, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1954.

Togo, Kozma, **Togo Albümü**, [ş.y.], 1956.

IV- İNCELEME YAPITLARI VE ANILAR

A- Kitaplar

Ahmad, Feroz- Ahmad, Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945- 1971)**, Bilgi yay., 1. baskı, Ankara, 1976.

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, Hil yay., [Türkçe yayım için] 1. baskı, İstanbul, 1992.

----------, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak yay., 2. baskı, İstanbul, 1992.

Fahir Armaoğlu, **20.yy Siyasi Tarihi,** I (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür yay., 10. baskı, Ankara, 1994.

Balcıoğlu, Semih, **Cumhuriyet'in 75 yılında Türk Karikatürü**, İş Bankası Kültür yay., [ş.y.], [t.y].

----------, **Memleketimden Karikatürcü Manzaraları**, Can yay., 1. baskı, İstanbul, 2003.

----------, **Önce Çizdim Sonra Yazdım**, YKY yay., 3. baskı, İstanbul, 2003.

Bayrak, M. Orhan, **Türkiye'yi Kimler Yönetti? (1920- 1992)**, Yılmaz yay., İstanbul, 1992.

Birand, Mehmet Ali- Dündar, Can- Çaplı, Bülent, **Demirkırat**, Doğan yay., 9. baskı, İstanbul, 2001.

Burak, Ratip Tahir, **"Hapishane Hatıraları"**, Güven yay., İstanbul, 1961.

Cankaya, Özden, **TRT –Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi (1922-200)**, Yapı Kredi yay., 1. baskı, İstanbul, 2003.

Cantek, Levent, **Markopaşa- Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi**, İletişim yay., 1. baskı, İstanbul, 2001.

Çeviker, Turgut, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, I (Tanzimat Dönemi 1867-1878/İstibdat Dönemi 1878-1908), Adam yay., 1. baskı, İstanbul, 1986.

----------, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, II (Meşrutiyet Dönemi 1908-1918), Adam yay., 1. baskı, İstanbul, 1988.

----------, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, III (Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923), Adam yay., 1. baskı, İstanbul, 1991.

Duman, Doğan, **Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık**, Dokuz Eylül yay., 2. baskı, İzmir, 1999.

Erdem, Murat, **Türk- Amerikan Kültürel İlişkileri: 1945- 1960 Döneminde Türkiye'de Yayınlanmış Siyasi Mizah Dergilerinde Amerika Ve Türk Amerikan İlişkilerinin Yansımaları**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti- Tarihi ve İdeolojisi**, İmge yay., 4. baskı, [ş.y.], 2003.

Karpat, Kemal H. , **Türk Demokrasi Tarihi**, AFA yay., 1. baskı, İstanbul, 1996.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, 1. baskı, İletişim yay., [ş.y.], 1992.

Ortaç, Yusuf Ziya, **Bizim Yokuş**, Akbaba yay., İstanbul, 1966.

Öngören Ferit, **Cumhuriyet'in 75 yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası yay., [ş.y], [t.y].

Özer, Atilla, **İletişimin Çizgi Dili Karikatür**, Anadolu Üniversitesi yay., Eskişehir, 1994.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih (1918- 1994)**, İmge yay., 11. baskı, Ankara, 2003.

Saydur, Mehmet, **Markopaşa Gerçeği**, Çınar yay., İstanbul, 2001.

Selçuk, Turhan, **Grafik Mizah**, İris yay., 1. baskı, İstanbul, 1998.

Sipahioğlu, Ahmet, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül yay., 1 baskı, İzmir, 1999.

Sükan, Faruk, **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları**, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1992.

Şenyapılı; Önder, **Karikatür- Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor- Kim Niye Çiziyor!?.**, ODTÜ yay., 1. baskı, Ankara, 2003.

Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**, II (DP'nin Altın Yılları, 1950-1954), Bilgi yay. 2. baskı,[ş.y.], 1991.

----------, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**,III (DP Yokuş Aşağı, 1954-1957), Bilgi yay., 3. baskı,[ş.y.], 1991.

----------, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)**,IV (Demokrasiden Darbeye 1957-1960), Bilgi yay., 3. baskı,[ş.y.], 1991.

Topuz, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek yay., 1. baskı, İstanbul, 1973.

----------, **Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü**, İnkılap yay., 1. baskı, İstanbul, 1997.

----------, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, Dağıtım: Bilge Kitap Klübü, Eskişehir, 1986.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba yay., 2. baskı, İstanbul, 1995.

Yavuz, Kamil, **Cemal Nadir Caddesi,** Kendimin yay., İstanbul, 2002.

Yetkin, Çetin, **Siyasal İktidar Sanata Karşı,** Bilgi yay., 1. baskı, Ankara, 1970.

B- Makaleler

Akünal, Dündar, "Bir Karikatür Gazetesi ve Karikatürleri", **Hürriyet Gösteri,** Sayı: 34 (Eylül 1983), s.78-79.

Alemdar, Korkmaz, "Demokrat Parti ve Basın", **Tarih ve Toplum,** IX/ 53 (Mayıs 1988), s. 19-22.

Boratav, Korkut, "İktisat Tarihi (1908- 1980)", **Türkiye Tarihi,** IV (Çağdaş Türkiye 1908- 1980), Cem yay., 4. baskı, İstanbul, 1995, s. 265- 354.

Çeviker, Turgut, "Ana Çizgileriyle Osmanlı Karikatürü", **Toplumsal Tarih,** Sayı: 122 (Şubat 2004), s.72-77.

----------, "Türk Karikatürünün Yakın Geçmişine Özeleştirisel Bir Bakış", **Varlık,** Sayı: 995 (Ağustos 1990), s. 12- 13.

----------, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Karikatürü", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** IV, s.1102- 1108.

----------, "Turhan Selçuk Karikatür Açısından Başbakanları Değerlendirdi", **Cumhuriyet,** 27 Mayıs 1989.

Doğan, Ferruh, "Her Yönüyle Türk Karikatürü- Önsöz", **Hürriyet Gösteri,** Sayı: 34 (Eylül 1983), s. 68-70.

Gevgili, Ali, "Türkiye Basını", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** I, s. 221- 222.

Kongar, Emre, "Karikatürün Toplumsal ve Siyasal İşlevi", **Hürriyet Gösteri,** Sayı: 34 (Eylül 1983), s. 71.

Nesin, Aziz, "Cumhuriyet Döneminde Gülmeceye Baskı: Markopaşa Örneği", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** VI, İletişim yay., s.1435- 1437.

Oral, Tan, "Turhan Selçuk'la Kırk Yılda Bir Yapılan Söyleşi", **Milliyet Sanat**, Sayı: 47 [Yeni Dizi], s. 32-35.

Ödekan, Ayla, "Mimarlık ve Sanat Tarihi- Karikatür", **Türkiye Tarihi**, IV (Çağdaş Türkiye 1908- 1980), Cem yay., 4. baskı, İstanbul, 1995, s. 571-574.

Öngören, Ferit, "Cumhuriyet'in İlk 50 Yılındaki Yayını Başlı Başına Mizah Olayı Sayılabilecek 'Akbaba' kapandı", **Milliyet Sanat**, Sayı: 265 (20 Şubat 1978), s. 9-10.

----------, "Türk Mizah ve Karikatürü", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, V, s.1426- 1432.

Pulhan, Gül, "Ratip Tahir Burak- Bir Siyasi Karikatürist", **Argos**, Sayı: 8 (Nisan 1989), s. 124-126.

Selçuk, Turhan, "Akbaba ve Yusuf Ziya", **Grafik Mizah**, İris yay., 1. baskı, İstanbul, 1998, s.127-133.

----------, "Dolmuş Üzerine" , **Grafik Mizah**, İris yay., 1.baskı, İstanbul, 1998, s. 54- 63.

----------, "Karikatüre Dair", **Yeni İstanbul**, 22 Eylül 1950.

----------, "Karikatür Nedir?", **Yeni İstanbul**, 9 Kasım 1952.

Süleyman, Münir – Topuz, Hıfzı, "Mizah İstemezük", **Taş**, I/1-7 (18 Ekim- 28 Kasım 1958).

Şahin, Haluk, "Siyasal Karikatür", **Hürriyet Gösteri**, Sayı: 34 (Eylül 1983), s. 82.

Tansuğ, Sezer, "Çizgiyle Mizah", **Hürriyet Gösteri**, Sayı: 34 (Eylül 1983), s. 87.

Toprak, Zafer, "Demokrat Parti ve Ratip Tahir Burak", **Tombak**, Sayı: 21 (Ağustos 1998), s. 4-12.

Topuz, Hıfzı, "Karikatürcü, Söylenemeyeni Ustalıkla Anlatır", **Hürriyet Gösteri**, Sayı: 34 (Eylül 1983), s. 86.

Tunçay, Mete, "Siyasal Tarih (1950- 1960)", **Türkiye Tarihi**, IV (Çağdaş Türkiye 1908- 1980), Cem yay., 4. baskı, İstanbul, 1995, s. 179- 187.

Ulvi, Ali, "Gazete Karikatürü, Karikatür ve Sanat Üstüne Aykırı Düşünceler", **Hürriyet Gösteri**, Sayı: 34 (Eylül 1983), s. 76- 77.

Üyepazarcı, Erol, "Refik Halit'in 'Aydede'si ile 'Milli Mücadele' ve 'Milliciler' " , **Müteferrika**, Sayı:2 (Bahar 1994), s.135-143.

Varlık, M. Bülent, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, IV, s. 1092-1099.

Yetkin, Çetin, "Çizginin Suçu- Ratip Tahir Burak", **Siyasal İktidar Sanata Karşı**, Bilgi yay., 1. Baskı, Ankara, 1970, s. 263-266.

----------, "Anayasayı Çiğneme Pahasına Baskı- Turhan Selçuk" , **Siyasal İktidar Sanata Karşı**, Bilgi yay., Ankara, 1970, s. 267- 271.

----------, " 'Açık Rejim'de Karikatürist", **Siyasal İktidar Sanata Karşı**, Bilgi yay., 1. baskı, Ankara, 1970, s. 272- 281.

----------, "Çizilen Gerçek- Ali Ulvi" , **Siyasal İktidar Sanata Karşı**, Bilgi yay., 1. baskı, Ankara, 1970, s. 282- 283.

Karikatür, **AnaBritannica**, XXII, Ana yay., İstanbul 1993, s. 628- 630.

"Mizah Ustaları- Ratip Tahir Burak", **Spagetti**, 15 Kasım 1992.

"Ratip Tahir Burak (1904- 1977)", **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**, III, s. 1171.

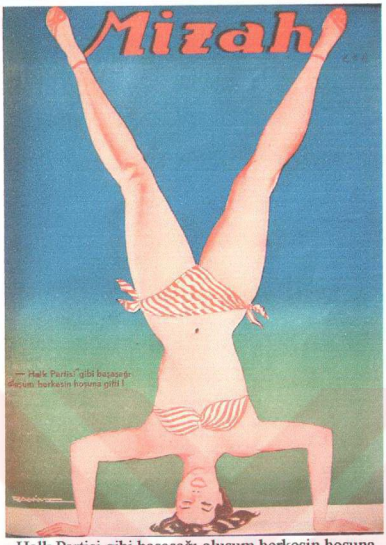
V- KAYNAK KİŞİLER

Semih Balcıoğlu, İstanbul, 17 Mayıs 2003.

Gül Burak[Ratip Tahir Burak'ın Kızı], İstanbul, 15 Ağustos 2003.

EKLER

Ek: 1.



- Halk Partisi gibi başaşağı oluşum herkesin hoşuna gitti!

Mizah, VIII/206 (16 Haziran 1950).

Ek: 2.



(C.H.P. lilerin kulakları çınlasın)
-Dipçik korkusiyle olduktan sonra, kabul!...

Kahkaha, Sayı: 25 (Kasım 1950).

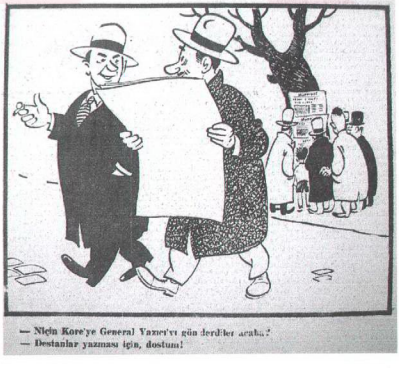
Ek: 3.



- Bizim kızı, ikbal sahibi bir adamla evlendirdik...
- Yaa!.. Tüccar falan mı?..
- Hayır, Demokrat Partili!..

Hürriyet, 23 Ekim 1950.

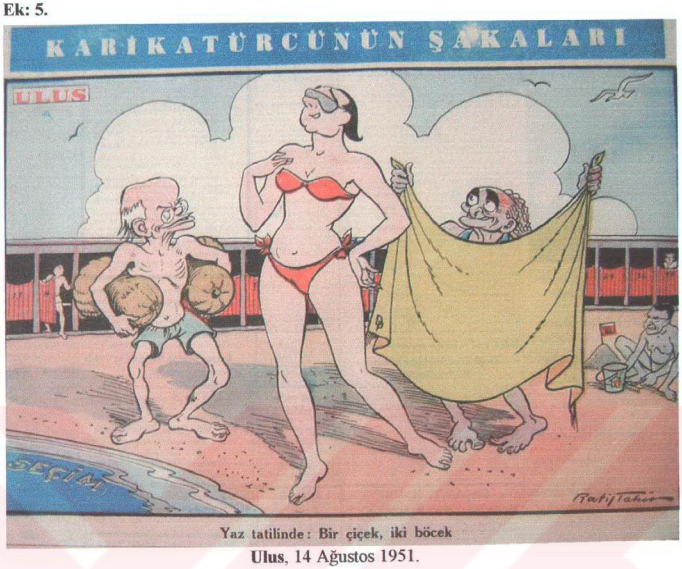
Ek: 4.



-Niçin Kore'ye General Yazıcı'yı gönderdiler acaba?
-Destanlar yazması için, dostum!

Hürriyet, 3 Aralık 1950.

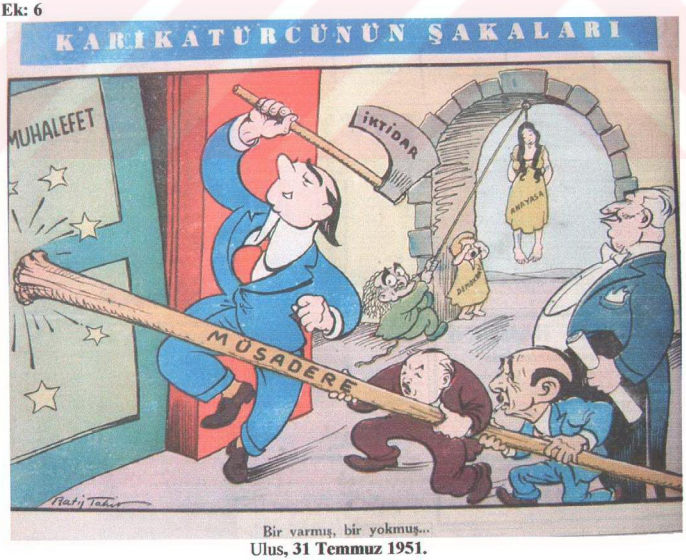
Ek: 5.



Yaz tatilinde: Bir çiçek, iki böcek

Ulus, 14 Ağustos 1951.

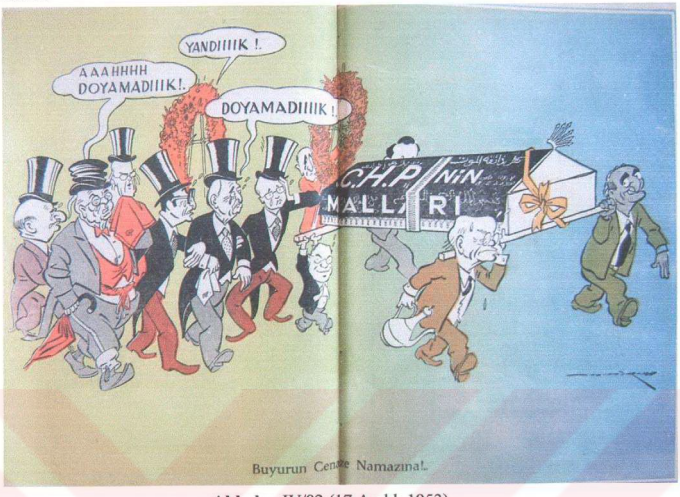
Ek: 6



Bir varmış, bir yokmuş...

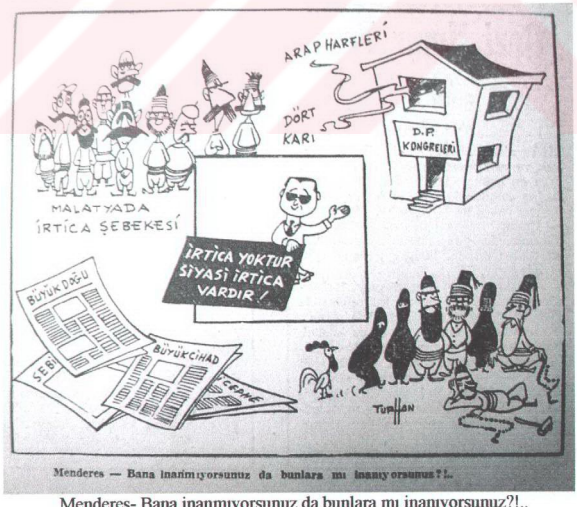
Ulus, 31 Temmuz 1951.

Ek: 7.



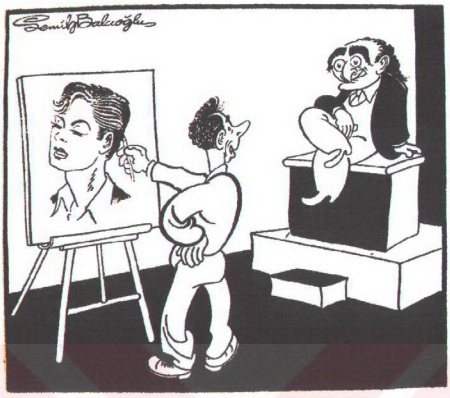
Akbaba, IV/92 (17 Aralık 1953).

Ek: 8.



Menderes- Bana inanmıyorsunuz da bunlara mı inanıyorsunuz?!..
Yeni İstanbul, 28 Kasım 1952.

Ek: 9.



159. maddeye göre Samet Ağaoğlu'nun karikatürü

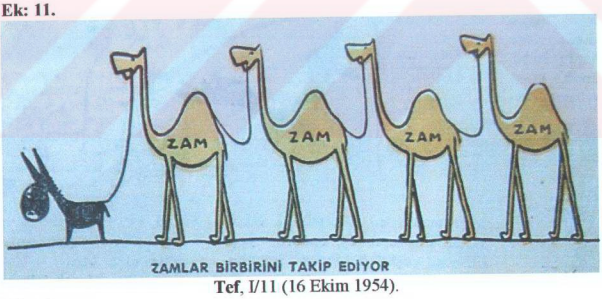
159. maddeye göre Samet Ağaoğlu'nun karikatürü
Semih Balcıoğlu, **Karikatür Albümü**, 1953.

Ek: 10.



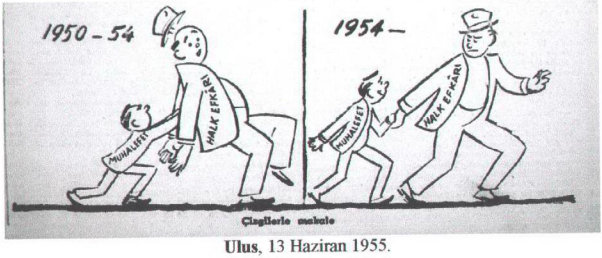
-Sen kimsin?
-Muhalefet...
-İşitmiyorum...
Akbaba, V/120 (1 Temmuz 1954).

Ek: 11.



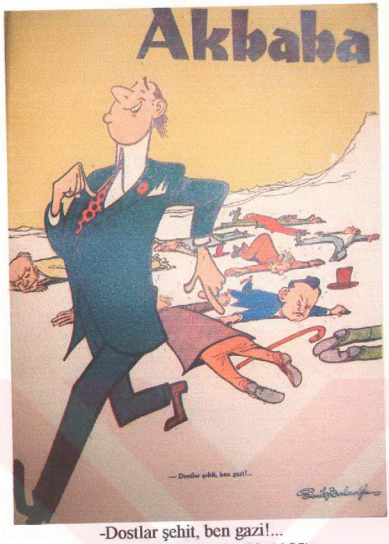
Tef, I/11 (16 Ekim 1954).

Ek: 12.



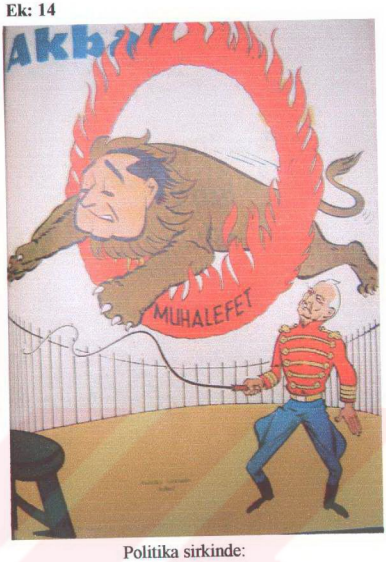
Ulus, 13 Haziran 1955.

Ek: 13.



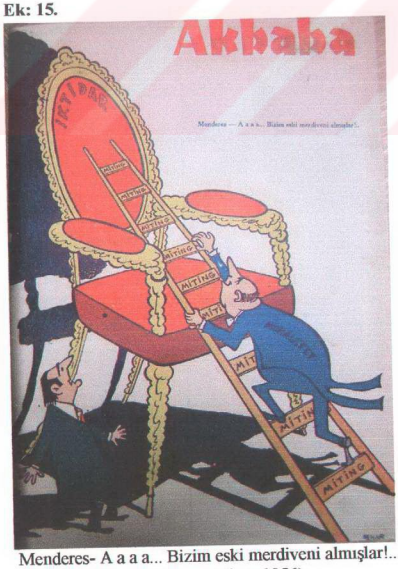
-Dostlar şehit, ben gazi!...
Akbaba, VIII/196 (15 Aralık 1955).

Ek: 14



Politika sirkinde:
Aslan!...
Akbaba, VIII/201 (19 Ocak 1956).

Ek: 15.



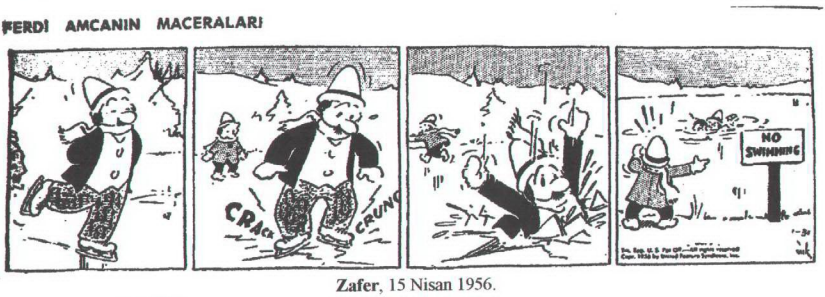
Menderes- A a a a... Bizim eski merdiveni almışlar!..
Akbaba, IX/214 (19 Nisan 1956).

Ek: 16.



Nasrettin Hoca- Galiba benim başıma geleni bilmiyor!
Akbaba, VIII/205 (16 Şubat 1956).

Ek: 17.



Zafer, 15 Nisan 1956.

Ek: 18.



Demirkırat kalktı şaha ! Yükseldi başı Allaha !

DEMOKRATÇIBAŞI- Evvela Allahından ve sonra doğrudan doğruya 18 milyon Türk köylüsünden kuvvet alan bu Demirkırat, 14 mayıs 950 zaferinde ne ise bugün yine odur ve aynı ferman ve iman ile meydandadır. İnanmayan varsa buyursun, akıllanıp uslanmayan gelsin, işte at, işte meydan.

C.H.P. ŞEFÇİPAŞASI- Bizim düldül de bir türlü yürümek bilmiyor. Kasım bey oğlum bari sen olsun asılma kuyruğuna şu musibetin.

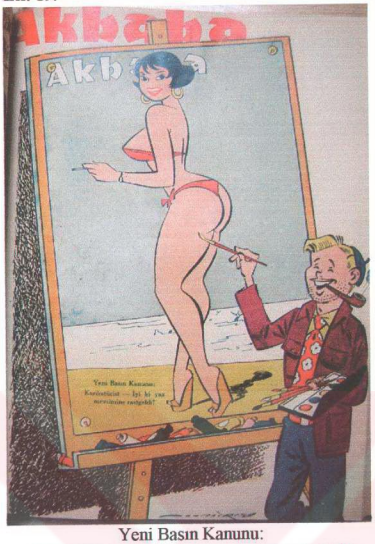
C.M.P. BÖLÜKBAŞI- Bizim işimiz tek kürekle maytap sefasına çıkmaya benzedi. Bütün sermayemiz laf atmak, denizde kum bizde laf. Gel gelelim ki lafla peynir gemisi yürümüyor. Biz boyumuzun ölçüsünü aldık, bırakalım da bir de şu 19 biraderler denesinler kendilerini, bakalım uzaktan tatlı gelen davulun sesi ne çeşitmiş onlar da anlasın paşam.

HÜRRİYETÇİBAŞI- Şu milletin de hiç sağı solu belli olmuyor. Sen git geliyoruz, arkanızdayız diyenlerin ağızlarına baktık, şefçipaşanın tatlı dillerine kapıldık ta nara yandık. Ha paşa babanın düldülü, ha Bölükbaşının tahta atı, ha bizim zebun tay. Hepsi bir kapıya çıkar vesselam, vay benim köse sakalım.

KADI EMMİ- Politikacıbaşılar. Şu zebun dül dül kadar bile haliniz yok. O Demirkıratın topuğuna yetişecek cins dölü daha hiçbir kısrak doğurmadı. Altınızdaki keçi yavruları ile yarışa değil ya değirmene bile gidilmez hey üç ahbap çavuşlar.

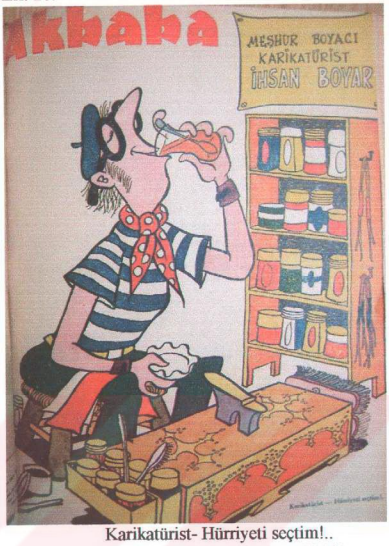
Köylü Gazetesi, 7 Ocak 1956.

Ek: 19.



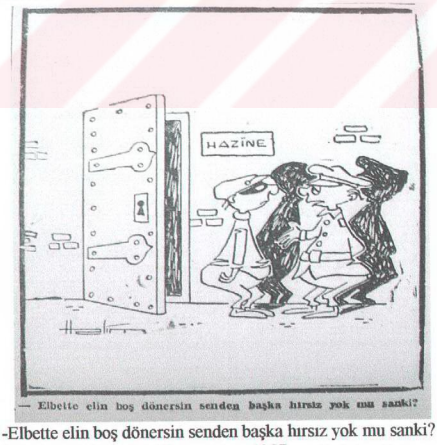
Yeni Basın Kanunu:
Karikatürist- İyi ki yaz mevsimine rastgeldi!
Akbaba, IX/223 (21 Haziran 1956).

Ek: 20.



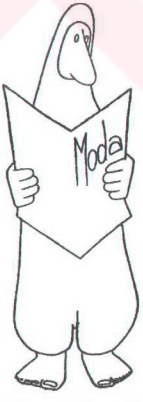
Karikatürist- Hürriyeti seçtim!..
Akbaba, IX/230 (8 Ağustos 1956).

Ek: 21.



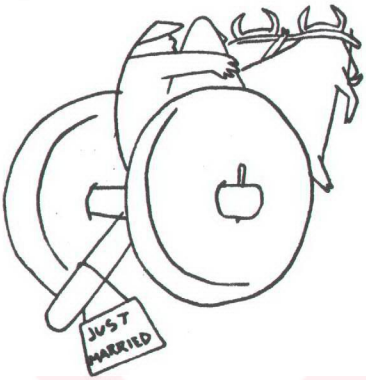
-Elbette elin boş dönersin senden başka hırsız yok mu sanki?
Ulus, 26 Temmuz 1957.

Ek:22.



Ferruh Doğan, **Asrileşen Köy**, Cem yay., 2. baskı, İstanbul, 1976.

Ek: 23.



Ferruh Doğan, **Asrileşen Köy**, Cem yay., 2. baskı, İstanbul, 1976.

Ek: 24.



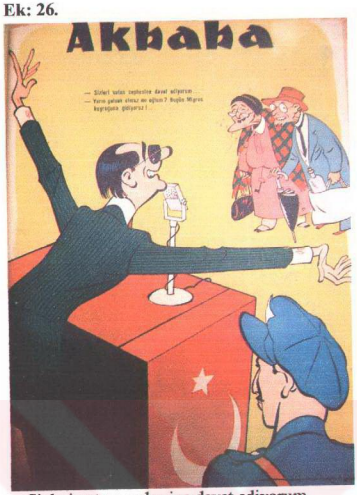
"Köylü efendimizdir" -Atatürk-
Köylü- Üleeen... Atatürk'ün dediği otuz yıl sonra çıktı be!..
Akbaba, XII/393 (23 Ekim 1957).

Ek: 25.



"Bir köyde, D.P.'lilerle C.H.P.'liler, camii bir paravanla ikiye ayırdılar-Gazetelerden"
"POLİTİKA YOBAZLIKLARI"
Akbaba, [XII]/299 (5 Aralık 1957).

Ek: 26.



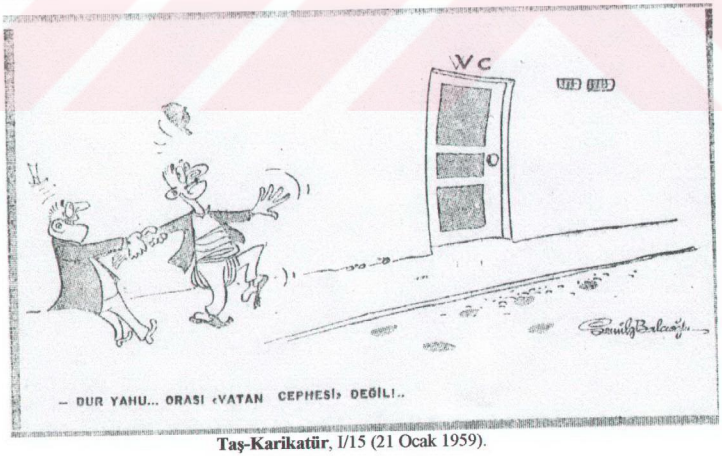
-Sizleri vatan cephesine davet ediyorum...
-Yarın olmaz mı oğlum bugün Migros kuyruğuna gidiyoruz...
Akbaba, XIV/346 (30 Ekim 1958).

Ek: 27.



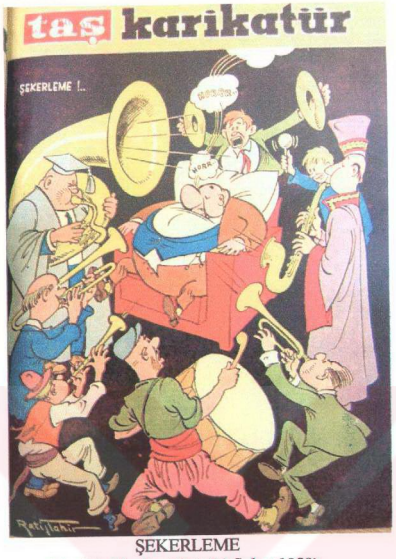
Taş-Karikatür, II/32 (20 Mayıs 1959).

Ek: 28.



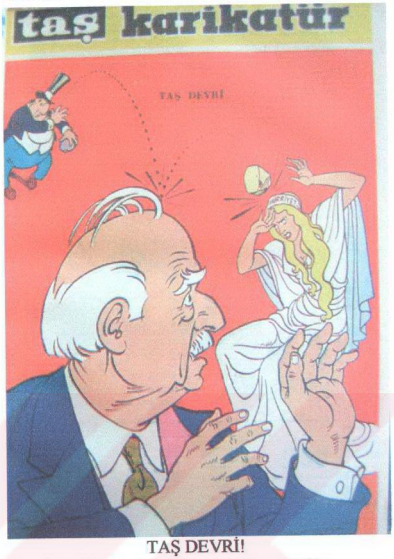
Taş-Karikatür, I/15 (21 Ocak 1959).

Ek: 29.



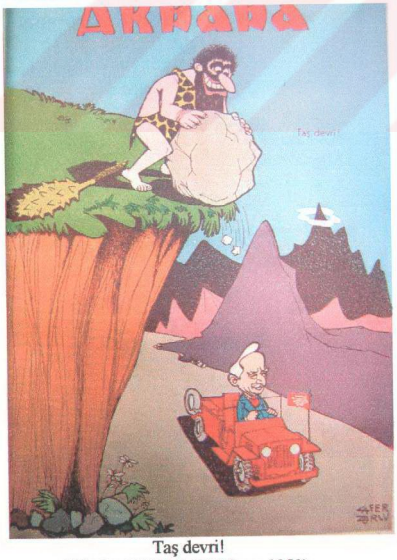
ŞEKERLEME
Taş-Karikatür, I/18 (11 Şubat 1959).

Ek: 30.



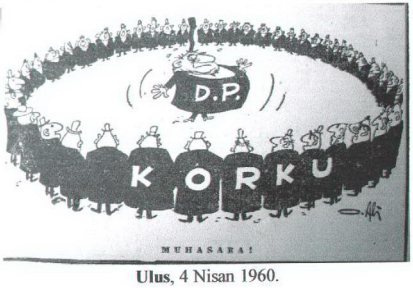
TAŞ DEVRİ!
Taş- Karikatür, II/31 (13 Mayıs 1959).

Ek: 31.



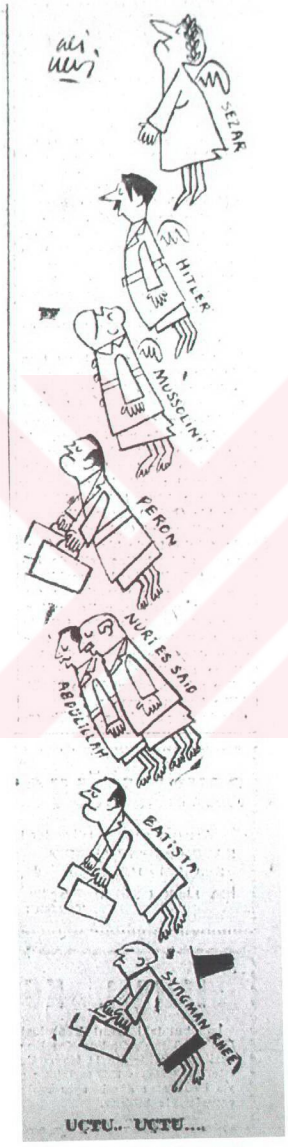
Taş devri!
Akbaba, XV/374 (14 Mayıs 1959).

Ek: 32.



Ulus, 4 Nisan 1960.

Ek: 33.



Cumhuriyet, 30 Nisan 1960.

Ek: 34



[Bize Kalan Miraslar]
Cumhuriyet, 26 Mayıs 1960.

Ek: 35



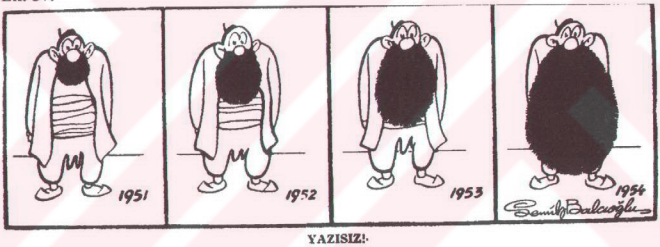
Akbaba, II/37 (27 Kasım 1952).

Ek: 36.



Ulus, 3 Temmuz 1951.

Ek: 37.



YAZISIZ!·

Semih Balcıoğlu, **Karikatür Albümü**, 1953.

Ek: 38.



Akbaba, II/39 (11 Aralık 1952).

Ek: 39.



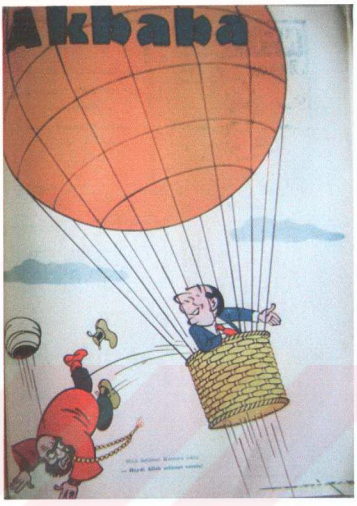
Akbaba, II/47 (5 Şubat 1953)

Ek: 40.



Akbaba, II/40 (18 Aralık 1952).

Ek: 41.



Milli Selamet Kanunu çıktı:
-Haydi Allah selamet versin!
Akbaba, III/73 (6 Ağustos 1953).

Ek: 42.



Muhalefet-Ne yaparsın, analık şefkati!...
Akbaba, III/73 (30 Temmuz 1953).

Ek: 43.



Akbaba, V/107 (1 Nisan 1954).

Ek: 44.



BEN BİR TÜRKÜM DİNİM CİNSİM ULUDUR
TUTTUĞUM YOL HAK VE MİLLET YOLUDUR

Menderes — İslâm doğduk, müslüman olacağız. Dinini diyanetini bilmeyen milletlerin yaşayabileceğine inanmıyoruz. İlk mekteplerden başka orta okullarda da din dersleri okutacağız.

Öğretmen — Çocuklarım, hep bir ağızdan benimle beraber okuyun:

Türküm, müslümanım elhamdülillâh din ve diyanetimizi öğreneceğiz inşallah, din derslerine başlıyoruz bismillâh.

Politikacı tayfası — Amanın kulaklarımız işitmesin gözlerimiz görmesin, İnkılâplarımız batıyor, memleket yıkılıyor, din dersi istemeyiz, Menderes çocuklarımızı zehirliyor, can kurtaran yok mu?

Kadı Emmi — Sizin kulaklarınız pas tutmuş, gözlerinize gaflet ve hırs perdesi inmiş. Can kurtaran isterseniz Allah'a sarılın, mekteplerinde din dersi okutulmayan bütün dünya yüzünde bir tek memleket kaldı, o da Allahsız, kitapsız, dinsiz imansız kızıl Rusya. Hoşolmuza giderse buyurun baylar.

BEN BİR TÜRKÜM DİNİM CİNSİM ULUDUR
TUTTUĞUM YOL HAK VE MİLLET YOLUDUR.

Menderes- İslam doğduk, müslüman olacağız. Dinini diyanetini bilmeyen milletlerin yaşayabileceğine inanmıyoruz. İlk mekteplerden başka orta okullarda da din dersleri okutacağız.

Öğretmen- Çocuklarım, hep bir ağızdan benimle beraber okuyun:

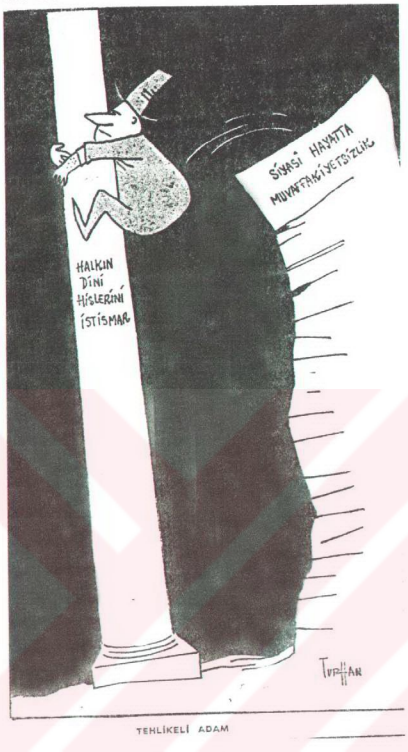
Türküm, müslümanım elhamdülüllah din ve diyanetimizi öğreneceğiz inşallah, din derslerine başlıyoruz bismillah.

Politikacı tayfası- Amanın kulaklarımız işitmesin gözlerimiz görmesin, İnkılaplarımız batıyor, memleket yıkılıyor, din dersi istemeyiz. Menderes çocuklarımızı zehirliyor, can kurtaran yok mu?

Kadı Emmi- Sizin kulaklarınız pas tutmuş, gözlerinize gaflet ve hırs perdesi inmiş. Can kurtaran isterseniz Allaha sarılın, mekteplerinde din dersi okutulmayan bütün dünya yüzünde bir tek memleket kaldı, o da Allahsız, kitapsız, dinsiz imansız kızıl Rusya. Hoşunuza giderse buyurun baylar.

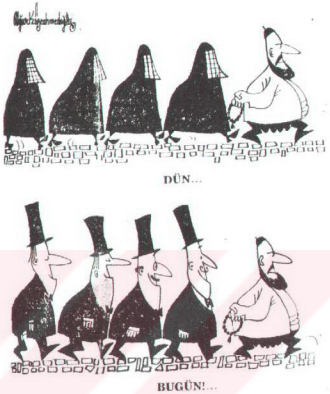
Köylü Gazetesi, 20 Ocak 1956.

Ek: 45.



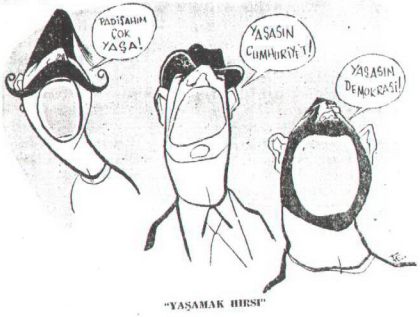
TEHLİKELİ ADAM
Dolmuş, I/3 (19 Ocak 1956).

Ek: 46.



Akbaba, XV/371 (23 Nisan 1959)

Ek: 47.



"YAŞAMAK HIRSI"
Taş, I/2 (25 Ekim 1958).

Ek: 48.



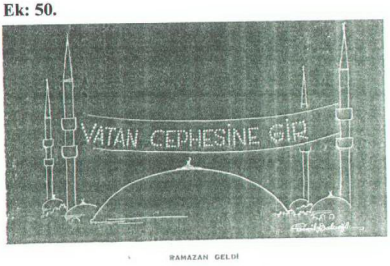
ŞAPKA İNKILABIMIZ
Dolmuş, IV/104 (1 Ocak 1958).

Ek: 49.



RADYO- ŞİMDİ AZİZ ATAMIZ İÇİN OKUNACAK MEVLİDİ DİNLEYECEKSİNİZ.
Milliyet, 10 Kasım 1958.

Ek: 50.



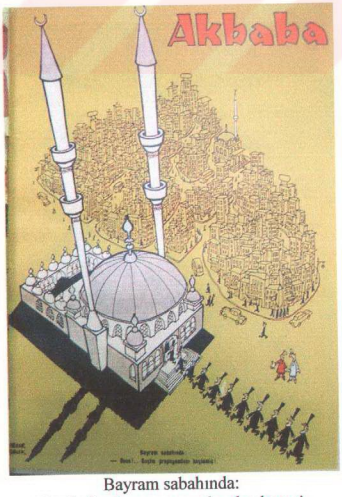
RAMAZAN GELDİ
Taş- Karikatür, I/22 (11 Mart 1959).

Ek: 51.



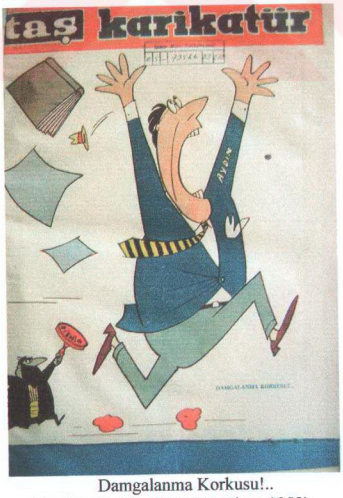
Taş- Karikatür, I/22 (25 Mart 1959).

Ek: 52.



Bayram sabahında:
-Ooo!.. Seçim propagandası başlamış!.
Akbaba, XV/369 (9 Nisan 1959).

Ek: 53.



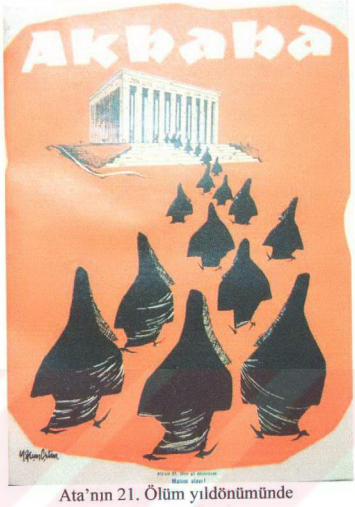
Damgalanma Korkusu!..
Taş-Karikatür, II/27 (15 Nisan 1959).

Ek: 54.



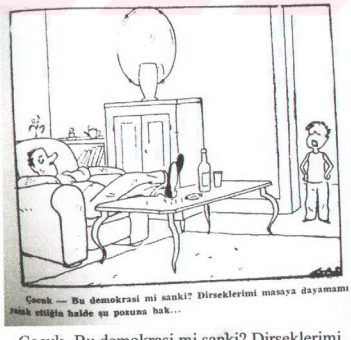
36. Yılında.
Cim'i mim'e Cum...H'e ötürü hu, cumhu...
R'yı aşağı rıu, Cumhurı... Y'yi t'ye yet,
Cumhuriyet.
Akbaba, XVI/398 (29 Ekim 1959).

Ek: 55.



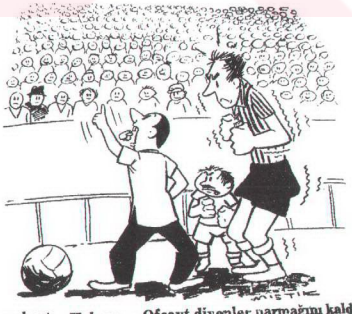
Ata'nın 21. Ölüm yıldönümünde
Matem alayı!
Akbaba, XVI/400 (12 Kasım 1959).

Ek: 56.



Çocuk- Bu demokrasi mi sanki? Dirseklerimi masaya dayamamı yasak ettiğin halde şu pozuna bak...
Kahkaha, Sayı:29 (Mart 1951).

Ek: 57.



Karakedi, Sayı: 1 (17 Kasım 1951).

Ek: 58.



NISAN BALIĞI!
Ulus, 3 Nisan 1951.

Ek: 59.



41 Buçuk, I/15 (13 Aralık 1952).

Ek: 60.



–Ya kızım eskiden Demokrasi yoktu... Bu kıyafetle değil sokakta dolaşmak, kapı önüne dahi çıkamazdın!...
Tef, II/37 (16 Nisan 1955).

Ek: 61.



Partici- Ne dedin, ne dedin?.. Benimle yaşayamaz mısın?
Ulan ölürüm de senden ayrılmam be!..
Akbaba, II/34 (6 Kasım 1952).

Ek: 62.



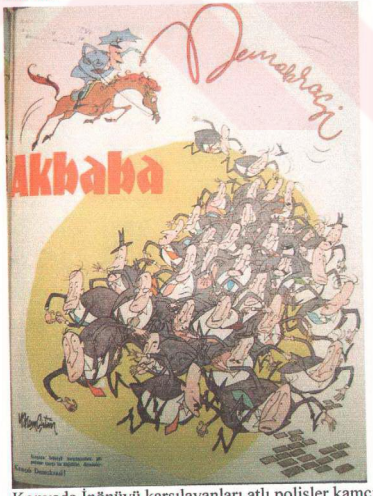
Muhalefetin toplantı yapması muhtemel bütün meydanlara dikilecek abide projesi
Ulus, 16 Ağustos 1955.

Ek: 63.



Bir mebus, Maarif Vekaletinde bir kadın memuru tokatladı
-Gazetelerden-
"MİLLİ İRADENİN TECELLİSİ"
Akbaba, VI[VII]/170 (16 Haziran 1955).

Ek: 64.



Konyada İnönüyü karşılayanları atlı polisler kamçı ile dağıttılar.
-Gazeteler-
Kamçılı Demokrasi!
Akbaba, XVI/415 (25 Şubat 1960).

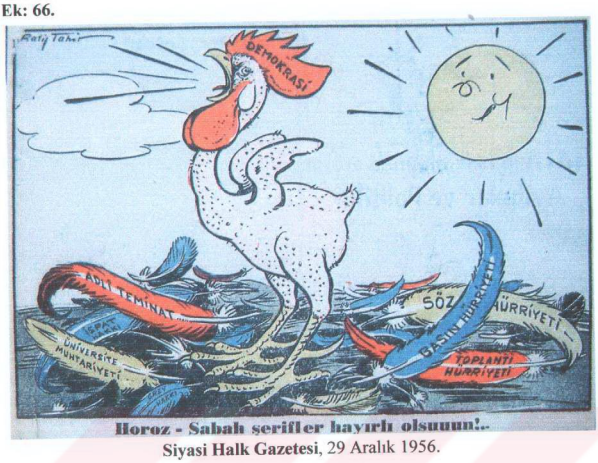
Ek: 65.



Türk Demokrasisinin Aziz Önderi Adnan Menderes

Türk Demokrasisinin
Aziz Önderi
Adnan Menderes
N. Rıza Ayça, **Karikatür Albümü**,
1955.

Ek: 66.



Horoz - Sabah şerifler hayırlı olsuuun!..

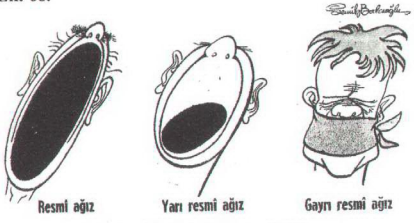
Siyasi Halk Gazetesi, 29 Aralık 1956.

Ek: 67.



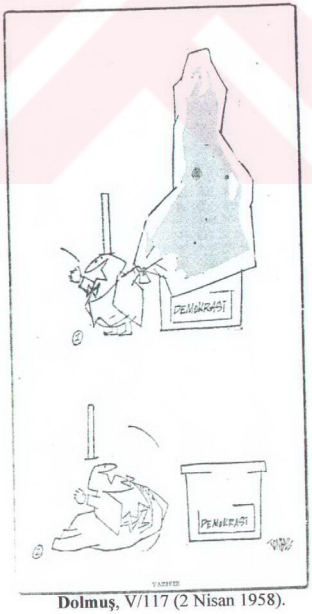
Siyasi Halk Gazetesi, 5 Ocak 1957.

Ek: 68.



Akbaba, XI/264 (4 Nisan 1957).

Ek: 69.



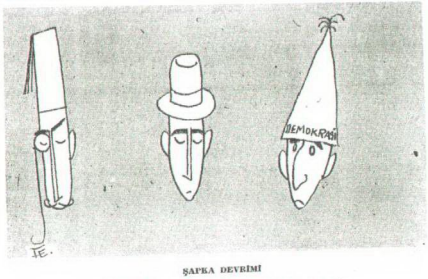
Dolmuş, V/117 (2 Nisan 1958).

Ek: 70.



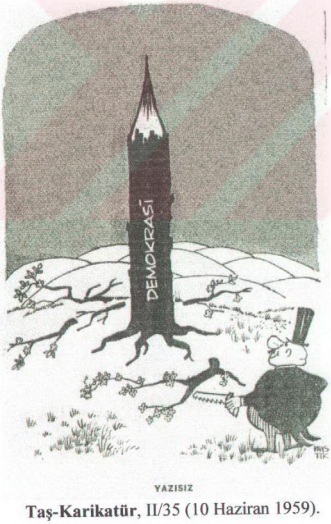
REJİM DEVRİMİ[Ayrıntı]
Taş, I/2 (25 Ekim 1958).

Ek: 71.



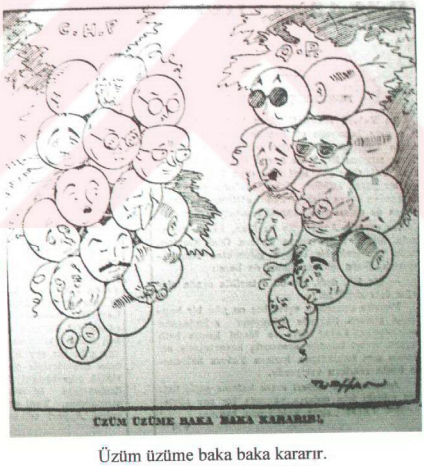
Akbaba, XIII/338 (4 Eylül 1958).

Ek: 72.



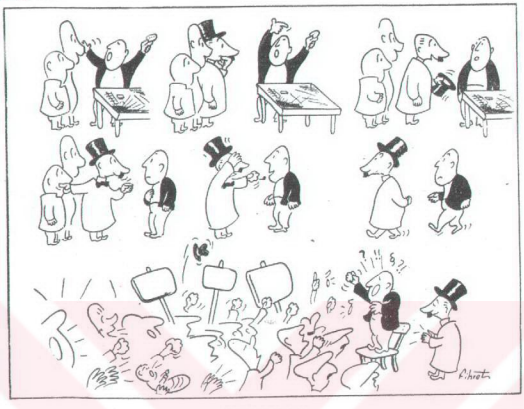
Taş-Karikatür, II/35 (10 Haziran 1959).

Ek: 73.



Üzüm üzüme baka baka kararır.
Yeni İstanbul, 2 Eylül 1950.

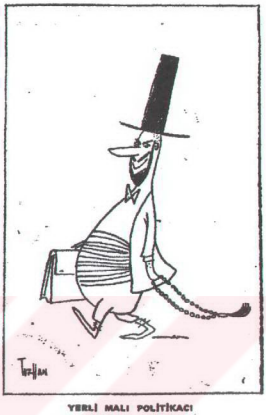
Ek: 74.



İŞPORTA VE SİYASET F. Özelçi

İşporta ve Siyaset
41 Buçuk, I/12 (22 Kasım 1952).

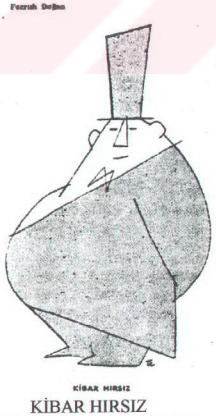
Ek: 75.



YERLİ MALI POLİTİKACI

YERLİ MALI POLİTİKACI
Dolmuş, I/5 (2 Şubat 1956).

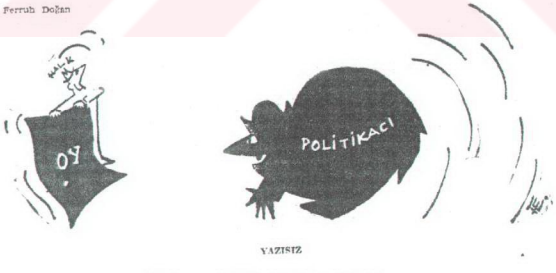
Ek: 76.



KİBAR HIRSIZ

KİBAR HIRSIZ
Dolmuş, II/37 (12 Eylül 1956).

Ek: 77.



Dolmuş, IV/93 (16 Ekim 1957).

Ek: 78.



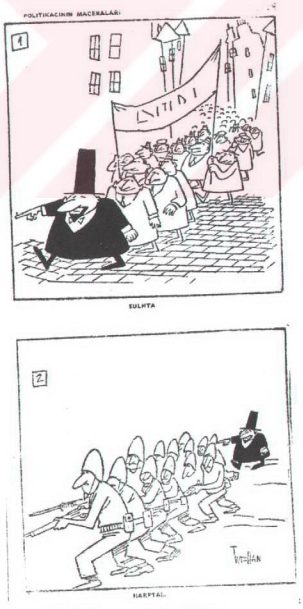
Dolmuş, IV/83 (8 Ağustos 1957).

Ek: 79.



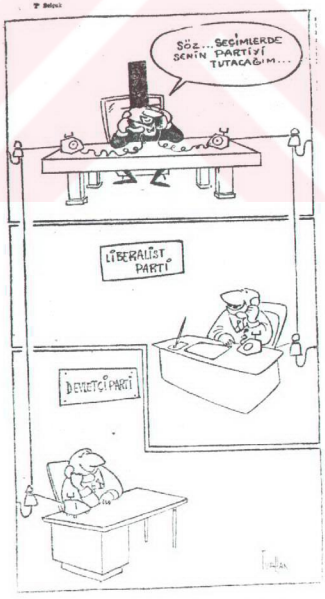
POLİTİKACININ MACERALARI
Milliyet, 11 Aralık 1957.

Ek: 80.



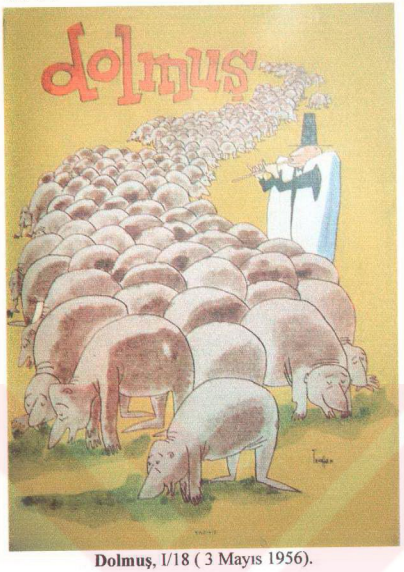
Politikacının Maceraları
1-Sulhta 2-Harpte
Dolmuş, II/44 (1 Kasım 1956).

Ek: 81.



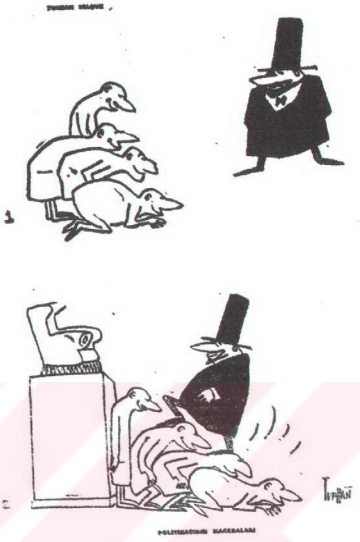
Dolmuş, II/46 (14 Kasım 1956).

Ek: 82.



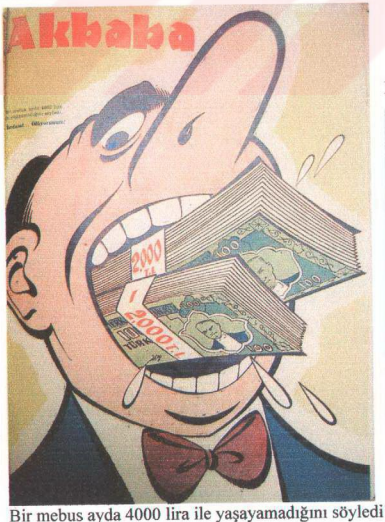
Dolmuş, I/18 (3 Mayıs 1956).

Ek: 83.



Politikacının Maceraları
Dolmuş, III/61 (28 Şubat 1957).

Ek: 84.



Bir mebus ayda 4000 lira ile yaşayamadığını söyledi!..
İmdaaat!... Ölüyorum!
Akbaba, VII [VIII]/195 (7 Aralık 1955).

Ek: 85



İntihap dairesinde bir karşılama töreni
Zatı muhterem adaylığında bol keseden vaadetmişti!..
Siyasi Halk Gazetesi, 19 Ocak 1957.

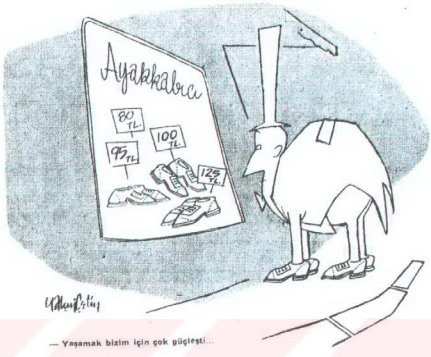
Ek: 86.



BAY POLİTİK!..

Akbaba, XI/277 (3 Temmuz 1957).

Ek: 87.



- Yaşamak bizim için çok güçleşti!..

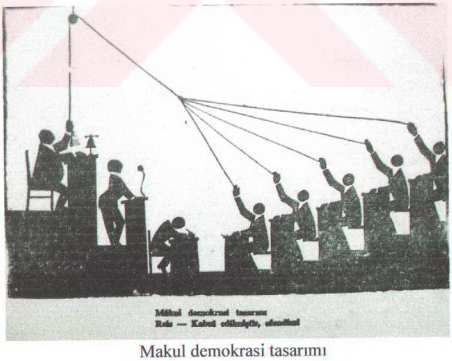
Akbaba, XIV/ 350[351], (4 Aralık 1958).

Ek: 88.



Taş- Karikatür, I/ 19 (18 Şubat 1959).

Ek: 89.



Makul demokrasi tasarımı
Reis- Kabul edilmiştir efendim!

Ulus, 24 Ekim 1955.

Ek: 90.



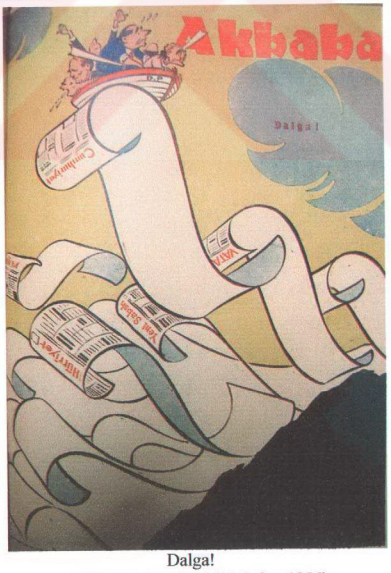
Ulus, 23 Ekim 1950.

Ek: 91.



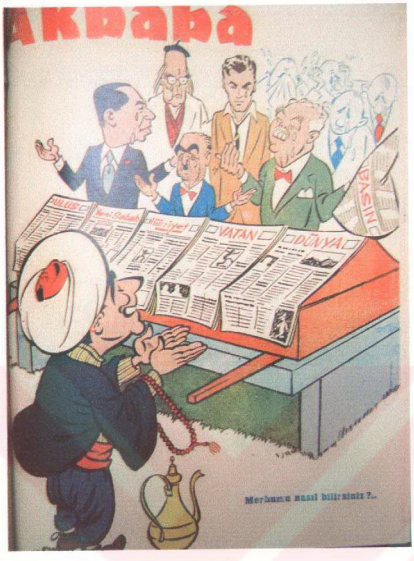
Akbaba, VI/136 (21 Ekim 1954).

Ek: 92.



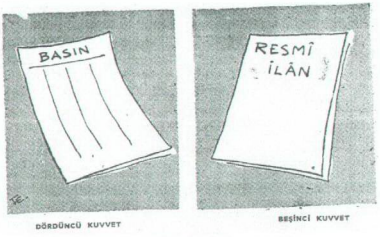
Dalga!
Akbaba, VIII/206 (23 Şubat 1956).

Ek: 93.



Merhumu nasıl bilirdiniz?..
Akbaba, VIII/207 (1 Mart 1956).

Ek: 94.



Dolmuş, I/7 (16 Şubat 1956).

Ek: 95.



Dolmuş, I/24 (13 Haziran 1956).

Ek: 96.



Siyasi Halk Gazetesi, 6 Haziran 1956.

Ek: 97.



Gazeteci — Haline şükret. Biz görüyoruz da ne oluyoruz sanki?..

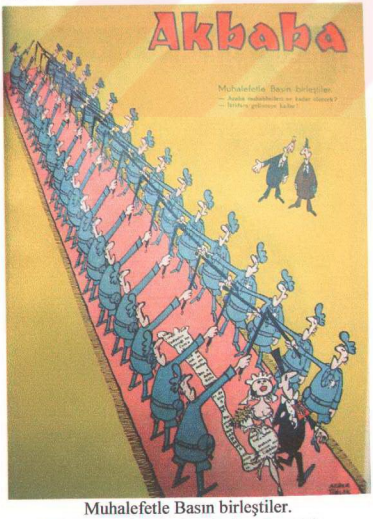
Gazeteci- Haline şükret. Biz görüyoruz da ne oluyor sanki!...
Akbaba, XI/263 (28 Mart 1957).

Ek: 98.



Taş, I/1 (18 Ekim 1958). [Ayrıntı]

Ek: 99.



Muhalefetle Basın birleştiler.
-Acaba muhabbetleri ne kadar sürecek?..
-İktidara gelinceye kadar!
Akbaba, XV/ 375 (21 Mayıs 1959).

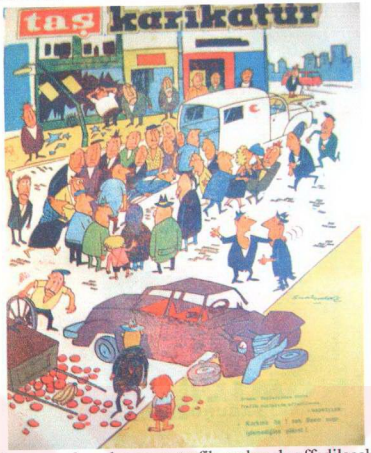
Ek: 100.



— Yahu şu Zaferi ver de bir gece de ben rahat uyuyayım!

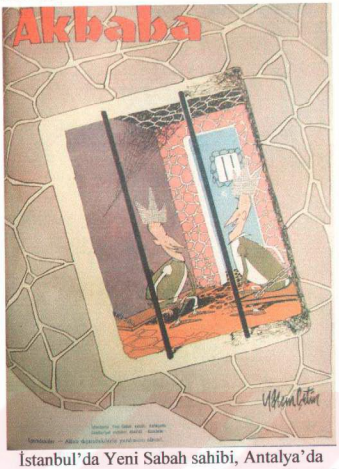
- Yahu şu Zaferi ver de bir gece de ben rahat uyuyayım!
Akbaba, [XII]/301 (19 Aralık 1957).

Ek: 101.



Orman suçlarından sonra trafik suçları da affedilecek.
-GAZETELER-
-Korkma be! Sen basın suçu işlemediğine şükret!..
Taş-Karikatür, II/37 (24 Haziran 1959).

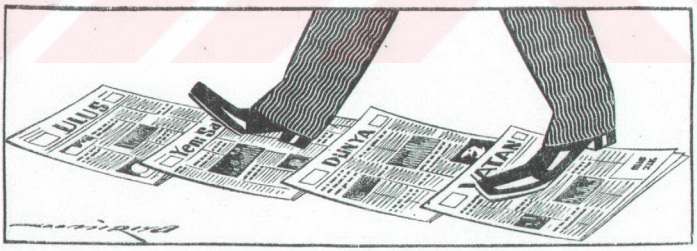
Ek: 102.



İstanbul'da Yeni Sabah sahibi, Antalya'da Cumhuriyet muhabiri dövüldü. -Gazeteler-
İçeridekiler- Allah dışarıdakilerin yardımcısı olsun!.
Akbaba, XVI/413 (11 Şubat 1960).

Ek: 103.

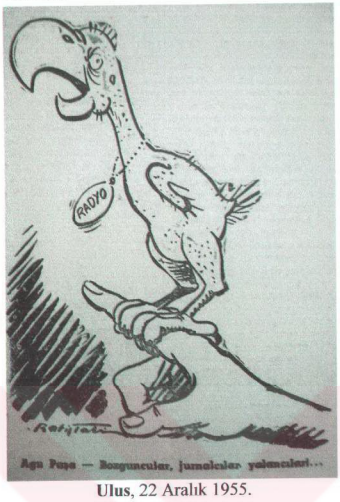
1960 yılı, «Basın Yılı» ilân edildi... (Gazeteler)



Basın Yılı!...

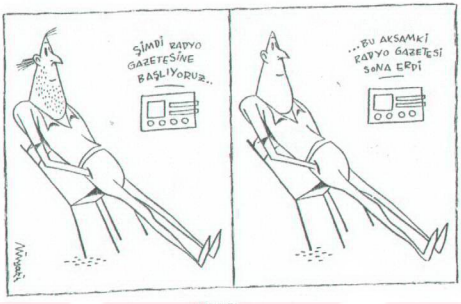
Akbaba, XVI/408 (7 Ocak 1960).

Ek: 104.



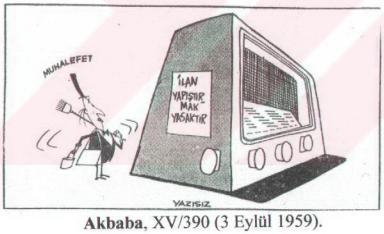
Ulus, 22 Aralık 1955.

Ek: 105.



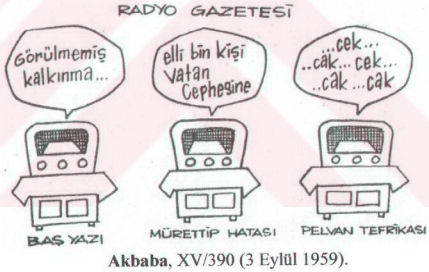
Akbaba, XVI/293 (23 Ekim 1957).

Ek: 106.



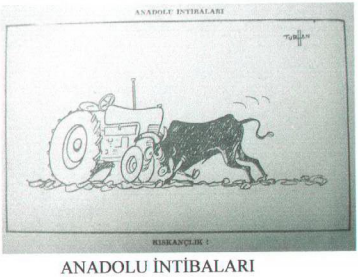
Akbaba, XV/390 (3 Eylül 1959).

Ek: 107.



Akbaba, XV/390 (3 Eylül 1959).

Ek: 108.



ANADOLU İNTİBALARI
KISKANÇLIK!
Yeni İstanbul, 30 Eylül 1952.

Ek: 109.



DIŞ TİCARET REJİMİNDE DEĞİŞİKLİK OLMIYACAK
(Gazeteler)
Yeni İstanbul, 2 Ekim 1952.

Ek: 110.



SUN'İ İLKAH

Nejat Erhan

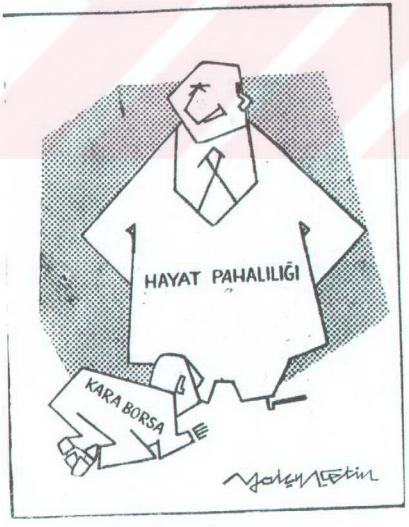
41 Buçuk, I/8 (25 Ekim 1952).

Ek: 111.



MİLLETLERARASI PAHALILIK YARIŞINDA
Menderes- İkinci geldim!..
Akbaba, IV/81 (1 Ekim 1953).

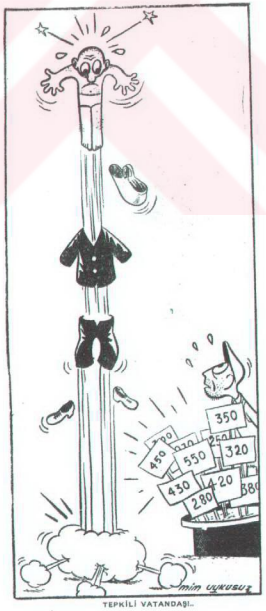
Ek: 112.



Ayaktaki — Dile benden, ne dilersen!..
— Sağlığınızı!..

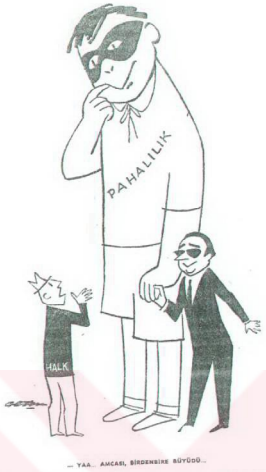
Akbaba, V/ 113 (13 Mayıs 1954).

Ek: 113.



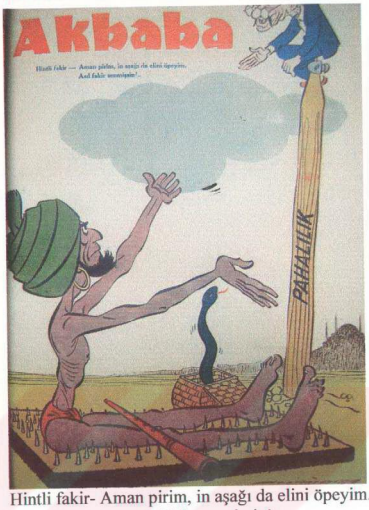
Akbaba, V/123 (23 Temmuz 1954).

Ek: 114.



- YAA... AMCASI BİRDENBİRE BÜYÜDÜ...
Dolmuş, I/9 (1 Mart 1956).

Ek: 115.



Hintli fakir- Aman pirim, in aşağı da elini öpeyim.
Asıl fakir senmişsin!..
Akbaba, IX/113 (12 Nisan 1956).

Ek: 116.



Hey Zamane Hocaları
Bakar Görmez Bacaları

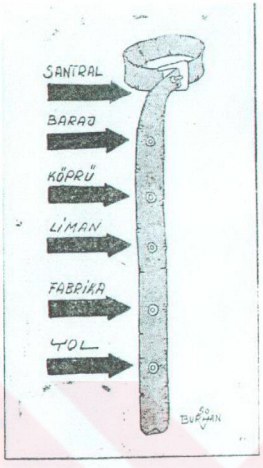
Şemsettin Günaltay- Demokratçılar yalan söylüyorlar. Haniya fabrikalar, barajlar, limanlar yaptık deyip duruyorlardı. Ben fabrika falan görmüyorum, gören varsa göstersin bakayım.

Köylüler- Sen koskoca bacaları görmedikten sonra, bir de koca memleketi bu gözlerlemi idare edeceksin hoca efendi.

Kadıemmi- Onun kolayı var gezginci başı, gel burnuna kandil arayım [asayım] bari.

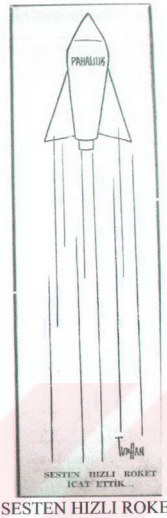
Köylü Gazetesi, 16 Kasım 1956.

Ek: 117.



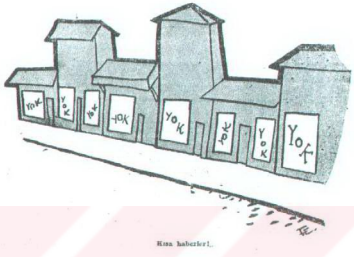
İKTİSADİ KALKINMAMIZI GÖSTERİR GRAFİK
Dolmuş, I/17 (26 Nisan 1956).

Ek: 118.



SESTEN HIZLI ROKET İCAT ETTİK...
Milliyet, 31 Ocak 1957.

Ek: 119.



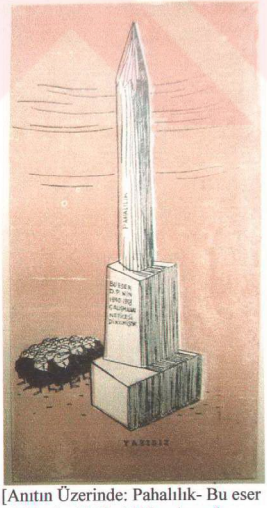
Kısa Haberler!..
Akbaba, XIII/334, (7 Ağustos 1958).

Ek: 120.



ORTADAKİ- ACABA ET Mİ ALSAM, PEYNİR Mİ?...
Milliyet, 17 Mart 1958.

Ek: 121.



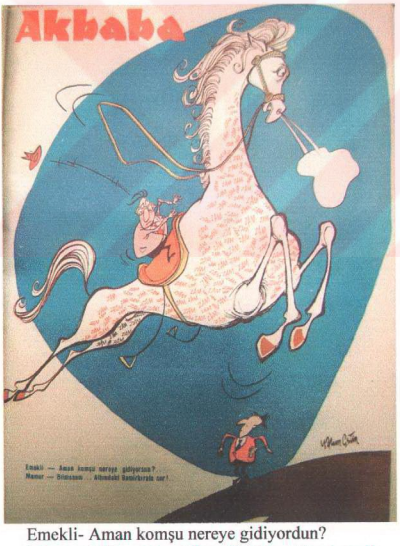
[Anıtın Üzerinde: Pahalılık- Bu eser D.P. nin 1950- 1958 çalışmaları neticesi dikilmiştir.]
Karikatür, I/2 (21 Ekim 1958).

Ek: 122.



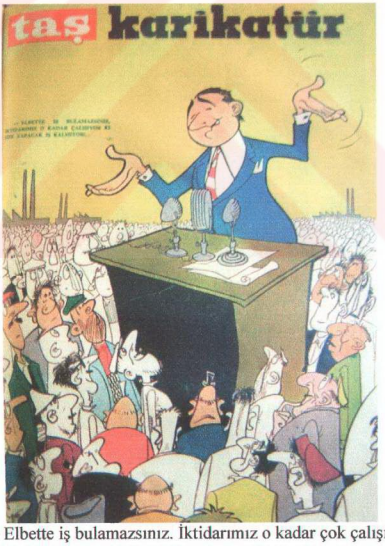
Milliyet, 7 Eylül 1958.

Ek: 123.



Emekli- Aman komşu nereye gidiyorsun?
Memur- Bilmeeem... Altımdaki Demirkırata sor!..
[Atın üzerindeki yazılar: Zam, Zam..]
Akbaba, XV/ 381 (2 Temmuz 1959).

Ek: 124.



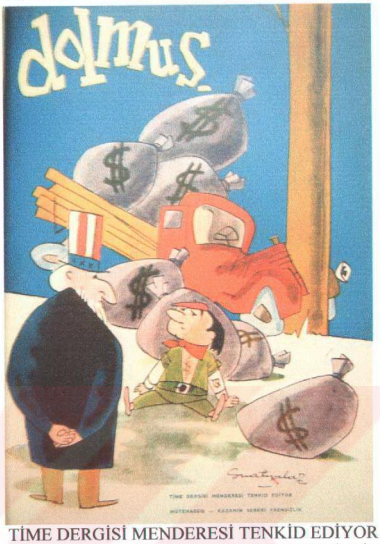
- Elbette iş bulamazsınız. İktidarımız o kadar çok çalışıyor ki size yapacak iş kalmıyor.
Taş- Karikatür, II/38[39] (8 Temmuz 1959).

Ek: 125.



Ata sözlerinden:
Para isteme benden...
Akbaba, VII/172 (30 Haziran 1955).

Ek: 126.



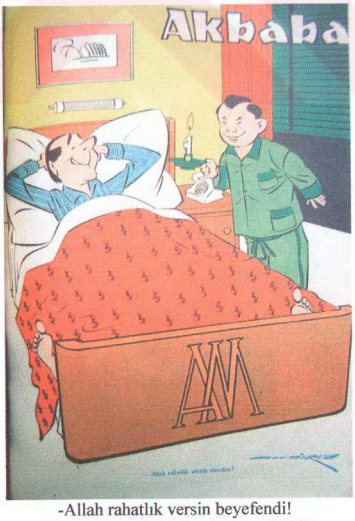
TİME DERGİSİ MENDERESİ TENKİD EDİYOR
MÜTEHASSIS- KAZANIN SEBEBİ FRENSİZLİK
Dolmuş, I/17 (26 Nisan 1956).

Ek: 127.



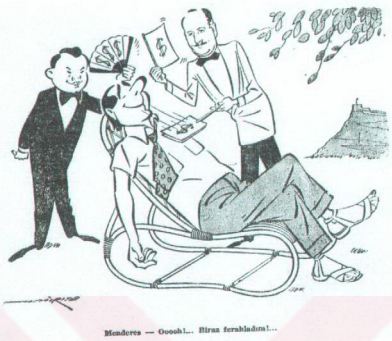
Amerikadan kırk milyon liralık yağ, peynir, süt tozu alıyoruz. (Gazeteler)
Sam Amca- Afiyet olsun beyefendi!
Akbaba, [XII]/378 (6 Şubat 1958).

Ek: 128.



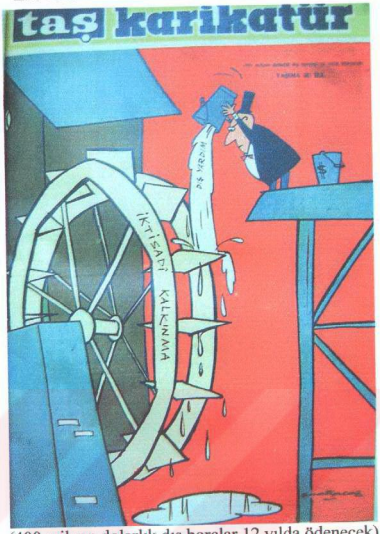
-Allah rahatlık versin beyefendi!
Akbaba, XIII/336 (21 Ağustos 1958).

Ek: 129.



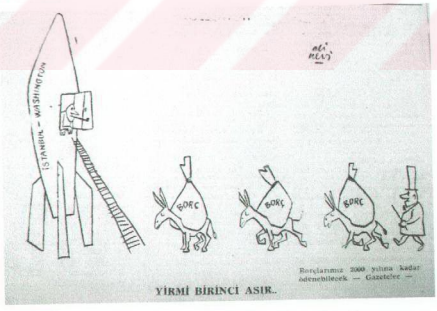
Menderes- Ooooh!.. Biraz ferahladım!...
Akbaba, XIII/336 (21 Ağustos 1958).

Ek: 130.



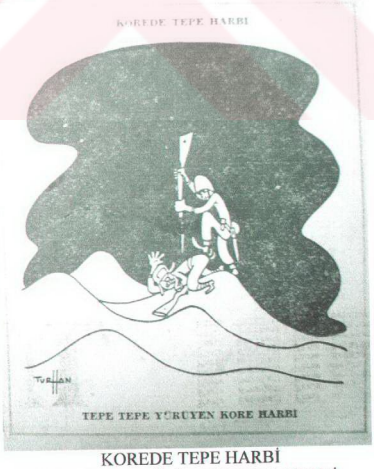
(400 milyon dolarlık dış borçlar 12 yılda ödenecek)
Taş- Karikatür, II/32 (20 Mayıs 1959).

Ek: 131.



Borçlarımız 2000 yılına kadar ödenebilecek - Gazeteler-
YİRMİ BİRİNCİ ASIR...
Cumhuriyet, 12 Nisan 1960.

Ek: 132.



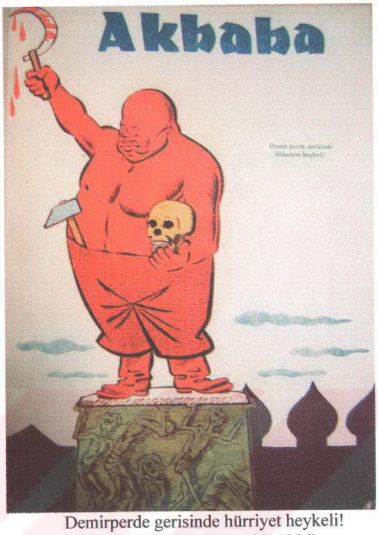
KOREDE TEPE HARBİ
TEPE TEPE YÜRÜYEN KORE HARBİ
Yeni İstanbul, 11 Ekim 1952.

Ek: 133.



Ulus, 31 Aralık 1955.

Ek: 134.



Demirperde gerisinde hürriyet heykeli!
Akbaba, X/248 (13 Aralık 1956).

Ek: 135.



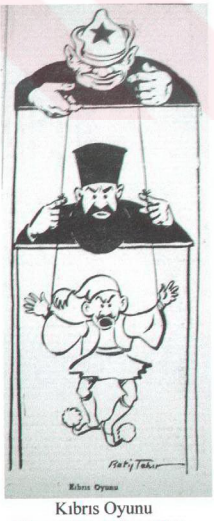
Arap birliği!
Akbaba, VI[VII]/160 (7 Nisan 1955).

Ek: 136.



Kuklalar!
Akbaba, VI/132 (23 Eylül 1954).

Ek: 137.



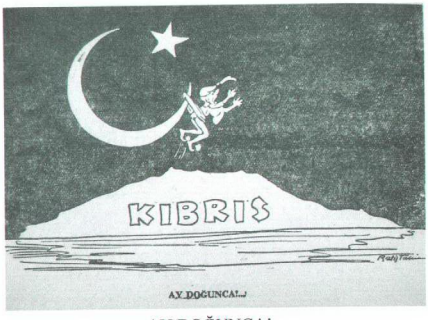
Kıbrıs Oyunu
Ulus, 27 Ağustos 1955.

Ek: 138.



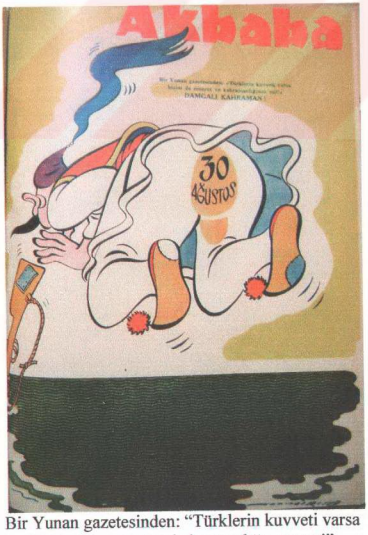
"KIRMIZI VE SİYAH"
Dolmuş, III/71 (16 Mayıs 1957).

Ek: 139.



AY DOĞUNCA!...
Ulus, 5 Eylül 1955.

Ek: 140.



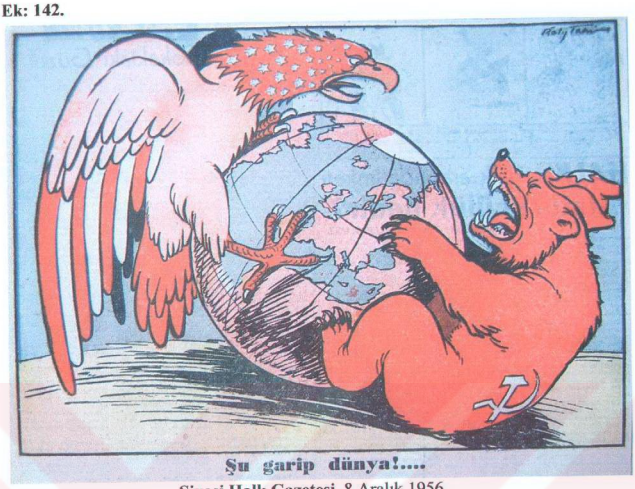
Bir Yunan gazetesinden: "Türklerin kuvveti varsa bizim de cesaret ve kahramanlığımız var!"
DAMGALI KAHRAMAN
Akbaba, IX/229 (2 Ağustos 1956).

Ek: 141.



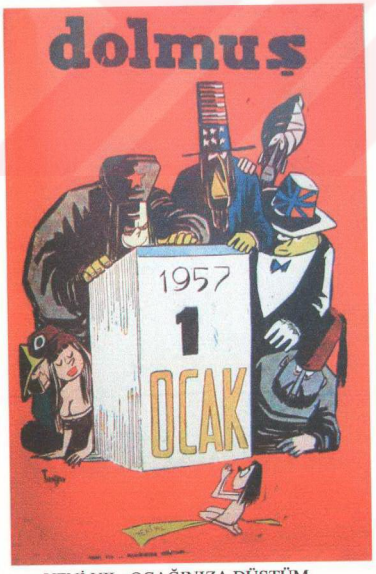
Siyasi Hak Gazetesi, 21 Kasım 1956.

Ek: 142.



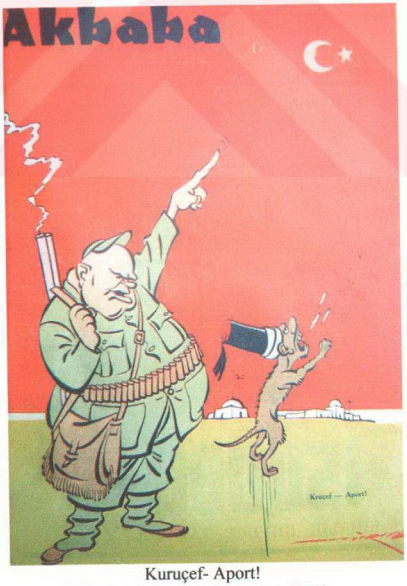
Siyasi Halk Gazetesi, 8 Aralık 1956.

Ek: 143.



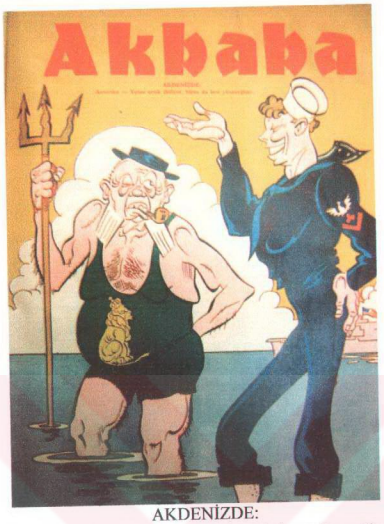
YENİ YIL- OCAĞINIZA DÜŞTÜM...
Dolmuş, II/53 (2 Ocak 1957).

Ek: 144.



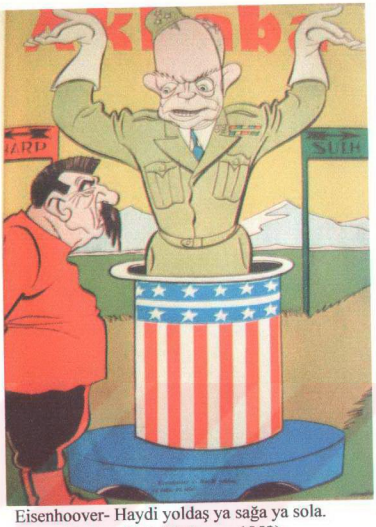
Kuruçef- Aport!
Akbaba, [XII]/296 (14 Kasım 1957).

Ek: 145.



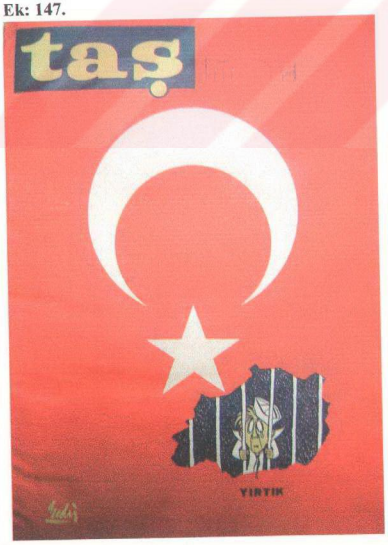
AKDENİZDE:
Amerika- Yeter artık ihtiyar, biraz da ben yüzeceğim!..
Akbaba, I/10 (22 Mayıs 1952).

Ek: 146.



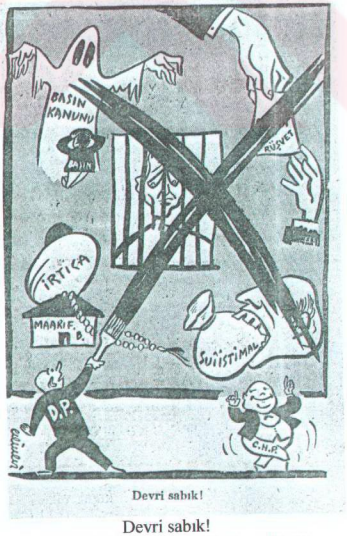
Eisenhoover- Haydi yoldaş ya sağa ya sola.
Akbaba, II/36 (20 Kasım 1952).

Ek: 147.



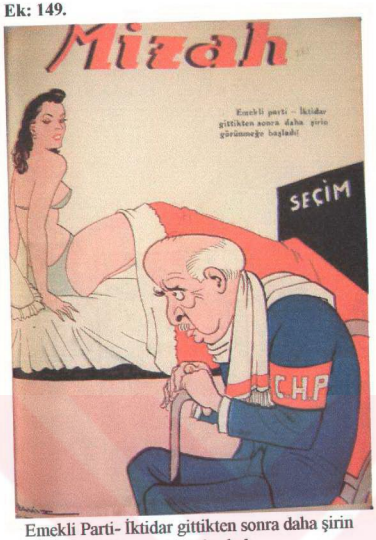
YIRTIK
Taş, I/1 (18 Ekim 1958).

Ek: 148.



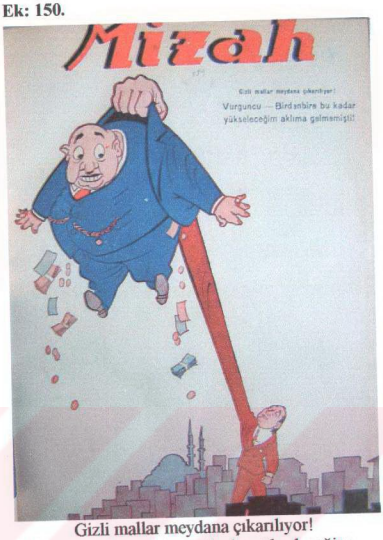
Devri sabık!
Mizah, VIII/ 206 (16 Haziran 1950).

Ek: 149.



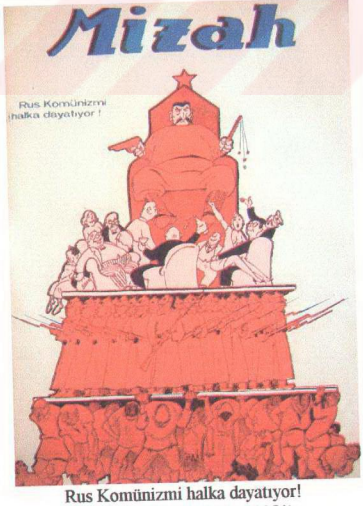
Emekli Parti- İktidar gittikten sonra daha şirin görünmeye başladı.
Mizah, X/ 265 (10 Ağustos 1951).

Ek: 150.



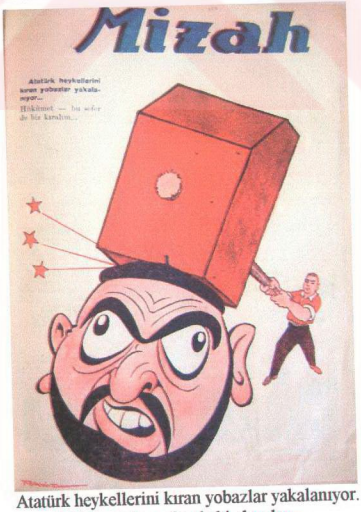
Gizli mallar meydana çıkarılıyor!
Vurguncu- Birdenbire bu kadar yükseleceğim aklıma gelmemişti!
Mizah, X/ 239 (2 Şubat 1951).

Ek: 151.



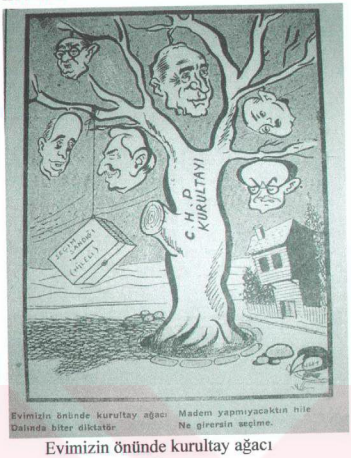
Rus Komünizmi halka dayatıyor!
Mizah, X/ 253 (11 Mayıs 1951).

Ek: 152.



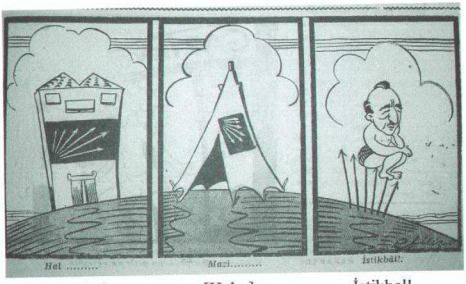
Atatürk heykellerini kıran yobazlar yakalanıyor...
Hükümet- bu sefer de biz kıralım...
Mizah, X/ 262 (20 Temmuz 1951).

Ek: 153.



Evimizin önünde kurultay ağacı
Dalında biter diktatör
Madem yapmıyacaktın hile
Ne girersin seçime
Karakedi, Sayı:3 (1 Aralık 1951).

Ek: 154.



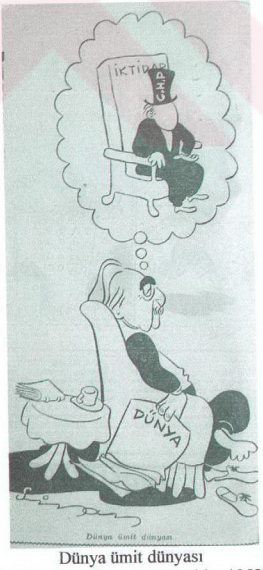
[Mazi...] [Hal...] İstikbal!.
Yeni Karakedi, Sayı:6 (26 Temmuz 1952).

Ek: 155.



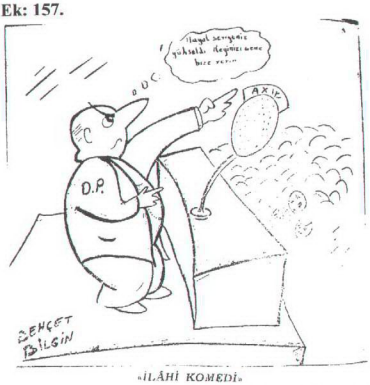
Sizin Karakedi, Sayı:1 (2 Ağustos 1952).

Ek: 156.



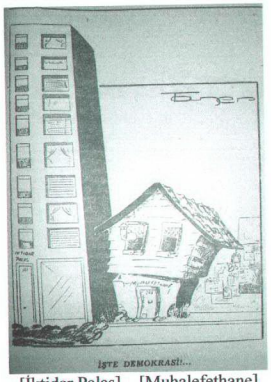
Dünya ümit dünyası
Vah Karakedi, Sayı:6 (18 Ekim 1952).

Ek: 157.



Hayat seviyeniz yükseldi. Reyinizi gene bize verin
"İLAHİ KOMEDİ"
Vah Karakedi, Sayı: 61 (7 Kasım 1953).

Ek: 158.



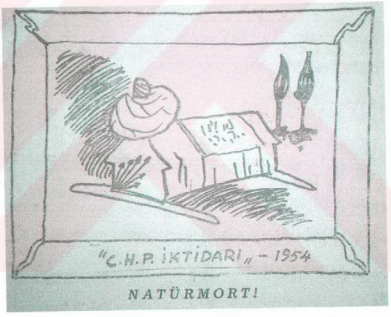
[İktidar Palas] [Muhalefethane]
İŞTE DEMOKRASİ
Vah Karakedi, Sayı: 65 (5 Aralık 1953).

Ek: 159.



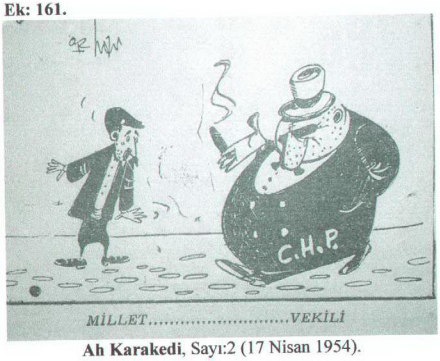
Delikanlı- Şimdiki sevgilim gene de hepsinden güzelmiş
Vah Karakedi, Sayı: 81 (27 Mart 1954)

Ek: 160.



Ah Karakedi, Sayı:1 (10 Nisan 1954).

Ek: 161.



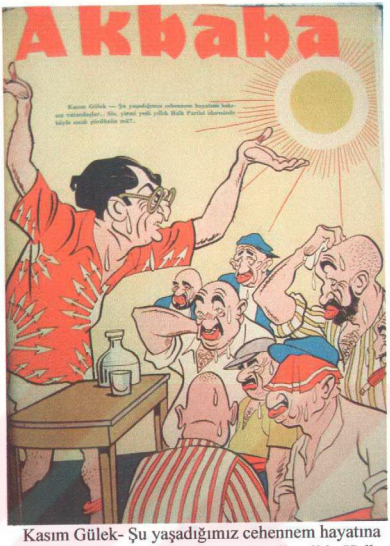
Ah Karakedi, Sayı:2 (17 Nisan 1954).

Ek:162.



Akbaba- Allah Allah... Ben görmiyeli bağıranlar değişmiş
Akbaba, I/1 (20 Mart 1952).

Ek: 163.



Kasım Gülek- Şu yaşadığımız cehennem hayatına bakınız vatandaşlar... Siz, yirmi yedi yıllık Halk partisi idaresinde böyle sıcak gördünüz mü?
Akbaba, I/25 (4 Eylül 1952).

Ek: 164.



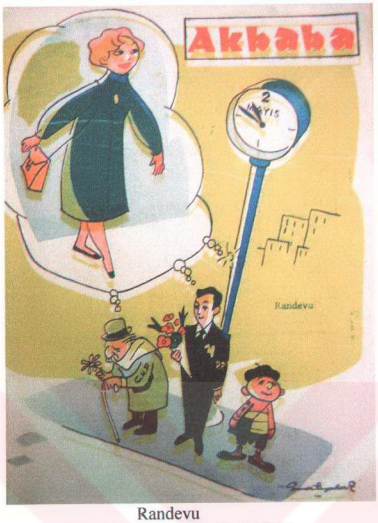
SEÇİM ŞAMPİYONASINA DOĞRU
Muhalefet- Ben sana 1954 de gösterirm!...
Akbaba, II/43, (8 Ocak 1953).

Ek: 165.



Atılan Oklar!
Akbaba, V/108, (8 Nisan 1954)

Ek: 166.



Randevu
Akbaba,V/110 (22 Nisan 1954)

Ek: 167.



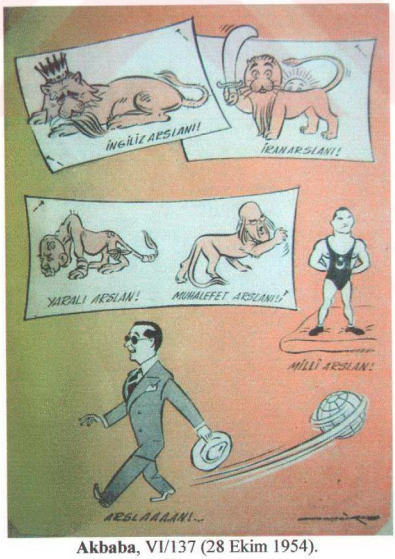
BİR VATANDAŞ TATLI UYKUSUNDAN UYANIYOR
Sabahşerifler hayır olsun!.
Akbaba, V/121 (8 Temmuz 1954)

Ek: 168.



Müslüman Kardeşler!
Akbaba, VI/134 (7 Ekim 1954).

Ek: 169.



Akbaba, VI/137 (28 Ekim 1954).

Ek: 170.



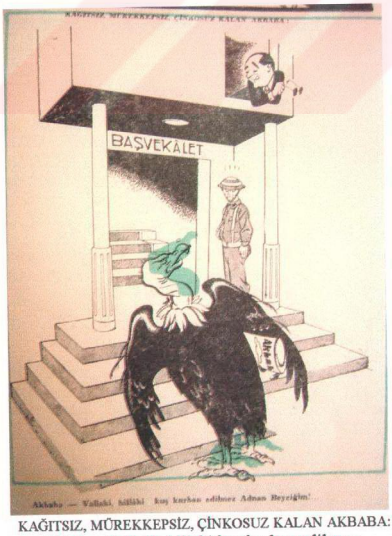
YETER!
Akbaba, VI/148 (13 Ocak 1955).

Ek: 171.



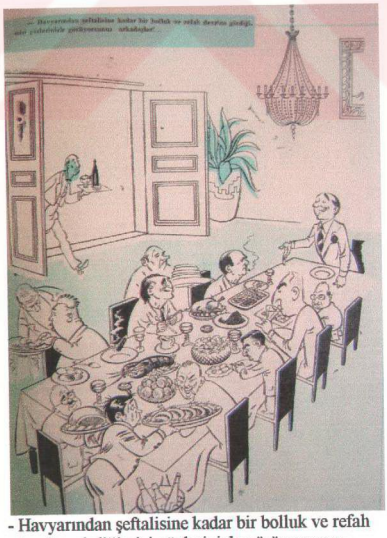
ADNAN MENDERES'İN MECLİS NUTKUNDAN
Muhalefet- Açsın... Açsın... Açsın...
Akbaba, VI/155 (3 Mart 1955).

Ek:172.



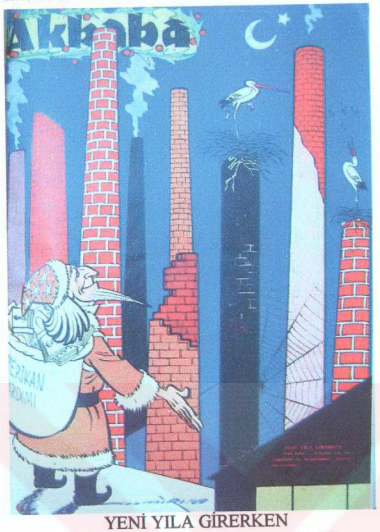
KAĞITSIZ, MÜREKKEPSİZ, ÇİNKOSUZ KALAN AKBABA:
Akbaba- Vallahi, billahi kuş kurban edilmez Adnan Beyciğim!..
Akbaba, VII/174 (14 Temmuz 1955).

Ek. 173.



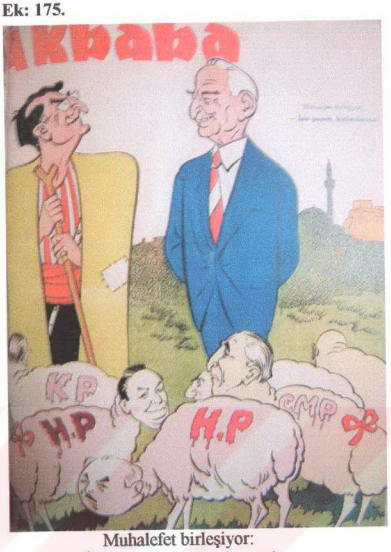
- Havyarından şeftalisine kadar bir bolluk ve refah devrine girdiğimizi gözlerinizle görüyorsunuz arkadaşlar!..
Akbaba, VII/174 (14 Temmuz 1955).

Ek: 174.



YENİ YILA GİRERKEN
Noel Baba- O kadar çok baca yapmışlar ki hangisinden gireceğimi şaşırdım.
Akbaba, VIII/198 (29 Aralık 1955).

Ek: 175.



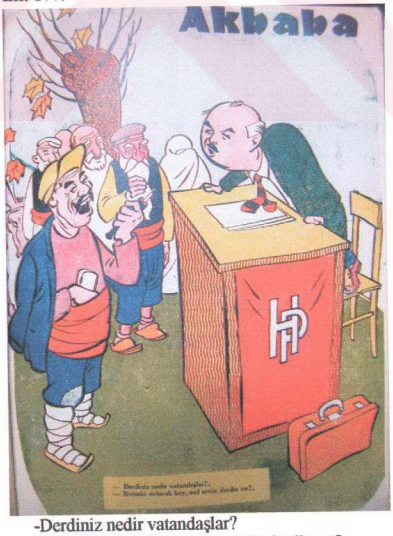
Muhalefet birleşiyor:
-İşte paşam, kurbanlarınız!
Akbaba, IX/227 (19 Temmuz 1956).

Ek: 176.



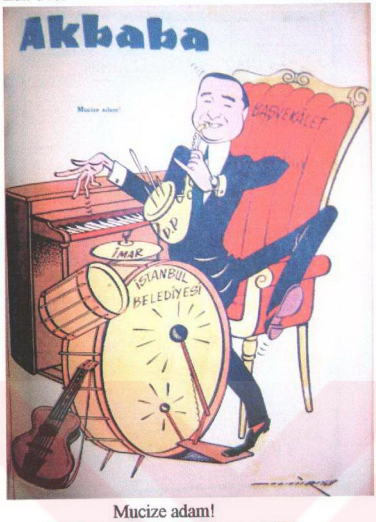
İSTANBULDA İMAR HAMLESİ
Muhalefet- Kıyamaaa!..
Akbaba,X/237 (4 Ekim 1956).

Ek: 177.



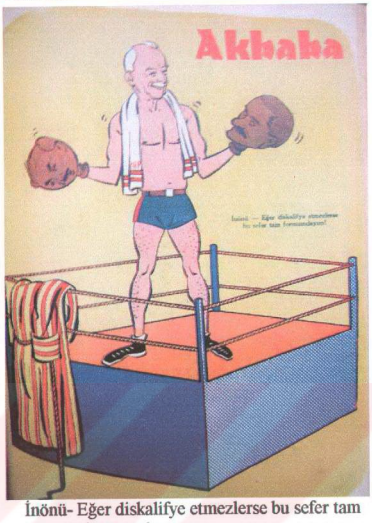
-Derdiniz nedir vatandaşlar?
-Bizimki nolacak bey, asıl senin derdin ne?..
Akbaba, IX[X]/340 (18 Ekim 1956).

Ek: 178.



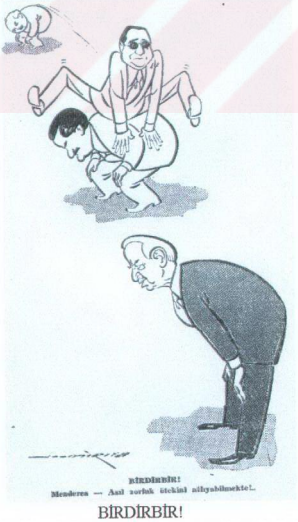
Mucize adam!
Akbaba, XI/284 (22 Ağustos 1957).

Ek: 179.



İnönü- Eğer diskalifiye etmezlerse bu sefer tam formumdayım.
Akbaba, XI/285 (29 Ağustos 1957).

Ek: 180.



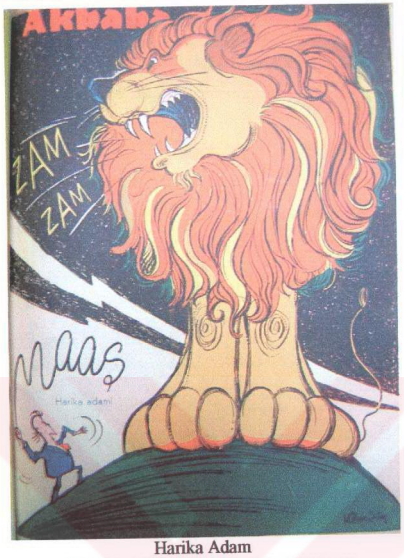
BİRDİRBİR!
Menderes- Asıl zorluk ötekini atlıyabilmekte!..
Akbaba, XII/292 (17 Ekim 1957).

Ek: 181.



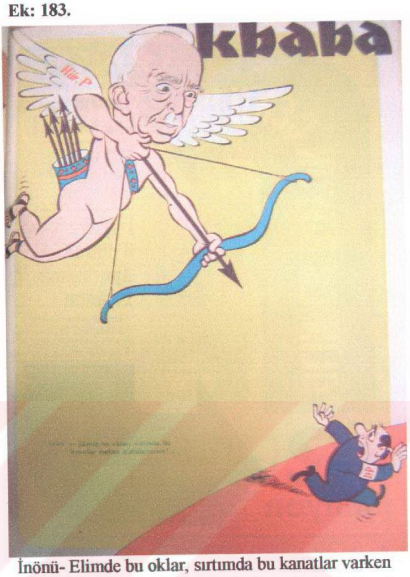
Kağıt fiyatlarına yüzde elli zam yapıldı. (Gazeteler)
"YETER"
Akbaba, XIII/337 (28 Ağustos 1958).

Ek: 182.



Harika Adam
Akbaba, XIV/350 [351] (4 Aralık 1958).

Ek: 183.



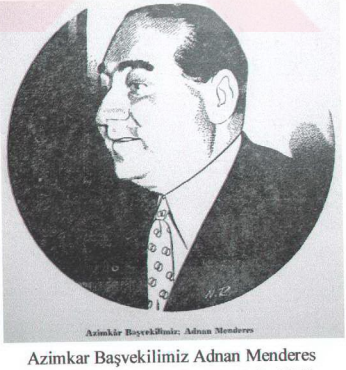
İnönü- Elimde bu oklar, sırtımda bu kanatlar varken kurtulamazsın!..
Akbaba, XIV/ 352 (11 Aralık 1958).

Ek: 184.



NOEL BABA- BU YILKİ HEDİYEM BU!...
Akbaba, XVI/407 (31 Aralık 1959).

Ek: 185.



Azimkar Başvekilimiz Adnan Menderes
Necmi Rıza [Ayça], **Karikatürle 1956.**

Ek: 186.



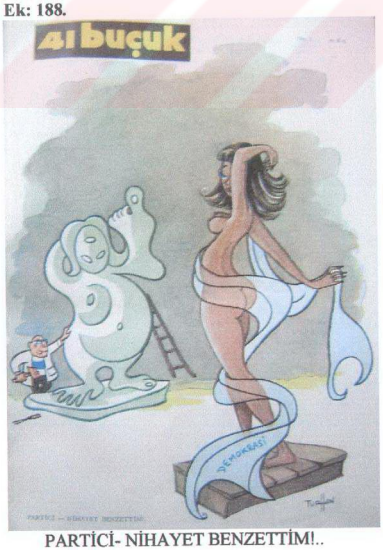
Örnek bir devlet adamımız
Devlet Bakanı Emin Kalafat
Necmi Rıza[Ayça], **Karikatürle 1956.**

Ek: 187.



ADNAN MENDERES
Başvekilimiz
Necmi Rıza[Ayça], **Karikatürle 1959.**

Ek: 188.



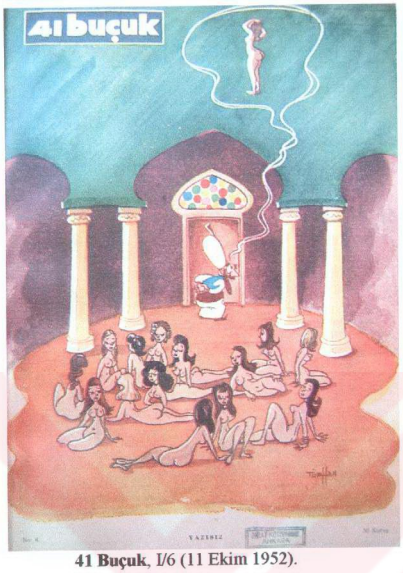
PARTİCİ- NİHAYET BENZETTİM!..
41 Buçuk, I/1(6 Eylül 1952).

Ek: 189.



LAYIKIZ
41 Buçuk, I/6 (11 Ekim 1952).

Ek: 190.



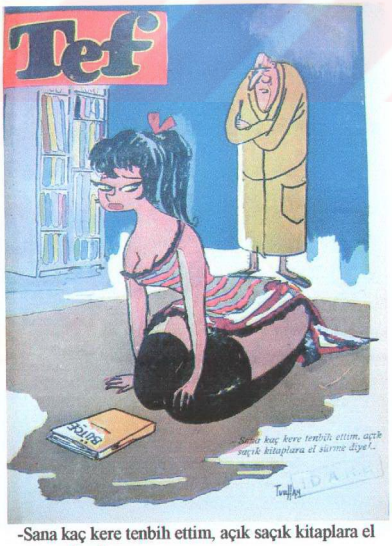
41 Buçuk, I/6 (11 Ekim 1952).

Ek: 191.



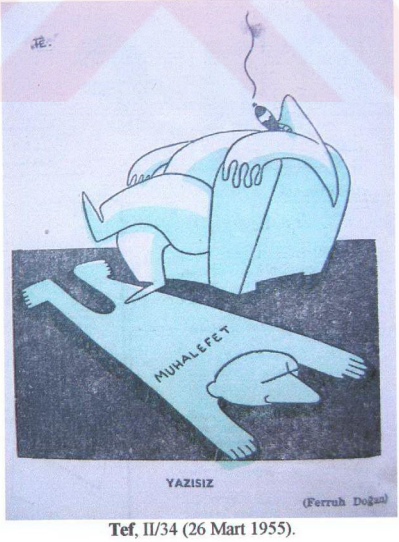
- Beyhüdar olun, şu Tef'ten kurtulduk.
Tef, I/4 (28 Ağustos 1954).

Ek: 192.



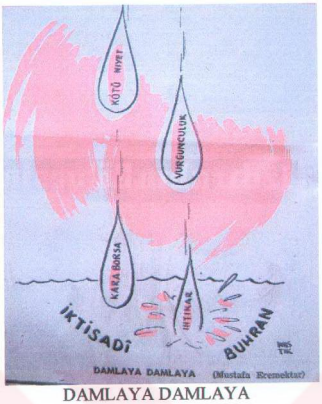
-Sana kaç kere tenbih ettim, açık saçık kitaplara el sürme diye!...
Tef, II/39 (30 Nisan 1955).

Ek: 193.



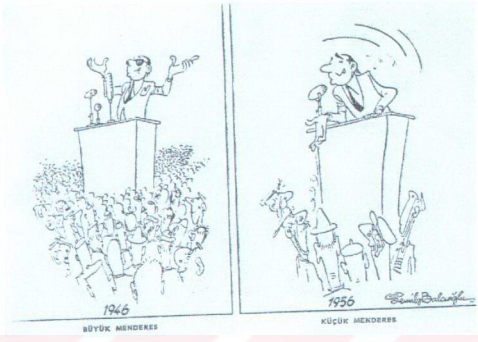
Tef, II/34 (26 Mart 1955).

Ek: 194.



DAMLAYA DAMLAYA
Tef, II/35 (2 Nisan 1955).

Ek: 195.



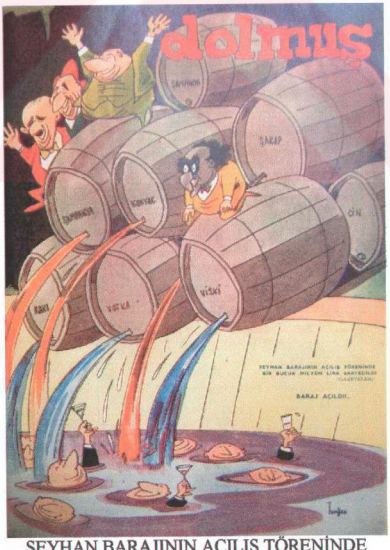
1946 — 1956
BÜYÜK MENDERES — KÜÇÜK MENDERES
Dolmuş, I/12 (22 Mart 1956).

Ek: 196.



ARZ VE TALEP
Dolmuş, I/10 (7 Mart 1956).

Ek: 197.



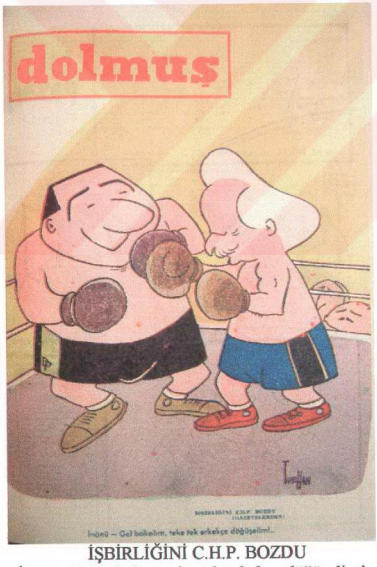
SEYHAN BARAJININ AÇILIŞ TÖRENİNDE BİR BUÇUK MİLYON LİRA SARFEDİLDİ. (GAZETELER)
BARAJ AÇILDI!..
Dolmuş, I/16 (19 Nisan 1956).

Ek: 198.



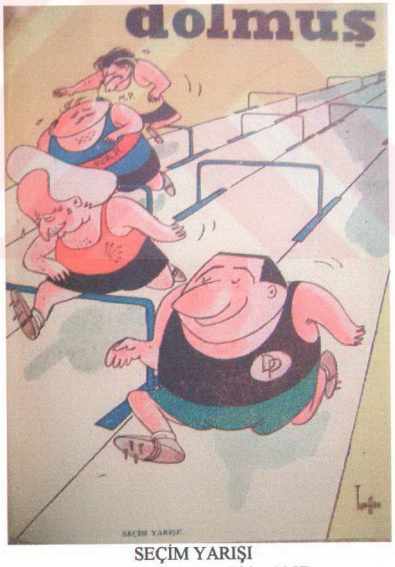
Dolmuş, I/22 (31 Mayıs 1956).

Ek: 199.



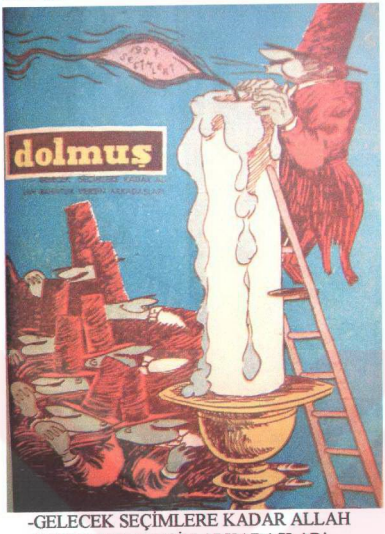
İŞBİRLİĞİNİ C.H.P. BOZDU
İnönü- Gel bakalım, teke tek erkekçe döğüşelim!..
Dolmuş, VI/90 (2 [26] Eylül 1957).

Ek: 200.



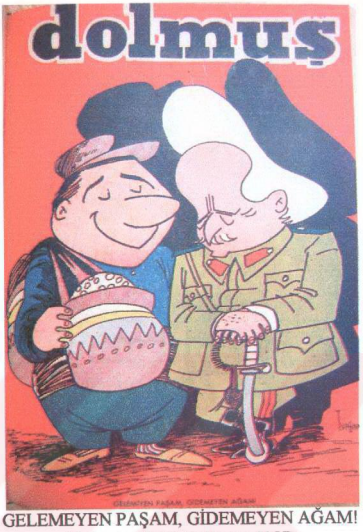
SEÇİM YARIŞI
Dolmuş, IV/92 (10 Ekim 1957).

Ek: 201.



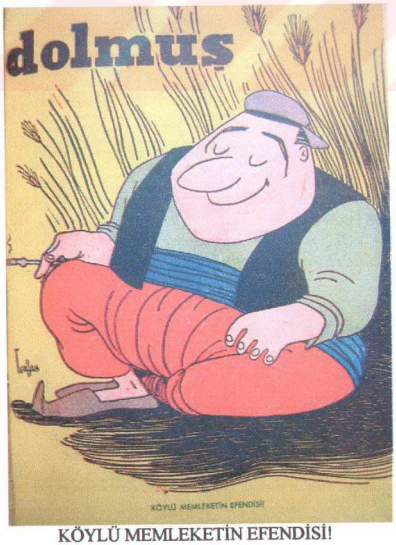
-GELECEK SEÇİMLERE KADAR ALLAH RAHATLIK VERSİN ARKADAŞLAR!..
Dolmuş, IV/95 (30 Ekim 1957).

Ek: 202.



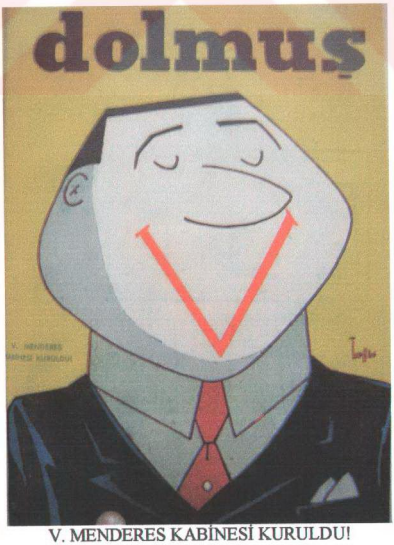
GELEMEYEN PAŞAM, GİDEMEYEN AĞAM!
Dolmuş, IV/96 (6 Kasım 1957).

Ek: 203.



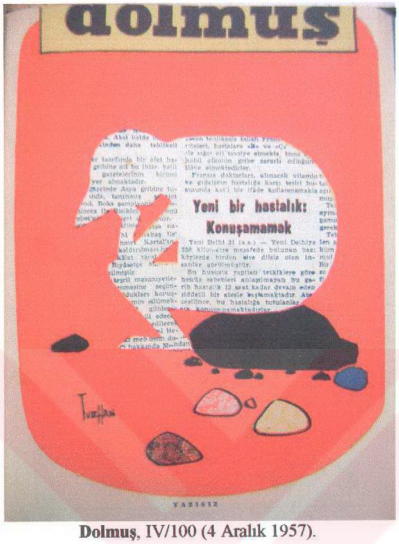
KÖYLÜ MEMLEKETİN EFENDİSİ!
Dolmuş, IV/97 (13 Kasım 1957).

Ek: 204.



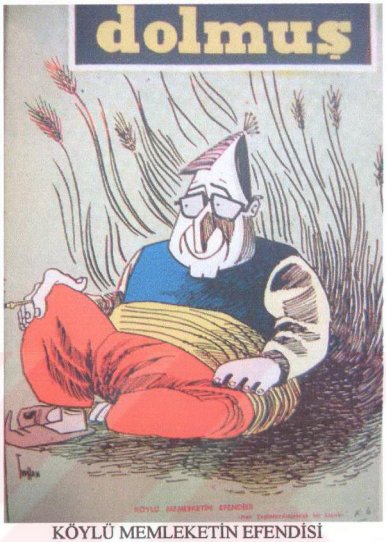
V. MENDERES KABİNESİ KURULDU!
Dolmuş, IV/98 (20 Kasım 1957).

Ek: 205.



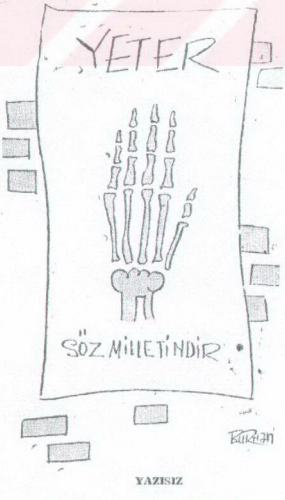
Dolmuş, IV/100 (4 Aralık 1957).

Ek: 206.



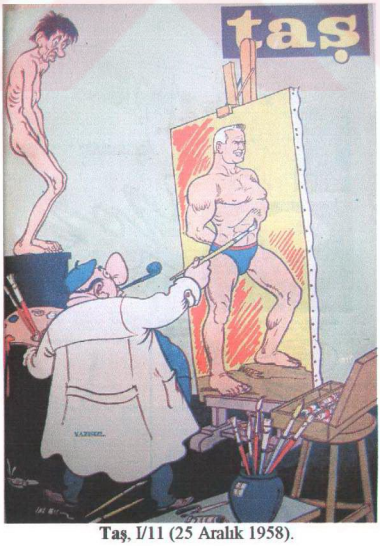
KÖYLÜ MEMLEKETİN EFENDİSİ
"Not: Toplattırılmıyacak bir kapak"
Dolmuş, IV/ 101 (12 Aralık 1957).

Ek: 207.



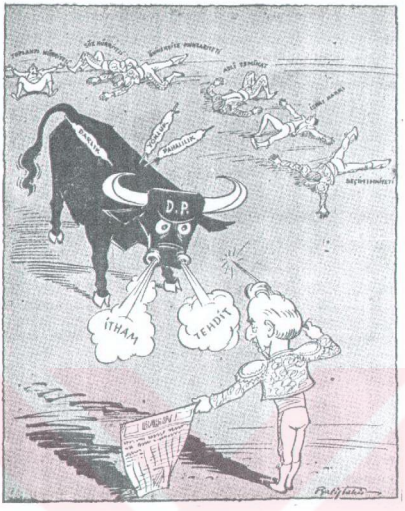
Taş, I/6 (22 Kasım 1958).

Ek: 208.



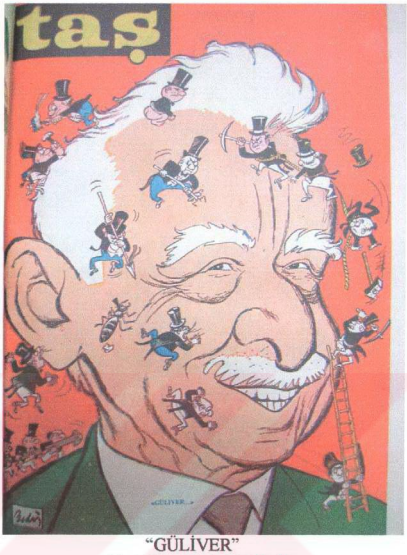
Taş, I/11 (25 Aralık 1958).

Ek: 209.



YAZISIZ
Taş, I/9 (11 Aralık 1958).

Ek: 210.



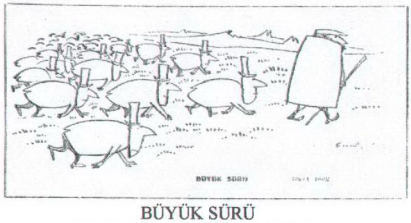
"GÜLİVER"
Taş, I/10 (18 Aralık 1958).

Ek: 211.



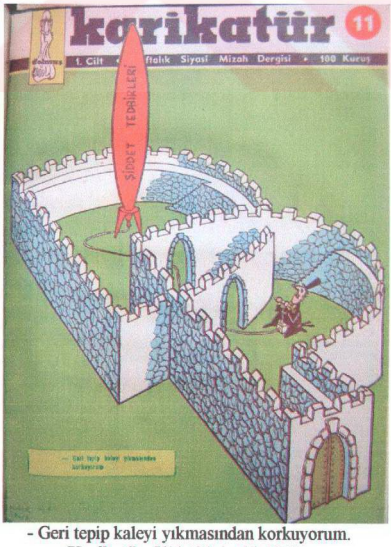
Polisten sonra bir milletvekili de gazeteci dövdü.
(Gazeteler)
"VUR ABALIYA!"
Karikatür, I/10 (17 Aralık 1958).

Ek: 212.



BÜYÜK SÜRÜ
Karikatür, I/10 (17 Aralık 1958).

Ek: 213.



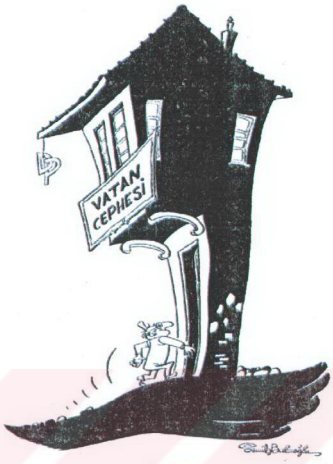
- Geri tepip kaleyi yıkmasından korkuyorum.
Karikatür, I/11 (24 Aralık 1958).

Ek: 214.



Taş-Karikatür, I/15 (21 Ocak 1959).

Ek: 215.



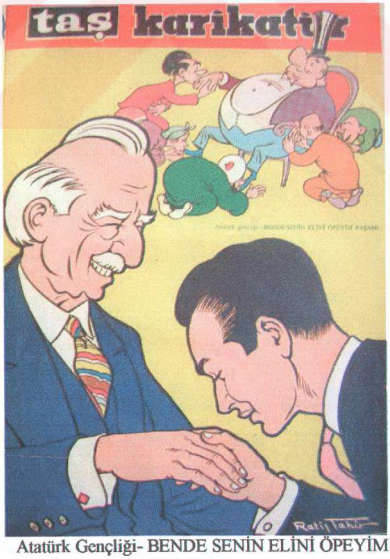
Taş- Karikatür, II/36 (17 Haziran 1959).

Ek: 216.



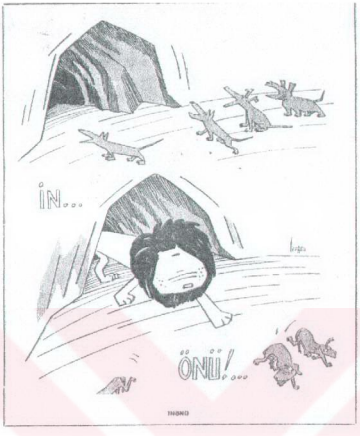
Taş- Karikatür, I/25 (1 Nisan 1959).

Ek: 217.



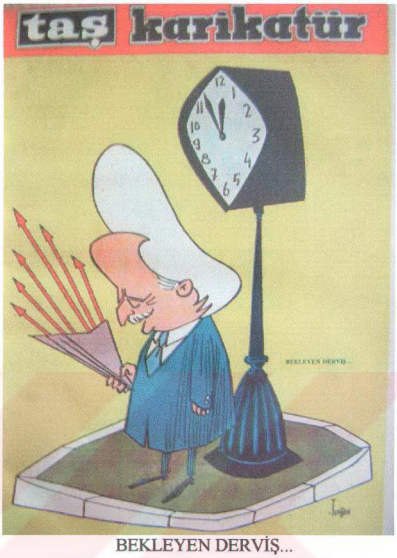
Atatürk Gençliği- BENDE SENİN ELİNİ ÖPEYİM PAŞAM!..
Taş-Karikatür, I/26 (8 Nisan 1959).

Ek: 218.



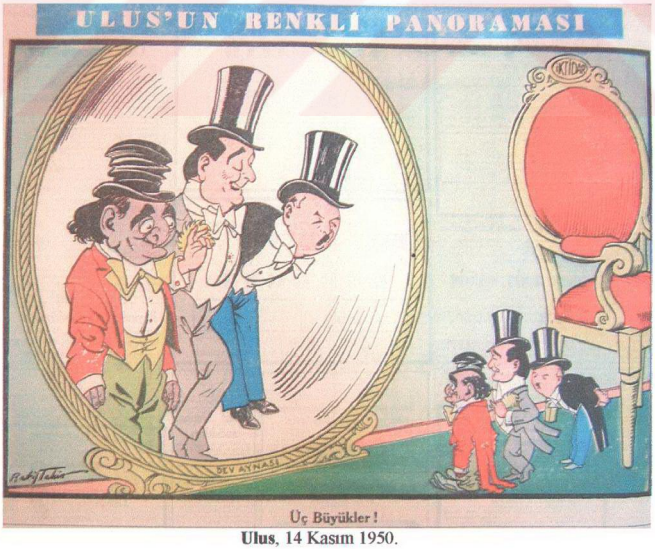
Taş-Karikatür, II/27 (15 Nisan 1959).

Ek: 219.



BEKLEYEN DERVİŞ...
Taş-Karikatür, II/28 (22 Nisan 1959).

Ek: 220.



Üç Büyükler!
Ulus, 14 Kasım 1950.

Ek: 221.



Ulus, 22 Nisan 1952.

Ek: 222.



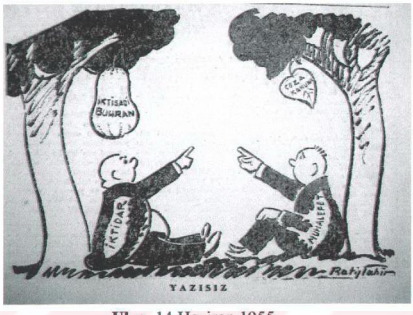
Ulus, 11 Aralık 1951.

Ek: 223.



Ulus, 20 Ağustos 1955.

Ek: 224.



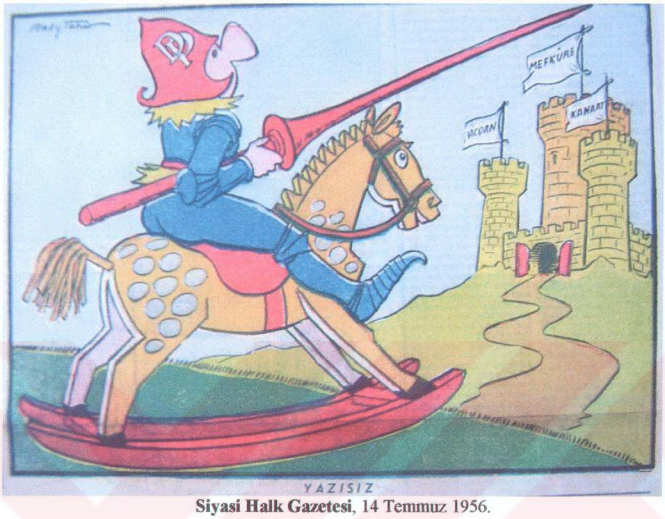
Ulus, 14 Haziran 1955.

Ek: 225.



Siyasi Halk Gazetesi, 9 Haziran 1956.

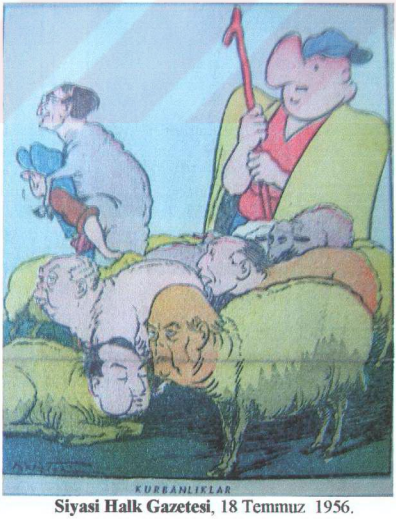
Ek: 226.



YAZISIZ

Siyasi Halk Gazetesi, 14 Temmuz 1956.

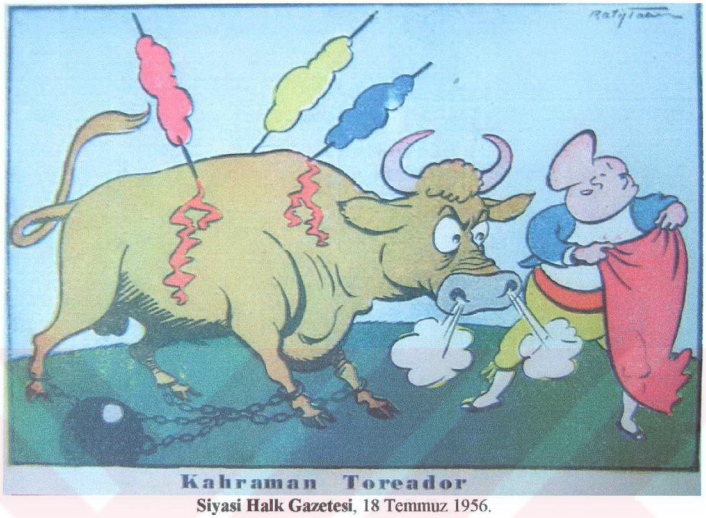
Ek: 227.



KURBANLIKLAR

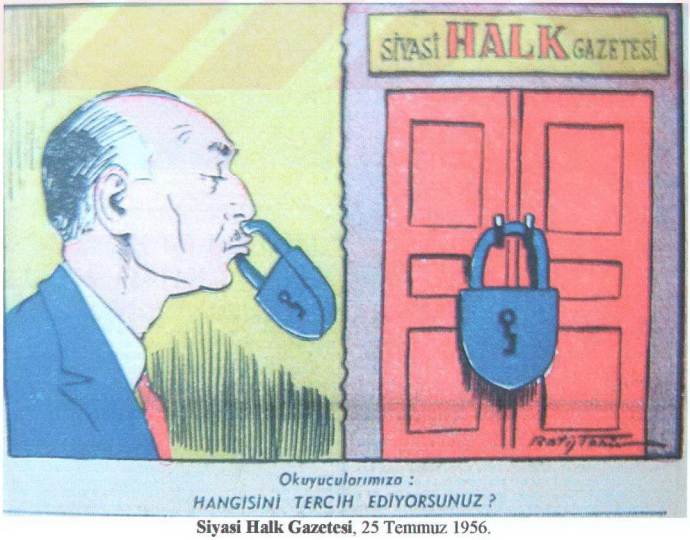
Siyasi Halk Gazetesi, 18 Temmuz 1956.

Ek: 228.



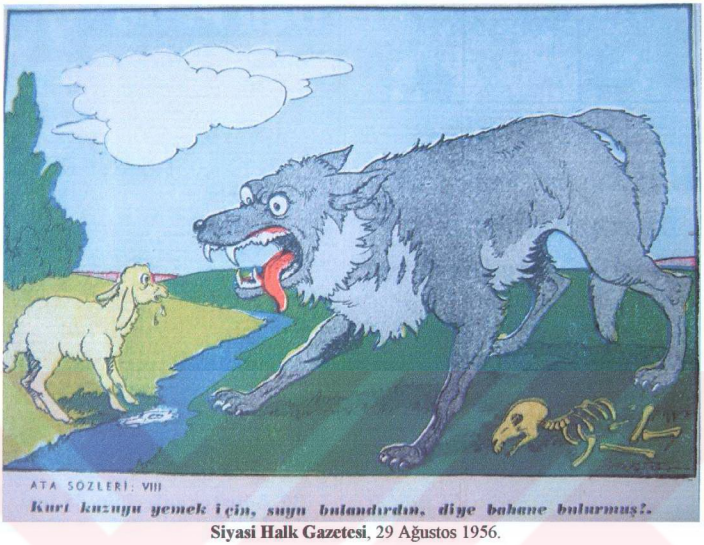
Siyasi Halk Gazetesi, 18 Temmuz 1956.

Ek: 229.



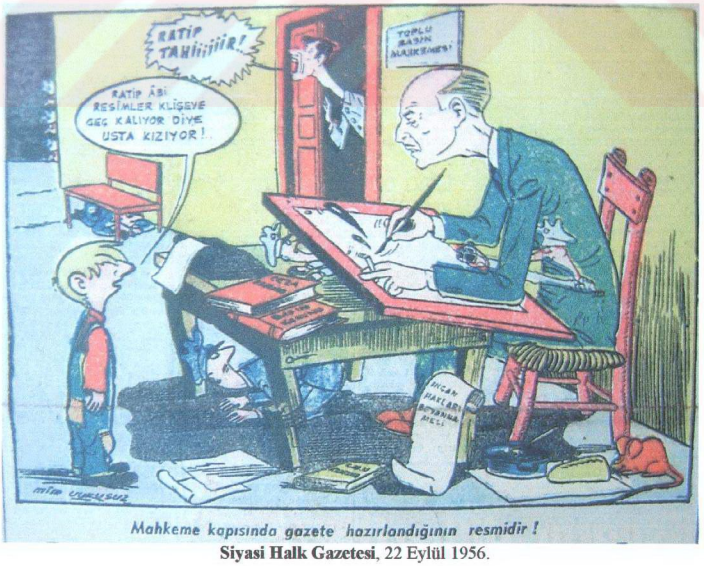
Siyasi Halk Gazetesi, 25 Temmuz 1956.

Ek: 230.



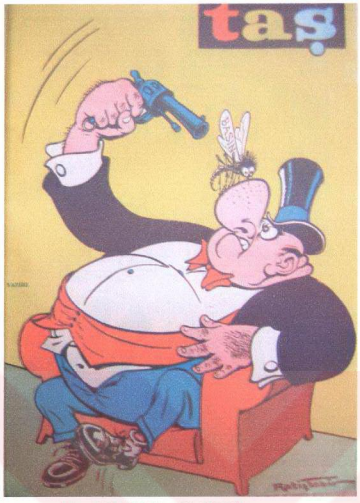
Siyasi Halk Gazetesi, 29 Ağustos 1956.

Ek: 231.



Siyasi Halk Gazetesi, 22 Eylül 1956.

Ek: 232.



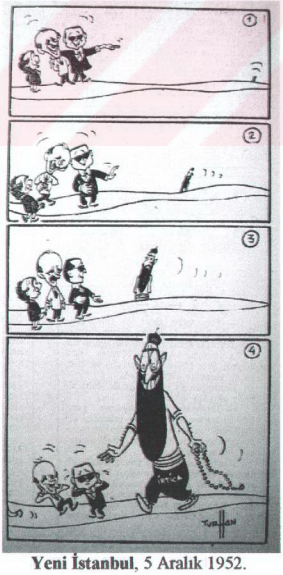
Taş, I/9 (11 Aralık 1958).

Ek: 233.



41 Buçuk, I/13 (29 Kasım 1952) [Ayrıntı].

Ek: 234.



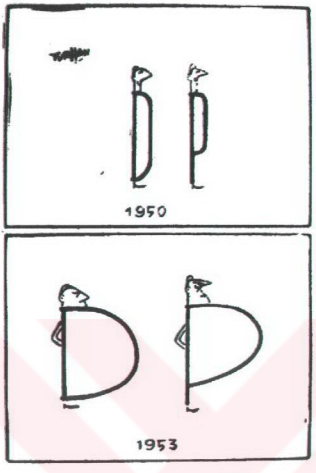
Yeni İstanbul, 5 Aralık 1952.

Ek: 235.



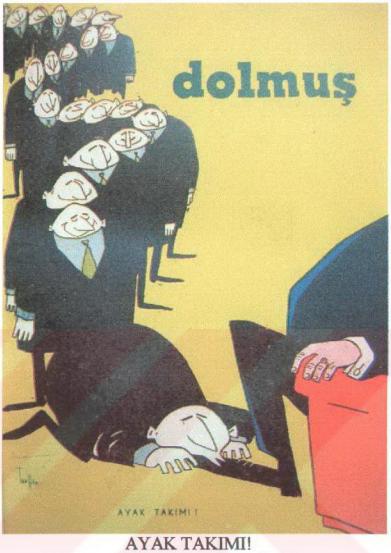
Turhan Selçuk,Karikatür Albümü, Yeditepe yay., İstanbul, 1954.

Ek: 236.



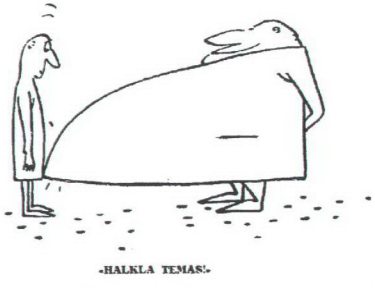
Zaman insanları ne kadar değiştiriyor!..
Turhan Selçuk,Karikatür Albümü,
Yeditepe yay., İstanbul, 1954.

Ek: 237.



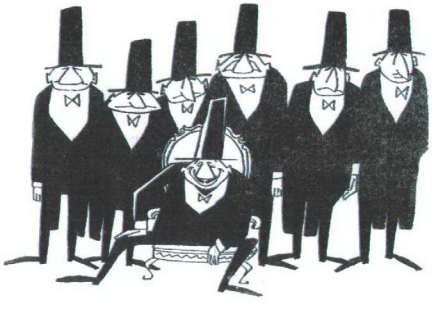
AYAK TAKIMI!
Dolmuş, II/29 (18 Temmuz 1956).

Ek: 238.



Milliyet, 26 Haziran 1957.

Ek: 239.



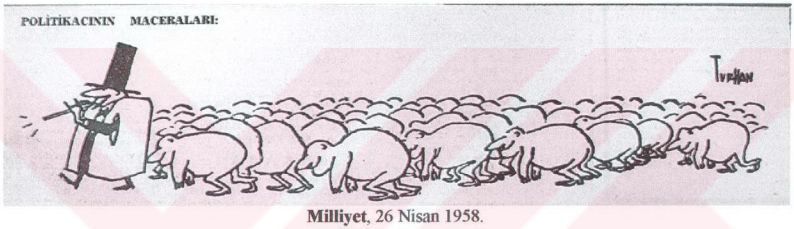
Turhan Selçuk, **140 Karikatür**, Milliyet yay., [1959].

Ek: 240.



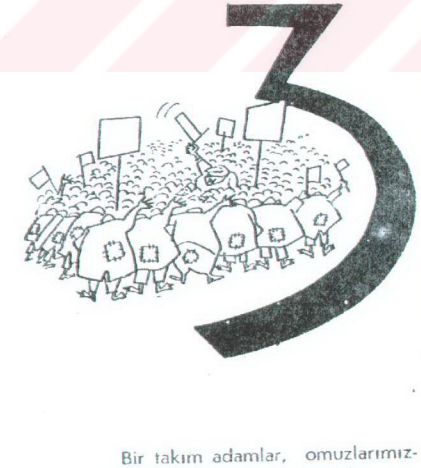
Milliyet, 4 Temmuz 1958.

Ek: 241.



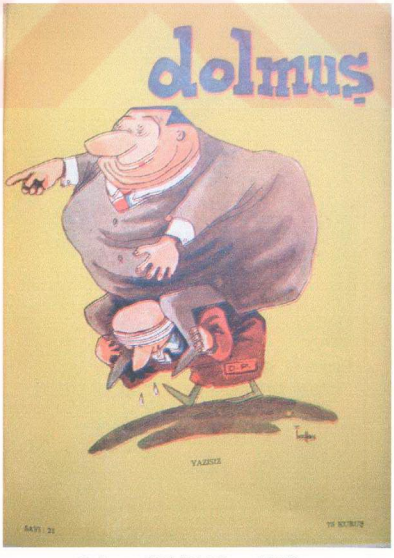
Milliyet, 26 Nisan 1958.

Ek: 242.



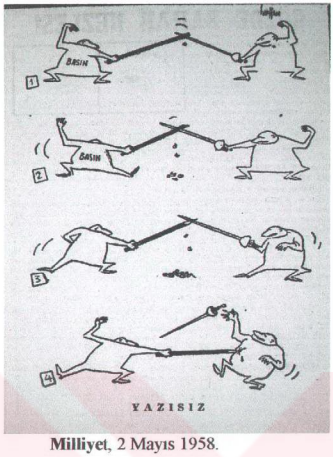
Turhan Selçuk, **140 Karikatür**, Milliyet yay., [1959].

Ek: 243.



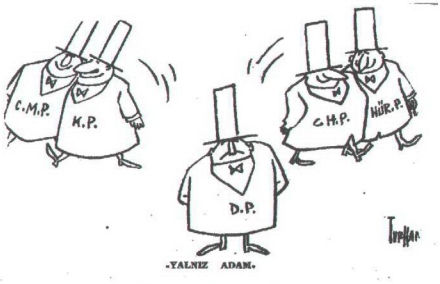
Dolmuş, I/21 (24 Mayıs 1956)

Ek: 244.



Milliyet, 2 Mayıs 1958.

Ek: 245.



Milliyet, 26 Kasım 1958.

Ek: 246.



Milliyet, 20 Eylül 1958.

Ek: 247.



Turhan Selçuk, **140 Karikatür**, Milliyet yay., [1959].

Ek: 248.



Milliyet, 3 Ekim 1958.

KISALTMALAR

A.g.e.:	Adı Geçen Eser
A.g.m.:	Adı Geçen Makale
Akt.:	Aktaran
B.C.A.:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.:	Bakınız
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP.:	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP:	Demokrat Parti
Hür. P.:	Hürriyet Partisi
Krş.:	Karıştırınız
Ş.y:	Şehir yok.
T.y:	Tarih yok.